

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΦΗΜΕΡΙΣ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΤΗΣ

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΡΙΤΗ

1915, ΤΕΥΧΟΣ 1^{ΟΝ} ΚΑΙ 2^{ΟΝ}

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Στεφάνου Δραγούμη: Ψήφισμα διασωτῶν τῆς Βενδίδος ἐν Σαλαμῖνι	Σελ.	1- 4
» » Ἐπιγραφικὰ φροντίσματα	»	5- 7
» » Ἐπίμετρον	»	7- 8
Ἀποστόλου Ἀρβανιτοπούλου: Θεσσαλικαὶ ἐπιγραφαὶ	»	8- 27
» » Ἐλεγχος τῶν ἀριθ. τοῦ Μουσείου Γόννων πρὸς τοὺς τῆς ΑἸΕ 1911- 1915.	»	28- 30
Ἀντωνίου Χατζῆ: Πάπυρος ἐξ Ἀρσινόης (Φαγιούμ) τῆς Αἰγύπτου	»	30- 31
» » Διορθώσεις εἰς ἐπιγραφὰς ἐν ΑἸΕ 1914	»	32- 33
» » Σύμμεκτα ἐπιγραφικὰ	»	33- 34
Γεωργίου Σωτηρίου: Νεώτερος Καλὸς Ποιμὴν τοῦ Ἐθνικοῦ ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν	»	34- 43
Εὐσταθίου Πετρουλάκη: Ἄξον εὐρήματα	»	43- 48
» » Κορητικῆς Ἀτσιπάδας τάφοι	»	48- 50
» » Ρεθύμνης μουσεῖον	»	51- 52
Ἀνδρέου Συγγοπούλου: Χριστιανικὸν Ἀσκληπιεῖον	»	52- 71
Νικολάου Γιαννοπούλου: Δύο λύχνοι ἐκ Θεσσαλίας πῆλιντοι	»	72- 74
» » Θεσσαλίας ἐπιγραφαὶ	»	74- 78
» » Εἰς Θεσσαλίας ἐπιγραφὰς	»	78
» » Παρατηρήσεις ἐπὶ ἀρχαιολογικῶν ἰνῶν δημοσιευμάτων	»	79
» » Θεσσαλίας χριστιανικαὶ ἐπιγραφαὶ	»	80- 82
» » Δημητριάς Παγασαὶ	»	83- 84
Ἀνδρέου Συγγοπούλου: Εἰς τὰ περὶ τῆς Μονῆς «ΑΡΜΑ»	»	84- 85
Γεωργίου Μιστριώτου: Περί Γιαντισῶν	»	86- 87
Ἀθανασίου Γεωργιάδου: Χρυσεῖα Ἀργυρεῖα κλπ Μεταλλεῖα	»	88- 93
» » Ἐρετρικὸς Μαϊάνδρος	»	94
Ε. Ν. Π.: Διορθώσεις	»	94

ΑΘΗΝΗΣ

ΤΥΠΟΙΣ Π. Δ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ

Πρόγραμμα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος

Τῆς ἐκδόσεως ἐπιμελεῖται ἐπιτροπεία πέντε μελῶν τοῦ συμβουλίου τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας. Τὰς ἐπιστολὰς καὶ πᾶσαν σχετικὴν αἵτησιν ἀπευθυντέον: Παναγιώτῃ Καστριώτῃ ἐφόρῳ τοῦ Ἑθν. ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου. ὁδὸς Ἀβέρωφ 9.

Δημοσιεύονται ἀρχαιολογικαὶ πραγματεῖαι καὶ ἀγγελίαι, μάλιστα δὲ περὶ εὐρημάτων καὶ πορισμάτων τῶν τῆς ἑταιρείας ἀνασκαφῶν, πᾶσαι διὰ βραχέων συντεταγμέναι.

Ἐκδίδονται κατ' ἔτος τέσσαρα τεύχη σχήματος τετάρτου μετ' εἰκόνων καὶ πινάκων. Τιμὴ ἑκαστοῦ τόμου δραχμαὶ εἴκοσι πέντε.

Οἱ συγγραφεῖς λαμβάνουσιν ἑπτὰ καὶ ἥμισυ δραχμῆς τῆς σελίδος ἑκάστης, συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν εἰκόνων καὶ πινάκων, καὶ ἀντίτυπα τῶν ἑαυτῶν πραγματειῶν εἴκοσι πέντε.

Τὰ χειρόγραφα τῶν δημοσιευομένων κατατίθενται ἐν τῷ ἀρχεῖῳ.

Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερὶς ἀνταλλάσσεται πρὸς ἀρχαιολογικὰ περιοδικά.

Ψήφισμα θιασωτῶν τῆς Βενδίδος ἐν Σαλαμῖνι

ὑπὸ

Στεφάνου Δραγούμη.

Τὸ ὕννιον τοῦ ἀρότρου τοῦ ἐν Ἀμπελακίῳ τῆς Σαλαμῖνος προκρίτου Ἀναγνώστου Παπαθεοχάρη εἰς λίθινον ὄγκον προσκόβαν ἐν τῇ ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐδάφους γῆ ἔδωκεν ἀφορμὴν ὅπως ἐπαχθῇ εἰς τὸ φῶς κατὰ τὸν ἄρτι λήξαντα Δεκέμβριον ἢ στήλη ἧς τὸ ἀπεικόνισμα παρατίθεται ὧδε.

Κεῖται δὲ ὁ ἀγρὸς παρὰ τὸ σημεῖον 39,2 τοῦ πρὸς βορρᾶν τοῦ Ἀμπελακίου ὑψώματος τῆς εἰς τὴν θάλασσαν προεξεχούσης ἄκρας (Punta), ἐφ' οὗ σημειοῦται ἀνεμόμυλος ἐν Karten von Attika, Bl. 21 — Salamis: Ruine — εὐθὺς ὑποκάτω τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου, παρ' αὐτὸν τὸν πρὸς μεσημβρίαν ἐν τῷ χάρτῃ ἐρυθραῖς γραμμαῖς δεικνύμενον περίβολον τῆς ἀρχαίας πόλεως Σαλαμῖνος τῆς ἐπιλεγόμενης «ἀττικῆς», — die Hauptstadt der Attischen Salamis, — ἐκεῖ ὅπου κατὰ Παυσανίαν (Α' ΑΓ', 1) ἀναγνωρίζεται ὅτι ὑπῆρχεν ἰδρυμένον τὸ Ἀρτέμιδος ἱερόν, ὡς παρετήρησεν ὁ προώρως τοῦ βίου μεταστάς ἔγκριτος τοῦ ἀττικοῦ ἐδάφους ἐρευνητῆς Ἀρθούρος Milchhoefer¹.

Ἡ κατὰ τοιοῦτον τρόπον ἐν τοιαύτῃ θέσει ἐπ' αὐτοῦ τοῦ ἐδάφους τῆς ἀρχαίας πόλεως ἐκχωσθεῖσα πέτρα ἔρχεται νῦν νὰ στερεώσῃ τὸ κῦρος τῆς ὑπὸ τοῦ ἐκλιπόντος γερμανοῦ ἀρχαιολόγου ὡς ἐξῆς ἐν βραχυλογίᾳ διατυπωθείσης κρίσεως: Auf der nördlichen Halbinsel also hatte Artemis ihr Heiligthum, — eine λυμενοσκόπος, wie die Munichia in Peiraius. Ja es scheint, das hier wie dort auch die Bendis zugesellt war, zumal da das Thiasotendecret, welches in ihrem ἱερὸν aufgestellt werden sollte (CIA II 620; eine andere salaminische Thiasoteninschrift ebenda 987) thatsächlich auf der Höhe des Windmühlen-

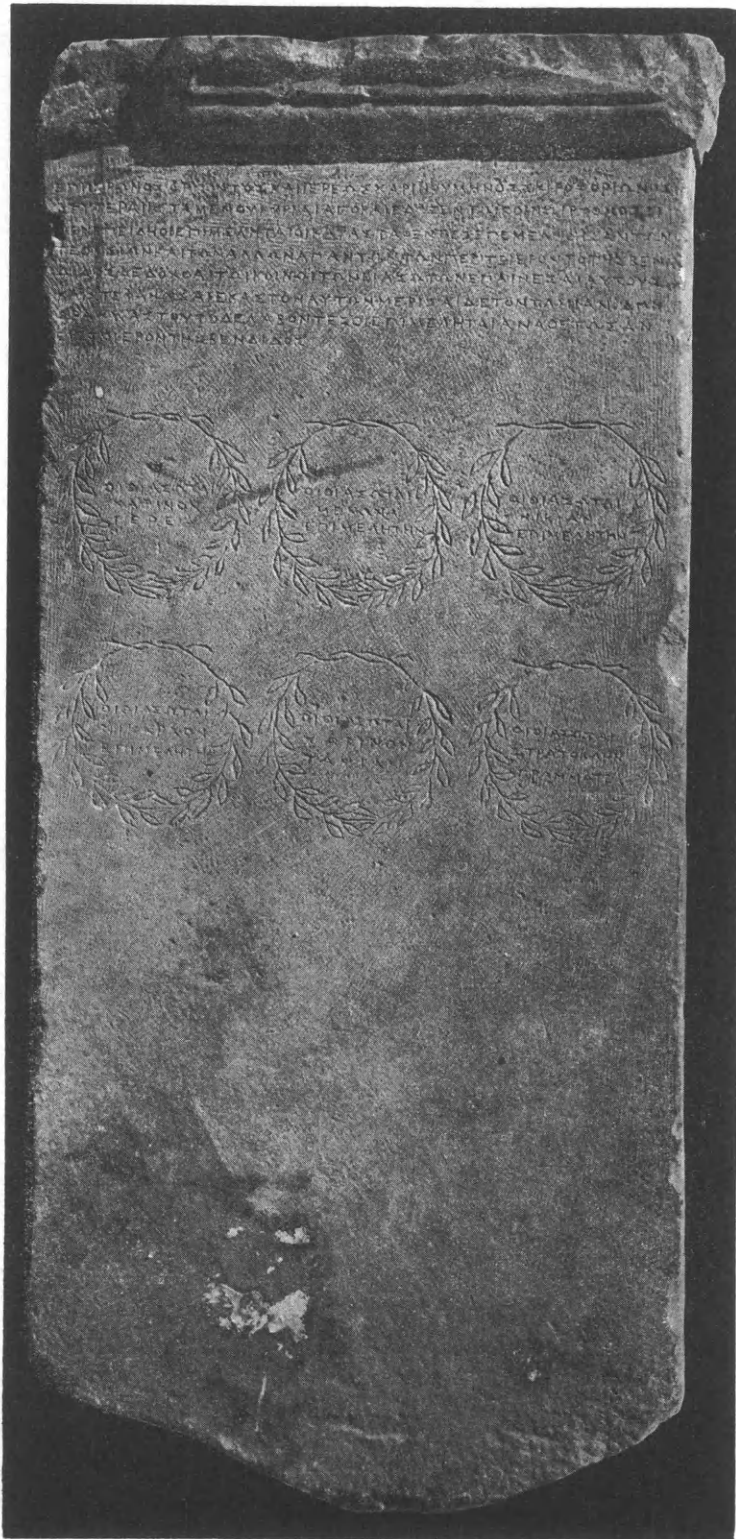
berges gefunden wurde².

Τούτων οὕτως ἐχόντων, ἡ ἀντιπαράβολή τοῦ ἐπὶ τοῦ νῦν ἀποκαλυφθέντος ψήφισματος θιασωτῶν πρὸς τὸ ὑπὸ τοῦ ἐν ἔτει 1728 ἐνταῦθα κατελθόντος Γάλλου Michel Fourmont ἐπ' αὐτοῦ τούτου τοῦ τόπου εὑρεθὲν καὶ προχείρως ἀντιγραφέν, ὡς τοῦτο ἐν CIA II 620 ὑπὸ Οὐλερίχου Köhler ἐπεξεργασμένον ἐξεδόθη (1877) ἔπειτα δ' ὑπὸ Wilhelm (1902) ἀναθεωρηθὲν συνεπληρώθη, θέλει βοηθήσῃ ἡμῖν εἰς κρείττονα τῶν πραγμάτων ἀντίληψιν, ἐκ τούτου δὲ καὶ εἰς νέαν διάγνωσιν ἐπὶ τῶν ἐν τῷ ἀτελεῖ ἀπογράφῳ τοῦ Fourmont χασμάτων τοῦ ἄλλως τε καὶ κολοβοῦ ἐκείνου ψήφισματος.

Εἰς τὴν ὧδε (B') μεταγραφὴν τοῦ ἐπὶ Λυσιθείδου ψήφισματος αἱ μὲν ἐπιδοκιμαζόμεναι τῶν ὑπὸ Wilhelm συμπληρώσεων ἀπεδόθησαν κυρτοῖς γραμμασιν ἔξω ἀγκυλῶν· αἱ δ' ἀμφιβαλλόμεναι ἀφέθησαν ἐν ἀγκύλαις. Ἐν ἀγκύλαις ὡσαύτως, ἀλλὰ κυρτοῖς γραμμασιν ἐτέθησαν αἱ ὑφ' ἡμῶν κατὰ τὸ ἐν ψήφισματι Α' ὑπόδειγμα προτεινόμεναι συμπληρώσεις καὶ διορθώσεις ἐν στ. 4-6, 8/9 καὶ 10/11. Κατὰ τὸ αὐτὸ ὑπόδειγμα ἐτέθη ὑπεράνω τοῦ ψη-

² Τὴν τοιαύτην κρίσιν τοῦ Milchhoefer (ἴδε καὶ Knaack ἐν λ. Bendis-Pauly-Wissowa Real Encyclop.) ἀντέκρουσεν ἄλλος ἔγκριτος τῆς ἀρχαιολογίας μύστης, ὁ Ad. Wilhelm (JOAI Band V-1902-σ.130-1 ἐνθα ἴδε καὶ τὰς εἰς ἄλλους παραπομπάς), διὰ τοὺς ἐκεῖ ἀναπτυχθέντας λόγους ἀποδεχθεὶς τὴν γνώμην ὅτι ἡ ὑπ' ἀρ. 620 (CIA II) ἐπιγραφὴ δὲν ἀνήκεν εἰς τὴν θέσιν κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα ὑπὸ Fourmont εὑρέθη κατακειμένη (in sacello ubi olim castellum Salaminis positum erat) ἀλλ' ἐκ τοῦ ἐν Πειραιεὶ ποτε περιύστου Βενδιδαίου ἐκεῖ μετετοπίσθη. Εἰς τὴν τοιαύτην εἰκασίαν ἀντεμάχeto καὶ ἄλλος λόγος, ὅτι εἰς τὸν Πειραιᾶ ἤρμοζε ψήφισμα ὀργεῶνων τῆς Βενδίδος ἀλλ' οὐχὶ θιασωτῶν ὡς ἐκείνο. — Περὶ τούτου καὶ ἄλλων ἐπιθετὰς λέξεις Bendideia, Bendis, Eranos, Koinon, Orgeones, Synodos, Thiasos, ἐν Dar.-Saglio Dict. des Antiq. Grecques et Romaines.

¹ Ἰδε τὴν ἐν Kart v. Attika ἐρλῡτender Text zu Heft VII-VIII σ. 17 ἐπεξηγηματικὴν περιγραφὴν.

Εἰκ. 1.

Α'). Ψήφισμα ἐπὶ Ἰέρωνος.

θ] ε ο [ι
 Ἐπὶ Ἰέρωνος ἀρχοντος καὶ ἱερέως Χαρίνου μηνὸς
 Σκιροφοριῶνος

ψήφισματος Β' ἡ λέξις «θεοί». Ἐν στ. 3 τὸ ἀμφίβολον Σινος ἐπηνώρθωσα εἰς τὸ γνωστὸν «Σῖμος». Καὶ ἐπέτρεπε μὲν ἡ μεγάλη περὶ τὴν ἀπόδοσιν τῶν γραμμάτων τῆς ἐπιγραφῆς ἀνακρίβεια τοῦ φουρμοντείου ἀπογράφου ἀντὶ τῆς ἐπὶ τοῦ Ν μεταβολῆς νὰ μετατεθῇ ἡ διόρθωσις εἰς τὸ Σ, τοῦτο τρεπόμενον εἰς Ρ ἐπὶ προϋποθέσει ὑπάρξεως ΧΑ εἰς τὸ τέλος τοῦ προηγουμένου στίχου, — ὅτε ἠθέλομεν καὶ ἐνταῦθα ἔχει τὸ ἐν τῷ ψηφίσματι Α' δις ἀπαντῶν ὄνομα Χαρίνος, — ὅμως δὲν ἐτόλμησα τοῦτο διὰ τὸν ὑπάρχοντα ἤδη ἐν τῷ στίχῳ πλεονασμὸν γραμμάτων (59 ἀπέναντι 56, 58, 55 καὶ 54 ἐν τοῖς ἐπομένοις). Ἀλλ' εἰς τὸ ἐν ἀρχῇ τοῦ στ. 8 ζευγὸς γραμμάτων ΝΑ προσέθηκα κατὰ τὸ τέλος τοῦ ἐν στίχ. 7 κενοῦ κεφαλὴν τὰ γράμματα ΜΕΝΩ, παραλαβὼν οὕτω καὶ ἐνταῦθα τὸ ἐν Α' ὄνομα ἐπιμελητοῦ, μετὰ πολλῆς δὲ πιθανότητος, δεδομένου ὅντος ἐκ τῶν δύο ἐπωνύμων Ἰέρωνος (276/5 πΧ) καὶ Λυσιθείδου (ἴσως 249/48 πΧ)¹ ὅτι ἀμφότερα τὰ ψηφίσματα ἐξεδόθησαν ἐν τῷ χρονικοῦ κύκλῳ μιᾶς γενεᾶς· διὸ καὶ βλέπομεν ἐν ἀμφοτέροις τὸν αὐτὸν μὲν γραμματέα, τὸν Στρατοκλῆν, ἀλλὰ καὶ ἄλλο ὄνομα ἐπαναλαμβανόμενον, τὸν Νικίαν, ἐπὶ μὲν Ἰέρωνος ἐπιμελητὴν, ἐπὶ δὲ Λυσιθείδου

¹ Pauly-Wissowa-Realencycl. λ. Archontes σ. 587 (v. Schoeffer). Κατὰ Wilhelm (ἐνθ' ἀνωτέρω) ὁ Λυσιθείδης πιθανῶς ἀνήκει εἰς τὸ τέλος τῆς γ' ἑκατονταετηρίδος. Ἀλλ' ἐκ τῆς ἀντιπαβολῆς τῶν δύο ψηφισμάτων ἀποκαλυπτομένου ὅτι δύο βεβαίως, — εἰ μὴ καὶ τρίτος καὶ τέταρτος, — τῶν ἐν ταῖς ἄνω ἐπιγραφαῖς ἐπαινουμένων ἐλειτούργουν καὶ ἐπὶ Ἰέρωνος καὶ ἐπὶ Λυσιθείδου ἐνισχύεται ἡ πιθανότης τῆς γνώμης τοῦ Schoeffer. — Ἐπὶ τούτοις δ' ἄξιον προκλήσεως τῆς προσοχῆς τῶν μελετώντων φαίνεται τὸ γεγονός, ὅτι ἀμφότερα τὰ ψηφίσματα τὰ ἔχοντα ἀναγεγραμμένα ὀνόματα τῶν ἐν Ἀθῆναις ἐπωνύμων ἐγράφησαν ἐντὸς τῆς μεταξύ 318 καὶ 229 χρονικῆς περιόδου, περὶ ἧς ἴδε τὰς ὑπὸ Paul Monceaux (ἐν BCH VI σ. 525-534) ἐπὶ τῆς αὐτόθι δημοσιευθείσης σαλαμινίας ἐπιγραφῆς ἐξενεχθείσας παρατηρήσεις καὶ κρίσεις.

Β'). Ψήφισμα ἐπὶ Λυσιθείδου.

[θ ε ο ι]
 Ἐπὶ Λυσιθείδου ἀρχοντος μηνὸς Σκιροφοριῶνος δευ-
 ραι, κυρίαι ἀγοραί

δευτέραι ἰσταμένον, κυρίαι ἀγοραῖ, ἔδοξεν τῷ κοινῷ,
 ῥύθμος εἰ-
 πεν· ἐπειδὴ οἱ ἐπιμεληταὶ οἱ κατασταθέντες ἐπεμελή-
 θησαν τῶν
 τε θυσιῶν καὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων τῶν περὶ τὸ ἱερὸν
 τῆς Βεν-
 δίδος, δεδόχθαι τῷ κοινῷ τῶν θιασωτῶν ἐπαινεῖσαι
 αὐτοὺς
 καὶ στεφανῶσαι ἕκαστον αὐτῶν, μερίσαι δὲ τὸν τα-
 μίαν :ΔΓ:
 δραχμάς· τοῦτο δὲ λαβόντες οἱ ἐπιμεληταὶ ἀναθέτωσαν
 εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Βενδίδος

οἱ θιασῶται	οἱ θιασῶται	οἱ θιασῶται
Χαρίνον	Μένωνα	Νικίαν
ἱερέα	ἐπιμελητὴν	ἐπιμελητὴν
οἱ θιασῶται	οἱ θιασῶται	οἱ θιασῶται
Νίκαρχον	Χαρίνον	Στρατοκλῆν
ἐπιμελητὴν	ταμίαν	γραμματέα

ταμίαν. Ἐν τῷ στενωῷ περιωρισμένῳ κύκλῳ τῶν θιασωτῶν κατ' ἀνάγκην συγχὴ ἠκολούθει ἡ εἰς τὰς ἐν αὐτῷ λειτουργίας ἐπάνοδος· ἀλλὰ καὶ μετὰ τινος ἐν αὐταῖς ἐναλλαγῆς, ὡς νῦν βλέπομεν¹.

Ἐν στ. 4/5 ἡ ὑπὸ Wilhelm μετ' ἐνδοιασμοῦ περὶ τὸ τέλος ἀνάγνωσις: «ἐπεμελήθησαν τῶν τε θιασωτῶν ὧν π[ροσῆκεν αὐτοῖς καὶ τῶν ἄλλων τῶν] περὶ τὸ κοινὸν τῶν θιασωτῶν καὶ [προσανή- λωσαν ἀργύριον παρ' ἐαυ]τῶν» (?) φαίνεται χρή- ζουσα τροποποιήσεως τινος ὑφ' ὁδηγῶ νῦν τῷ κει- μένῳ τοῦ ἐπὶ Ἰέρωνος ψηφίσματος. Διὰ τοῦτο δὲ κατὰ τὸ εἶκος προτάξας τῶν θιασωτῶν τὴν θεὸν περὶ ἣν εἶχον τὰς συνόδους ἀντικατέστησα τὴν ἄνω ἐν Β' παρενθεθεῖσαν διατύπωσιν. Ἀλλ' ἴσως χωρεῖ καὶ τοιαύτη κατὰ παραλλαγὴν σύνταξις: «τῶν τε θυσιῶν ὧν προσῆκεν αὐτοῖς καὶ τῶν ἄλλων τῶν

Σί(μ)ος εἶπεν· ἐπειδὴ ὁ ταμίας καὶ οἱ συνεπιμεληταὶ καλῶς καὶ φιλοτί-
 μως ἐπεμελήθησαν τῶν θυσιῶν [τῶν τε περὶ τὸ ἱερὸν
 τὸ τῆς Βενδίδος καὶ]
 περὶ τὸ κοινὸν τῶν θιασωτῶν καὶ [τῶν ἄλλων ὧν αὐ-
 τοῖς προσῆκεν ἀπάν-]
 5 των· ἀγαθῇ τύχῃ, δεδόχθαι τοῖς θιασώταις ἐπαινεῖσαι
 αὐτοὺς καὶ στε-
 φανῶσαι ἕκαστον αὐτῶν θαλλοῦ στεφάνῳ ἀρετῆς ἔνεκα
 καὶ δικαιοσύ-
 νης Νικίαν ταμίαν, [Παν]σίαν ἐπιμελητὴν,
 ἐπιμελητὴν, [Μένω]
 να ἐπιμελητὴν, Στρατοκλῆν γραμματέα, τὸν δὲ ταμίαν

 δορον μερίσαι ΑΛ ΟΙ ΠΟ ΤΑΝ [δρ-]

10 αχμ]ὰς ΕΙΞ ἀν[αθέτωσαν δὲ ταύτας λαβόντες οἱ ἐπι-
 μεληταὶ] ἐν τῷ

ἱερῷ τῆς Βενδίδος

[οἱ θιασῶται]	[οἱ θιασῶται]	[οἱ θιασῶται]
Νικίαν	[Παν]σίαν
[ταμίαν]	[ἐπιμελητὴν]	[ἐπιμελητὴν]

[οἱ θιασῶται]	[οἱ θιασῶται]
[Μένω]να	[Στρατοκλῆν]
[ἐπιμελητὴν]	[γραμματέα].

περὶ τὸ κοινὸν τῶν θιασωτῶν καὶ [τὸ τῆς Βενδίδος ἱερὸν ἀπάν]των».

Ἡ ἐν στ. 9/10 ὑπὸ W. μετὰ δισταγμοῦ προτα- θεῖσα συμπλήρωσις: «τὸν δὲ ταμίαν [Ἀσκληπιό]- δ(ω)ρον» ἀπηλείφθη ἄνω ὡς προδήλως κατὰ λή- θην τοῦ ὅτι ἐν στ. 8 εἶχομεν δεδομένον τὸ ὄνομα τοῦ ταμίου («Νικίαν») παρεισφρήσασα².

Ἐν στ. 10/12, περὶ ὧν ὁρθῶς ὁ W. εἶπεν ὅτι οὐδεμίαν βεβαίαν συμπλήρωσιν ἐπιδέχονται, σή- μερον ἐν ἀρχῇ τοῦ στ. 11 ἀναγνωρίσας κατὰ τὴν θέσιν τῶν πέντε πρώτων γραμμάτων (. . . ΑΣ) ἔχνη ἐπιτρέποντα τοιαύτην ἀνάγνωσιν αχμ]ὰς, — τοῦτο δ' ἐν θέσει κατ' ἀκρίβειαν ἀντιστοίχῳ πρὸς τὰ ἐν τῷ ψηφίσματι Α' στ. 8/9 ἀναγνωσκόμενα: «με- ρίσαι δὲ τὸν ταμίαν :ΔΓ: δραχμάς», — ἐθάρρησα

¹ Ἴδε Dar.-Saglio Dict. Ant. Gr. Rom. ἐν λ. Thiasos (Θία- σος) ὑπὸ Ch. Leclercq σ. 262: Listes.

² Μήτοι τὰ ΔΟΡΟΝ ἐπανορθούμενα κατὰ τὸ δεύτερον Ο ἀναγνω- στέα ΔΟΡΟΝ οὕτως: «ἀπὸ τῶν] δορῶν = δερμάτων;». Ἴδε ἐν τῷ αὐτῷ Dict. Ant. Gr. Rom. τὰς λέξεις Bendideia (Βενδίδεια) καὶ Dermatikon (Δερματικόν), ἔτι δὲ καὶ Sacerdos (ιερεὺς) ἐν σελ. 941-2.

ἵνα προσθέσω εἰς τὸ τέλος τοῦ ἐν στ. 10 κενοῦ τὰ γράμματα ΔΡ εἰς ἀποτελέσιν τῆς λέξεως «δραχμάς», ὅπως ἔπειτα καταλείπων ἀνεξέταστα τὰ ἐπόμενα τρία χαράγματα ΕΙΞ, — σημεῖα ἀριθμητικὰ δυσδιάγνωστα (μὴ 75;), — συνεχίσω ἐν στ. 11 τὴν πλήρωσιν τοῦ εἰς τὰ γράμματα ΑΝ ἐπακολουθοῦντος κενοῦ κατὰ τὸ αὐτὸ ἐπὶ Ἰέρωνος ψήφισμα οὕτως: «ἀν[αθέτωσαν δὲ ταύτας λαβόντες οἱ ἐπιμεληταί] ἐν τῷ ἱερῷ τῆς Βενδίδος».

Ἐν τῷ ἀπογράφῳ Fourmont εἰς ἣν θέσιν συνήθως ὑπὸ τὰ ψήφισματα τίθενται τὰ ὀνόματα τῶν στεφανουμένων ἀπαντᾷ ἐν αἰτιατικῇ πτώσει τὸ ὄνομα τοῦ ταμίου (NIKIAN) μόνον αὐτὸ σφζόμενον διὰ τὸ κατὰ τὰ κάτω προδήλως κολοβὸν τῆς φερούσης τὸ ψήφισμα στήλης. Ἐκ τούτου κατ' εἰκασίαν παρακολουθήσας τὰς ἀπὸ τοῦ ἄλλου ψηφίσματος ἐνδείξεις συνεπλήρωσα ὡς ἄνω φαίνεται τὸ κενόν.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῆς ἐπὶ Λυσιθείδου στήλης.

Ἐπὶ δὲ τοῦ νεωστὶ ἀνακλυφθέντος λίθου λόγῳ τῆς περισώσεως τοῦ ψηφίσματος ἀλωδήτου περιορίζομαι εἰς δύο μόνον παρατηρήσεις. Πρῶτον, ὅτι κατὰ τὰ ἐμοὶ γνωστὰ τὸ ἐν στ. 3 ὄνομα τοῦ εἰπόντος τὸ ψήφισμα — *Ρύθμος* — φαίνεται νέον. Οὐτε παρὰ Pape-Benseler οὔτε ἐν τοῖς ἐκδεδομένοις πίναξι τῶν παλαιότερων τόμων τῶν ἐν Ἀθήναις ἐκδιδομένων περιοδικῶν τῆς Γαλλικῆς καὶ τῆς Γερμανικῆς Σχολῆς ἀνεῦρον αὐτό, τὸ κατὰ σύμπτωσιν καλῶς ἤχουν ἐν ψηφίσματι κοινοῦ ἐπιμελῶς φροντίζοντος περὶ «ῥυθμοῦ». — Ἐπειτα, ὅτι ἐν τούτῳ τῷ ψηφίσματι τὸ εἶδος τοῦ στεφάνου ἀφέθη ἀδῆλωτον. Ἀλλὰ τὴν εἰκόνα τοῦ «θαλλοῦ» παρέχουσι σαφῆ οἱ ὑπὸ τὸ ψήφισμα ἐξ ἑγγλυπτοὶ στέφανοι.

Ἐν ἀμφοτέροις τοῖς ψηφίσμασιν ἡμέρα τῆς κυρίας ἀγορᾶς δηλοῦται ἢ δευτέρα τοῦ Σκιροφοριῶνος, τοῦ τελευταίου ἐν τῷ ἔτει μηνός, ἕκτου δὲ τοῦ

θρησκευτικοῦ ἡμερολογίου¹. Ἀλλ' ἀξιοσημείωτος φαίνεται ἡ μεταξὺ αὐτῶν διαφορά, ὅτι ἐν ᾧ τὸ ἐπὶ Ἰέρωνος (276/5 πΧ) ψήφισμα ἔχει παρὰ τὸ τοῦ ἄρχοντος ἀναγεγραμμένον καὶ τοῦ ἱερέως τὸ ὄνομα: «ἐπὶ Ἰέρωνος ἄρχοντος καὶ ἱερέως Χαρίνου», τὸ μεταγενέστερον ἐπὶ Λυσιθείδου ψήφισμα εἰς τούτου μόνου τοῦ ἄρχοντος τὸ ὄνομα ἠρκέσθη.

Ἰδίας δὲ παρατηρήσεως ἄξιον φαίνεται καὶ τὸ γεγονός, ὅτι Χαρίνον ἔχομεν ἐνταῦθα ἱερεᾶ στεφανούμενον καὶ Χαρίνον ἐν δευτέρῳ στεφάνῳ ταμίαν. Ἄρα γε δύο ἦσαν οἱ στεφανωθέντες; ἢ μήπως συνεχωρεῖτο ἐν τῷ θιάσῳ λειτουργιῶν σώρευσις, πέντε δὲ μόνον ἦσαν ἀληθῶς καὶ ἐπὶ Ἰέρωνος, ὡς ἐπὶ Λυσιθείδου, τῆς Βενδίδος οἱ συνεπιμεληταί; (ἴδε G. Glotz: *Epimelētai* ('Ἐπιμεληταί) ἐν *Dar-Saglio Dict. d. Ant. Gr. Rom.* σ. 693). Ὅτι ὁ ἱερεὺς ἠδύνατο νὰ ἐκτελῇ καὶ χρέη ταμίου ἐν ἱερῷ, γινώσκουμεν, διότι εἰς τὸ ἀξίωμα αὐτοῦ συνημμένα ἦσαν ἔργα ἱερουργίας καὶ ἔργα διοικητικὰ καὶ οἰκονομικὰ (ἴδε Ph. E. Legrand: *Sacerdos* (Ἱερεὺς). *Αὐτόθι* σελ. 935/6 καὶ 944/5). Οὐδὲν ἄρα ἐκώλυε τὴν εἰς αὐτὸν εἰδικὴν ἀνάθεσιν τοῦ ταμιακοῦ ἀξιώματος ἐν τῷ ἱερῷ θιάσῳ.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει ἱερεὺς ἐνταῦθα νοητέος ὁ τοῦ ἐν Σαλαμῖνι Ἀρτέμιδος ἱεροῦ κλειδοῦχος, αὐτὸς ἔχων καὶ τὴν προεδρίαν ἐν τῷ θιασωτικῷ συλλόγῳ, διὰ τοῦτο δὲ ἴσως καὶ παρὰ τὸν ἐν ἄστει ἐπώνυμον ἄρχοντα ἀναγεγραμμένους ἐν τῷ ἡμετέρῳ ἐπὶ Ἰέρωνος σαλαμινίῳ ψηφίσματι.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 14 Ἰανουαρίου 1915.

Στέφανος Ν. Δραγούμης.

¹ Πρβ. Ad. Wilhelm αὐτόθι σ. 131-132. — Σημειωτέον ἐν παρόδῳ ἐνταῦθα ὅτι ὁ θαλλοῦ στέφανος προσῆκε καὶ εἰς τὴν Σαλαμίνα, ἥς οἰκιστὴς ἐλέγετο ὁ Σκίρος, καὶ εἰς τὸν Σκιροφοριῶνα μῆνα ἱερὸν τῆς Σκιράδος Ἀθηνᾶς.

Ἐπιγραφικά φροντίσματα

ὑπὸ

Στεφάνου Δραγούμη.

(Κατάλογοι ἀρχόντων)

Δεκαετία συμπληροῦται μετὰ τινὰς μῆνας ἀφ' ἧς (25 Ἰουλίου 1905) ὑπ' ἐμοῦ εἰς τὴν Ἀρχαιολογικὴν ταύτην Ἐφημερίδα ἀνεκοινώθη ἡ περὶ Ἐπιγραφῆς ῥωμαϊκῶν χρόνων μικρὰ πραγματεία, ἧς τελευταῖον ἐνταῦθα (ΑΕ 1914 σ. 165-6) ἐμνημόνευσεν ἐξ ἀφορμῆς ὁμοίου καταλόγου ἀρχόντων, — ἀλλὰ δυστυχῶς κολοβοῦ, — ὁ κατὰ τὴν σκαφὴν τοῦ ὑπὸ τὴν ΒΑ γωνίαν τῆς Ἀκροπόλεως ἐδάφους¹ εὐρών τὸν λίθον ἔφορος κ. Π. Καστριώτης.

Ἐκ δὲ τούτου μὴ ἀναβάλλων ἐπὶ πλέον τὴν πλήρωσιν παλαιᾶς προαιρέσεως ἐπιλαμβάνομαι ἐκ νέου τοῦ αὐτοῦ θέματος, ὡς ἐσχόπουν ἤδη κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1906, ὅτε ἐν τῷ α' τεύχει τοῦ τόμου XXX τοῦ BCH μακρὸν ὅσον καὶ περισπούδαστον δημοσίευμα τοῦ κ. Gaston Colin (σελ. 161-329) πρὸς ἄλλῃ πλουσίᾳ εἰσφορᾷ ὕλης προσεκόμισεν ἐκ Δελφῶν εἰς Ἀθήνας καὶ ὄνομα ἀπτικοῦ οἴκου γνωστὸν μοι ἤδη ἐκ τῆς ὑπ' ἐμοῦ ἐκδοθείσης στήλης (Εὐδήμος Γοργίππου Μελιτεὺς), καίπερ ἐν ταῖς ὑπὸ τοῦ κ. Colin ἀνακοινωθείσαις ἐπιγραφαῖς (ὑπ' ἀρ. 57-61) λόγῳ τῆς ἐν τῇ οἰκογενείᾳ διαδοχῆς ἀνεστραμμένον: Γόργιππος Εὐδήμου Μελιτεὺς. Προδῆλως τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ τοῦ ἐμοῦ Εὐδήμου. Διότι ὁ μὲν ἐμὸς κατάλογος ἀρχόντων ἀνῆκε, καθ' ἃ τότε ἐδείχθη, εἰς τὸ ἔτος 57/6 πΧ, πᾶσαι δ' αἱ ἐκ Δελφῶν ὑπὸ τοὺς ἄνω ἀριθμοὺς ἐπιγραφαὶ ἀνήκουσιν εἰς τὰ μετὰ 26 πΧ καὶ 2 μΧῆτη.

Ἐν τῇ περιλαμβανούσῃ τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐξ Ἀθηνῶν στήλῃ ὁ Εὐδήμος Γοργίππου Μελιτεὺς ἐχα-

ρακτηρίζετο «Κῆρυξ Ἄρχοντος». Ἀλλ' ἐν ταῖς προμνημονευθείσαις δελφικαῖς ἐπιγραφαῖς ὁ υἱὸς αὐτοῦ Γόργιππος λέγεται: «Κῆρυξ τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ Ἱερεὺς Ἑρμοῦ Πατρώου» ἢ ἄλλως «Ἑρμοῦ τοῦ Πατρώου τῶν Κηρύκων» (ἀριθ. 57-59, 61) καὶ ἐν τῇ ὑπ' ἀρ. 60: «Κῆρυξ τοῦ θεοῦ ἐκ τοῦ γένους τῶν Κηρύκων καὶ Ἱερεὺς Ἑρμοῦ».

Τὸν Κήρυκα τοῦ ἄρχοντος ὁ Colin (αὐτ. σελ. 183 καὶ 329 — additions et corrections —) διαστέλλει τοῦ ὑπ' Ἀριστοτέλους μνημονευομένου Κήρυκος λέγων, ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους τούτους τοὺς ῥωμαϊκοὺς ὁ Κῆρυξ Ἄρχοντος, ὅστις ἐμφανίζεται καὶ ἐν ἄλλῃ ἀπτικῇ, ἀλλ' ἐκ Δελφῶν ἐπιγραφῇ (αὐτ. ἀρ. 22: Κῆρυξ Ἄρχοντος Σίμων Σίμωνος — 97/6 πΧ) εἰδικῶς παρηκολούθει τὸν ἐπώνυμον ἄρχοντα, ἐν ᾧ ὁ ὑπ' Ἀριστοτέλους μνημονεύμενος «Κῆρυξ», εἰς ὃν ἡμεῖς ἐν τῇ ἡμετέρᾳ πραγματείᾳ (σ. 186) ἀνεφέρομεν τὸν νοῦν, εἶχε θέσιν διαρκοῦς ὑπηρεσίας παρὰ τῷ συλλόγῳ τῶν ἐννέα ἀρχόντων τῶν καὶ παρατρεφόντων αὐτόν. Ἐκ δὲ τούτου δέχεται, ὅτι ὁ ἐν Ἀθήναις ἐπώνυμος, ὅστις αὐτὸς — καὶ ὅχι ὁ βασιλεὺς — ἐν τῇ λατρείᾳ τοῦ Πυθίου ἐπεμελεῖτο τῆς πομπῆς τοῦ θεοῦ, παρελάμβανεν ἴδιον κήρυκα τὸν ἐκ τοῦ γένους τῶν Κηρύκων καὶ ἱερέα τοῦ Ἑρμοῦ τοῦ Πατρώου, τὸν καὶ «Κήρυκα τοῦ Ἀπόλλωνος» ἢ «Κήρυκα τοῦ θεοῦ» ἐν ταῖς ἀπὸ Δελφῶν ἐπιγραφαῖς ὀνομαζόμενον. Τοιοῦτος ἄρα κῆρυξ ἦτο καὶ ὁ πατήρ τοῦ Γοργίππου Εὐδήμος, ἐὰν δεχθῶμεν τὴν γνώμην τοῦ κ. Colin.

Ἀλλ' οὕτω διακρίνων ὁ Colin καὶ δεχόμενος ἄλλον τὸν κατ' Ἀριστοτέλη κήρυκα, τὸν μετὰ τοῦ αὐλητοῦ ἐκ τῶν τεσσάρων κατ' ἄρχοντα ὁβολῶν παρατρεφόμενον, ἀνάγκη νὰ μεταρρυθμίσῃ τὴν ὀλίγον κατωτέρω ἐκφερομένην γνώμην, ὅτι ὡς τὸν

¹ Ἐδάφους τοῦ παλαιοῦ Ὁδείου γειτνιαζόντος πρὸς τὴν πλατεῖαν καὶ τὴν ὁδὸν Λυσικράτους ἔχοντος δὲ τι τὸ κοινὸν πρὸς τὸ Πύθιον. Ἡσύχιος ἐν λ. Ὁδεῖον. Σουΐδας ἐν λ. Πύθιον καὶ Ὁδεῖον.

αὐλητήν — ἢ ἔστω σαλπικτήν¹ — οὕτω καὶ τὸν κήρυκα χάσμα ἐχώριζεν ἀπὸ τῶν ἄλλων ἀρχόντων ὡς προσωπικὸν θεράποντα τοῦ ἄρχοντος καὶ τρόπον τινὰ «ὕποτακτικόν». Ἀνάγκη δὲ καὶ ἔτερόν τι, συναγόμενον ἐκ τῆς ἐν πάσαις ταῖς μὴ κολοβαῖς ἐπιγραφαῖς σιωπῆς νὰ δεχθῶμεν, ὅτι κατὰ τοὺς ῥωμαίκοὺς τούτους χρόνους, καθ' οὓς οὕτως ἐμφανίζεται ὁ ἀπὸ γένους καὶ ἱερατείας κῆρυξ, ἦτο ἤδη καταλελυμένος ὁ ὑπ' Ἀριστοτέλους μνημονεύμενος νόμος περὶ Κήρυκος τῶν ἐννέα ἀρχόντων· διότι ἄλλως ἠθέλομεν ἔχει τὸν κήρυκα τοῦτον παρακολουθοῦντα τοὺς ἄρχοντας.

Ὅτε ἐξετάζοντες τὴν ἐνταῦθα ἐν ὁδῷ Λυσικράτους ἐκχωσθεῖσαν στήλην τοῦτο μὲν διεγινώσκουμεν, ὅτι αὐταί τε καὶ αἱ ἄλλαι πρὸ αὐτῆς γνωσταὶ ὁμοίαι καταλογικαὶ ὀνομάτων ἀναγραφαὶ εἶχον λόγον ἀναφορᾶς εἰς τέλειν δημοσίον τινὸς ἔργου, ἐν ᾧ ἔργῳ ὁ ἐνίοτε ἀντὶ τοῦ δημοσίου ὑπηρετοῦ ἐμφανιζόμενος λειτουργὸς ἐπλήρου οὐχὶ μεγάλην ἱερατικὴν ἢ ἄλλην δημοσίαν λειτουργίαν, ἀλλ' ἀπλῶς ὑπηρετικὴν (αὐτ. σ. 182-4), τοῦτο δ' εὐλόγως ἀπείχομεν διατυπώσεως εἰκασίας περὶ τοῦ σπουδαίου ἔργου εἰς ὃ ἐκαλοῦντο οἱ ἐπὶ τούτῳ ἐν ἰδίᾳ στήλῃ ἀναγραφόμενοι ἐννέα ἄρχοντες, οὐδόλως προσεδοκῶμεν, ὅτι ἡδη καθ' ὁδὸν ὑπῆρχεν ἐκ Δελφῶν εἰς Ἀθήνας κατερχομένη ἢ λύσις τῆς ἀπορίας²· μάλιστα δὲ καὶ τοιαύτη λύσις, ἥτις εἰς τὸ σιωπηλὸν ἐρώτημα ἐκόμιζεν εἰς ἀπάντησιν αὐτὸ τὸ κείμενον τῆς εἰς τὸν κατάλογον τῶν ἀρχόντων προσηκούσης ἐπικεφαλίδος: «Ἐννέα ἄρχοντες οἱ τὴν Πυθαΐδα ἀγαγόντες»³. Τοῦτο δ' ἐρχόμεθα νὰ δεῖξωμεν σήμερον ἀναγνωρίζοντες ὅτι εἰς τὴν ἡμετέραν ἐπιγραφὴν, ἐν ἣ τὴν χρονολογίαν παρέχει τὸ ἐν τῷ καταλόγῳ προέχον ὄνομα ἐπωνύμου: «Κόϊντος Κοῖντος Ῥαμνούσιος», προσήκει ἐπικεφαλὶς τοιαύτη: «Ἐννέα ἄρχοντες οἱ τὴν Πυθαΐδα

ἄγοντες». Αὕτῃ δὲ αὕτῃ καὶ εἰς τὰς ἄλλας ὁμοίας ἀναγραφὰς ὀνομάτων, ἐν αἷς καὶ ὁ τελευταῖον ὑπὸ τοῦ κ. Καστριώτου ἐκδοθεὶς κατάλογος ἀρχόντων.

Κατ' ἀναφορὰν δὲ εἰς τοῦτον τὸν κατάλογον σημειωτέα τὰ ἐπόμενα, ἴσως εἰς διαφωτισμὸν τινα χρήσιμα ἐν τοῖς περὶ ἄρχοντος. . . . Ἡρώδου Μαραθωνίου· ὅτι ἐν τῷ ὑπ' ἀρ. CIA 1013 καταλόγῳ ἀπαντᾷ Θήρων Ἡρώδου θεσμοθέτης· ἐν δ' ἀρ. BCH 57-60 «Εὐκλῆς Ἡρώδου Μαραθώνιος» ἱερεὺς Ἀπόλλωνος ἢ (ἀρ. 60) Πυθίου καὶ Πατριῶν· πάλιν δ' ἐν ἀρ. 62 ὄνομα «ἱερέως τοῦ ἐν Ἀθήναις Ἀπόλλωνος Πυθίου ἱπάρχου τοῦ Ἡρώδου Μαραθωνίου» καὶ ἐν ἀρ. 63 τὸ αὐτὸ ὄνομα ἄνευ πατρωνυμικοῦ, «ἐν Ἀθήναις ἱερέως τοῦ Πυθίου τοῦ ἀρχιερέως Τλ. Κλ. ἱπάρχου Μαραθωνίου».

Ὅτι κατὰ τοὺς ταπεινοὺς τούτους χρόνους τὰ τῆς ἐξαποστολῆς θεωρῶν εἰς Δελφοὺς ἐν πολλοῖς διαφέρουσι τῶν ἐν τοῖς χρόνοις τῆς ἐλληνικῆς ἐλευθερίας τελουμένων εἶναι πρόδηλον. Καὶ μόνῃ ἢ ῥιζικῇ μεταβολῇ τῶν τῆς πολιτείας, ἄνευ τῆς εἰς τὰ τοιαῦτα ἔργα παρακολούθου σὺν τῷ χρόνῳ νεωτεριστικῆς ῥοπῆς ἤθελεν εἶναι ἀρκετὴ ὅπως περὶ τούτου πεισθῶμεν. Ὅτι δὲ στερούμεθα ὅρων ἀντιπαραβολῆς παλαιότερων ἐπιγραφικῶν κειμένων περὶ τῶν ἐν Ἀθήναις ἀγομένων Πυθιάδων, καὶ τοῦτο ἔστω εἰς δεῖγμα τῆς διαφορᾶς. Ἀλλ' ἐξ ὧν ἐν τοῖς περὶ Παραπρεσβείας ὁ Δημοσθένης λέγει περὶ τῶν Ἀθηναίων, ὅτι οὕτω δεινὰ καὶ σχέτλια ἡγούντο τοὺς ταλαιπώρους πάσχειν Φωκέας, «ὥστε, μήτε τοὺς ἐκ βουλῆς θεωροὺς μήτε τοὺς θεσμοθέτας εἰς τὰ Πύθια πέμψαι, ἀλλ' ἀποστῆναι τῆς πατρίου θυσίας», κατὰδὲ γινεται, ὅτι κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους ἐκ τῶν ἐννέα ἀρχόντων μόνοι οἱ ἐξ θεσμοθέται ἐπέμποντο εἰς Δελφοὺς ἐπιμελούμενοι τῆς πατρὸς θυσίας. Τοῦτο δὲ κυροῦσι σαφῶς τὰ ὑπ' Ἀριστοτέλους ἐν Ἀθηναίων Πολιτείᾳ (κεφ. νς', νζ' καὶ νη') μαρτυρούμενα, καθ' ἃ ἐν ᾧ εἰς τοὺς τρεῖς πρώτους ἄρχοντας ἦσαν ἀνατεθειμένα διακεκριμένως καθήκοντα μετοχῆς εἰς τὴν θεωρίαν καὶ διορισμοῦ χορηγῶν εἰς Δῆλον, ἐπιμελείας τῆς πομπῆς τῷ Ἀσκληπιῷ, τῆς τῶν μεγάλων Διονυσίων, τῶν Θαργηλίων (εἰς τὸν ἐπώνυμον), τῶν Μυστηρίων, τῶν ἐπὶ Διαιτῶν Διονυσίων κλπ (εἰς τὸν βασιλέα), τῶν θυσιῶν τῇ ἀγροτέρᾳ Ἀρτέμιδι καὶ τῷ

¹ Ἡ ἡμετέρα ἐπιγραφὴ (57/6 πX) ἔχει «αὐλητήν», ὡσαύτως δὲ καὶ ἡ παρὰ Colin ὑπ' ἀρ. 21 (97 πX). Ἡ ὑπ' ἀρ. 22 σύγχρονος ἔχει «σαλπικτήν»· ἀλλὰ παρατηρήτέον ὅτι ὁ ταύτην τὴν Πυθαΐδα ἀγαγὼν Σαραπίων Σαραπίωνος ἦτο στρατηγὸς ἐπὶ τὰ ὅπλα.

² BCH αὐτόθι σ. 184, 185. Ἰδε καὶ σελ. 19, 13-15, 31-34 καὶ 158 τοῦ ταυτοχρόνως ἐν Παρισίοις ὑπὸ G. Colin ἐκδοθέντος συγγράμματος Le culte d'Apollon Pythien à Athènes, ἐν ᾧ περιλήφθησαν πάντα τὰ κατὰ μέρος ἐν BCH δημοσιευθέντα.

³ Οὕτως ἢ ἐπὶ Διονυσίου ἄρχοντος στήλῃ (ἀρ. 5). Ἡ δ' ἐπὶ Ἀργείου ἄρχοντος (ἀρ. 22): «Ἐννέα ἄρχοντες οἱ ἀγαγόντες τὴν Πυθαΐδα».

Ἐνναλίῳ (εἰς τὸν πολέμαρχον), ἐνδεικτικὴ εἶναι ἡ τελεία παρασιώπησις *Δελφῶν καὶ Πυθιάδων*. Ἀξιοσημείωτον δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι ἐν τῷ μόνῳ ὅπερ μέχρι τοῦδε κατέχομεν ἐπιγραφικῶς περὶ Πυθιάδος κειμένῳ τῶν τῆς ἐλληνικῆς ἀκμῆς χρόνων (BCH τ. XXX-1896-Colin, Le culte d'Apollon Pythien etc. N° 1 σ. 19 κέ.) ἀποκαλύπτεται ὅτι κατὰ τὰ μέσα τοῦ τετάρτου πΧ αἰῶνος τὴν *Πυθιάδα* ἤγον οἱ ἱεροποιοί: «*Ἱεροποιοὶ οἱ τὴν Πυθιάδα ἀγαγόντες*», ἐν οἷς καὶ Λυκοῦργος ὁ Λυκόφρωνος καὶ Νικήρατος ὁ Νικίου.

Ἐν Ἀθήναις, 28 Φεβρουαρίου 1915

Στέφανος Ν. Δραγούμης.

Ἐπίμετρον.

Καὶ νέαν στήλην ἀνέγκουσιν εἰς τὴν εἰδικὴν κατηγορίαν καταλόγων ἀρχοντικῶν, ἥτις ἀνωτέρω ἀπησχόλησεν ἡμᾶς, προσεκόμισεν ἐπιπροσθέτως εἰς κοινὴν γνῶσιν ὁ ἀρχομένου τοῦ Μαρτίου διανεμηθεὶς ἐνταῦθα τριακοστὸς ἑνατος τόμος — 1914 — τῶν ἐν Ἀθήναις ἐκδιδομένων Mitth. des K. Deutschen Archäol. Instituts ἐν σελίσιν 130-143. Εὐτυχῶς δ' ὅλως ἀλώβητον καὶ παρέχουσιν τὴν χρόνον τῆς ἐπωνύμου ἀρχῆς, 14/13 πΧ.

Ἡ πληροφορία ὅτι ἡ στήλη εὐρέθη ἐν γηπέδῳ παρὰ τὸ Α' τῆς πόλεως Κοιμητήριον αὐξάνει καθ' ἓνα ἐπὶ πλέον τὸν ὀλικὸν ἀριθμὸν τῶν τέως γνωστῶν ὁμοειδῶν ἐπιγραφικῶν κειμένων, καθ' ἓνα δ' ὡσαύτως ἐπὶ πλέον τὸν ἀριθμὸν τῶν (σὺν καὶ τῇ ἀπὸ τοῦ ἀρχαίου Ὁδείου) ἐπὶ ἐδάφους ὅπως δῆποτε γείτονος τῆς ἀπὸ τοῦ 1877 γνωστῆς παρὰ τὴν γέφυραν τοῦ εἰρημένου Νεκροταφείου θέσεως τοῦ ἀρχαίου Πυθίου ἔνθεν καὶ ἔνθεν ἀνευρεθεισῶν τοιούτων στηλῶν. Καὶ οὕτω προστίθεται ἐν ἔτι τεκμήριον εἰς ἐνίσχυσιν τῆς εἰκασίας, ὅτι αἱ ἐπὶ τῶν στηλῶν τούτων ἀναγραφαὶ ἀρχόντων θέσιν εἶχον ἐν αὐτῷ τῷ περιβόλῳ τοῦ ἱεροῦ, — ἐν ᾧ καὶ ἐνεπίγραφος βωμὸς ὑπῆρχεν εἰς παλαιστάτους χρόνους ἀνατεθειμένος ὑπὸ τοῦ πρώτου ἄρξαντος «τὴν ἐνιαυσίαν ἀρχὴν» Πεισιστράτου τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἰππίου, — ἰδρυόμεναι κατ' ἔτος ἐκεῖ εἰς ἀπομνημόνευσιν τῆς κατ' ἔτος εἰς Δελφοὺς γινομένης

ἐξαποστολῆς πρὸς τέλεσιν τῆς *Πυθιάδος* (ἢ *Πυθαΐδος*, κατὰ τὴν βραδύτερον ἐπικρατήσασαν μορφήν τοῦ ὀνόματος).

Ἀξιοπαρατήρητον δ' εἰδικῶς εἶναι ὅτι δύο μὲν τῶν στηλῶν (CIA II 862, III 1007) εὐρέθησαν πλησίον (prope) τοῦ Πύργου τῶν Ἀνέμων, τοῦ γειτνιαζόντος πρὸς τὸ δυτικὸν τμήμα τῆς ὁδοῦ τῶν Τριπόδων (Curtius-Kaupert Atlas Bl. II Tripodes). μίᾳ ἐν τῇ σημερινῇ ὁδῷ Λυσικράτους ἐγγύτατα τῇ ἀπὸ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἰδρυτοῦ τοῦ χορηγικοῦ μνημείου ὠνομασμένη πλατεῖα (AE 1905 ἐνθ' ἀνωτέρω). — μίᾳ ὑπὸ τὰ χώματα τοῦ ἀμέσως ὑπεράνω κειμένου ἐδάφους τοῦ ἀναζητουμένου Ὁδείου (AE 1914 ἐνθ' ἀνωτέρω). — μίᾳ, αὐτῇ ἢ ἐν τῷ προμνημονευθέντι τόμῳ τοῦ γερμανικοῦ περιοδικοῦ, παρὰ τὸ μικρὸν ἀπέχον τῆς θέσεως τοῦ Πυθίου¹ πρῶτον Νεκροταφεῖον. Τὸ ὅλον πέντε. Καὶ ἔπειτα μίᾳ ὑπὸ τὴν Ἀκρόπολιν πρὸς Δ κατὰ τὸν Ἀρειον Πάγον (1010). — μίᾳ ἐν Ἀμαρουσίῳ (1008). — καὶ τρεῖς ἐν αὐτῇ τῇ Ἀκροπόλει, ἥτις σημειώτεον ὅτι ἀπὸ τῶν πρώτων τῆς ἐλευθερίας χρόνων καὶ ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἐχρησίμευεν ὡς ἀποθήκη τῶν ὑποκάτω καὶ περὶ αὐτὴν πρὸς διάσωσιν συλλεγομένων ἀρχαίων λίθων, οὗ ἕνεκεν αἱ ἐν CIA III ἀρ. 1011-1013 μαρτυρίαι τῶν φυλάκων περὶ τῆς κατὰ μέρος ἐν αὐτῇ ταύτῃ τῇ Ἀκροπόλει θέσεως ἐν ἣ κατὰκείμεναι εὐρέθησαν (Ἀθηνᾶ Πρόμαχος, Προπύλαια, Ἐρέχθειον) οὐδεμίαν ἔχουσιν ἀξίαν.

Ἀλλὰ τὴν πιθανότητα τῆς ἡμετέρας εἰκασίας φαίνεται ὅτι ἐνισχύει καὶ ἡ ἀντιστοιχία τῶν ἐν Δελφοῖς εὐρεθεισῶν ὁμοίων ἀττικῶν ἀναγραφῶν περὶ ὧν ἄνω ἐγένετο λόγος.

Κατ' ἀναφορὰν εἰς τὰ ἀνωτέρω περὶ τῆς κολοβῆς ἀπὸ τοῦ Ὁδείου στήλης σημειωθέντα ἔχομεν εἰς προσθήκην τὴν παρατήρησιν, ὅτι τὸ ἐν στ. 8 πατρωνυμικὸν τοῦ α' θεσμοθέτου παρανεγνώσθη «*Συμμάχον*» ἀντὶ τοῦ σαφῶς κειμένου «*Εὐρυμάχον*».

Τὸ ἐντεῦθεν ἐκβαλλόμενον ὄνομα «*Σύμμαχος*» εὕρισκει μετὰ λόγου θέσιν ἐν τῷ στίχῳ 6 τῆς ὑπ' ἀρ. 1008 ἀναγραφῆς παραλαμβανόμενον ἐκ τοῦ

¹ Ἴδε ἐφημερίδος Ὁρας 1877 Μαΐου 4 φύλλον 176. Ἀθηναίων τ. Ε' (1877) σ. 149 151 καὶ κατ' ἀντιπαράθεσιν τ. Α' (1872) σ. 169-172. Πρβ. E. Curtius, Die Stadtgeschichte von Athen σ. XIV Ap. Pythios καὶ σ. 54/56. 74/5, 84, 177, 185, 209, 297.

6^{ον} στίχου τῆς ὑπ' ἀρ. 1011 ἀναγραφῆς εἰς ἀντικατάστασιν τοῦ μοναδικοῦ *Παμμάχος*, πιθανωτάτου ἀβλεπτήματος τοῦ φουρμοντείου ἀπογράφου. Οὕτω δ' ὁ ἐν 1011 πολέμαρχος «*Τιμόθεος Συμμάχου*» ὁ ἐπὶ Μητροδώρου ἄρχοντας (πιθανώτατα τοῦ πρεσβυτέρου: 51/2 μΧ) συνάπτεται ἐν τῷ αὐτῷ γένει μετὰ τοῦ ἐν 1008 θεσμοθέτου «*Συμμάχου Τιμοθέου*», ἁδελφον ἂν ὡς ἀνίων ἢ κατιών διὰ τὸ ἀχρονολόγητον τοῦ καταλόγου τούτου. Ἐν αὐτῷ τούτῳ τῷ ἀριθμῷ 1008 παραδόξως καὶ ὁ δ' καὶ ὁ ε' θεσμοθέτης λέγονται *Μαραθῶνιοι*, ἀναμφιβόλως ἐκ δευτέρου ἀβλεπτήματος τοῦ Fourmont δις κατὰ σειρὰν ἐπαναλαμβάνοντες παρὰ τὸ προσήκον τὸ αὐτὸ δημοτικόν.

Εἰδικώτερον δὲ παρατηρητέον ὅτι ἐν τῷ ὑπ' ἀρ.

1005 καταλόγῳ καὶ τοῦ Κήρυκος τῆς ἐξ Ἀρείου Πάγου Βουλῆς καὶ τοῦ Κήρυκος Ἀρχοντος καὶ τοῦ αὐλητοῦ τὸ δημοτικὸν πρὸς οὐδὲν τῶν ἄλλων τῶν ἐν τῇ ἀναγραφῇ συμπίπτουσιν. Ὡσαύτως ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 863 καταλόγῳ τὸ μόνον μετὰ τὰ ὀκτὼ ὀνόματα ἀρχόντων μετὰ δημοτικοῦ σωζόμενον ὄνομα, τὸ τοῦ Κήρυκος τῆς ἐξ Ἀρείου Πάγου Βουλῆς δεικνύει αὐτὸν ἑτεροδημότην. Ἀλλ' ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ΑΕ 1905 καὶ ὁ θεσμοθέτης Ἐπιγένης καὶ ὁ Κήρυξ Ἀρχοντας Εὐδημος φέρονται *Μελιτεῖς*· ὡσαύτως ἐν *Ath. Mitt.* 1914 ὁ τέταρτος θεσμοθέτης Σωκράτης Ἡφαιστίωνος καὶ ὁ αὐλητὴς Δημήτριος Δημητρίου Σφήττιοι.

Τῇ 8ῃ Μαρτίου 1915.

Σ. Ν. Δ.

Θεσσαλικά ἐπιγραφαί

ὑπὸ

Ἀποστόλου Σ. Ἀρβανιτοπούλλου.

Γ'). Ἐπιγραφαὶ Γόννων

(συνέχεια· ὄρα ΑΕ 1914 167-184).

ιβ'). Ἔτερα ψηφίσματα προξενίας συνεπτυγμένου

τύπου (βλ. ἄνω ἀριθ. 109-147).

Ἀριθ. 243 (εἰκ. 12· καταλ. ἀριθ. 173). Στήλη μαρμάρου λευκοφαίου, ὀλίγον ὑπομέλανος, ἀκέρατος· ἄνω λήγει εἰς πλατύ, ἰσχυρῶς προεξέχον, ὀριζόντιον, ἀπλοῦν μέτωπον, κοσμούμενόν ποτε, ὡς πάντα βεβαίως τὰ ὅμοια, διὰ γραπτῶν πολυχρώμων κοσμημάτων· ὑπ' αὐτὸ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς ἀκτηρίδος μέχρι τῆς ἐπιγραφῆς ὑπάρχει κενὸν διάστημα, ὕψ. 0·028, κατεχόμενόν ποτε κατὰ τὸ σύννηθες ὑπὸ γραπτῆς ἐπίσης κορωνίδος· κατωτάτω ἐπὶ ὕψ. 0·235 καὶ καθ' ὅλον τὸ πλάτος εἶναι διὰ τῆς σφύρας ἁδρῶς ἐξεργασμένη ἢ στήλη πρὸς σχηματισμὸν γόμφου καὶ ἀρμογὴν αὐτῆς ἐπὶ τόρμου βάρου ἰδίου, ἢ τινὸς τῶν ἐγγὺς τοῦ ναοῦ βράχων. Ὑψ. 1·215, πλ. 0·285, πᾶγ. 0·09.

Ἡ ἐπιγραφὴ ἐχαράχθη λίαν ἀβαθῶς καὶ σχε-

δὸν ἐπιμελῶς· πολλὰ τῶν γραμμάτων, μάλιστα τοῦ κάτω ἡμίσεος αὐτῆς, διατηροῦσι βαφὴν πορφύραν, πρὸς τὸ ῥόδινον ἀποκλίνουσιν· ὕψ. γραμμ. 0·01-0·016, διάστιχ. 0·005.

Ἐν στίχ. 8 καὶ 14 ἡ ἔσω κεραία τοῦ πρώτου Α φαίνεται ὅτι δὲν ἐχαράχθη, ἢ εἶχεν ἀποδοθῇ διὰ βαφῆς· ἀλλ' ἐπειδὴ πᾶσαι σχεδὸν αἱ ὅμοιαι κεραφαὶ εἶχον χαραχθῇ ἀβαθέστατα, δὲν δύνανται νὰ καταλογισθῶσι τὰ ἄνω ὡς σφάλματα τοῦ χαράκτου, ἀλλ' ὀφείλονται πιθανώτερον τῇ ἐκ τοῦ χρόνου φθορᾷ καὶ τριβῇ.

Ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῶν αὐτῶν ταγῶν ἐξεδόθη καὶ τὸ ἄνω ὑπ' ἀριθ. 104 ψήφισμα, ἐνθα ὁμῶς προΐσταται τοῦ συνεδρίου τῶν ταγῶν Παρμενίων ὁ Μικύθου, περὶ οὗ βλ. τὰ προειρημένα ἐν ἀριθ. 240.

Σημειωτέον δὲ ὅτι τὸ ὄνομα τοῦ τρίτου ταγοῦ *Κορύτιος* εἶναι ὁμῶλλον ἐπωνύμῳ ἀνδρῶν σημερινῶν Ἀρκάδων, ὧν ἐν Τριπόλει γνωστὴ ἡ οἰκογένεια *Κορύτιου* (ὁ *Κορύτιος*)· λέγομεν δ' ἐκεῖ καὶ προσηγορικῶς *κορύτιον* στέλεχος μεγάλου δένδρου, διεξεσμένον καὶ κοῖλον, ἵνα ἐγγένηται ἐν αὐτῷ

Εἰκ. 1 (ἐπιγρ. ἀριθ. 243)· ψήφισμα προξενίας τῶν Γοννέων
ὑπὲρ Δαϊλέοντος τοῦ Ἑράτωνος Λαρισαίου.

Ἀγαθῇ τύχῃ· ἡ πόλις
ἡ Γοννέων ἔδω-
κε προξενίαν Δα-
ϊλέοντι Ἑράτωνος
5 Λαρισαίω καὶ ἰσοπο-
λιτείαν καὶ ἰσοτι-
μίαν καὶ ἐπιγαμί-
αν καὶ ἔνκτησιν, κα-
θάπερ καὶ Γοννεῦ-
10 σιν, καὶ ἐπινομίαν
καὶ ἀσυλίαν καὶ αὐ-
τῷ καὶ ἐγγόνιοις
καὶ ἐμ πολέμοι
καὶ ἐν εἰρήνῃ· τα-
15 γεόντων Ἐπιμέ-
νους τοῦ Ἀριστο-
κλέου, Κρατεῦου
τοῦ Φιλώτου, Κορύτ-
του τοῦ Νικίου, Ἀρι-
20 στοκλέου τοῦ Εὐ-
βιότου, Παρμενίω-
νος τοῦ Μικύθου.
(κενὸν ὕψ. 0.75)

ὕδωρ καὶ πίνωσι τὰ ζῶα, ἰδίως τὰ πρόβατα· ἐν-

τεῦθεν καλεῖται ὁ μεγάλην ἔχων τὴν κεφαλὴν κο-
ρύτιος (ἔχει κεφάλι σὺν κορύττω, εἶναι κορύτιος),
ἔτι δὲ τὸν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς πολλὰς πληγὰς λα-
δόντα, καὶ ἐκ τούτων ἐξογκωθέντα αὐτήν, καλοῦ-
5 μεν ἐπίσης κορύτιον (τοῦ κανε τὸ κεφάλι κορύτ-
τω)· τούτων ἕνεκα ὑποπτεύομεν ὅτι καὶ τὸ ἀρ-
χαῖον ὄνομα δηλοῖ τὸν μεγαλοκέφαλον, ὡς εἰ ἐνε-
λογεῖτο μετὰ τῆς κεφαλῆς καὶ φορουμένη κόρυς,
10 ἐξ ἧς φαίνεται παρηγμένον τὸ ὄνομα (κορύσσω-
κορύτιος - Κόρυτιος)· ὁμοίως παρὰ τε τοῖς ἀρχαίοις
καὶ παρ' ἡμῖν διετηρήθη ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἔννοιαν τὸ
ἀνάλογον ὄνομα Κέφαλος.

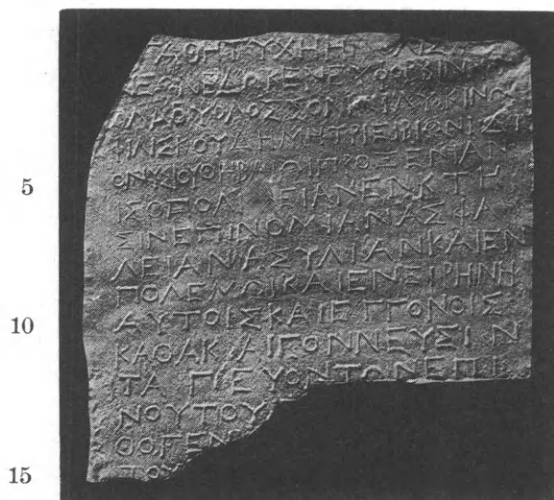
Δαϊλέων, Λαρισαῖος ἐπίσης, ἐμφανίζεται ἐν IG
IX² 535, ἥτις εἶναι ἐπιγραφὴ ὀλίγον μεταγενε-
στέρων χρόνων τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος· τὸ δὲ ὄνομα
Ἑράτων νῦν τὸ πρῶτον ἐμφανίζεται ἐν ταῖς Θεσ-
σαλικαῖς ἐπιγραφαῖς· ψηφίσματα προξενίας τῶν
Γοννέων ὑπὲρ Λαρισαίων βλ. ἐν ταῖς ἄνω ὑπ' ἀρ.
112· 113· 114 ἐπιγραφαῖς.

Λίαν σημαντικὸν ἐν τῷ ψηφίσματι τούτῳ εἶναι
τὸ σχῆμα τοῦ ω, οἷον ἀκριβῶς ἀπηντήσαμεν ἐπὶ
γραπτῶν στηλῶν τῆς Δημητριάδος-Παγασῶν· βλ.
τὰ ἐμὰ Θεσσαλικά Μνημεῖα I ἐν σ. 279 καὶ 387·
ἐπειδὴ δ' αἱ στηλαὶ αὗται ἔχομεν πάντα λόγον νὰ
πιστεύωμεν ὅτι εἶναι ἀρχαιότεραι τοῦ ἔτους 169
πΧ, καὶ ἐπειδὴ καὶ τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ψήφισμα
δὲν εἶναι νεώτερον τοῦ τέλους τῆς Γ' ἢ τῶν ἀρχῶν
τῆς Β' πΧ ἑκατονταετηρίδος, ὡς ἐμφαίνει καὶ τὸ
ἐπὶ τῶν αὐτῶν ταγῶν ἐκδοθέν, περὶ οὗ εἴπομεν ὀλί-
γον ἄνω, συμπεραίνομεν ὅτι τὸ ἐν ταῖς ἱστορίαις
τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀλφαβήτου περὶ τοῦ σχήματος ω
λεγόμενον, ὅτι εἶναι λίαν μεταγενέστερον, δὲν ἔχε-
ται ἀληθείας· πολὺ πιθανώτερον φαίνεται ὅτι τὸ ω,
ὡς καὶ τὸ C = Σ κτ., προῆλθεν ἐκ μιμήσεως τῆς
χειρογράφου γραφῆς, ἣν ἐνίοτε ἐτήρουν οἱ χρά-
κται, καὶ ἐν ἧ θὰ ἦσαν ἐν χρήσει, ἐν ἐκείνοις ἔτι
τοῖς χρόνοις, τοιαῦτα σχήματα· τὸ αὐτὸ συμβαίνει
καὶ περὶ τοῦ C = E, ὡς εἴπομεν ἐν τοῖς ἄνω ἀριθ.
227· 228.

Ἀριθ. 244 (εἰκ. 2· καταλ. ἀριθ. 174). Στήλη
μαρμάρου λευκοφάιου, ἐνιαχοῦ ὑπομέλανος, κάτω
μόνον ἀποκεκομμένη· ἄνω λήγει εἰς λίαν ἡπίως
προεξέχον ἀπλοῦν, ὀριζόντιον μέτωπον, οὗ ἀμφο-
τεραι αἱ γωνίαι μεθ' ἱκανοῦ μέρους τῆς παρακει-

μένης ἀκτηρίδος ἀπεκόπησαν, ἢ ἀπεςχίσθησαν· ὑπ' αὐτὸ ὑπάρχει κενὸν διάστημα μέχρι τῆς ἀρχῆς τῆς ἐπιγραφῆς ὕψ. 0·022, ὅπερ θὰ κατείχετο ποτε ὑπὸ γραπτῆς κορωνίδος. Ὑψ. 0·328, πλ. 0·275, πᾶχ. 0·063.

Ἡ ἐπιγραφὴ ἐχαράχθη βαθέως καὶ καλῶς· ὕψ. γραμμ. 0·007-0·012, διάστιχ. 0·008.

Εἰκ. 2 (ἐπιγρ. ἀριθ. 244)· ψήφισμα προξενίας τῶν Γοννέων ὑπὲρ Εὐφορβίνου τοῦ Ἀγλάου Ὀλοσσόνου, Γλυκίνου τοῦ Φιλίσκου Δημητρίως καὶ Βίωνος τοῦ Διονυσίου Θηβαίου.

Ἀγ]αθὴ τύχη· ἢ [πό]λ[ι]ς [ἢ Γον-
ν]έων ἔδωκεν Εὐφορβίνῃ[ι Ἀ-
γ<σ>λά(ο)ν Ὀλοσσόν[ι(ω)ι, [Γ]λυκίνω[ι
Φιλίσκου Δημητρίῃ, Βίωνι Δι-
5 ονυσίου Θηβαίῳ προξενίαν,
ἰσοπολιτείαν, ἔνκτη-
σιν, ἐπινομίαν, ἀσφάλ-
λειαν, ἀσυλίαν καὶ ἐν
πολέμῳ καὶ ἐν εἰρήνῃ
10 αὐτοῖς καὶ ἐγγόνις,
καθ' ἃ καὶ Γοννεῦσι-ν·
τα-γ-ε-υόντων Ἐπί-
νου τοῦ [Εὐβιότου, Πυ-
θογέν[ους τοῦ - - -
15 το[υ, δεῖνος τοῦ κτλ..

Σφάλματα τοῦ χαράκτου ὑπάρχουσιν ἐν στίχ. 3, ἐνθα εἶχε τὸ πρῶτον γράψει ἐν ἀρχῇ Ο, πρὸς διόρθωσιν δ' αὐτοῦ συνεκόλλησε κατόπιν πλησίον ἐν Γ μᾶλλον, ἥττον δὲ Ε· τὸ Γ τοῦτο εἶχε γράψει κατ' ἀρχὰς ὡς τέταρτον γράμμα τοῦ στίχου με-
ταξὺ Α καὶ Υ, μεταγνοὺς δὲ ὀρθῶς, διώρθωσεν

αὐτὸ εἰς Ο· ἐπειδὴ δ' ἐν τέλει τοῦ στίχ. 2 δὲν χωρεῖ ἕτερον γράμμα, πλὴν τοῦ Α, ἐν ἀρχῇ δὲ τῶν στίχων ἀριστερὰ ἀφίνεταί τις ὧς ὑπὸ τοῦ χα-
ράκτου, συμπεραίνομεν ὅτι τὸ ὄνομα ἦτο οὐχὶ Ἀ-
γέλαος, ἀλλ' Ἀγλαος, ἐμφανῶς ἐκ τοῦ ἀγλαός·
ἀλλ' ἐκ κοινοτέρας ἰσως προφορᾶς εἶχε πειραθῇ νὰ
γράψῃ Ἀγλάγον, προσθεὶς ἐν Γ εὐφωνικὸν μεταξὺ
δύο φωνηέντων, καθ' ἃ καὶ σήμερον λέγομεν ἐν
Ἀρκαδίᾳ κοινότερον Ἀγλαγία ἀντὶ Ἀγλαῖα, λαγός
ἀντὶ λαός, ὁ γῆλιος ἀντὶ ὁ ἥλιος κττ.· ἐν τῷ αὐτῷ
στίχῳ 3 ὑπάρχει μετὰ τὸ ὑπογεγραμμένον Ι τοῦ
ἐθνικοῦ ἕτερον Ι, ὅπερ δὲν φαίνεται ὅν περισσόν,
ἀλλ' ὑπόλειμμα Γ, ἀποτριβέντος τὴν ἄνω κεραίαν·
τὸ ὄνομα ἄρα ἦτο οὐχὶ Λυκῖνος, ἀλλὰ πιθανώ-
τατα Γλύκινος (πρβ. Γλυκίνης), τὸ πρῶτον ἤδη
γινωσκόμενον ἐν ταῖς Θεσσαλικάῃς ἐπιγραφαῖς· ἀλ-
λ' εὐρέθη ἤδη, ἐν αὐτῇ μάλιστα τῇ Δημητριάδι, τὸ
θηλυκὸν Γλύκινα (πρβ. Γλυκίνη) IG IX² 1121·
ἐν στίχ. 11 καὶ 12 ὑπερεπήδησεν ὁ χαράκτης,
παρὰ τὰς σημειωθείσας ὀριζοντίους γραμμάς ἐν τῇ
μεταγραφῇ, ἀνωμαλίας τοῦ λίθου.

Τὸ ψήφισμα τοῦτο εἶναι τὸ μόνον ἄχρι τοῦδε
εὐρέθην ἐν Γόννοις, ἐν ᾧ ταυτοχρόνως τρεῖς προξε-
νίαι ἀναγράφονται· ἀλλαχοῦ ἦτο κοινοτάτη ἢ συ-
νήθεια τοῦ ἀναγράφειν πολλὰς προξενίας ἐπὶ ἐνὸς
μόνου λίθου.

Ἐκ τοῦ στίχ. 3 βεβαιοῦται ὅτι διετηρήθη ἐν
τοῖς ἱστορικοῖς χρόνοις ἢ παρ' Ὀμήρῳ γραφὴ Ὀ-
λο(ο)σσόνος, Ὀλο(ο)σσόνιος, ἣτις φαίνεται οὕσα ἢ
μόνη ὀρθὴ ἐπὶ τῶν μὴ περιεκτικῶν ἢ μεγεθυντικῶν
ὑπερδισυλλαβῶν· πρβ. Φαρκαδόμος, Καλχηδόμιος
κττ.· Κατὰ ταῦτα διορθωτέον τὰ ἐν τῷ ἄνω ὑπ'
ἀριθ. 88 Α (πρβ. ἀριθ. 165 Α) ψηφίσματι ἀπαν-
τῶντα εἰς Ὀλοσσόνος, Ὀλοσσόνιος, γραπτέον δὲ
νῦν τὸ μετὰ τινος μικρᾶς παραλλαγῆς διασωθὲν
ὄνομα τῆς πόλεως ταύτης Ἐλασσόνα, Ἀλασσόνα
διὰ τοῦ Ο, οὐχὶ δι' Ω.

Ὑπὲρ Δημητρίως ψήφισμα συνηντήσαμεν ἄνω
ἐν ἀριθ. 80 Α· Θηβαῖος δ' ἐνταῦθα νοεῖται βεβαίως
Ἀχαιοός, οὐχὶ Βοιωτός, καθ' ἃ εἵπομεν ἐν τῷ ὑπὲρ
Ἀχαιῶν Θηβαίων δικαστῶν ἐν τοῖς ἄνω δημοσιευ-
θέντι ψηφίσματι ὑπ' ἀριθ. 71· περὶ τῶν ἐν Φθιώ-
τισι Θήβαις ἀνασκαφῶν καὶ ἐρευνῶν ἡμῶν καὶ τῆς
ἱστορίας ἐν γένει τῆς πόλεως ἐκείνης βλ. ΠΑΕ
1907 166 κέ., 1908 163 κέ..

Τῶν ταγῶν ὁ προϊστάμενος *Ἐπίνος* (ἢ *Ἐπίνης*) εἶχε πατέρα, οὗ τὸ πρῶτον γράμμα ἦτο Γ ἢ Γ ἢ Ε· διότι ἐσώθη ἐν τέλει τοῦ στίχ. 13 ὀριζόντιος ἄνω κεραία, συνεχομένη μεθ' ἐτέρας καθέτου κατὰ τὸ ἀριστερὸν τέρμα· ἐπειδὴ δ' εὗρομεν ἤδη ταγὸν *Εὐβίον* *Ἐπίνου* ἐν τοῖς ἄνω ὑπ' ἀριθ. 108· 134 ψηφίσμασι, δυνάμεθα εἰκαστικῶς νὰ προτιμήσωμεν τὸν μεταγραφέντα· σημειωτέον δ' ὅτι ἀπαντᾷ καὶ ταγὸς *Ἀσανδρος Ἐπίνου* ἐν τῷ ψηφίσματι, τῷ εὐρεθέντι ἐν Μαγνησίᾳ τῇ ἐπὶ Μαιάνδρῳ, καὶ ἕτερος ταγὸς *Ἐπίνος Ἀπολλωνίδου*, κατ' εἰκασίαν τὰ πολλὰ συμπληρούμενος ἐν τῷ ἄνω ὑπ' ἀριθ. 155 ψηφίσματι.

Ὁ δεύτερος ταγὸς συμπληροῦται ἀσφαλῶς *Πυθογένης*· εἶναι δ' ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο γνωστὸς ταγὸς ἐν τοῖς ἄνω ὑπ' ἀριθ. 65· 66· 67· 68 ψηφίσμασι καὶ ἐν τῇ ὑπ' ἀριθ. 223 ἐπιγραφῇ, ἐτέρου ὅμως πατρὸς· διότι τοῦ πατρὸς τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος τὸ ὄνομα ἔληγεν εἰς -του, π. γ. *Εὐβιότου*, *Φιλώτου* κττ..

Νῦν τὸ πρῶτον ἐμφανίζεται ἐν ταῖς Θεσσαλικαῖς ἐπιγραφαῖς καὶ τὸ ὄνομα *Εὐφορβίνης*.

Βλ. τὸν κάτω ἀριθ. 250, δυνάμενον νὰ ἀνήκη τῇ ἀρχῇ τοῦ ψηφίσματος τούτου.

Ἀριθ. 245 (εἰκ. 3· καταλ. ἀριθ. 165). Στήλη μαρμάρου λίαν ὑπομέλανος, ἐκ τῶν πλευρῶν μόνον ἀκέραιος. Ὑψ. 0·26, πλ. 0·33, πᾶχ. 0·08.

Εὐρέθη ὑπὸ τοῦ φύλακος Δ. Ζιούνα ὀλίγον πρὸ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ ἔτους 1911 κατὰ τὸ Δυσμικὸν κράσπεδον τῆς ἀκροπόλεως, ἔνθα ἦτο δυνατόν νὰ φθάσῃ, καταπεσοῦσα ἐκ τῆς κορυφῆς αὐτῆς.

Ἡ ἐπιγραφὴ ἐχαράχθη βαθέως καὶ ἐπιμελέστατα· ὕψ. γραμμ. 0·01-0·015, διάστιχ. 0·006·

Εἰκ. 3 (ἐπιγρ. ἀριθ. 245)· ψηφισμα προξενίας τῶν Γοννέων ὑπὲρ

[1] [- - - ἐπινομίαν, ἀσ-]

1 φάλειαν, ἀσυλίαν κα] ἰ [ἐν

πολέμῳ καὶ ἐ]ν εἰρή[νῃ·
ταγ]ε[υό]ντων Εὐλύκ[ου
Ἀντιγόνου, Λυκόφρονος
5 Καλλίου, Λωβίνου [Ἀ]μμάτα,
Εὐειθίδου Εὐβιότου,
Με]νεδήμου Νίκωνος.

(κενὸν ὕψ. 0·12)

Ἐν στίχ. 5 ὁ χαρακτήρ, λησμονήσας ἐν καιρῷ τὸ ἕτερον Λ τοῦ *Καλλίου*, προσέθηκεν αὐτὸ ἐκ δευτέρας φροντίδος μικρότερον μεταξὺ Α καὶ Λ ὀλίγον ὑπεράνω ἐν τῷ διαστήχῳ.

Ἡ ἀνάγνωσις τοῦ πατρικοῦ τοῦ τρίτου ταγοῦ εἶναι ἀσφαλής· ἡ δὲ γραφὴ τοῦ *Εὐειθίδου* δι' ἀντὶ Η φαίνεται ὅτι λόγον ἔχει τὴν τότε προφορὰν τοῦ Η ὡς μακροῦ Ε μετὰ τινος κλειστότητος· βλ. ΑΕ 1913 101.

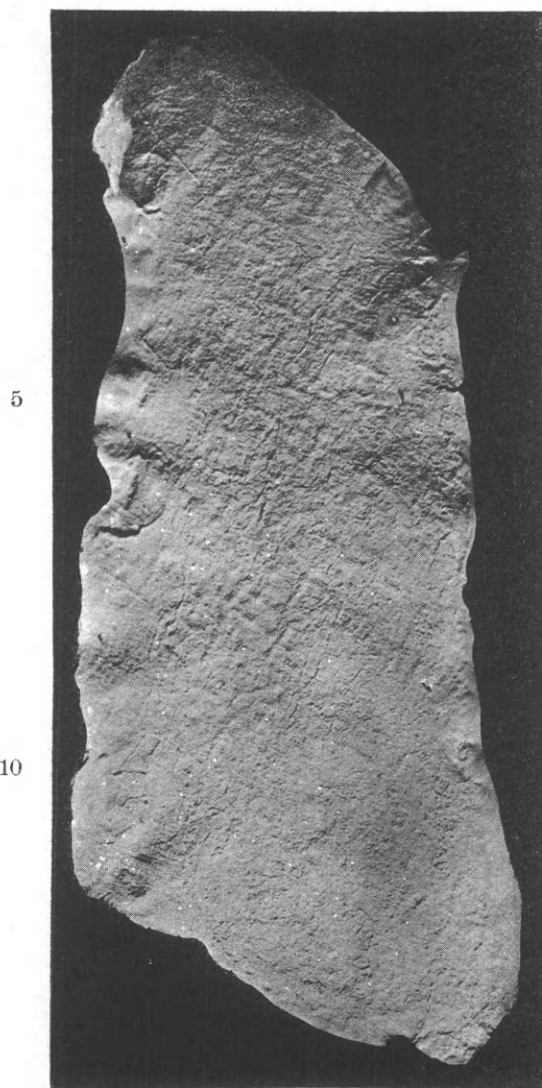
Ὅτι δὲ οἱ ταγοὶ δὲν εἶναι δέκα, ἀλλὰ πέντε μετὰ τῶν πατρικῶν, εἵπομεν ἐν τῷ ἄνω ὑπ' ἀριθ. 109 ψηφίσματι, ὅπερ ἐξεδόθη ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῶν αὐτῶν ταγῶν, ἐκφερομένων μάλιστα καὶ κατὰ τὴν αὐτὴν τάξιν, πιθανῶς διότι ἀμφοτέραι αἱ προξενίαι ἐνεκρίθησαν κατὰ τὴν αὐτὴν ἐκκλησίαν, προϊσταμένου τῶν ταγῶν τοῦ *Εὐλύκου*.

Ἀριθ. 246 (εἰκ. 4· καταλ. ἀριθ. 197). Στήλη μαρμάρου λίαν ὑπομέλανος, ἐκ τῶν πλευρῶν ἀκέραιος, ἄνω δὲ ἀπεσχισμένη. Ὑψ. 0·17, πλ. 0·29, πᾶχ. 0·09.

Εὐρέθη παρὰ τὸ μέσον τοῦ βουνοῦ τῆς ἀκροπόλεως, κατὰ τὴν Νοτανατολικὴν κλίσιν αὐτῆς, καταπεσοῦσα βεβαίως ἐκ τῆς κορυφῆς.

Ἡ ἐπιφάνεια, ἐφ' ἧς ἡ ἐπιγραφὴ, ἦτο ἐκτεθειμένη πρὸς τὰ ἄνω καὶ πλήρης ἄρα λειχηνῶν, οὓς δυσχερῶς ἀπεκολλήσαμεν· τούτων ἕνεκα μάλιστα ἡ ἐπιγραφὴ ἀπετρίβη καὶ μόλις σκιώδη τινὰ ἔχνη γραμμάτων περιεσώθησαν· ὕψ. αὐτῶν 0·007-0·011, διάστιχ. 0·004.

Ἀλλὰ διὰ τῆς λήψεως καλοῦ ἐκτύπου κατωρθώσαμεν νὰ διακρίνωμεν ἀσφαλῶς τὰ πλεῖστα τῶν γραμμάτων· παρέχομεν δὲ εἰκόνα πρὸς ἔνδειξιν τῆς οὐχὶ καλῆς καταστάσεως τῆς ἐπιγραφῆς, ἔτι δὲ καὶ μεταγραφὴν τῶν γραμμάτων, ἅτινα διεκρίναμεν· οὕτως ἡ παραβολὴ καθίσταται τῷ ἀναγινώσκοντι εὐκολωτέρα καὶ ὁ πρὸς βεβαίωσιν ἔλεγχος εὐχερής.

Εἰκ. 4 (ἐπιγρ. ἀριθ. 246)· ψήφισμα προξενίας τῶν Γοννέων
ὑπὲρ

		N
		ΛΣΙΑ
		ΙΑΜ, ΛΝΙΓΙ
		Ι ΚΙΗΣΙΝΑΣ
5		ΙΑΝ'ΑΟΑΚΑΙ-
		ΥΣΠΣ ΑΙΤΑΙΣ
		ΙΓΑΓΕΥΟΝ
		ΣΤΣΥΤΣΥΑΝ
		ΛΙΙΑΔΙΝΕ
10		ΙΥΥ^ΖΛ
		ΓΟΣ

[1] [- - - ἔδωκε δεῖνι δεῖνος]

1 (ἐθνικὸν) προξε]ν[ίαν,
ἰσοπολιτείαν, ἀ]σ[υ]λ[ί-
αν, ἐπιγα]μ[ί]αν, [ἐ]π[ι-

νομίαν, ἐν]κ[τ]ησιν, ἀσ[φ-
5 ἀλεια]ν, [καθ'] ἃ καὶ [τοῖς
λοιπ]οῖς πολίταις ὑ[πάρ-
χει] τα]γευόν[των Εὐ;-
νό]στου τοῦ Ἀν[τιγόνου;
Δ]ημαινέ[του τοῦ (Ἀσάνδ)-
10 ρ]ου, [Ἀ]σά[νδρου τοῦ Νικάνο;-
ρος [- - - κτλ..

Ἐκαστος στίχος περιέχει οὐχὶ πλείονα τῶν 17-20 γραμμάτων, ὥς συνάγομεν ἀσφαλῶς ἐκ τοῦ στίχ. 5-6· τούτου ἕνεκα τὸ πέρας τοῦ στίχ. 10 εἶναι δυσχερὲς νὰ συμπληρωθῇ ἄλλως ἢ ὡς ἄνω, ἀφ' οὗ ἡ ἐν στίχ. 11 σωθεῖσα συλλαβὴ τοιοῦτόν τι ὄνομα ἀπαιτεῖ.

Τὰ ἐν στίχ. 1-2 τίμια δύνανται νὰ ἔχῃσι καὶ ἄλλως, μὴ σωθέντων ἐπαρκῶν ἰχνῶν πρὸς βεβαίωσιν· τούναντίον οἱ στίχ. 3-9 ἔχουσιν ἀσφαλῶς ἀναγνωσθῇ καὶ σχεδὸν ἀσφαλῶς συμπληρωθῇ.

Ἐκ τῶν ταγῶν ὁ μὲν προεδρεύων **Εὐνοστος** διαγιγνώσκεται λίαν πιθανῶς, ἀλλ' ὁ πατήρ αὐτοῦ μόνον εἰκαστικῶς δύνανται νὰ συμπληρωθῇ· εἶναι δὲ γνωστὸν τὸ ὄνομα **Εὐνοστος** ἐν Γόννοις· βλ. ἀριθ. 177· 265 κλ..

Ὁ **Δημαίνετος** διαγιγνώσκεται ἀσφαλῶς· φαίνεται δὲ ὢν ὁ περίφημος ἄρχων τῆς ἐν Γόννοις σπουδαίας οἰκογενείας, ἧς καὶ στρατηγὸς τῶν Περραιβῶν ἀναφέρεται· βλ. ἀριθ. 51· 69· 82· 87· 96· 115 κλ..

Ἀριθ. 247 (καταλ. ἀριθ. 220). Στήλη μαρμαρίου ὑπομέλανος, ἄνω μόνον ἀποκεκομμένη· καταλήγει δὲ εἰς μέγαν γόμφον, ἀκατέργαστον τὰ πολλά, ὅπερ εἶναι ἀσύνηθες ἐν τοῖς γόμφοις τῶν ψηφισμάτων· ἔχει δὲ οὗτος ὕψ. 0·35 καὶ πλ. 0·31 καὶ ἐλλείπει τι αὐτοῦ καὶ τῆς ἀκτηρίδος δεξιὰ ταύτης δ' ἐσώθη τὸ κατώτατον ἐπὶ ὕψ. 0·12· πλάχ. τοῦ γόμφου 0·10.

Εὐρέθη ἐπὶ τινος ξηροτοίχου ἀγροῦ τινος, κειμένου ἔξω καὶ ἐγγὺς τῆς Ὀλυμπικῆς πύλης τῶν Γόννων, περὶ ἧς βλ. ΠΑΕ 1911 318· κατ' αὐτὴν τὴν θέσιν εὐρέθησαν μάλιστα ἢ μόνον ἐπιτύμβιοι ἐπιγραφαί.

Διετηρήθη ἀριστερὰ ἐπὶ τῆς ἀκτηρίδος ὀλίγον ὑπὲρ τὸν γόμφον τέρμα ἐπιγραφῆς, ἀβαθῶς καὶ καλῶς κεχαραγμένης· ὕψ. γραμμ. 0·017.

[1] [- - - δεῖνος τοῦ (Δημο)·]
1 κρ]ίτο[υ.

Τὸ σχῆμα τοῦ γόμφου καὶ ὁ τόπος τῆς εὐρέσεως συνηγοροῦσιν ὑπὲρ χαρακτηρισμοῦ τῆς στήλης ὡς ἐπιτυμβίου· ἀλλ' ἐν τοιαύτῃ θέσει αὐτῆς θ' ἀνεμένομεν ἔχνη τοῦ *Ἑρμάου χθονίου*, ὧν οὐδὲν δύναται νὰ προσαρμοσθῇ τῶν περισωθέντων· φαίνεται ἄρα πιθανώτερον ὅτι εἶναι τέρμα ψηφίσματος συνεπτυγμένου τύπου, ἔνθα οἱ ταγοὶ ἀνεγράφοντο ἐν τέλει· τὰ περισωθέντ' αὐτὰ λοιπὸν ἀνήκουσι τῷ πατρικῷ τοῦ τελευταίου ταγοῦ.

Ἀριθ. 248 (καταλ. ἀριθ. 221). Τμημάτιον στήλης μαρμαροῦ λευκοφαίου, ἀριστερὰ μόνον ἀκέραιον, ὅπισθεν δ' ἀπεσχισμένον. Ὑψ. 0·10, πλάτ. 0·05, πᾶχ. 0·03.

Διέλαθεν ἐν τοῖς περισυλλεγεῖσιν ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ 1911 τμήμασιν, ἅτινα προήρχοντο μὲν ἐμφανῶς ἐκ στηλῶν, οὐδὲν ὅμως ἔχνος ἐπιγραφῆς ἔφερον, καὶ ἅτινα πάντα ἐκομίσσαμεν τότε εἰς τὸ Μουσεῖον, ἔνθα καὶ νῦν ὑπάρχουσιν.

Ἐξετάσαντες ὅμως πάντα ἐκ νέου πάντοθεν, εὗρομεν ἐν τούτῳ διατηρούμενα τὰ γράμματα ΜΕ... καὶ ὑπ' αὐτὰ κενὸν διάστημα ὕψ. 0·08· ἦτο ἄρα καὶ τοῦτο τέρμα ψηφίσματος, ἐν ᾧ οἱ ταγοὶ ἀνεγράφοντο ἐν τέλει, καὶ δύναται νὰ συμπληρωθῇ ὡς πατρικὸν τοῦ τελευταίου ταγοῦ, π. χ. [Θεοφάνου τοῦ Ἀρ] μέ[ον, διότι δεξιὰ θὰ ἠκολούθουν 2-3 γράμματα, ἴσως ΜΕ[νεδήμου, πρβ. ἀρ. 245].

Καὶ τοῦτο βεβαίως τὸ τμήμα καὶ ἄλλα ὅμοια δύνανται νὰ ἀνήκωσιν ἐτέροις μεγάλοις εὐρεθεῖσι ψηφίσμασιν, ἀλλ' ὁ χώρος τοῦ ἐκεῖ Μουσείου καὶ ἡ ἔλλειψις ἐπαρκοῦς χρόνου δὲν ἐπέτρεψαν ἡμῖν νὰ δοκιμάσωμεν ἐπὶ πάντων.

ιγ'). *Ἔτερα ψηφίσματα ὑπὲρ δικαστῶν
ἢ κοινὰ προξενικά.*
(βλ. ἄνω ἀριθ. 148-164)

Ἀριθ. 249 (καταλ. ἀριθ. 132). Στήλη λευκοῦ εὐθύρπου μαρμαροῦ, κάτω καὶ ἀριστερὰ ἀποκεκομμένη· ἄνω λήγει εἰς ἡπίως προεξέχον, ὀριζόντιον, ἀπλοῦν μέτωπον, ὅφ' ὃ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς ἀκτηρίδος μέχρι τοῦ πρώτου στίχου τῆς ἐπιγραφῆς

ὑπάρχει κενὸν διάστημα ὕψ. 0·06, ἵνα περιλάβῃ πιθανῶς κορωνίδα γραπτῆν, καθ' ἃ τὸ ὑπ' ἀριθ. 91 κτθ. Ὑψ. 0·13, πλάτ. 0·177, πᾶχ. 0·05.

Ἡ ἐπιγραφὴ, ἣν πάντως ἔφερεν, ἀπετρίβη καὶ ἐξηφανίσθη τοσοῦτον οἰκτρῶς, ὥστε οὐδὲν ἀσφαλὲς γράμμα δύναται νὰ συγκομισθῇ ἐξ αὐτῆς· μόλις διεκρίναμεν σκιώδη τινὰ ἔχνη γραμμάτων ἐν ἀρχῇ, οὐχὶ ἐμφανῇ, ἀλλ' εἰκαζόμενα, τὰ ἐξῆς:

... \ X II ἀγ[αθῇ τύ]χη[ι].

Εἰς τὴν παραδοχὴν τῆς στήλης ὡς ψηφίσματος συντελεῖ ἡ μὴ ὑπαρξίς ἔχνων γραμμάτων ἐπὶ τοῦ γείσου, ἐξ ὧν θὰ ἠδύνατό τις νὰ καταριθμῇ αὐτὴν ταῖς ἀναθηματικαῖς.

Ἀριθ. 250 (καταλ. ἀριθ. 182). Στήλη μαρμαροῦ ὑπομέλανος καὶ που λευκοφαίου, ἄνω καὶ ἀριστερὰ ἀκέραιος, ὅπισθεν δὲ ἀπεσχισμένη· ἄνω λήγει εἰς ἡπίως προεξέχον, ἀπλοῦν, ὀριζόντιον μέτωπον, ὅφ' ὃ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς ἀκτηρίδος μέχρι τοῦ πρώτου στίχου τῆς ἐπιγραφῆς ὑπάρχει κενὸν διάστημα ὕψ. 0·023, ἵνα πιθανῶς περιλάβῃ γραπτὴν κορωνίδα. Ὑψ. 0·128, πλ. 0·14, πᾶχ. 0·05.

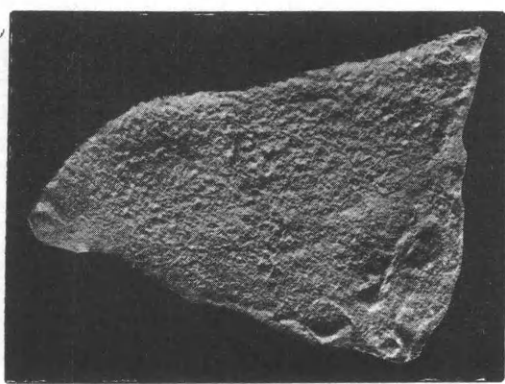
Ἡ ἐπιγραφὴ ἐχαράχθη βαθέως καὶ καλῶς, τῶν γραμμάτων διατηρούντων πορφυρᾶν βαφὴν, πρὸς τὸ ῥόδινον ἀποκλίνουσιν· ὕψ. γραμμ. 0·012.

ΑΓ. . . . Ἀγ[αθῇ τύ]χη.

Ἀνέκει βεβαίως ψηφίσματι τινι· καίτοι δὲν ἐδοκιμάσαμεν, θεωροῦμεν πιθανὸν ὅτι δύναται νὰ ἀνήκῃ τῇ ἀρχῇ τοῦ ἄνω ὑπ' ἀριθ. 244 ψηφίσματος, πρὸς ὃ ὑπάρχουσι πολλὰ ὁμοιότητες, ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ἀμφοτέρων τοῦλάχιστον συγκομιζόμεναι.

Ἀριθ. 251 (εἰκ. 5· καταλ. ἀριθ. 189). Στήλη μαρμαροῦ λευκοφαίου, λίαν εὐθύρπου, ὁμοίου ἀπλῶ τιτανολίθῳ, ἀριστερὰ μόνον ἀκέραιος. Ὑψ. 0·13, πλάτ. 0·15, πᾶχ. 0·07.

Ἡ ἐπιγραφὴ ἐξηφανίσθη σχεδὸν ἐξ ὀλοκλήρου, ἀποτριβεῖσα πάλαι ἐκ τῆς ἐν ὑπαίθρῳ ἐκθέσεως καὶ ἔνεκα τῆς ὕλης τοῦ λίθου, μόλις δ' ὑπελείφθησαν ἄνω ἀριστερὰ σκιώδη τινὰ ἔχνη γραμμάτων συγκεχυμένα, ὧν οὐχὶ ὅλως ἀβέβαια εἶναι τὰ ἐξῆς

Εἰκ. 5 (ἐπιγρ. ἀριθ. 251)· ψήφισμα τῶν Γοννέων ὑπὲρ

--- II ---
 --- ΤΩ

περίπου

ἀγαθ]ῆ[ι τύχη· ταγευ-
 όν]τω[ν; κτλ..

ιδ'). "Ετεραι μαρτυρίαι περὶ ὄρων· νόμοι κττ..

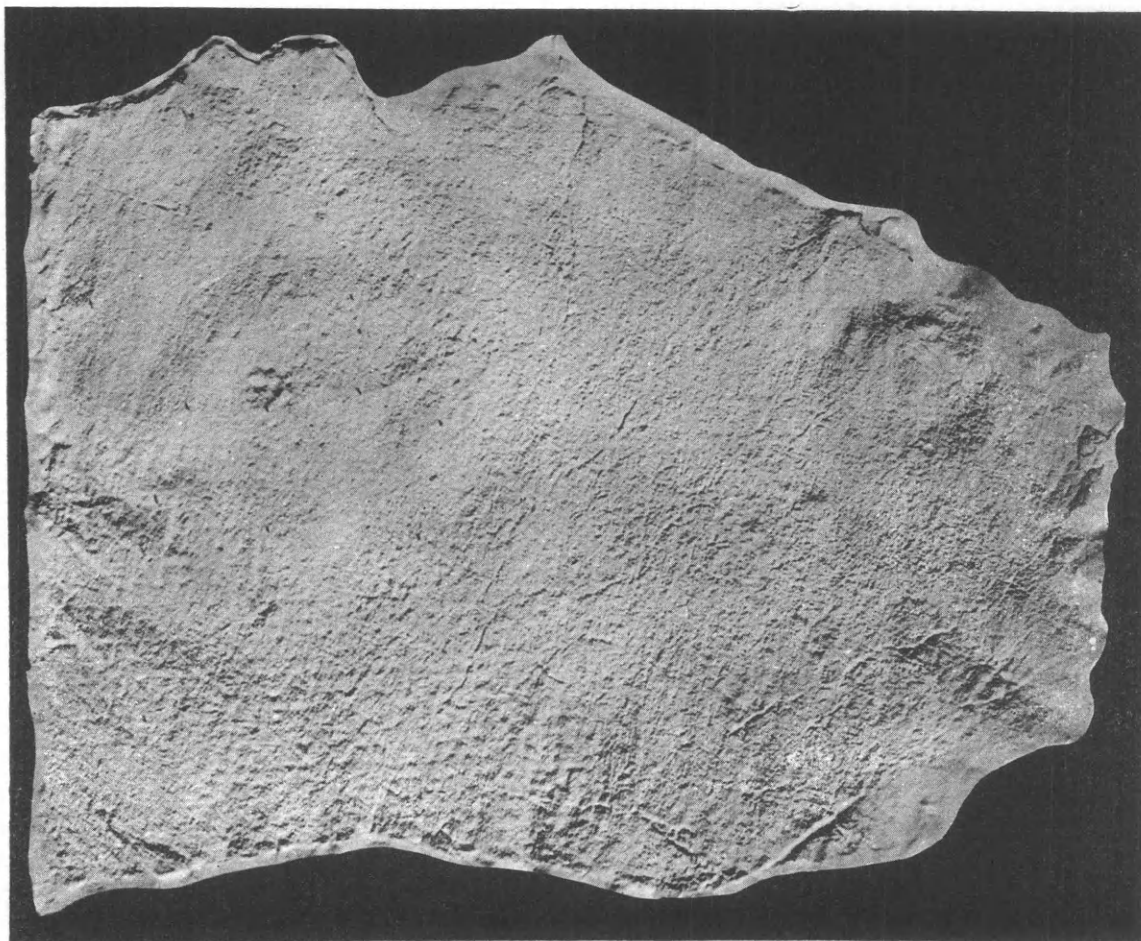
(βλ. ἄνω ἀριθ. 165-181)

Ἀριθ. 252 (εἰκ. 6· καταλ. ἀριθ. 177). Στήλη

μαρμάρου λευκοφαίου, λίαν εὐθρύπτου, ἐκ τῶν πλευρῶν μόνον ἀκέραιος. Ὑψ. 0·365, πλ. 0·40, πάχ. 0·073.

Ἡ ἐπιγραφή, μικροτάτων οὔσα γραμμάτων καὶ λίαν πυκνῶς γεγραμμένη, μακρὰν δὲ τούτου ἔνεκα μηνύουσα διήγησιν, ἐχαράχθη μὲν βαθέως καὶ καλῶς, ἀλλ' ἀπετρίβη οἰκτρῶς, μάλιστα κατὰ τὸ δεξιὸν ἥμισυ ἐξηφανίσθη ὅλως ἐκ διαβρώσεως τῶν ὑδάτων· κατὰ τὸ ἀριστερὸν ἥμισυ περίπου αὐτῆς διετηρήθησαν σκιώδη τινὰ ἵχνη τῶν γραμμάτων, τοσοῦτον συγκεχυμένα, ὥστε ἐλάχιστα δύνανται νὰ συγκομισθῶσι μετὰ πλήρους βεβαιότητος· ὕψ. γραμμ. 0·004-0011, διάστ. 0·003· παραθέτομεν εἰκόνα καὶ μεταγραφὴν τινων διὰ τὸν ἄνω ἐν ἀριθ. 241 ἐκτεθέντα λόγον· ἐν πρώτοις σημειωτέον ὅτι οἱ στίχ. 1-12 περίπου εἶναι ὅλως συγκεχυμένοι.

Ἐκ τούτων φαίνεται ὅτι ἐγένετο λόγος περὶ ἐ]κκλη[σίας, ἢ ἐ]κκλη[σεως (-του) κττ. ἐν στίχ. 13, περὶ τινος Ἡρακ]λέωνος ἐν στ. 20 καὶ ἴσως ἀνέ-

15

20

Εἰκ. 6 (ἐπιγρ. ἀριθ. 252)· μαρτυρίαι περὶ ὄρων ἢ νόμος τῶν Γοννέων.

15 - ΚΚΛΙΙ
 ---- ΝΕ
 - ΔΟΧ
 - - ΟΝΛΠ
 - - - ΤΩΝ
 - - - ΗΝΕΚ
 - - - ΟΣ
 20 - - - - - ΛΕΩΝΟΣ
 - - - - - ΑΡΧΑΙΑΝΗΤΟ
 - - - - - ΕΠΙ

φερέ τις δὸδον] ἀρχαίαν, ἢ τὸ [δεῖνα τοῦ δεῖνος διο-
 ρίζει, ἐν στίχ. 21· ἐν δὲ στίχ. 18 δύναται τις νὰ
 ἀναγνῶ καὶ] ἦν ἐκ [τούτου βουνός, καθ' ᾧ κεῖται
 ἐν ἀριθ. 169 κλ.. Ταῦτα μηνύουσιν ὅτι πιθανῶς
 διηγούντο τινες μάρτυρες τὰ περὶ τῶν ὄρων, ὡς ἐν
 ἀριθ. 165 κέ..

Ἀριθ. 253 (εἰκ. 7· καταλ. ἀριθ. 207). Στήλη

Εἰκ. 7 (ἐπιγρ. ἀριθ. 253)· μαρτυρία περὶ ὄρων ἢ νόμος
 τῶν Γοννέων.

- - - - - ΤΟΣ
 - - - - - Ε -
 - - - - -
 - - - - - ΜΙΝ(Ο)Ν
 5 - - - - - ΗΝ - -
 - - - - - ΝΟΔΟΙ - -

μαρμάρου λίαν ὑπομέλανος, δεξιὰ μόνον ἀκέραιος,
 κάτω δ' ἐμπροσθέν τε καὶ ὀπίσθεν ἀπεσχισμένη τὰ
 πολλά. Ὑψ. μετὰ τῶν ἀποσχίσεων 0·203, πλάτ.
 ὁμοίως 0·16, πάχ. 0·05.

Εὐρέθη περὶ τὸ μέσον τοῦ βουνοῦ τῆς ἀκροπό-
 λεως, κατὰ τὴν Νοτανατολικὴν κλίσιν αὐτῆς, κα-
 ταπεσοῦσα βεβαίως ἐκ τῆς κορυφῆς, ὡς ἡ ἄνω ὑπ'
 ἀριθ. 246 καὶ ἄλλαι.

Ἡ ἐπιφάνεια, ἐφ' ἧς ἡ ἐπιγραφή, ἦτο πλήρης
 λειχῆνων, ὧν ἕνεκα τὰ γράμματα ἀπετρίβησαν το-
 σοῦτον οἰκτρῶς, ὥστε μόνον ἔχνη αὐτῶν συγκεχυ-
 μένα καὶ σκιώδη δύναται τις νὰ διακρίνη· ὕψ. αὐ-
 τῶν 0·007-0·013, διάστιχ. 0·007· παρατίθεμεν
 εἰκόνα πρὸς ἔνδειξιν τῆς καταστάσεως αὐτῆς καὶ
 μεταγραφὴν τῶν οὐχὶ ὅλως ἀβεβαίων γραμμάτων,
 ὧν τινα ἀσφαλέστερα δύνανται νὰ συγκομισθῶσι
 διὰ βελτίονος ἐκτύπου.

Ἐν στίχ. 4 ἀναγνωστέον ἴσως κά]μινον, ἐν δὲ
 στίχ. 6 παρὰ τῇ]ν δόδ[ν, καθ' ᾧ πολλάκις ἀναφέ-
 ρεται ὁδὸς ἐν ταῖς περὶ ὄρων ἐπιγραφαῖς ἄνω ἀριθ.
 165 κέ· ἡ δὲ κάμιнос θὰ ἦτο σύνοπτόν τι ἢ χα-
 ρακτηριστικὸν σημεῖον παρὰ τοὺς ὄρους, καθ' ᾧ
 καὶ σήμερον αἱ κάμινοι μνημονεύονται πολλάκις
 ἐν τοῖς καθορισμοῖς τῶν συνόρων, ὑπάρχουσι δὲ
 καὶ θέσεις ἐν Ἀρκαδίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ, καλούμεναι
 Καμίνι, Καμίνια, ἐν δὲ Θεσσαλίᾳ Κεραμαργεῖο,
 ὅ ἐστι Κεραμδαργεῖο ἐν Ἀρκαδίᾳ = Κεραμουρ-
 γεῖον, ἥτοι κάμινος κεραμευτική.

ιε'). Ἀδηλα.

Ἀριθ. 254 (καταλ. ἀριθ. 133). Στήλη λευ-
 κοῦ ὑποκυανίζοντος μαρμάρου, ἄνω μόνον ἀποκε-
 κομμένη. Ὑψ. 0·54, πλ. 0·47, πάχ. 0·10.

Ἐκ τῶν διαστάσεων καὶ τῆς ὕλης διακρίνεται
 ὅτι ἡ πλάξ αὕτη εἶναι ὁμοιοτάτη τῇ ἄνω ὑπ' ἀριθ.
 165.

Ὅμοίως δ' ἐκείνη ἔφερε μακρὰν ἐπιγραφὴν, ἐπί-
 τηδες ὑπὸ τῶν παλαιῶν ἤδη ἀποξεσθεῖσαν· εἶχε δὲ
 χαραχθῆ βαθέως καὶ καλῶς καὶ τὸ ὕψ. τῶν γραμμ.
 ἦτο 0·014· διὰ γυμνοῦ ὀφθαλμοῦ ἐπὶ τοῦ λίθου
 διακρίνονται κάτω ἀριστερὰ ἔχνη τινὰ μὴ τελείως
 ἐξαλειφθέντων γραμμάτων· πλείονα καὶ ἀσφαλέ-
 στερα δύναται τις νὰ συγκομίσῃ, λαμβάνων ἔκτυ-
 πον, ἐν ᾧ πλείονα, ὅπερ ἡμεῖς δὲν ἔσχομεν τὸν
 ἀπαιτούμενον χρόνον νὰ λάβωμεν.

Λ Ρ
 =
 > Λ Ρ
 Γ Η

Τὸ συμπλήρωμα τοῦ στίχ. 4 ἐχαράχθη βαθύτερον καὶ λοξῶς, διὰ μειζόνων δὲ γραμμμάτων· ἴσως ἄρα εἶναι τυχαῖον, ἐκ φθορᾶς προελθὼν καὶ συγκρούσεων, ἢ ἄλλως δηλοῖ σύμβολόν τι, π. χ. ἀριθμὸν κττ..

Ἐκ τῶν εἰρημένων δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν ὅτι καὶ ἡ στήλη αὕτη ἀνεφέρετο εἰς διακανονισμόν συνόρων, ὡς ἡ ὑπ' ἀριθ. 165, ἐξηλείφθη δὲ κατόπιν διὰ τινὰ λόγον ἢ ἐπ' αὐτῆς ἐπιγραφῇ· φαίνεται μάλιστα ὅτι ἐπίσημον ἐξάλειψιν ἀντιγράφων ὑπονοεῖ ἐπιστολὴ τοῦ βασιλέως Φιλίππου τοῦ Ε', δημοσιευθεῖσα ἄνω ὑπ' ἀριθ. 174, ἐν στ. Ἡ εἰδικῶς.

Πλείονα περὶ αὐτῆς θὰ εἴπωμεν ἄν, λαμβάνοντες ἔκτυπα, διαγινώμεν τι ἐπ' αὐτῆς λόγου ἄξιον.

Ἀριθ. 255 (καταλ. ἀριθ. 133 α). Μεγάλῃ στήλῃ μαρμάρου ὑπομέλανος, ἀριστερὰ μόνον ἀκέραιος· ἡ πλαγία αὕτη ἔδρα ἔχει ἐξεργασθῇ ἐπιμελῶς λεία διὰ τοῦ πυκνοῦ λιθογλυφικοῦ κτενός, καθ' ἃ αἱ ἀντίστοιχοι τῆς ἄνω ὑπ' ἀριθ. 165 δημοσιευθείσης· ὀπισθεν εἶναι ἐξεργασμένη καλῶς διὰ τῆς σφύρας. Ὑψ. 0·80, πλ. 0·45, πᾶχ. 0·10.

Καὶ αὕτη παρέσχε μοι τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ἔφερε μακρὰν ἐπιγραφὴν, ἐπίτηδες ἐξαλείφθεισαν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἥδη· διακρίνει δὲ τις καὶ νῦν ὑπολοιπα γραμμμάτων καθ' ἅπαταν τὴν ἔμπροσθεν ἐπιφάνειαν, ὣν ἱκανὰ δύναται τις νὰ ἀντιγράψῃ, λαμβάνων τὰ ἀπαιτούμενα ἔκτυπα· τοῦτο ἴσως θὰ δυνηθῶμεν νὰ πράξωμεν ἡμεῖς ἐν καιρῷ.

Περὶ τῆς χρήσεώς ποτε αὐτῆς καὶ τοῦ λόγου τῆς ἐξαλείψεως βλ. τὰ λεχθέντα ἐν ἀριθ. 254.

Ἀριθ. 256 (καταλ. ἀριθ. 193). Στήλῃ πλατυτάτῃ, μαρμάρου λευκοφαίου, ἐκ τεσσάρων τμημάτων, ἀρμολόγων ἀλλήλοις, σχηματισθεῖσα, ἄνω μόνον ἀκέραιος· ἄνω λήγει εἰς λίαν ἰσχυρῶς προεξέχον γεῖσον μετὰ πλατέος ὑπὲρ αὐτὸ ὀριζοντίου μετώπου, ἐπιμελῶς πάντων ἐξεργασμένων· ἐπίσης ἡ ἄνω ἐπιφάνεια τοῦ μετώπου ἐξεργασθῇ λίαν ἐπιμελῶς διὰ τοῦ πυκνοῦ λιθογλυφικοῦ κτενός. Ὑψ. σωθὲν 0·465, πλάτ. σωθὲν 1·18, οὗ ἐλλείπει ἐπὶ ἑκατέρωθεν ἱκανόν, ὡς φαίνεται, πᾶχ. 0·09.

Εὐρέθη περὶ τὸ μέσον τοῦ βουνοῦ τῆς ἀκροπόλεως, κατὰ τὴν Νοτανατολικὴν κλίσιν αὐτῆς, καταπεσοῦσα ἐκ τῆς κορυφῆς, ὡς αἱ ἄνω ὑπ' ἀριθ. 253 κλ..

Ἡ ἔμπροσθεν ἐπιφάνεια, κειμένη πρὸς τὰ κάτω, εἶναι μὲν καθαρὰ, ἀλλὰ πλήρης σφυρηλασιῶν, διὰ τοῦ πυκνοῦ λιθογλυφικοῦ κτενός πεποιημένων ἐπίτηδες πρὸς ἐξάλειψιν μακρᾶς ἐπιγραφῆς, ἣν ἔφερε καὶ ἥς οὐδὲ μετὰ ληφθὲν ἔκτυπον δύναται τις νὰ διαγνώσῃ σαφῇ γράμματα ὑπολειφθέντα· φαίνεται ὅτι ἡ ἀβασθεὶς χάραξις, τὸ εὐθρυπτον τῆς ὕλης καὶ ἡ μετ' ἐπιμελείας γενομένη ἐξάλειψις διὰ τοῦ κτενός δὲν ἐπέτρεψαν νὰ διασωθῇ τι· ὅτι ὅμως ἔφερε πιθανώτατα ἐπιγραφὴν, δεικνύει τὸ ἀριστερόν τμημα κατὰ τὸ τέρμα.

Περὶ τῶν λόγων τῆς ἐξαλείψεως κτὼ. βλ. τὰ λεχθέντα ἐν ἀριθ. 254.

Ε') 'Επιγραφαὶ Γοννοκονδύλου - 'Ολυμπιάδος

Παρὰ Λιθίῳ ἐν 39, 25, 16 καὶ 44, 6 ἀναφέρεται πόλισμα *Γοννοκονδυλῶν* (;) ἢ *Γοννοκόνδυλον* (τὸ) ἢ ἀπλῶς *Κόνδυλον*, ὅπερ μετέπειτα ἐκλήθη *'Ολυμπίας*¹· τοῦτο καὶ τὰ μετ' αὐτὸ ἕτερα πόλιστα καὶ φρούρια ἀνεζήτησεν ὁ Leake ἐπὶ τῶν ἐκ Γόννων πρὸς τὴν νῦν 'Ραψάνην ὁρέων· ἀλλ' ἡμεῖς εὗρομεν αὐτὸ καὶ τὰ μετ' αὐτὸ ἐπὶ τῆς ἐκ τοῦ νῦν Δερελὶ πρὸς τὸν Νεζερὸν ἀτραποῦ· βλ. ΠΑΕ 1910 243 κέ. καὶ 1911 320 κέ..

Κεῖται δὲ ὁ Γοννοκόνδυλος παρὰ τὴν θέσιν *Τσιούρβα Μαντριὰ* εἰς τὸ μέσον που τῆς μνημονευθείσης ὁδοῦ καὶ κατέχει ὀχυρὰν θέσιν ἑκατέρωθεν τοῦ μεγάλου καὶ αἰέρρου βεύματος, τοῦ καλουμένου νῦν *Δύο Δέντρα*· καὶ τὸ μὲν τετειχισμένον ἡμισυ κατὰ τὴν δεξιὰν ὁχθὴν αὐτοῦ θὰ ἐκαλεῖτο εἰδικώτερον *Γοννοκόνδυλος*, τὸ δὲ κατὰ τὴν ἀριστερὰν ὁμοίως *'Ολυμπίας*· τὸ ὄνομα, τὸ γενικώτερον, θὰ ἦτο τὸ πρῶτον, φαίνεται δὲ προελθόν

¹ Thessalis auditis Perrhaebi *Gonnocondylum*, quod Philippus *Olympiadem* appellaverat, Perrhaebiae fuisse, et ut sibi restitueretur, agebant· ταῦτα συνέβαινον τῷ 185 π.Χ. Ἡ λέξις 'Ελληνιστὶ θὰ ἦτο κατὰ τὴν ἔκφρασιν ταύτην τὸ *Γοννοκόνδυλον*, ἢ ὁ *Γοννοκόνδυλος*, διότι δὲν ἦτο δυνατόν ὁ *Γοννοκονδυλῶν* (-ωνος) νὰ μετενεχθῇ εἰς τὸ Λατινικὸν ὡς ἄνω, παραδλεπομένου τοῦ Ω. Ἐν τῷ ἐτέρῳ χωρίῳ ὁ Λίδιος, ἀναφέρων τὰς εἰς Μακεδονίαν εἰσόδους ἐκ Γόννων, λέγει ὅτι κατεῖχοντο αἱ στρατηγικαὶ αὗται θέσεις τῷ 169 π.Χ. ὑπὸ φρουρῶν τοῦ Περσέως καὶ ἦσαν ἡ μὲν πρώτη παρ' αὐτὴν τὴν εἴσοδον τῶν Τεμπῶν ἐγγὺς τῶν Γόννων, ἥτοι ἔναντι τοῦ νῦν *Μπαμπᾶ*, ἡ δὲ δευτέρα ἐν *Κονδύλῳ* *Condylo, castello inexpugnabili*· νοεῖ δὲ τὸν *Κόνδυλον* τῶν *Γόννων*, περὶ οὗ ὁ λόγος, ἥτοι τὸν *Γοννοκόνδυλον* τοῦ ἐν ἀρχῇ παρατεθέντος χωρίου, ὃν ἐξ ἀρσενικοῦ μετέτρεψεν εἰς οὐδέτερον, ἐκ τῆς γνωριμωτέρας αἰτιατικῆς ὀρμηθείς, ὡς φαίνεται ἐλλογον νὰ εἰκάσωμεν.

ἐκ τινος ὀλίγον ὑπερκειμένης ἀποτόμου κορυφῆς ὅρους, ἣν σήμερον καλοῦσιν *Ἀλά-Μπουρνοῦ*, ὅπερ ἐστὶ μεθερμηνευόμενον *Ῥίς τοῦ Θεοῦ*, ἣτις δεσπόζει τῶν διόδων· ἐξηλληνίσθη δ' ἡ λέξις ὑπὸ τῶν ἡμετέρων καὶ λέγεται ἐνίοτε *Λάμπρον*, τῆς ὀνομασίας γραφείσης οὕτω καὶ ἐν τῷ πίνακι τῆς χαρτογραφικῆς ὑπηρεσίας· ἦτο ἄρα ὁ *Κόνδυλος* τῶν *Γόννων* αὕτη, ἥτοι ἡ κατὰ εἰσβάλλοντος ἐκ Βορρᾶ ἐχθροῦ ἀμυντικῆ τῆς πόλεως ἀπειλή.

Ἡ δὲ λέξις ἐσχηματίσθη κανονικῶς, ὁ τοῦ *Γόννου κόνδυλος* = *Γοννοκόνδυλος*, οὐχὶ ἐν εἴδει περιεκτικοῦ ἢ μεγεθυντικοῦ, ὡς ἀλλαχοῦ ἤκαστα, γράψας *Γοννοκονδυλῶν*, -ωνος.

Ἐκ τῶν θέσεων τούτων ἀμφοτέρων προέρχονται, καθ' ἃς ἐλάβομεν πληροφορίας παρ' ἀξιοπίστων καὶ αὐτοπτῶν μαρτύρων, οἵτινες περισυνέλεξαν μάλιστα πολλὰ ἀρχαῖα ἀπὸ τῆς προσαρτήσεως τῆς Θεσσαλίας εἰς τὴν Νοτίαν Ἑλλάδα, αἱ ἐπιγραφαὶ IG IX² 1040· 1041· 1042· 1043 καὶ ἴσως 1055· μνημονεύεται δὲ καὶ λέων μαρμαρίνος, μετακομισθεὶς ἐντεῦθεν εἰς Λάρισσαν, καταβάλλων ταῦρον, ὅστις ἐπὶ μακρὰ ἔτη ἦτο ἰδρυμένος κατὰ χώραν, καὶ ἐξ οὗ ὠνομάσθη ἡ θέσις *Ἀρκοῦδα*, ἥτοι *Ἀρκετος*, τοῦ λέοντος ἐρμηνευθέντος οὕτως ὑπὸ τῶν ἐπιχωρίων· λέγεται δὲ ὅτι ἐπέκειτο οὗτος ἐπὶ μεγάλου βάθρου, φέροντος ἐπὶ τῶν τεσσάρων ἐδρῶν μακρὰς καὶ εὐδιακρίτους ἐπιγραφάς· καὶ τοῦ μὲν συμπλέγματος τμήματα ὑπάρχουσιν ἐν τῷ Μουσεῖῳ Λαρίσης, τὸ δὲ βᾶθρον οὐχί.

Περαιτέρω παρ' αὐτὸ τὸ νῦν χωρίον *Νεζερός* ὑπάρχουσιν ἐρείπια ἐτέρας ἀρχαίας πόλεως, ἅτινα δὲν ἐξηρευνήσαμεν ἄχρι τοῦδε· ἐνταῦθα βεβαίως κεῖται ὁ *Δαπαθοῦς*, ὁ λεγόμενος καὶ *Χάραξ*, ὑπὸ τοῦ Λιθίου ἐπίσης μνημονευόμενος ἐν 44, 6· ἡ διωνυμία θὰ ἔχῃ καὶ ἐνταῦθα λόγον, οἷον περίπου ἡ προηγουμένη· διεσώθη δὲ καὶ σήμερον τὸ πρῶτον τῶν ὀνομάτων, διότι οἱ ἐπιχώριοι διακρίνουσι τὴν λίμνην ἀπὸ τοῦ χωρίου, ἀποκαλοῦντες τὴν μὲν *Νεζερόν*, τὸ δὲ *Δαπατᾶν* (ὁ *Δαπατᾶς*, οὗ ἐθνικὸν *Δαπατιώτης*)· ἐντεῦθεν προέρχεται ἡ ἐπιγραφή IG IX² 1044¹ καὶ αἱ παρὰ *Pringsheim* AM 1909 89.

¹ Ἐν στίχ. 1-2 τοῦ b αὐτῆς ἀνάγνωθι *Πολυκράτης Ἡρακλεῖ*, οὐχὶ *Ἡρακλεῖδον*, διότι ἡ ἐπιγραφή φαίνεται οὕσα ἀναθηματικὴ· πιθανῶς ὁ ἀναθεὶς εἶναι ὁ αὐτὸς τῷ ἐνταῦθα ἐν ἀριθ. 257 ἀναφερομένῳ· ἴσως δὲ καὶ ὁ λίθος οὗτος ἐντεῦθεν ἀπεκομίσθη εἰς Νεζερόν ὑπὸ τῶν χωρικῶν, ὅτε ἐκτίζετο ἡ ἐκεῖ ἐκκλησία.

Ἀπασαὶ αἱ μνημονευθεῖσαι ἐπιγραφαὶ ἐκ *Γοννοκονδύλου* καὶ *Δαπαθοῦντος* φαίνονται ὁρθῶς ἐλλογούμεναι ταῖς τῶν *Γόννων*· διότι τὰ πολίσματα ταῦτα ἀνῆκον πιθανώτατα τοῖς *Γόννοις*, ὧν ἡ ἔκτασις ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν εὐρεθεισῶν ἐπιγραφῶν σημαντικῶς μεγάλῃ· βλ. τὰ ἐν ἀριθ. 165 λεχθέντα, μάλιστα ΑΕ 1913 25· τούτου ἕνεκα καὶ ἡμεῖς συγκαταριθμοῦμεν τὰς κάτω ἐπιγραφὰς ταῖς τῶν *Γόννων*, ἀλλ' ὑπὸ ἴδιον κεφάλαιον πρὸς τινα διάκρισιν.

Ἀριθ. 257 (εἰκ. 8· 8α· 8β· καταλ. ἀριθ. 223).

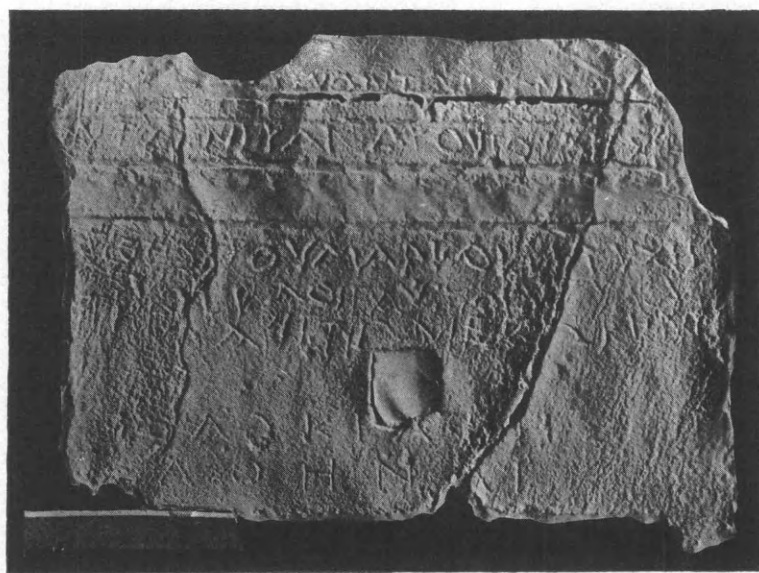
Στήλη μαρμαρίου λευκοφαίου καλοῦ, ἐκ τεσσάρων τμημάτων, ἀνηκόντων ἀλλήλοις, σχηματισθεῖσα, ἥς ἐλλείπει ἱκανὸν κάτω καὶ ἀριστερά, ἔνθα διετηρήθη ὅμως μέρος τοῦ τέρατος τῆς πλαγίας ἐδρας, διορίζον τὸ ὅλον πλάτος τῆς στήλης· ἄνω λήγει εἰς διπλοῦν γεῖσον καὶ ἀέτωμα μετ' ἀκρωτηρίων, ἀποκοπέντων τὰ πολλὰ ἢ ἀποσχισθέντων. Ὑψ. 0·57, πλ. 0·39, πᾶχ. 0·125.

Εὐρέθη ἐπὶ τοῦ τοίχου ἀσβεστοκτίστου καὶ ἐν ἐρείπιοις ὄντος οἰκοδομήματος, παρακειμένου ναῶ ἀρχαίῳ· ἦτο δὲ πλήρης ἀσβέστου, ἰσχυρῶς ἐπικεκολλημένης, καὶ λειχῆνων, ἐπικειμένων ἐπὶ τῶν πρὸς τὸ ὑπαιθρον ἐκτεθειμένων μερῶν, ἅτινα τούτου ἕνεκα καὶ ἐμελάνθησαν.

Ὑπὸ τὸ γεῖσον μετὰ διάστημα ὕψ. 0·102 ὑπάρχει ἡ ἀρχῆθεν ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή, ἀβαθῶς καὶ λίαν ἐπιμελῶς κεχαραγμένη, ὕψ. γραμμ. 0·014-0·017, ἀνήκουσα τοῖς περὶ τὸ 300 τοῦλάχιστον πΧ χρόνοις, *Πολυκρά[τη]ς | Ἀθην[ᾶ]ι*· ὑπὲρ αὐτὴν δεξιὰ διακρίνονται ἱκανὰ ἔχνη βαρῶν, ἀπολιθωθέντα μετὰ κόνεως, ἰόχρων, ὑπερύθρων καὶ πρασίνων, προσερχομένων βεβαίως ἐκ πλατείας, γραπτῆς, πολυχρώμου κορωνίδος· ὁ δὲ ἀναθεὶς φαίνεται ὧν ὁ αὐτὸς τῷ εὐθὺς ἄνω μνημονευθέντι ἐν σημ. 1, διότι καὶ ἡ ἐπιγραφή ἐκείνη εἶναι τῶν αὐτῶν χρόνων τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος.

Ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην ὑπάρχει βάθυσμα, ἀφῖνον ἐκατέρωθεν πλαίσιον ἐν εἴδει παραστάδων μετὰ προχείρως δεδηλωμένων κιονοκράνων, ἔνθα παρίσταται ἀβαθῶς ἀναγεγλυμμένη ἐν δεξιᾷ τῷ θεατῇ ἡ *Ἀθηνᾶ*, κατὰ τὸν ἀριστερὸν κρόταφον καθεμένη ἐπὶ βράχου, ὡς εἰκάζομεν ἐκ τῆς μὴ δηλώσεως λεπτομερειῶν ἐδρας ἢ κλισμοῦ· φορεῖ χι-

α

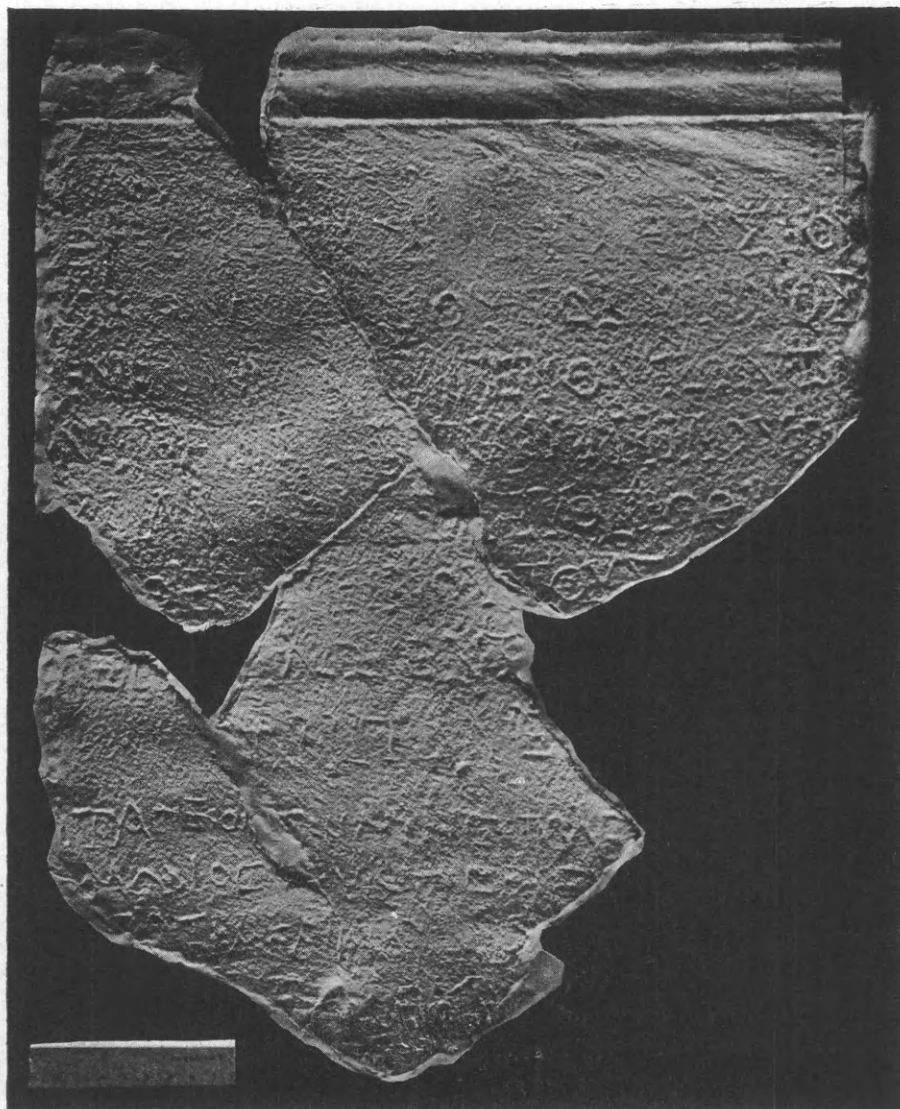

β

Εἰκ. 8 (ἐπιγρ. ἀριθ. 257 α-β)· ἀνάθεσις τῇ Ἀθηνᾷ καὶ ἀπελευθερώσεις ἐν Γοννοκονδύλῳ.

γ

δ

Εἰκ. 8β (ἐπιγρ. ἀριθ. 257 δ)· ἀπελευθερώσεις ἐν Γοννοκονδύλῳ ἐπὶ στρατηγοῦ Πρεΐμου.

Εἰκ. 8α (ἐπιγρ. ἀριθ. 257 γ)· ἀπελευθερώσεις ἐν Γοννοκονδύλῳ ἐπὶ στρατηγοῦ Παμφίλου.

πιθανώτερον τὸ πρῶτον· εἶναι δὲ σύνηθες ἐν ταῖς ἀπελευθερώσεσι νὰ ὁμοιάζωσι τὰ ὀνόματα τῶν ἀπελευθερουμένων πρὸς τὰ τῶν ἀπελευθερωτῶν· ἐν ἀρχῇ τοῦ στίχ. 4 τὰ τρία πρῶτα γράμματα ἐχαράχθησαν ὑπεράνω ἐπὶ τοῦ διαστήχου μικρότερα. Ταχὺς ἢ ταμίας ἢ πατήρ αὐτοῦ **Ἀριστίων** ἀπαντᾷ ἐν ταῖς ἐνταῦθα εὐρεθείσαις ἀπελευθερωτικαῖς ἐπιγραφαῖς IG IX² 1042· 1044· ὁ δὲ στρατηγὸς **Ἀριστίων**, ἀσφαλῶς συναγόμενος, νῦν τὸ πρῶτον ἐμφανίζεται· εἶναι δὲ τοῦ κοινοῦ τῶν Θεσσαλῶν, τοῦ περιλαβόντος ἀπὸ τοῦ ἔτους 30 πΧ καὶ τὸ τῶν Περραιβῶν.

Στίχ. 7-15. Ἡ ἀπελευθέρωσις Β ἐχαράχθη ὑπ' ἄλλης χειρὸς ἐπὶ τῆς δεξιᾶς μόνον ἑδρας καὶ εἶναι βεβαίως μεταγενεστέρα τῆς προηγουμένης· δυστυχῶς εἶναι λίαν ἀμελῶς κεχαραγμένη καὶ ἰσχυρῶς ἐφθαρμένη οὕτως, ὥστε τὸ ὄνομα τοῦ στρατηγοῦ μόνον ὡς λίαν πιθανὸν δύναται νὰ θεωρηθῇ· τὸ ΚΑΝΟ τοῦ στίχ. 3 εἶναι βέβαιον, τοῦ Κ ἔχοντος μορφήν τοῦ μεταγενεστέρου τύπου· κατ' ἀρχὰς εἰχομεν ὑπονοήσῃ τὸν συνήθη στρατηγὸν **Ἀγαθάνορα**, ἔπειτα προσεπαθήσαμεν νὰ διαγνώσωμεν **Εὐφράνορα**· ἀλλ' οὐδέτερον τούτων προσαρμόζεται μετ' ἀσφαλείας πρὸς τὰ περισωθέντα ἴχνη· τὸ ὑναντίον ὁ **Νικάνωρ** εὐαρμολογεῖ μάλιστα πάντων· νῦν δὲ τὸ πρῶτον ἐμφανίζεται καὶ ὁ στρατηγὸς οὗτος. Τοῦ πρώτου ταγοῦ τὸ ὄνομα ἐν στίχ. 14-15 εἶναι πιθανόν· εἶναι δὲ ἤδη γνωστὸς ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο ταχὺς τῶν Γοννέων κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, τοὺς ὀλίγον πΧ δῆλον ὅτι, ὡς εἰπομεν ἄνω εἰς στίχ. 1-6.

Στίχ. 16-25. Ἡ ἀπελευθέρωσις Γ ἐχαράχθη διὰ μεγάλων γραμμάτων ἀβαθῶς καὶ ἐφθάρη ἰσχυρότερον τῶν λοιπῶν· ἐν στίχ. 16 οὐδὲν βέβαιον γράμμα δύναται νὰ συναχθῇ, πλὴν δύο ἢ τριῶν πιθανωτάτων· τοῦ δὲ στίχ. 17 τὸ δεξιὸν ἡμισυ σχεδὸν εἶναι ἀσφαλές, καίτοι μετὰ Ε καὶ Λ (=Α) τοῦ **Σεβαστοῦ** μόλις ὑπάρχει θέσις καὶ οὐδὲν ἴχνος διὰ τὸ Β, ὅπερ ἴσως ἐχαράχθη ἄνω ἐπὶ τοῦ διαστήχου μικρὸν καὶ ἀπετρίβη· εἶχεν ἄρα τὸ πρῶτον γραφῇ **Σεαστοῦ** κατὰ ταῦτα τὸ ἔτος τῆς ἐπιγραφῆς εἶναι τὸ 18 πΧ, ἢ δ' ἐκφρασις αὐτοῦ οὕτως οὐδεμίαν ἀρνεῖται ἀμβιβολίαν ὅτι πρόκειται περὶ χρονολογίας ἀπὸ τοῦ Αὐγούστου, ἢτοι ἀπὸ τῆς ἐν Ἀκτίῳ νίκης αὐτοῦ· περὶ ὁμοίας χρονολογίας καὶ

ἄλλων, π. χ. ἀπὸ τοῦ Γερμανικοῦ Καίσαρος κλ., βλ. ἐν ΑΕ 1913 152-153· 173-174. Ἐν στίχ. 17-18 πρόκειται ἀσφαλῶς περὶ **μηνὸς ἐνβολίμου**· ἀλλ', ἂν ἐδηλοῦτο ἡμέρα, καὶ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει θὰ ἐδηλοῦτο δι' ἀριθμητικοῦ σημείου, δὲν εἶναι βέβαιον.

Ἐπίσης ὁ στίχ. 20 παρέχει μεγάλας δυσχερείας· ἐν πρώτοις τὸ ὄνομα τοῦ προεδρεύοντος τῶν ταγῶν δὲν εἶναι ὅλως βέβαιον, πλὴν τῆς τελευταίας συλλαβῆς καὶ ἴσως τοῦ πρώτου γράμματος· μετ' αὐτὸν ὑπάρχουσιν ἐφθαρμένα τινὰ γράμματα, ἢτοι ΚΑΝ^Ο ΜΦΙΛΟΥCΙ· τὸ σύμβολον μετὰ Ν Μ ἐθεωρήσαμεν ὡς ἐκφράζον κατὰ τὴν ἐν Θεσσαλίᾳ συνήθειαν τὸ **στρ(ατηγοῦντος)** βραχυγραφικῶς· φαίνεται δ' ὅτι μετ' αὐτοῦ ἀπεδόθη καὶ συμπίλημα ΠΑ δηλωτικὸν τῶν δύο πρώτων γραμμάτων τοῦ στρατηγοῦ, οὗ τὰ λοιπὰ εἶναι βέβαια· τὸ πρῶτον δ' ἐνταῦθα ἐμφανίζεται στρατηγὸς **Πάμφιλος**· ἐπειδὴ δ' ἐν ΑΕ 1913 173 ἐμφανίζεται στρατηγὸς **Ἀπολλόδορος** ἐν ἔτει **τεσσαρεσκαίδεκάτῳ Σεβαστοῦ**, ὑποχρεούμεθα ἐν στίχ. 16 τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος ἐπιγραφῆς νὰ ἀναγνῶμεν ὡς πιθανόν **τ[ρ]ισκ[αι]δεκά[του]**, συμπληροῦντες καὶ ἐν IG IX² 1296 στίχ. 5 καὶ 11 τὸ σωθὲν ...ου τοῦ στρατηγοῦ ὡς **Παμφίλ]ου** μετὰ πιθανότητος ἐπίσης.

Τὸ δὲ τέρμα τοῦ στίχ. 20 φέρει ἴχνη ΟΙ, ἀρκτηκὸν τοῦ **οἱ ἀπελευθερωθέντες**, ἀτόπως ἐνταῦθα τεθέντος· τὸ δὲ τῆς ἀπελευθερωθείσης ὄνομα θὰ ἦτο **Καλλῶ** ἢ **Μαλλῶ**· τούτων πιθανώτερον εἶναι τὸ πρῶτον, ἂν τις μάλιστα ἀναγνῶ ἐν στίχ. 22 τὸν ἐλευθερωτὴν ὡς **Καλλεῖνον** = **Καλλῖνον**, ὅπερ καθ' ἑαυτὸ λίαν πιθανόν· τὸ πατρικὸν τούτου εἶναι ἀβέβαιον· δυνατόν νὰ ἔληγεν εἰς Σ . . . λε[ως ἢ ὁμοίως].

Στίχ. 25-29. Ἡ ἀπελευθέρωσις αὕτη Δ ἐγράφη διὰ μικροτέρων γραμμάτων, ἱκανῶς ἐπίσης φθαρέντων· τὰ τεθέντα ὀνόματα θεώρησον μόνον πιθανά· τὸ **Ἐπένετος** θὰ ἐγράφη ἀντὶ **Ἐπαίνετος**.

Στίχ. 30-35. Ἡ ἀπελευθέρωσις Ε ἐγράφη ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς στενῆς ἑδρας ἀμελέστατα· τὸ ὄνομα τοῦ στρατηγοῦ εἶναι βέβαιον· τὸ Ρ ἐγράφη κατὰ τὴν σήμερον ἐν χρήσει γραφὴν ρ· εἶναι δὲ γνωστὸς οὗτος ὡς στρατηγὸς τῶν Θεσσαλῶν ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς IG IX² 548· ἀνήκει δὲ τοῖς ὀλίγον μΧ

χρόνοις, διότι αἱ ἐπὶ τῆς στήλης ταύτης χαρ-
χθεῖσαι ἀπελευθερώσεις δὲν ἀπέχουσι βεβαίως πολὺ
ἀπ' ἀλλήλων· εἶναι δὴλον ὅτι πᾶσαι τῶν ἀπὸ τοῦ
ἔτους 18 πΧ. καὶ τῶν ὀλίγων μετ' αὐτὸ χρόνων.

Ἀριθ. 258 (καταλ. ἀριθ. 222). Στήλη μαρ-
μάρου ὑπομέλανος, κάτω καὶ δεξιὰ ἀποκεκομμένη·
ἐποιήθη ἐν εἰδῇ ναύσκου, παρασταθέντων ἐκατέ-
ρωθεν κίωνων παραστάδων μετὰ κιονοκράνων, ἀνε-
χόντων ἐπιστύλιον καὶ ἀέτωμα, ἀποκοπὲν τὰ πολ-
λά· ἅπασα ἡ στήλη εἶναι μέλαινα ἐκ τῆς ἐπηρείας
τοῦ ὑπαίθρου. Ὑψ. 0·34, πλάτ. 0·31, πᾶχ. 0·10.

Εὐρέθη μετὰ τῆς προηγουμένης παρὰ τὸν αὐ-
τὸν τοῖχον, καταπεσοῦσα πάλαι ἐκεῖθεν, ἔνθα εἶχεν
ἐντοιχισθῇ.

Ἐπὶ τοῦ ἐπιστυλίου ἐχαράχθη βαθείως καὶ κα-
λῶς μονόστιχος ἐπιγραφή. Ὑψ. γραμμ. 0·013-
0·02.

ΞΕΝΟΚΛΗΣ ΔΙΚΑΙΟΚΡΑΤΗΣ

Ξενοκλῆς Δικαιοκράτης Ἀθηναῖ.

Εἰκ. 9 (ἐπιγρ. ἀριθ. 259)· ἀνάθεσις Σωσύλλης τοῖς Αἰγυπτίοις θεοῖς ἐν Γοννοκονδύλῳ

Ἰσιδι· Σαράμιδι· Ἀνούβιδι· Σώ[συλλα
δεῖνος εὐ]ξαμένη.

κεκομμένη· ἄνω λήγει εἰς ἐλάχιστα προεξέχον,
ὀριζόντιον μέτωπον, οὗ ἡ ἀριστερὰ γωνία μεθ' ἱκα-
νου τῆς στήλης ἀπεκόπη· τὸ σχῆμα αὐτῆς εἶναι
τὸ ἰδιόχον εἰς ἀναθηματικὰς στήλας, εὐρεθείσας ἐπὶ
τῆς ἀκροπόλεως τῶν Γόννων, τῆς τοῦ Ὁμολίου,
ἐν τῷ ἄντρῳ τῶν Ὁρειάδων Νυμφῶν ἐπὶ τῆς Ὀσ-
σης κλ. τόπων· βλ. ἄνω ἀριθ. 213. Ὑψ. 0·18,
πλάτ. 0·34, πᾶχ. 0·048.

Εὐρέθη ὑπὸ τοῦ φύλακος ἐν τοῖς ἐρειπίοις καὶ οὐ
μακρὰν τοῦ ἀνασκαφέντος ὑφ' ἡμῶν μαυσσωλλείου,
πρὸ τῶν ἀνασκαφῶν, περὶ οὗ βλέπε ΠΑΕ 1911
323 κέ..

Ἡ ἐπιγραφή ἐχαράχθη ἐπὶ τοῦ μετώπου ἀβα-
θῶς καὶ καλῶς, ἀλλ' ἀπετρίβη ἱκανῶς. ἔνεκά τε

Οἱ χρόνοι τῆς ἐπιγραφῆς κεῖνται ἐντὸς τοῦ πρώ-
του ἡμίσεος τῆς Γ' πΧ ἑκατονταετηρίδος τοῦλάχισ-
τον· ὁ τόπος τῆς εὐρέσεως καὶ ἡ προηγουμένη
ἐπιγραφή τοῦ Πολυκράτους δηλοῦσιν ὅτι πρόκει-
ται καὶ ἐνταῦθα περὶ ἀναθηματικῆς πιθανώτατα
στήλης, οὐχὶ περὶ ἐπιτυμβίου· ἡ δὲ θεότης, πρὸς
ἣν ἡ ἀνάθεσις, εἶναι ἐμφανὴς ἐκ τῆς προηγουμέ-
νης στήλης.

Ἐπ' αὐτὴν διετηρήθη τι τοῦ βαθύσματος, ὅπερ
εἶναι λεῖον καὶ δὲν φέρει ἶχνος ἀναγλύφου· ἴσως
ἄρα παρίστατο γραπτῶς καὶ πολυχρώμως ἡ θεά.

Ἀμφότερα τὰ ὀνόματα ἀπαντῶσιν ἐν τοῖς ψηφί-
σμασι καὶ ἐν ἄλλαις ἐπιγραφαῖς τῶν Γόννων· ἴσως
μάλιστα ὁ ἀναθεὶς εἶναι τῆς αὐτῆς εὐσεβοῦς οἰκο-
γενείας, ἥς ὁ *Καλλικλέας* καὶ *Ξενοκλέας* ἀνέθηκαν
τὸ ἄγαλμα τῇ Ἀθηνᾷ Πολιάδι· βλ. ἄνω ἀριθ. 207·
208 καὶ 113· 139· 234· 240.

Ἀριθ. 259 (εἰκ. 9· καταλ. ἀριθ. 163). Στήλη
μαρμάρου ὑπομέλανος εὐθρύπτου, κάτω μόνον ἀπο-

τοῦ εὐθρύπτου τῆς ὕλης καὶ τῆς πάλαι ἐν ὑπαίθρῳ
ἐκθέσεως· Ὑψ. γραμμ. 0·008-0·012, διάστ. 0·01.

Τῶν ἐν τέλει τοῦ στίχ. 1 τεθέντων τεσσάρων
τελευταίων γραμμάτων διετηρήθησάν τινα σκιάδη
ἶχνη, γαθιστῶντα λίαν πιθανὴν τὴν συμπλήρωσιν
τοῦ ὀνόματος, τῆς ἀναθείσης βεβαίως· ἐν ἀρχῇ δὲ
τοῦ στίχ. 1 ἡδύνατο νὰ κεῖται *Ὡρωι*· *Ἰσιδι* κτλ·
περὶ τῆς λατρείας τῶν θεοτήτων τούτων ἐν Θεσ-
σαλίᾳ βλ. IG IX² σελ. 122 καὶ ἀριθ. 360· 465·
589· 590· πρβ. 851.

Ἐπὶ τὴν ἐπιγραφὴν ὑπάρχει τὸ σύνθηρες κενὸν
λεῖον διάστημα. σχόν ποτε γραπτὴν ἀναθηματικὴν
παράστασιν, ἐξαφανισθεῖσαν.

Ἀριθ. 260 (εἰκ. 10· καταλ. ἀριθ. 164). Τμήμα
βάθρου ἢ ἀρχιτεκτονικοῦ κυβολίου, μαρμάρου
λευκοφάνους, ἄνω μόνον ἀκέραιον, πάντοθεν δέ, πλὴν

Εἰκ. 10 (ἐπιγρ. ἀριθ. 260)· ἀπελευθέρωσις ἐπὶ ταμίῳ Πτολεμαίῳ καὶ στρατηγῷ Εὐδῆμον ἐν Γοννοκονδύλῳ.

ταμῖε]ύ[ο]ντος [Π]τολ[εμαίου,
στρατηγ]ο[ῦ]ντος Εὐδ[ή]μου· Πυ[θ]...
[- - - ὁ (ἡ) ἀπελευθερωθεὶς κτλ.].

τῆς ἔμπροσθεν ἐπιφανείας, ἀπεσχισμένον· ἡ ἄνω
ἔδρα εἶναι ἀδρότερον ἐξεργασμένη διὰ τῆς σφύρας.
Υψ. 0·095, πλ. 0·44, πάχ. 0·23.

Εὐρέθη μετὰ τῆς προηγούμενης.

Ἡ ἐπιγραφή ἐχαράχθη λίαν βαθέως καὶ καλῶς,
ἀλλ' ἀπετρίβη ἱκανῶς· ὕψ. γραμμ. 0·02-0·035,
διάστιχ. 0·012.

Ἡδύνατό τις ἐν στίχ. 1-2 νὰ συμπληρώσῃ κατὰ
τὴν ἐκ Χυρετιῶν ἐπιγραφὴν IG IX² 340 = AE
1913 146-147 (τοῦ ἐνὸς ἐπίσης ταγοῦ ἐν ἀριθ.
1304 ἀμφισβητουμένου δικαίως ὑπὸ τοῦ Hiller ἐν
τῷ πίνακι, ὡς ἀπέδειξεν ἡ ὀρθότερα ἀνάγνωσις
ἡμῶν ἐν AE 1913 178) συμφωνότερον τοῖς ἐπὶ
τοῦ λίθου κειμένοις:

ταγε]ύ[ο]ντος [Π]τολ[εμαίου,
ταμῖε]ύ[ο]ντος Εὐδ[ή]μου κτλ.,

ἀποφεύγων τὸν καταλογισμόν σφάλματος τῷ χα-
ράκτηρι, ὡς παραλιπόντι τὸ Υ ἐν ἀρχῇ τοῦ στ. 2
μετὰ τὸ Ο.

Ἄλλ' ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει θὰ προήρχοντο
πλείονες δυσχέρειαι, ἐν ᾧ διὰ τῆς πρώτης συμπλη-
ρώσεως ἀποκαθίσταται μὲν τύπος ἀπελευθερώσεως
κοινότατος καὶ οὐχὶ ἄπαξ εἰρημένος, εὐρύτατα ἐκ
τῶν ἐντεῦθεν ἐπιγραφῶν γνωστός, ἀναγινώσκεται
δὲ ταμίης ὁ αὐτός, ὁμοίως ἄνευ πατρικοῦ ἐκφερό-
μενος, ἐπὶ τῆς ἐνταῦθα ἐπίσης εὐρεθείσης ἐπιγρα-
φῆς, τῶν αὐτῶν χρόνων τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος,
δημοσιευομένης ἐν IG IX² 1042 στίχ. 75-77,
ἀναγνωρίζεται δὲ γνωστός ἐκ Περραιδικῆς ἐπίσης
ἐπιγραφῆς ἑ. ἄ. ὑπ' ἀριθ. 1268, τῶν αὐτῶν περὶ-
που χρόνων, στρατηγὸς Εὐδῆμος.

Ἀριθ. 261 (εἰκ. 22). Πλάξ παραλληλεπί-
πεδος λευκοῦ μαρμάρου, ἀνήκουσα τῷ ἀνωτάτῳ,
ἥτοι τρίτῳ ἀναβαθμῷ τοῦ ἡρώου ἡ μυκισσώλειου,
ὅπερ ἐν μέρει ἀνεσκάψαμεν ἐν Γοννοκονδύλῳ¹, ἀκέ-
ραιος πλὴν μικρῶν ἀποτριβῶν κατὰ τὰς ἀκμὰς,
πανταχόθεν ἐξεργασμένη ἐπιμελῶς διὰ τοῦ πυκνοῦ
λιθογλυφικοῦ κτενός, πλὴν τῆς ὀπισθίας ἔδρας,
φέρουσα παρὰ τὰς ἀκμὰς τῆς ἔμπροσθεν ἐπιφα-
νείας ὀρθογώνιον πλατὺ πλαίσιον, λεῖον διὰ τῆς
σμίλης ἐξεργασμένον. Υψ. 0·22, πλάτ. 0·613,
πάχ. 0·58.

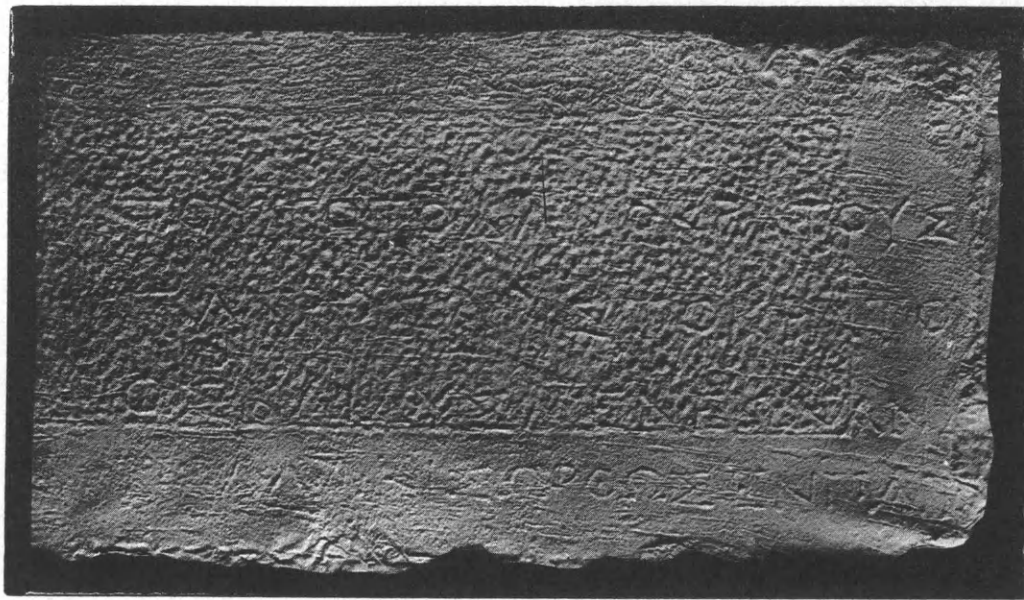
Εὐρέθη ἀπερριμμένη ἐκ τῆς ἀρχῆθεν θέσεως
αὐτῆς, παρὰ τὸν κατωτάτῳ ἀναβαθμὸν κειμένη,
ὀλίγον ὑπὸ τὸ σημερινὸν ἔδαφος· ἀφήκαμεν δὲ αὐ-
τὴν κατὰ χώραν, οὔσης ἐν τῷ παρόντι ἀδυνάτου
τῆς μεταφορᾶς ἐλλείψει ἀμαξίτου.

Ἡ ἐπιγραφή ἐχαράχθη κατὰ τὸ δεξιὸν μόνον
ἡμισυ τοῦ πλάτους τῆς πλακός, ὡς συνεχιζομένη
δεξιὰ ἐπὶ ἐτέρας ὁμοίας, ἥτις ἀπώλετο, μετρίως
βαθέως καὶ λίαν ἐπιμελῶς· ἀνήκει δὲ κατὰ τὸ
σχῆμα τῶν γραμμάτων τοῖς περὶ τὸ 250 πΧ χρό-
νοις· ὕψ. αὐτῶν 0·011-0·018, διάστ. 0·016.

Ἐν τέλει τοῦ στίχ. 1 διεκρίναμεν ἶχνος λοξῆς
κεραίας, ἀρμόττον Μ, ἐν τέλει δὲ τοῦ στίχ. 3 ὑπάρ-
χει ἶχνος Λ, ἐκ Δ βεβαίως προερχόμενον· ὅτι δὲ
ἡ ἐπιγραφή ἐχαράχθη μετὰ τὴν ποίησιν τοῦ πλαι-
σίου, οὐδὲ μετεσκευάσθη εἰς λίθον ἀναβαθμοῦ προ-
γενεστέρα πλάξ ἐπιγεγραμμένη, εἶναι ἐμφανὲς ἐκ
τῆς εἰκόνης· τὰ εὐρήματα ἄρα τῶν ὑποκειμένων
τάφων, οὓς θὰ εὕρωμεν βεβαίως, ἐξακολουθοῦντες
τὰς ἀνασκαφάς, θὰ εἶναι τῶν περὶ τὸ 250 πΧ χρό-
νων ἐπίσης, τινὰ δὲ ὀλίγω μεταγενέστερα (βλ. κάτω).
ὁτι ἀνάγκη πᾶσα νὰ περατωθῇ ἡ ἀνασκαφὴ αὕτη.

Τὰς συμπληρώσεις ἐξετελέσαμεν κατὰ τὸ πνεῦ-

¹ Ἡ ἀνασκαφὴ αὐτοῦ δὲν ἐπερατώθη ἔτι· βλ. ΠΑΕ 1911 329.

Εἰκ. 11 (ἐπιγρ. ἀριθ. 261)· ἐπιτύμβιον ἐπίγραμμα ὑπὲρ Δαμοκράτους τοῦ 'Αριστοκράτους ἐν Γόννοκονδύλῳ.

Τοῦτο τὸ Δαμοκρ[ά]τους [μνημεῖον ἔτευξεν ὁ δῆμος,
πα[τρ]ὸς 'Αριστοκρ[ά]το[υ]ς, ἐν προμάχοις φθιμένον·
ὅ[ς] καὶ δυσμενέων ἀνδρῶν πόλιν ἐξαλαπάξας,
πολλὰκις ὥρθωσεν πατρίδα μαρνάμενος¹.

μα τῶν περισωθέντων ἡμιστιχίων, μηδὲ ὅλως ἀρνούμενοι ὅτι δύναται τις νὰ προσαρμόσῃ ἑτέρας μᾶλλον ποιητικὰς καὶ ἐκφραστικὰς ἐν στίχ.¹ πχ., ἵνα τις ἀποφύγῃ τὴν ὑπὸ τοῦ δήμου ποίησιν τοῦ τύμβου, ἣτις εἶναι μὲν πιθανή, ἀλλ' ὑπὸ ἰσχυρᾶς οἰκογενείας δύναται τις νὰ ὑποθέσῃ ὅτι δυσκόλως θὰ ἐνεκρίνετο, δύναται νὰ συμπληρώσῃ ἀορίστως ἄριστ' ἀνάκειται ἢ ἄριστα τέτυκται· καὶ τὸ μὲν τελευταῖον τοῦτο εἶναι σύμφωνον τοῖς εὐρήμασιν· ἀλλ' ἢ τοῦ ἡρώου ποίησις ὑπὸ τοῦ λαοῦ προὑποτίθησι μεγάλην τιμὴν, καὶ μετὰ θάνατον ἀποδομένην ὑπ' αὐτοῦ συνεχῶς τῷ ἀνδρὶ τούτῳ καὶ τῷ πατρὶ αὐτοῦ. Διότι ἐκ τῶν στίχ. 2-3 φαίνεται ὅτι καὶ ὁ πατὴρ τοῦ Δαμοκράτους ἐξυπηρέτησε σπουδαίως τὴν πατρίδα, ἵνα μνημονεύηται ἰδιαζόντως· βεβαιούται δὲ μάλιστα ἐκ τῆς κάτω ὑπ' ἀριθ. 262 δημοσιευομένης ἐπιγραφῆς ὅτι ἐτιμήθη καὶ δι' ἀνδριάντος οὗτος· τὸ δὲ ὅς τοῦ στ. 3 ἀναφέρεται βεβαίως πρὸς τὸν Δαμοκράτη, ὑπὲρ οὗ μάλιστα ἐποιήθη τὸ

μνημεῖον, ὡς μείζονας ἔτι τοῦ ἑαυτοῦ πατρὸς προσεγεγόντος ὑπηρεσίας τῇ πατρίδι.

Αἱ δὲ ὑπηρεσίαι αὗται τοῦ Δαμοκράτους ὑπονοοῦνται ἐκ τοῦ στίχ. 4· ἢ πολλάκις ὅμως ὀρθωσας τῆς πατρίδος ὑποδηλοῖ βεβαίως κινδύνους, ἐπενεχθέντας οὐχὶ ἅπαξ πρὸς τὴν πόλιν ὑπὸ τῶν δυσμενέων ἀνδρῶν, ἥτοι ἐχθρῶν, οἵτινες φαίνεται ὅτι ἐδολαφάν ποτε ἐπικινδύνως αὐτὴν καὶ ἐξεδιώχθησαν, ἡγουμένου τῆς ἐπιθέσεως ἐναντίον αὐτῶν τοῦ Δαμοκράτους· διότι πᾶσα ὀρθωσις προὑποτίθησιν ἀναμφιβόλως πτώσιν τινα· τούτων ἕνεκα προσεπάθησα νὰ ἀποδώσω τοιαύτην ἔννοιαν διὰ τῆς συμπληρώσεως τοῦ στίχ. 3, παραδεχόμενος ὅτι ὁ Δαμοκράτης μαχόμενος ὥρθωσε πολλάκις τὴν πατρίδα, κατορθώσας καὶ τῶν δυσμενέων ταύτῃ ἀνδρῶν νὰ κυριεύσῃ τὴν πόλιν.

Ἦτο ἄρα ὁ Δαμοκράτης σημαντικὸν πρόσωπον καὶ τὸ συμβᾶν ἱστορικόν, οὗ ἕνεκα ἐτιμήθη ὑπερβαλλόντως· περὶ τοιοῦτου γεγονότος ἐν Γόννοις οὐδὲν εὗρομεν ὑποδηλούμενον ὑπὸ τῶν συγγραφέων· ἐν δὲ ταῖς ἐπιγραφαῖς αὐτῶν πολὺς γίνεται λόγος περὶ τῆς πρὸς τοὺς Ἡρακλειώτας παλαιᾶς ἔχθρας καὶ μεγάλης καὶ πολυχρονίου ἔριδος πρὸς αὐτοὺς περὶ ὄρων, ἧς ἕνεκα καὶ ἐκστρατεῖαι τινες ἐγένοντο καὶ φόνοι ἀνδρῶν ὑποδηλοῦνται ἐν ταῖς ἄνω ἐρμηνευθείσαις ἐν ΑΕ 1913 27· 31· 40-41 ἐπιγραφαῖς· εἶναι λοιπὸν πιθανὸν ὅτι οἱ Ἡρακλειῶται

¹ Ἐν ΠΑΕ 1911 324 κεῖται ἐξ ἀδελφείας πατρὸς 'Αριστοφάντος ἀντὶ 'Αριστοκράτους, καὶ λέγεται ὡς πιθανὸν τὸ ὅτι προέρχεται ἐξ ἐπιγράμματος, ἐν ᾧ τοῦτο εἶναι βέβαιον.

περὶ τὸ 250 πΧ εἰσβαλόντες εἰς τὰ μέχρι Γοννοκονδύλου φρούρια τῶν Γοννέων, ἐξεδιώχθησαν ὑπὸ τοῦ ἐκεῖ βεβαίως οἰκοῦντος Δαμοκράτους, ἀπωσθέντες μέχρι τῆς ἑαυτῶν πόλεως, ἣν ἴσως καὶ ἐξεπόρθησαν οἱ Γοννεῖς, ἡγουμένου τούτου.

Φαίνεται δὲ ὅτι ἐφονεύθη ἐν τοιαύτῃ μάχῃ μετ' ἐπιτυχῇ ἔκβασιν τοῦ ἀγῶνος ὁ Δαμοκράτης, ἡ δὲ οἰκογενεὶα αὐτοῦ καὶ ἡ πόλις τῶν Γοννέων ἐποίησαν κατὰ τὴν συνθήειαν τῶν Μακεδόνων βασιλέων, ἡγεμόνων καὶ πλουσίων ἀνδρῶν, μέγαν τύμβον καὶ ἡρώον παρ' αὐτόν· ἐν τινι ἴσως προγενεστέρα συμπλοκῇ θὰ εἶχε φονευθῇ καὶ ὁ Ἀριστοκράτης, πατήρ τοῦ Δαμοκράτους, καὶ ἀνετέθη βεβαίως ἀνδριὰς αὐτοῦ ἐκεῖ παρὰ τὸν τύμβον.

Ὀνόματα δὲ *Δαμοκράτης* καὶ *Ἀριστοκράτης* ἐμφανίζονται πολλάκις ὡς ἀρχόντων ἐν τοῖς ψηφίσμασι καὶ ταῖς ἐπιγραφαῖς τῶν Γόννων, ἀλλ' οὐχὶ ἀμφοτέρω ἐνὸς ἀνδρός, ἐκτὸς ἂν τις θελήσῃ ἐν ἀρ. 177 νὰ συμπληρώσῃ *Δημο[κ]ράτης* *Ἀριστοκράτους*, ὅπερ εἶναι πιθανόν, ἀφ' οὗ πρόκειται περὶ εἰσφορῶν· ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει οὗτος θὰ ἦτο ἔργονος ἐκείνου· καὶ ὁ ἄνω δ' ἐν ἀριθ. 232 θεωροδόκος *Νίκαιος Ἀριστοκράτους* φαίνεται ὡς τῆς αὐτῆς οἰκογενείας, ἀφ' οὗ ἀνέλαβεν ἐκὼν ἀξίωμα, ἀπαιτοῦν δαπάνας· ἴσως δὲ τινες τῆς αὐτῆς οἰκογενείας λαμβάνουσιν ἐν τοῖς ἄνω δημοσιευθεῖσιν ὑπ' ἀριθ. 80 B· 95· 151· 240 ψηφίσμασι, μάλιστα δὲ τις *Δημ[οκ]ράτης* ἴσως, ἐνταῦθα εὐρεθείσης ἐπιγραφῆς¹ καὶ δημοσιευομένης κάτω ὑπ' ἀρ. 263.

Ἀριθ. 262. Βάθρον λευκοῦ μαρμάρου ἀκέραιον· εἶναι λίαν ἐπιμελῶς πανταχόθεν ἐξεργασμένον, ἔμπροσθεν μὲν φέρον ἄνω προεξέχον μέτωπον καὶ ἐπιστύλιον, ὑφ' ὃ ὑπάρχει διπλοῦν γεῖσον μετὰ κυματίου, εἰσέχον βαθέως, κατὰ δὲ τὴν δεξιάν καὶ ἀριστεράν ἑδραν φέρον λεῖον πλαίσιον περὶ τὰς ἀκμάς, διὰ τῆς σμίλης εἰργασμένον· ἡ ἄνω ἐπιφάνεια φέρει ἐκατέρωθεν δύο δακτυλιοειδεῖς τόρμους πρὸς ἀρμογὴν σιδηρῶν γόμφων δι' ἐγχύσεως μολύβδου, εἶναι δὲ εἰργασμένη ἀδρῶς διὰ τῆς σφύρας, ἵνα ἀρμοσθῇ ἐπ' αὐτῆς πλίνθος, συμφυῆς μαρμαρίνῳ πιθανῶς ἀνδριάντι· ἡ ὑποκάτω ἐπιφάνεια

ἔχει ἐξεργασθῇ ἐπιμελῶς λεία, διότι, ὡς φαίνεται, ὁ λίθος οὗτος εἶχε ποῦ ἐφ' ὑψηλοῦ ἀρμοσθῇ καὶ προεξείχε τι αὐτῆς, φαινόμενον ἐκ τῶν κάτω· κατὰ τὸ μέσον τοῦ τέρματος τῆς ἄνω ἐπιφανείας ὑπάρχει μεγάλη τραπεζοειδὴς τομή, ἵνα, γομφούμενον ποῦ τὸ ὅλον βάθρον μετὰ τοῦ ἀνδριάντος ἐκ τῶν ὀπισθεν, συγκρατῇται στερεῶς. Ὑψ. 0·335, πλ. 1·105, πᾶχ. 0·528.

Εὐρέθῃ Βορείως τοῦ προηγουμένου, κείμενον εἰς ὀκτὼ βηματίων ἀπόστασιν ἀπ' αὐτοῦ, καταπεσὸν πάλαι ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἐπιπέδου ἐκείνῳ· ἠναγκάσθημεν δὲ νὰ ἀφήσωμεν καὶ αὐτὸ κατὰ χώραν, ὡς πολὺ μᾶλλον τοῦ προηγουμένου δυσμετακόμιστον.

Ἐπὶ τοῦ μετώπου τῆς ἔμπροσθεν ἐπιφανείας ἐχαράχθη ἡ ἐπιγραφή βαθέως καὶ ἐπιμελέστατα· ἀφίνει δὲ ἡ ἐπιγραφή ἀριστερὰ κενὸν 0·035 καὶ κατέχει πλάτος 0·863· ὕψ. γραμμ. 0·015-0·027.

ΑΡΙΣΤΟΚΡΑΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΟΥΣ

Ἀριστοκράτης Δημοκράτους².

Ἐν τῷ προηγουμένῳ ἐπιγράμματι μνημονεύεται πατὴρ τοῦ *Δαμοκράτους* ὁ *Ἀριστοκράτης*, ὑπονοεῖται δὲ ὅτι παρέσχε καὶ οὗτος μεγάλας ὑπηρεσίας τῇ πατρίδι· καθ' ἃ δὲ συνεπληρώσαμεν ἐκεῖ ἐν στίχ. 2, φαίνεται ὅτι ἐφονεύθη ἐν πολέμῳ ὑπὲρ αὐτῆς· τοῦτο δικαιολογεῖ ἐπαρκῶς τὸ βάθρον καὶ ὁ ἐπ' αὐτοῦ ἀνδριὰς· εἶναι ἄρα οὗτος αὐτὸς ὁ πατήρ τοῦ *Δαμοκράτους*, οὐχὶ δὲ υἱὸς αὐτοῦ, ἦτοι ἔγγονος ἐκείνου.

Ἡ δὲ διὰ τοῦ H ἐκφορὰ τοῦ πατρικοῦ τούτου, ἐν ᾧ ἐν τῷ ἐπιγράμματι τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ ἐκφέρεται διὰ τοῦ A, ἐρμηνεύεται ἐκ τοῦ ὅτι ἐκεῖ εἶναι ποιητικὸς ὁ λόγος· τὸ δὲ ὀλίγον προγενέστερον τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος ἐπιγραφῆς, ἐμφαίνει καὶ ἡ ἔσω κεραία τῶν ἐνθάδε A, οὔσα τοξοειδής, ἐν ᾧ ἐν τῷ ἐπιγράμματι ἐχαράχθη μᾶλλον τεθλασμένη· θὰ εἶχε δὲ ταφῇ καὶ ὁ πατήρ τοῦ *Δαμοκράτους* ἐκεῖ ποῦ ἐγγύς, ὡς δηλοῦσιν αἱ ἐνθάδε δημοσιευόμεναι ἐν συνεχείᾳ ἐπιγραφαί· ὁ δὲ ἀνδριὰς θὰ ἦτο πῆλινος· διότι εὗρομεν δάκτυλον χειρὸς αὐτοῦ τελείου ἀνδρικοῦ μεγέθους.

Ἀριθ. 263 (εἰκ. 12). Στήλη λευκοῦ μαρ-

¹ Ἀναφέρεται αὕτη ἐν ΠΑΕ 1911 327· ἀπιθάνως ὁμοῦς λέγεται ἐκεῖ ὅτι πρόκειται περὶ υἱοῦ τοῦ ἐν τῷ προηγουμένῳ ἀριθ. 261 *Δαμοκράτους*.

² Ἡ μορφή τῶν A δὲν εἶναι ἀκριβῶς ἡ ἄνω τεθεῖσα, διότι ἡ ὀριζόντιος κεραία δὲν ἐχαράχθη οὔτε εὐθεῖα οὔτε τεθλασμένη, ἀλλὰ τοξοειδής.

μάρου ἀκέραιος· ἄνω ἔχει ἐξεργασθῇ διὰ τῆς σφύρας ἀμελῶς πρὸς τινὰ σχηματισμὸν ἀνθεμίου, οὐχὶ ὅμως κυκλοτεροῦς, ἀλλὰ πολυγωνικοῦ· κάτω λήγει εἰς μέγαν γόμφον, ὕψους 0·50, ἀμελέστερον εἰργασμένον· ἢ ἔμπροσθεν ἐπιφάνεια ἔχει ἀποσχισθῇ ἱκανῶς ἀνωτάτω καὶ κάτω παρὰ τὰς γωνίας ὑπὲρ τὸν γόμφον. Ὑψ. μετὰ τοῦ γόμφου 1·19, πλάτ. 0·565, πάχ. 0·31.

Εὐρέθη ἐντὸς τοῦ παρακειμένου τῷ μαυσσωλλεῖω ρεύματος τῶν Δύο Δένδρων, περὶ τὸ μέσον τοῦ ἐπικλινοῦς καὶ βαθέος ἐπιπέδου τῆς ἀριστερᾶς ὁχθῆς, καταπεσοῦσα ἐμφανῶς ἐκ τῶν ἐγγύτατα τοῦ μαυσσωλλεῖου μερῶν, ἐνθα βεβαίως θὰ ἔκειντο οἱ τάφοι τῶν ἐν αὐτῇ μνημονευομένων· ἀφείθη δὲ κατ' ἀνάγκην καὶ αὕτη κατὰ χώραν ἐκεῖ, οὔσης ἔτι μᾶλλον ἀδυνάτου ἐν τῷ παρόντι τῆς μεταφορᾶς (βλ. ΠΑΕ 1911 323-324).

Ἡ ἐπιγραφή ἐχαράχθη βαθέως καὶ καλῶς, ἀλλ' ἀπετρίβη καὶ ἐξηφανίσθη ἱκανῶς ἕνεκα τῆς πάλαι ἐν ὑπαίθρῳ ἐκθέσεως· παραθέτομεν εἰκόνα¹ καὶ μεταγραφὴν τῶν γραμμάτων, ὅσα ἠδυνήθημεν νὰ διαγνώσωμεν· Ὑψ. γρ. 0·016-0·021, διάστ. 0·01.

Εἰκ. 22 (ἐπιγρ. ἀριθ. 263)· ἐπιτύμβιος ἐπιγραφή τοῦ Δημοκράτους (;) ἐν Γοννοκονδύλῳ.

ΛΓ
 ΟΙΙ
 ΟΥΤΟΛΙΙ
 ΜΝΗΜΑ ΛΓΕΡΑΙ
 5 ΔΕΚΛΙΟΓΑΤΡΑΙ
 ΛΕΝΕΚΙ
 -----]Με[νέ-
 κου; -----]ο[ν]ο[ν] -----
 ----- ο]ν τὸ Δη[μο-
 κράτους] μνημ[μα ἐ]π[αν-
 5 ἡγειρ;]ε Δ[ι]καιοπάτρα [ἡ;
 Μ]ενέκ[κου].

¹ Σημειώτέον ὅτι ἡ ἐνθάδε παρατιθεμένη εἰκὼν ἀνήκει τῇ ὑπ' ἀρ. 224 ἀναθηματικῇ ἐπιγραφῇ, δημοσιευθεῖσα ἐν ΑΕ 1914 19· ἢ δ' ἐκεῖ εἰκὼν 8 ἀνήκει τῇ ἐνθάδε, περὶ ἧς ὁ λόγος· ἐτυπώθη ὁμοῦς ἀντεστραμμένη· θεωρήσον ἄρα αὐτὴν ἐκ τῶν κάτω πρὸς τὰ ἄνω.

Προσεπάθησα διὰ τινων συμπληρώσεων, οὐχὶ καθ' ὅλα ἀσφαλῶν ἐννοεῖται, νὰ προσαρμόσω τὰ σωθέντα πρὸς τινὰ νοῦν· εἶναι ὅμως βέβαιον ὅτι ἐποίησέ τι ἢ Δικαιοπάτρα, θυγάτηρ ἴσως τοῦ Μενέκκου, ὅστις φαίνεται δις ἀναφερόμενος, ἐν στ. 1 καὶ 6· τὸ ἔργον τῆς Δικαιοπάτρας ἀναφέρεται πρὸς τι μνημ[μα] τοῦ Δη[μοκράτους] ἴσως· ἐκ τοῦ τελευταίου τούτου δύναται νὰ σχετισθῇ ἡ στήλη πρὸς τὸν οἰκογενειακὸν τάφον Δαμοκράτους τοῦ πάνυ, τοῦ ἐν ἀριθ. 261.

Ἡ ἐπιγραφή αὕτη φαίνεται ἀρχαιοτέρα τῶν δύο προηγουμένων· ἡ λέξις μνημ[μα] εἶναι πιθανώτατον ὅτι ἐγράφη διὰ ΜΜ κατὰ τὸν Θεσσαλικὸν τρόπον, ὡς ἐν IG IX² 427· ὁ δὲ Μενέκκας εἶναι ὑποκοριστικὸν ἢ θωπευτικὸν ὄνομα ἐκ τοῦ Μενεκράτης, καθ' ὃ τὸ Δαμόκκας, Κλεόκκας, Νικόκκας, Φιλόκκας (πρβ. RPh 1911 282), ἔτι δὲ Ναυσόκκας = Ναυσικράτης, Βερέκκας (Φερέκκας) = Φ[ι]βερεκράτης (IG IX² 1228· 517) κττ.· εὐρέθη καὶ ἄνω ὑπ' ἀριθ. 196 καὶ ἐν ἐπιγραφῇ τοῦ Πυθίου, ἐν ΑΕ 1913 164 δημοσιευθείσῃ, τὸ αὐτὸ ὄνομα, ἀπαντᾷ δ' ἐμφανέστερον καὶ κάτω ἐν ἀριθ. 264, ὃν βλέπε.

Ἡ εἰς μέτρον ἀναγωγὴ τῶν περισωθέντων φαίνεται ἀπίθανος.

Ἀριθ. 264. Στήλη μεγάλη, μαρμάρου λίαν ὑπομέλανος, ἐκ δύο τμημάτων συναρμοζομένη, ἀκέραιος¹· τὰ τμήματα ἀνήκουσιν ἐμφανῶς ἀλλήλοις, ἀλλὰ δὲν ἐδοκιμάσθησαν πρὸς πλήρη βεβαίωσιν· ἄνω λήγει εἰς ἀνθέμιον μετὰ κοσμημάτων ἀβαθῶς, ἀλλ' ἐντέχνως ἀναγεγλυμμένων. Ὑψ. ὅλιν 1·81, πλάτ. 0·625, πάχ. 0·16.

Εὐρέθη παρερριμμένη ἐπὶ τοῦ σημερινοῦ ἐδάφους περὶ τὰ ἑκατὸν μέτρα Βορείως τοῦ μαυσσωλλεῖου, ἀφείθη δὲ κατὰ χώραν διὰ τὸ νῦν ἀδύνατον τῆς μεταφορᾶς.

Ὑπὸ τὸ γεῖσον ὑπάρχουσι τινὰ σκιώδη ἐκ τῆς φθορᾶς ἵχνη γραμμάτων, ἅτινα πρὸς αὐτῇ συνεχύθησαν μετὰ χαραγμάτων, ποιηθέντων οὐχὶ πρὸ πολλῶν ἐτῶν δι' αἰχμηρῶν ὀργάνων ὑπὸ ποιμένων καὶ ἄλλων χωρικῶν καὶ κυνηγῶν, ἀποπειρωμένων νὰ ἀναγνώσωσιν ἢ νὰ ἀπομιμηθῶσιν αὐτά.

Ὀλίγον ὑπ' αὐτὰ ὑπάρχουσι δύο ἀβαθῶς καὶ

¹ Ἀναφέρεται ἐν ΠΑΕ 1911 323, ἀλλ' οὐχὶ ὁρθῶς ἀναγινώσκεται Ἀριστίω[ν] | Θεο[μνήστον].

ἐκτύπως ἀποδοδόμενοι ῥόδακες, σχεδὸν ἀπλῶς δι' ἐγχαράκτων κύκλων δεδηλωμένοι· ὑπ' αὐτοὺς δ' ἐπιγραφὴ, σχεδὸν βαθέως καὶ ἐπιμελῶς κεχαργμένη, ἀποτριβεῖσα ἱκανῶς ἀριστερὰ καὶ ἐν μέσῳ, πλήρης δὲ καὶ αὐτὴ χαραγμάτων, ὡς ἡ ἄνω· ὤψ. γραμμ. 0·013-0·015, διάστιχ. 0·003· ἀποδίδομεν ὅσα διακρίνονται ἀσφαλέςτερον·

ΞΑΡΙΣΤΙΩΝ

Ο ΜΕΝΕΚΚΟΥ

δεῖνα - - -]ς 'Αριστίω[νος.

Φιλ[ό]λα[;]ο[ς] Μενέκκου.

Τὸ πρῶτον ὄνομα τοῦ στίχ. 2 ἀρμόττει μάλιστα πάντων τοῖς ἔχουσιν καὶ τῷ χώρῳ· ὄνομα δὲ 'Αριστίων ἀπαντᾷ πολλάκις ἐν μεταγενεστέραις ἀπελευθερωτικαῖς ἐπιγραφαῖς τῶν Γόννων (βλ. ἄνω ἀριθ. 257)· Φιλόλαος δὲ ἀπαντᾷ ἄνω ἐν ἀριθ. 132· 133· 177· 189· περὶ δὲ τοῦ Μενέκκου βλ. τὰ ἐν τῷ προηγουμένῳ ἀριθμῷ λεχθέντα.

Τὸ ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην διάστημα θὰ κατεῖχετο ποτε ὑπὸ γραπτῆς παραστάσεως, μεθ' ἣν ὑπάρχει ἐν μέσῳ ὁ συνήθης ἐγχαράκτος ἐρμῆς 'Ερμοῦ Χθονίου· αἱ περὶ αὐτὸν ἐκατέρωθεν σχισμαί τινες γραμμάτων θὰ ἀπέδιδον τὸ κοινὸν ῥῆμα 'Ερμάου-Χθονίου, ἢ 'Ερμη-Χθονίωι.

'Αριθ. 265 (καταλ. ἀριθ. 211). Στήλη μαρμάρου λευκοφαίου, ἐκ τριῶν τμημάτων, ἀνηκόντων ἀλλήλοις, συναρμοσθεῖσα, εὐρεθέντων οὐ μακρὰν ἀλλήλων, κάτω μόνον ἀποκεκομμένη καὶ ἐλλείπουσα· ἄνω λήγει εἰς ὀξύ, ἡπίως προεζέχον ἀνθέμιον λεῖον, οὗ τὰ συνήθη κοσμήματα θὰ ἀπεδίδοντο ποτε διὰ βαφῶν. Ὑψ. 0·82, πλάτ. 0·495, πᾶχ. 0·16 (βλ. περὶ αὐτῆς ΠΑΕ 1911 327).

Εὐρέθη ὀλίγον ἔξω τοῦ ἐκ κυανολίθων κομποῦ κτίσματος τοῦ μαυσσωλλεῖου, ἐγγύτατα τοῦ χείλους τῆς ἀριστερᾶς ὁχθῆς τοῦ ρεύματος καὶ μετεκομίσθη εἰς τὸ Μουσεῖον Γόννων.

Ὑπὸ τὸ γείσωμα τοῦ ἀνθемίου ἐχαράχθη λίαν ἀβαθῶς καὶ ἐπιμελῶς ἢ ἐπιγραφὴ· ὤψ. γραμμ. 0·018-0·042, διάστιχ. 0·028·

NIKANΩΡ

ΕΥΝΟΣ ΤΟΥ

Νικάνωρ

Εὐνό[σ]του.

Τὰ Ν τοῦ στίχ. 1 ἀπεδόθησαν λοξότερον κατὰ τὸ ἀρχαῖκόν σχῆμα. Ἀμφότερα δὲ τὰ ὀνόματα ἀπαντῶσιν ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς τῶν Γόννων· πρῶ. ἄνω ἀριθ. 51· 65· 66· 67· 68· 106· 246 διὰ τὸν Νικάνωρα, καὶ ἀριθ. 113· 177 διὰ τὸν Εὐνοστον.

Ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν ὑπάρχει λεῖον κενὸν διάστημα, σχὸν ποτε γραπτὴν παράστασιν ἢ ταινίαν ἐξαφανισθέντα.

'Αριθ. 266 (καταλ. ἀριθ. 212). Στήλη μαρμάρου λευκοφαίου, ὀλίγον ὑπομέλανος, ἀριστερὰ μόνον ἀκέραιος. Ὑψ. 0·58, πλ. 0·315, πᾶχ. 0·11 (βλ. περὶ αὐτῆς ΠΑΕ 1911 327).

Εὐρέθη ἐγγύτατα τῆς προηγουμένης· ἀλλ' ἡ διαφορὰ τοῦ πάχους ὑποδεικνύει ὅτι δὲν ἀνήκει αὐτῇ, ἀφ' οὗ μάλιστα οὐδὲ ἀρμόττει που αὐτῆς, καίτοι ἐδοκιμάσθη.

Ἡ ἐπιγραφὴ ἐχαράχθη βαθέως καὶ ἐπιμελῶς· ὤψ. γραμμ. 0·017.

ΕΡΜΗΙ

Χ

'Ερμη-Χ[θονίωι].

Κατὰ τὸ μεταξὺ τῶν δύο τούτων λέξεων κενὸν λεῖον διάστημα θὰ εἶχε ποτε ἀποδοθῇ, γραπτῶς μόνον, ὁ συνήθης ἐρμῆς 'Ερμοῦ Χθονίου.

'Αριθ. 267. Στήλη μαρμάρου ὑπομέλανος, ἄνω μόνον ἀποκεκομμένη· κατωτάτῳ ἔχει ἐξεργασθῇ καθ' ὅλον τὸ πλάτος διὰ τῆς σφύρας πρὸς σχηματισμὸν γόμφου καὶ ἀρμογῆν τοῦ ὅλου ἐν τὸρμῳ βάθρου. Ὑψ. 0·73, πλ. 0·505, πᾶχ. 0·15 (βλ. περὶ αὐτῆς ΠΑΕ 1911 323).

Εὐρέθη παρακειμένη τῇ ἄνω ὑπ' ἀριθ. 264 καὶ ἀφείθη κατὰ χώραν ὡς δυσμετακόμιστος.

Φέρει ἐν μέσῳ ἐκτύπως ἀναγεγλυμμένον ἐρμῆν 'Ερμοῦ Χθονίου καὶ περὶ αὐτὸν ἐκατέρωθεν ἰχνη γραμμάτων, ἅτινα ὁ φύλαξ Δ. Ζιούνας λέγει ὅτι πρὸ τριακονταετίας ἀνέγνω, ὡς σφζόμενα τότε καλῶς καὶ λέγοντα

ΕΡΜΑΟΥΧΘΟΝΙΟΥ

'Ερμάου-Χθονίου.

Ἡ ἐνταῦθα τῆς στήλης ἀσφαλὴς ἀναμονὴ τοιαύτης ἐπιγραφῆς καθιστᾷ λίαν πιθανὴν τὴν πληροφορίαν ταύτην.

Ἀριθ. 268. Μικρὸν κυβικὸν βάθρον μαρμά-
ρου λευκοφαίου τροχμαλοπαγοῦς, κάτω μόνον ἀπο-
κεκομμένον, ἐκ πασσῶν τῶν ἐδρῶν λεῖτον εἰργασμέ-
νον, ἄνευ οὐδεμιᾶς ἐξοχῆς ἢ γείσου.

Εὐρέθη περὶ τὰ ἑκατὸν μέτρα ταπεινότερον τῆς
ἐν Ὀλυμπιάδι ὠραίας πηγῆς, ἣν σήμερον καλοῦσι
Ζεσιτὴ Βρύσι, καίτοι τὸ ὕδωρ αὐτῆς εἶναι κατὰ τὸ
θέρος ψυχρότατον, ἐν τοῖς ἐρειπίοις τῆς πόλεως,
περὶ ἧς βλ. ἄνω σελ. 17· ἀφείθη δ' ἐκεῖ κατὰ
χώραν.

Ἐπὶ μιᾶς τῶν ἐδρῶν διακρίνονται τινὰ γράμ-
ματα, τὰ πολλὰ ἐξαφανισθέντα ὑπὸ τοῦ χρόνου·

./ C - - - - -
. D H L . ^ . . ^ . A .
- - - - / . . C = A -
- - - - -

Μὴ ἔχοντες τότε χρόνον, δὲν ἀντεγράψαμεν
πλείονα· φαίνεται δ' ἔχον τὸ βάθρον ὕψ. περίπου
0·50, πλάτ. 0·30, πάχ. 0·40.

Ἀριθ. 269. Τμημα κοιλίας πίθου, ὑπερύ-
θρου, σχεδὸν εὐτελοῦς πηλοῦ, πανταχόθεν ἀποκε-
κομμένον.

Εὐρέθη ἐγγύτατα τοῦ προηγουμένου καὶ ἀφείθη
ἐκεῖ μετ' αὐτοῦ διὰ τὸν αὐτὸν λόγον.

Φέρει ἐπὶ τῆς κυρτῆς ἐπιφανείας τρία ἐγχάρα-
κτα σημεῖα, ἐπὶ ὁποῦ τοῦ πηλοῦ ποιηθέντα δι' αἰ-
χμηροῦ ὄργάνου ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ΛCC, ἅτινα
δηλοῦσι πιθανῶς τὸ ὄλον τῆς χωρητικότητος τοῦ
πίθου¹.

Ἀριθ. 270 (καταλ. ἀριθ. 167). Πλάξ ἐπεν-

¹ Τὰ γράμματα C θεωρήσον τοξοειδῆ ἀνοικτότερα τῶν παρατε-
θέντων.

Σημείωσις. — Ἄνω ἐν ἀριθ. 243 στίχ. 3 ἀντὶ κε γρ. κεν. Ἡ ἐν σελ. 12 εἰκὼν 4 ἐτέθη καθέτως,
ἐν ᾧ δέον νὰ τεθῇ πλαγίως, ὅπερ καταφαίνεται καὶ ἐκ τῆς μεταγραφῆς.

(Βλ. ἀκόλουθον ἔλεγχον).

δύουσα βωμόν, λευκοῦ μαρμάρου, ἄνω καὶ δεξιὰ
ἀκέραιος, ὅπισθεν ἐπιμελῶς ἐξεργασμένη διὰ τῆς
σφύρας, ἵνα στερεῶς προσαρμοσθῇ ἐπὶ τοῦ βωμοῦ·
ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας φέρει γεισοειδῆ ἐξόγκωσιν
ἐν εἴδει ἀκρωτηρίου· κατὰ τὰ ἄνω δὲ τῆς ἔμπροσθεν
ἐπιφανείας λήγει εἰς πλατύ, μετρίως προεξέχον
μέτωπον, ὑπ' ὃ ἐν ἀβαθεῖ ἀναγλύφῳ παρίσταται
ἐκτύπως *ἀστήρ* ἢ *ἄνθος* τεσσάρων πετάλων με-
τ' ὀμφαλοῦ· ἐσώθη δὲ παραπλεύρως καὶ μέρος γω-
νιαίας *ἀνθοδέσμης*, ἐξαρτωμένης ἐκ *βουκρανίου*
κριοῦ, συνεστραμμένων κεράτων, καὶ κατερχομένης
ἐπὶ τῆς μιᾶς μόνον ἑδρας, ἐξ ἧς μάλιστα θὰ ἦτο
ὁρατὸς ὁ βωμός. Ὑψ. 0·183, πλ. 0·204, πάχ.
0·08.

Εὐρέθη ὑπὸ τοῦ φύλακος μετὰ τῆς προηγουμέ-
νης ὑπ' ἀριθ. 259.

Ἐπὶ τοῦ μετώπου ὑπῆρχε δίστιχος πιθανῶς ἐπι-
γραφῇ, ἀναθηματικῇ βεβαίως, ὕψ. γραμμ. 0·01,
διαστίχ. 0·06, τὰ πολλὰ ἐξαφανισθεῖσα· μόλις
διακρίνονται, οὐχὶ ἐντελῶς βέβαια τάδε:

- - - - - ΟΥ
- - - - - Λ. Α

ἴσως: δεινα - - - - -] ου
- - - - - ἱερευς;] α[σ]α.

Ὑπάρχουσι δὲ καὶ ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ἑδρας ἱχνη-
τινά, ἅτινα δὲν δύναται τις νὰ εἰκάσῃ, ἂν προέρ-
χωνται ὄντως ἐκ γραμμάτων ἐξαφανισθέντων, ἢ
ἀπλῶς ἐκ τῆς φθορᾶς.

Ἐν Ἐλασσόνι τῇ 31ῃ μαΐου 1913 (ἀναθεωρηθέντα ἐν Βόλῳ
τῇ 20ῇ φεβρουαρίου 1914).

Ἀπόστολος Σ. Ἀρβανιτοπούλλος.

Ἑλεγχος

τῶν ἀριθμῶν τοῦ Μουσείου Γόννων πρὸς τοὺς τῆς ΑΕ 1911-1915.

Βραχυγραφιῶν ἐρμηνεία:

ΜΓ 1, 2, 3 κλ. = Μουσείου Γόννων ἀριθμός, ἐπιγεγραμμένος ἐπὶ τοῦ λίθου, 1· 2· 3.

ΑΕ 11 (ἢ 12 ἢ 13 ἢ 14 ἢ 15) ἀρ. 51· 52· 53 κλπ. = Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερὶς 1911 (ἢ 1912 ἢ 1913 ἢ 1914 ἢ 1915) ἀριθμὸς ἐπιγραφῆς 51· 52· 53 κλπ..

ΠΑΕ 10 (ἢ 11 ἢ 14) σ. 101· 102· 103 κλπ. = Πρακτικὰ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἐ

ταιρείας 1910 (ἢ 1911 ἢ 1914) σελὶς 101· 102 103 κλ..

—} {— = Τμήματα ἐνὸς ὅλου, ἢ ὅψεις πολλὰ ἐνὸς λίθου.

(55 α . . . κτλ.) = Μὴ κείμενα ἐν τῷ Μουσείῳ ἀρχαῖα ἀλλὰ συναριθμοῦμενα ἐνθάδε.

(α ἢ β . . . κτλ.) = Μὴ κείμενα ἐν τῷ Μουσείῳ Γόννων ἀρχαῖα ἀλλὰ συναριθμοῦμενα ἐν τέλει τοῦ ἐλέγχου εἰκονικῶς, ὧν ὁ τόπος σημειοῦται ἐν τῇ παραπομπῇ.

ΜΓ	1	=	ΑΕ 14	ἀρ.	206 ⁽¹⁾	ΜΓ	27		ΑΕ 12	ἀρ.	91	ΜΓ	50	=	ΑΕ 11	ἀρ.	56
»	2	=	» 11	»	88Α-Β	»	27α	}	» 12	»	91	»	51	=	» 12	»	157
»	3	}	» 12	»	147	»	27β	}	» 13	»	165 Α	»	52	=	» 12	»	117
»	3α	}	» 11	»	79	»	28α	}	» 13	»	165 Β	»	53	=	» 12	»	162
»	4	=	» 11	»	79	»	28β	}	» 12	»	132	»	54	=	» 12	»	138
»	5	}	» 12	»	155	»	29	=	» 12	»	137	»	(55α)	=	» 14	»	208
»	5α	}	» 11	»	67	»	29α	=	» 14	»	217	»	55	=	» 13	»	172
»	6	=	» 12	»	129	»	29β	=	» 12	»	89	»	56	=	» 13	»	167
»	7 ⁽²⁾	=	» 12	»	152	»	30	=	» 13	»	168	»	57	=	» 13	»	169
»	8	=	» 12	»	120	»	30α	=	» 12	»	149	»	58	=	» 13	»	166+
»	9	=	» 12	»	96	»	30β	=	» 12	»	94	»	59+	=	» 13	»	+166α
»	10	=	» 12	»	107	»	31	=	» 12	»	154	»	+ 59α	=	» 14	»	209
»	11	=	» 11	»	75	»	32	=	» 12	»	118	»	60	=	» 11	»	58
»	12	=	» 12	»	116	»	33	=	» 11	»	57	»	61	=	» 12	»	54
»	13	=	» 11	»	68	»	34	}	» 12	»	139	»	62	=	» 12	»	59
»	14	}	» 11	»	87	»	34α	}	» 12	»	102	»	63	=	» 14	»	210
»	14α	}	» 13	»	171	»	34β	}	» 12	»	140	»	64	=	» 12	»	125
»	14β	}	» 11	»	60 ⁽³⁾	»	35	=	» 11	»	66	»	65	=	» 12	»	108
»	14γ	}	» 12	»	99	»	36	=	» 11	»	78	»	66	=	» 11	»	76
»	14δ	}	» 13	»	176	»	37	=	» 12	»	64	»	67	=	» 12	»	110
»	15	=	» 12	»	135	»	38	=	» 12	»	52	»	68	=	» 12	»	160
»	16	=	» 11	»	65+	»	38α	=	» 12	»	113	»	69	=	» 12	»	123
»	17	=	» 11	»	+74	»	39	=	» 13	»	180	»	70	=	» 13	»	173
»	18	=	» 12	»	71	»	40	=	» 12	»	158	»	71	=	» 12	»	93
»	19	=	» 12	»	124	»	41	=	» 12	»	151	»	72	=	» 11	»	81
»	20	=	» 12	»	97	»	42	=	» 12	»		»	73	=	» 12	»	134
»	21	=	» 12	»		»	43	=	» 12	»		»	74	=	» 12	»	
»	22	=	» 12	»		»	44	=	» 12	»		»	75	=	» 12	»	
»	23+	=	» 11	»		»	45	=	» 12	»		»	76	=	» 12	»	
»	+ 123	=	» 11	»		»	46	=	» 12	»		»	77	=	» 12	»	
»	24	=	» 12	»		»	47	=	» 12	»		»	78	=	» 12	»	
»	25	=	» 12	»		»	48	=	» 12	»		»	79	=	» 12	»	
»	26	=	» 12	»		»	49	=	» 12	»		»	80	=	» 12	»	

(¹) Τὸ τέταρτον γράμμα I τοῦ δευτέρου στίχου ἐξαλειπτόν.

(²) Ἐσφαλμένως ὑπὸ τὸν αὐτὸν τοῦτον ἀριθμὸν 7 ἀναγράφεται ὁ ἐν ΑΕ 1912 σελ. 90 ἀριθμὸς 130· διότι οὗτος εἶναι ὁ Εὐρετηρίου 65.

(³) Ἐν ΑΕ 1912 σελ. 82 ἀριθ. 112 ἀποδίδεται ὡς ἀριθ. Εὐρετηρίου ὁ 19, ἐν ᾧ ὅντως εἶναι ὁ 89.

(⁴) Οὗτος φέρεται ἔσφαλμένως ὡς ἀντιστοιχῶν τῷ ἀριθμῷ Εὐρετηρίου 7.

ΜΓ 81	= ΑΕ 12 ἀρ. 103	ΜΓ 135	= ΑΕ 14 ἀρ. 201	ΜΓ 184	= ΑΕ 14 ἀρ. 235
» 82	= » 12 » 104	» 136	= » 11 » 61	» 185	= » 12 » 164
» 83	= » 11 » 69	» 137	= » 14 » 202	» 186	= » 14 » 236
» 84	= » 11 » 77	» 138	= » 14 » 190	» 187	= » 14 » 218
» 85	= » 12 » 115	» 139	= » 14 » 186	» 188	= » 14 » 219
» 86	= » 13 » 157	» 140	= » 14 » 195	» 189	= » 15 » 251
» 87	= » 12 » 92	» 141	= IG IX ² 1045	» 190	= » 14 » 224 ^(*)
» 88	= » 13 » 177	» 142	= γλυπτόν ΠΑΕ 10 σ. 248	» 191	= » 14 » 220
» 89 ⁽¹⁾	= » 12 » 112	» 143	= ΑΕ 14 ἀρ. 192	» 192	= » 14 » 223
» 90	= » 11 » 73	» 144	= » 14 » 185	» 193	} = » 15 » 256
» 91	= » 12 » 119	» 145	= » 14 » 184	» 193 _α	
» 92	= » 12 » 105	» 146	= IG IX ² 1047	» 193 _β	
» 93	= » 11 » 86	» 147	= ΑΕ 11 ἀρ. 62	» 193 _γ	} = » 14 » 222
» 94	= » 13 » 174	» 148	= γλυπτόν ΠΑΕ 11 σ. 318-319	» 194	
» 95	= » 12 » 109	» 149	= ΑΕ 14 ἀρ. 188	» 195	
» 96	= » 12 » 111	» 150	} = » 14 » 194	» 196	= » 14 » 241
» 97	= » 11 » 80AB	» 150 _α		» 197	= » 15 » 246
» 98	= » 13 » 181	» 151	= » 11 » 63	» 198	= » 14 » 189
» 99	= » 12 » 90	» 152	= χαλκᾶ ΠΑΕ 10 σ. 258	» 199	= γλυπτόν ΠΑΕ 11 σ. 319
» 100	= » 12 » 95	» 153	= ΑΕ 14 ἀρ. 227 B	» 200	= γλυπτόν ΠΑΕ 11 σ. 317
» 101	= » 12 » 143	» 154	} = » 14 » 228 Γ	» 201	= ΑΕ 14 ἀρ. 229 A
» 102	= » 12 » 150	» 154 _α		» 202	= » 14 » 230 B
» 103	= » 12 » 161	» 155	= » 14 » 228 Δ	» 203	= » 14 » 227 Δ
» 104	= » 12 » 122	» 156	= » 14 » 228 B	» 204	} = » 14 » 228 A
» 105	= » 12 » 146	» 157	= » 14 » 228 Δ	» 204 _α	
» 106	= » 14 » 216	» 158	= » 14 » 230 A	» 204 _β	
» 107	= » 12 » 159	» 159	= » 14 » 227 Γ	» 204 _γ	} = » 14 » 228 E
» 108	= » 12 » 156	» 160	= » 14 » 229 B	» 205	
» 109	= » 12 » 100	» 161	= » 13 » 179	» 205 _α	
» 110	= » 11 » 82	» 162	= » 14 » 191	» 206	= » 14 » 227 A
» 111	= » 12 » 144	» 163	= » 15 » 259	» 207	= » 15 » 253
» 112	= » 13 » 178	» 164	= » 15 » 260	» 208	= » 14 » 182
» 113	= » 12 » 133	» 165	= » 15 » 245	» 209	= γλυπτά ΠΑΕ 11 σ. 317
» 114	} = » 12 » 148	» 166	= γλυπτόν ΠΑΕ 11 σ. 324	» 209 _α	= ΑΕ 14 ἀρ. 231 A
» 114 _α		» 167	= ΑΕ 15 ἀρ. 270	» 209 _{α'}	= » 14 » 231 B
» 115	= » 12 » 142	» 168	= γλυπτόν ΠΑΕ 11 σ. 319	» 209 _β	= » 14 » 231 Γ
» 116	= » 12 » 126	» 169	= ΑΕ 14 ἀρ. 196	» 209 _γ	= » 14 » 231 Δ
» 117	= » 12 » 131	» 170	= » 14 » 233	» 209 _δ	= » 14 » 231 E
» 118	} = » 12 » 153	» 171	= » 14 » 232	» 209 _ε	= ἀγγεῖα πηλῖνα ΠΑΕ 11 σ. 317
» 118 _α		» 172	= » 14 » 242	» 209 _ζ	= ἀγγ. μεγαρικῶν τμη- ματα ΠΑΕ 11 σ. 317
» 119	= » 14 » 213	» 173	= » 15 » 243	» 209 _{ζ'}	= ἀγγεῖα κλ. νεολιθικᾶ ΠΑΕ 11 σ. 316-317
» 120	= » 11 » 70	» 174	= » 15 » 244	» 209 _η	= ὀπτηρες νεολιθικοὶ ΠΑΕ 11 σ. 317
» 121	= » 11 » 72	» 175	= » 14 » 240	» 209 _θ	= ΑΕ 14 ἀρ. 230 Γ
» 122	} = » 11 » 51	» 176	= » 14 » 238	» 210	= » 14 » 200
» 122 _α		» 177	= » 15 » 252	» 211	} = » 15 » 265
» 123+	} = » 11 » { 74+ +65	» 178	= » 14 » 239	» 211 _α	
» + 23		» 179	} = » 12 » 163	» 211 _β	
» 124	= » 12 » 128	» 179 _α		» 212	= » 15 » 266
» 125	} = » 12 » 141	» 179 _β		» 213	= γλυπτά ΠΑΕ 11 σ. 327
» 125 _α		» 179 _γ	= » 14 » 221	» 213 _α	= γλυπτά ΠΑΕ 11 σ. 327.
» 126	= » 12 » 136	» 180	= » 14 » 221	» 214	= ΑΕ 14 ἀρ. 197
» 127	= » 12 » 106	» 181	} = » 14 » 234		
» 128	= » 11 » 55	» 181 _α			
» 129	= » 11 » 53	» 182	= » 15 » 250		
» 130	= » 14 » 214	» 183	= » 14 » 237		
» 131	= » 14 » 215				
» 132	= » 15 » 249				
» 133	= » 15 » 254				
» 133 _α	= » 15 » 255				
» 134	= » 14 » 198				

(¹) Ἐσφαλμένως γράφεται: ὡς ἀριθ. Εὐρετηρίου ὁ 19 ἐν τῷ σημειούμενῳ τούτῳ ἀριθμῷ τῆς ΑΕ 1912 σελ. 82.

(²) Ἡ δημοσιευομένη ἐκεῖ εἰκὼν δὲν ἀνήκει τῇ ἐπιγραφῇ ταύτῃ, ἀλλὰ τῇ ἐν ΑΕ 1915 σ. 25 δημοσιευομένῃ, ἐκείνη δὲ ἀνήκει ταύτῃ.

ΜΓ 215	=	Μοψίου ἐπιγραφή ΠΑΕ 11 σ. 333	ΜΓ 223	} = AE 15 ἀρ. 257	(ε)	=	ΛΕ 14 ἀρ. 205
" 216	=	ΑΕ 14 ἀρ. 225	" 223α		(F)	=	" 15 " 261
" 217	=	Ἐλατείας ἐπιγραφή ΠΑΕ 11 σ. 330	" 223β		(Z)	=	" 15 " 262
" 218	=	ΑΕ 14 ἀρ. 187	" 223γ		(η)	=	" 15 " 263
" 219	=	" 14 " 203	" 224	=	(θ)	=	" 15 " 264
" 220	=	" 15 " 247	(x)	=	(ι)	=	" 15 " 267
" 221	=	" 15 " 248	(β)	=	(ιβ)	=	" 15 " 269
" 222	=	" 15 " 258	(γ)	=	(ια)	=	" 15 " 268
			(δ)	=	(ιγ)		
				ἐπιτύμβιος στήλη ἐν Λαρίση.			

Σημείωσις. Κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν καὶ ἐξέλεγξιν πασῶν τῶν ἄχρι τοῦδε ἐκδοθεισῶν ὑφ' ἡμῶν ἐπιγραφῶν τῆς Θεσσαλίας ἀπ' ἀριθ. 1-270 ληφθῆ-
τῶσαν ὑπ' ὄψιν αἱ ἐν τῇ ΑΕ τοῦ 1915 δημοσιευ-

θησόμεναι συμπληρωματικαὶ γενικαὶ παρατηρήσεις
μου εἰς *Θεσσαλίας ἐπιγραφάς*.

Ἐν Βόλῳ τῇ 23ῃ φεβρουαρίου 1914.

Ἄ. Σ. Ἀ.

(*) Ἀντὶ ΡΑΠ ἀνάγνωθι: ΠΑΡ.

Πάπυρος ἐξ Ἀρσινόης (Φαγιούμ) τῆς Αἰγύπτου

(πίναξ 1)

ὑπὸ

Ἀντωνίου Χ. Χατζῆ.

§ 1. Ὁ πάπυρος οὗτος εὐρέθη ἐν Ἀρσινόῃ (νῦν Faijûm) τῆς Αἰγύπτου καὶ ἐδωρήθη ὑπὸ τοῦ ἐκ Σύμης Δημοσθένους Χαθιαρᾶ τῇ Ἀρχαιολογικῇ ἐταιρείᾳ, ἥτις ἀνέθηκέ μοι τὴν ἔκδοσιν αὐτοῦ.

Ὁ πάπυρος, ὅστις ἔχει μῆκος μὲν 0·23, πλά-
τος δὲ 0·11, ἀποτελεῖται ἐκ 18 στίχων.

Ἡ κατάστασις αὐτοῦ δὲν εἶναι δυστυχῶς ἐν πᾶσι καλὴ¹, δι' ὃ ἐνιαχοῦ τὰ γράμματα εἶναι δυσ-
ανάγνωστα (πρβ. π.χ. στίχ. 3 καὶ 4). Κατὰ τὴν δεξιὰν πλευράν διὰ τὴν τοῦ παπύρου φθοράν εἶναι ὁμοίως λίαν δυσανάγνωστα τὰ γράμματα, πολλῶν δὲ μόνον ἔχνη σφύζονται.

Ὁ πάπυρος οὗτος δὲν εἶναι τῶν συνήθων, μονα-
δικὸς δὲ ἐν τῇ συλλογῇ τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἐται-
ρείας.

Εἶναι δηλαδὴ γεγραμμένος δι' ἑλληνικῶν μὲν γραμμάτων, ἀλλ' ἐν κοπτικῇ γλώσσῃ², ὡς εὐθὺς ἀνεκάλυψα μετ' ἐπισταμένην μελέτην τῶν γραμ-
μάτων.

¹ Δι' ὑγρασίαν, ὡς φαίνεται.

² Καὶ βεβαίως ἐν τῇ διαλέκτῳ τῆς Φαγιούμ.

§ 2. Ἡ κοπτικὴ γλῶσσα, ἐν ἣ εἶναι γεγραμμέ-
νος ὁ ἡμέτερος πάπυρος, δὲν λαλεῖται πλέον, ἀλ-
λ' εἶναι νεκρά, ἐξαφανισθεῖσα ἀπὸ τοῦ ΙΖ' αἰῶνος μ.Χ.³

Ἡ κοπτικὴ γλῶσσα, ἥτις ἐλαλεῖτο ἐν Αἰγύπτῳ ἀπὸ τοῦ Β' μ.Χ. αἰῶνος εἶναι συνέχεια τῆς ἀρχαίας αἰγυπτιακῆς καὶ διὰ τοῦτο ἡ σημασία αὐτῆς εἶναι μεγάλῃ⁴. Περὶ αὐτὴν ἡσχολήθησαν πολλοί⁵.

§ 3. Ἡ κοπτικὴ γραφὴ δι' ἑλληνικῶν γραμμά-
των, εἰς ἃ προσετέθησαν καὶ τὰ ἐξ συμπληρωμα-

³ Ἀπὸ τοῦ Ι' ἤδη αἰῶνος μ.Χ. διὰ τὴν ἐπίδοσιν τῆς ἀρσινικής γλώσ-
σης εἶχε περιορισθῇ ἐν μοναῖς αἰγυπτιακαῖς. Σήμερον οἱ γινώσκοντες
τὴν κοπτικὴν γλῶσσαν Κόπται ἔμαθον ταύτην παρὰ τῶν λογίων
(Αἰγυπτιολόγων) τῆς δυτικῆς Εὐρώπης.

⁴ Ὁμοίως σπουδαίας σημασίας εἶναι ἡ κοπτικὴ γλῶσσα διὰ τὴν
μεσαιωνικὴν καὶ νέαν ἑλληνικὴν, ἐπειδὴ παρέλαβε κατὰ διαφόρους
χρόνους πληθὺν ἑλληνικῶν λέξεων (πρβ. χαλακότες = ὀλοκότες).

⁵ Οὕτω γραμματικὰς ἔγραψαν παλαιότερον οἶδε. Rosellini (Ῥώ-
μη 1837), Peyron (Τουρίνον 1841), Schwartz (Βερολῖνον 1850),
Uhlemann (Λιψία 1853), κοπτικὴν - ἱερογλυφικὴν ὁ Rossi (Τουρί-
νον 1878). Λεξικὰ ἔγραψαν ὁ Tattam (Λιψία 1835), ὁ Peyron (Του-
ρίνον 1835), ὁ Parthey (Βερολῖνον 1844), ὁ Levi (Vocabolario
geroglifico copto ebraico, Ῥώμη 1887 κί. 5 τόμοι). Πρβ. καὶ
Abel. Koptische Untersuchungen, Berlin 1876-1877, τόμοι
2. Τὰς νεωτέρας γραμματικὰς μνημονεύομεν ἐν τῇ ἐπομένῃ σημειώσει.

Διορθώσεις εἰς ἐπιγραφὰς ἐν ΑΕ 1914

ὑπὸ

Ἀντωνίου Χ. Χατζῆ.

Σελ. 3. Νισύρον ἐπιγραφή.

Μήπως τὸ Ἰοθμωιτᾶν εἶναι σφάλμα τοῦ χαράκτου ἀντὶ Ἰοθμωιτᾶν;

Σελ. 94. Τυλλίου ἐπιγραφή.

Γενικῶς παρατηρῶ, ὅτι εἶναι ἀναγκαῖα ἢ δῆλως τῶν μακρῶν φωνηέντων· π.χ. γραπτέον νεότερας (= νεωτέρας), με' (= μῆ), ψάφον (= ψάφον) κτλ. Τοῦτο γίνεται ὑπὸ πολλῶν ἐκδοτῶν σήμερον.

Στήλ. α', στίχ. 1 γράφω: [παρ]εχόντῳ (= παρεχόντῳ = παρεχόντων, προστακτ.). Ὅτι εἶναι ἀναγκαῖον τοῦτο, δηλοῖ τὸ κατωτέρω ἐν στίχ. 3-4 φερέσθον (= φερέσθων, προστ.).

Στίχ. 8 γράφω: αἱ (= εἰ). Ὅμοιως γραπτέον αἱ (οὐχὶ αἱ) ἐν στήλ. 6' στίχ. 3, 6 καὶ 9, στήλ. γ', στίχ. 6.

Στίχ. 10 γράφω: τᾶν ψάφον (= τῶν ψήφων).

Στήλ. β', στίχ. 3 γραπτέον: συνδοκοῖ οὐχὶ συνδοκοῖ (= συνδοκῶ).

Στίχ. 6 γράφω: γένοιτο|ο.

Στήλ. γ', στίχ. 11 γράφω: να αἱ κεν θ[.....]. Ὅτι οὕτω γραπτέον, διδάσκει σαφῶς ἡ παρατεθειμένη εἰκὼν τῆς ἐπιγραφῆς.

Σελ. 223. Κρητικῆς Γέννας ἐπιγραφαί.

Ἀριθ. 2 εἰκάζω, εἰ καὶ οὐχὶ μετὰ βεβαιότητος, ἐπειδὴ δὲν ἔχω τὸν λίθον πρὸ ὀφθαλμῶν: Ἀτταῖος Δᾶμι[ς κ]όσμιος.

Κόσμιος = κόσμος (ἄρχων ἐν Κρήτῃ)· πρβ. λεξικά.

Ἀριθ. 3. Σώσιρα Σωσιρίφ;

Τὸ Σώσιρα καὶ Σωσίριος ἴσως ἠδύναντο νὰ θεωρηθῶσι σφάλματα τοῦ χαράκτου.

Σελ. 224, ἀριθ. 6. Κατὰ τὸν ἐκδόντα ἢ ἐπιγραφὴ ἔχει ὧδε:

Εγιαφρδε
ιοεπαφρ-
ο, δ. ιονυ
μνήμης
χάριν, ἐτῶν —.

Κατ' ἐμὲ ἀναγνωστέον:

Ἐπαφρ[ό]δε|ιτο[ς] Ἐπαφρ|οδ[ε]ίτο (= φ) νυ (=;) | μνήμης | χάριν, ἐτῶν [.]¹.

Μυριάκις ἐκφέρεται τὸ Ἐπαφρόδιτος ἐν τῇ προτελευταίᾳ συλλαβῇ διὰ τοῦ ει. Τὸ νυ ἀνεγνώσθη καλῶς ὑπὸ τοῦ ἐκδότου; Ὅτι τὸ 6' ὄνομα πρέπει νὰ θεωρηθῇ πτώσεως δοτικῆς, διδάσκουσιν αἱ αὐτόθι ἐκδιδόμεναι ὁμοίας φύσεως ἐπιγραφαί: ἀριθ. 5. Παρμόνιμος Διονυσίῳ τῷ ἰδίῳ ἀδελφῷ κτλ., ἀριθ. 7. Ἀμμωνία Ἀμμωνία τῇ γλ[υ]κυτάτῃ μητ[ρί] μνήμης χάριν κτλ.

Σελ. 225. Ἐλευθέρης ἐπιγραφαί.

Ἀριθ. 2, στίχ. 2 ἴσως γραπτέον: οσδιαλαιη ἐκσενιδῶ (= ἐκ ξενίων) τζ(;)ο - -. Νομίζω ὅμως, ἐπειδὴ πολὺ ἀμφιβάλλω, ὅτι τὰ γράμματα ἀνεγνώσθησαν ὀρθῶς, ὅτι πρέπει νὰ γίνῃ νέα ἐξέτασις τοῦ λίθου. Ἀντιθέτως ἐν ἀττικαῖς ἐπιγραφαῖς εὐρίσκομεν: ἐξαλαμῖνος (= ἐκ Σαλαμῖνος), ἐξάμου (= ἐκ Σάμου) κᾶδ.².

Περὶ τῆς τροπῆς τοῦ ν εἰς γ ἰδὲ Meisterhans-Schwyzer ἔ.ἄ. (ἰδ. σημ. 2) ἐν σελ. 110 περὶ ἀττικῶν ἐπιγραφῶν (τὸν κήρυκα, ἱερῶν χρημάτων κτλ.). Ἐν κρητικῇ ἐπιγραφῇ: τῶν Κνωσίων, τὰν Γᾶν (Ἀ. Σκιᾶ, Περὶ τῆς Κρητικῆς διαλέκτου, Ἀθῆναι 1891, σελ. 78). Βεβαίως ἐνταῦθα ἔχομεν τροπὴν τοῦ ν εἰς γ πρὸ ὀδοντοφώνου (τ) Ἐν Κρήτῃ ἐλέχθη καὶ νυττί = νυκτί, ἔγρατται = γέγραπται. Πρβ. Thumb, Handbuch der griechischen Dialekte, Heidelberg 1909, σελ. 128 καὶ Brause, Lautlehre der kretischen Dialekte, Halle 1909, σ. 163 κέ..

Στίχ. 3 γράφω: --- ὄριος αἱ τίς τοι νυ (=;) ποινικά - -.

¹ Ἡδυνάτο τις νὰ ἀναγνώσῃ καὶ ὧδε: Ἐπαφρόδε|ιτος Ἐπαφρ|οδ[ε]ιτον υ(ιόν;) | μνήμης | χάριν κτλ. Πρβ. ΥΙ. = υἱ(ὸς) ἐν ἐπιγραφῇ τοῦ 167,8 μΧ παρὰ W. Larfeld, Griechische Epigraphik, *München 1914, σελ. 280.

² Πρβ. Meisterhans-Schwyzer, Grammatik der attischen Inschriften, *Berlin 1900, σ. 106.

Ἡδυνάμεθα καὶ [ὑπερ]όριος κτλ. νὰ ἀναγνώσωμεν.

Τὸ νῦν ἀπαντᾷ δις ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ταύτῃ (στίχ. 3 καὶ 4), εὑρομεν δὲ καὶ ἐν ἐτέρᾳ κρητικῇ ἐπιγραφῇ (ιδ. ἀνωτ. σ. 224, ἀρ. 6, στίχ. 3).

Στίχ. 4 γράφει: ---οι νυ μὴ δικάζοντας τὸ -ζ-.

Στίχ. 5: --- ὄσημ ρ --- κτλ. ἢ [ὀπ]όσημ ρ --- κτλ..

Περὶ τοῦ ὄσημ ἀντὶ ὄσην ἰδὲ ὅσα ἀνωτέρω εἶπομεν περὶ τοῦ ξενιδγ=ξενίων.

Σελ. 228, ἀρ. 10: ἐν στίχ. 4 γραπτέον: αἱ δὲ κα' ἐν στίχ. 5 χο=χό=καὶ ὁ; ἐν στίχ. 9 γραπτέον: δὲ κ' (=κὲ). Ἐν στίχ. 12 ὁ λίθος σαφέστατα παρέχει: αἱ δέ· ἡ ἀνάγνωσις τοῦ ἐκδότου ἐκ δὲ οὐδεμίαν ἔννοιαν παρέχει.

Στίχ. 13. Ἡδύνάτο τις νὰ εἰκάσῃ¹: τὰ θίνια μὴ --.

Θίνιον (πρβ. ἀκροθίνιον) ἡδύνάτο νὰ σχετισθῇ πρὸς τὸ θῖνος (=θεῖος)· πρβ. Herwerden Lexicon Graecum supplet. et dial. (1902) ἐν λ.θῖνος.

Ἄλλ' ἡ ἀνάγνωσις φαίνεται μοι λίαν παρακεκινδυνευμένη.

Σελ. 238. Ἐπιγραφὴ Ἡλείρου.

Ἀριθ. 17. Πιθανωτέρα εἶναι ἡ συμπλήρωσις:

[δεῖνα Ἀνδρο;]νίκο[υ]
[χα]ῖρε

Πρβ. ἀριθ. 4, 13, 15.

Ἀντώνιος Χ. Χατζῆς.

¹ Ἐὰν δεχθῇ ἐνταῦθα σφάλμα τοῦ χαρακτοῦ.

Σύμμεικτα ἐπιγραφικά

ὑπὸ

Ἀντωνίου Χ. Χατζῆ.

Ἐπὶ ἐπιτυμβίου, ὡς φαίνεται, ἀναγλύφου ἐν Πετρόδω τῆς Μακεδονίας ἀναγράφονται τὰ ἐξῆς ὀνόματα: Νίκαρχος Σημίου καὶ Σημίας Νικάρχου.

Ταῦτα παραλαμβάνω ἐξ ἐπιστολῆς πρὸς με τοῦ ἐν Γιῶξ ἱερέως αἰδεσιμ. Χριστοδούλου γραφείσης τῇ 25 Νοεμβρίου 1909. «Ἐν τῷ βορείῳ τοίχῳ τῆς περιοχῆς τῆς ἐκκλησίας τοῦ χωρίου Πετρόδου (ὄρα Φάρον, ἐφημερίδα Θεσσαλονίκης, 26 Ἰουνίου 1908), ἐνθα ἱεράτευσα τρία ἔτη, δεικνύεται πλάξ, ἐν ᾗ εἰσι γεγλυμμένα τρία ἄτομα ἐκ τῶν ὁποίων ὁ εἷς γέγων ἐπὶ τῆς κλίνης καὶ σιτηριζόμενος ἐπὶ τοῦ ἀγκῶνος τοῦ ἀριστεροῦ τοῦ βραχίονος φέρει εἰς τὸ στόμα του διὰ τῆς δεξιᾶς του χειρὸς ἀγγεῖόν τι, τὰ δὲ ἄλλα δύο εἰσὶ δύο νεανία, ἐξ ὧν ὁ εἷς νεώτερος, ἰστάμενα παρὰ τὴν κλίνην του· ἡ ἀμάθεια δμως καὶ βαρβαρότης τῶν ἐπιδορομένων ἴσως κατέστρεψαν τὰ πρόσωπα αὐτῶν· κεφαλαίους δὲ γράμμασιν ἐπιγράφονται τὰ ὀνόματα: Νίκαρχος Σημίου καὶ Σημίας Νικάρχου».

Τὸ ὄνομα Σημίας εἶναι γνωστὸν καὶ ἐξ ἄλλων ἐπιγραφῶν· πρβ. CIA I 123. 153. 170. 171, II

736 B 18. Ἐν τοῖς Indices τοῦ CIG τὸ ὄνομα οὐχὶ ὀρθῶς ἀναγράφεται Σήμιος.

Ἐκ τῆς αὐτῆς ῥίζης εἶναι καὶ τὰ ὀνόματα Σῆμος, Σήμων (Σημωνίδης), Σημιάδης.

2. Ἐν Inscript. pariet. Pomp. ed. Zangemeister ἀρ. 2216 (πρβ. Philologus 58 [1899] σ. 467) ἀναγράφεται ἡ ἐξῆς ἐπιγραφὴ:

Μουσαῖος ἐνθάδε βεινεῖ.

Ὁρθότερον πρέπει νὰ ἀναγνώσωμεν:

Μουσαῖος ἐνθάδ' ἐβείνει.

Πρβ. τὰ γνωστά: τᾶδ' ὦρε, τῆδε ὦρε, hic futui (οὐδέποτε ἐνεστώς).

3. Ἐν Denkschriften der Akademie der Wissenschaften in Wien, Philos. hist. Klasse LIV (1911) σ. 62 ἀρ. 128¹ δημοσιεύεται ἐπιγραφὴ ἐξ Ἀτταλείας (Jenidje kjöi):

Στίχ. 3 ἥτις με ἔλιπεν | πάνυ νηπίαν ἐν κόλποις | μήπως πληροῦσαν ἔτος πρῶτον.

¹ Πρβ. Revue archéologique XVIII (1911), σ. 499.

Πολὺ ἀμφιβάλλω, ὅτι ὁ λίθος παρέχει τὸ οὐδεμίαν ἔννοιαν παρέχον μὴπως.

Γραπτέον: μὴπω.

4. Ἐν Athen. Mitteil. 33 (1908) σ. 147 στ. 8 ἐν τῇ ἐν Πέραν τῆς Κωνσταντινουπόλεως εὐρεθείσῃ

ἐπιγραφῇ ἀντὶ τοῦ ἀδυνάτου πενθετεῶν γράφον: πένθ' ἐτέων (=πέντε ἐτέων)· πρβ. ἐφέτος.

Ἀντώνιος Χ. Χατζῆς.

Νεώτερος Καλὸς Ποιμὴν τοῦ Ἐθνικοῦ ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν

ὑπὸ

Γεωργίου Ἀ. Σωτηρίου.

(Συμβολὴ εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῶν τύπων τοῦ Καλοῦ Ποιμένος ἐν τῇ ἀρχαίᾳ χριστιανικῇ τέχνῃ).

Ἐν τῷ Ἐθνικῷ Μουσείῳ εἶναι κατατεθειμένον τὸ ὑπ' ἀριθ. 2828 ἀγαλμάτιον ἐκ λευκοῦ μαρμάρου μέχρι τοῦδε ἐντελῶς ἀνεξέταστον, καθ' ὅσον τοῦλάχιστον γνωρίζω¹.

Τὸ ἀγαλμάτιον (εἰκ. 1) ἔχει ὕψος 0·74 καὶ στηρίζεται ἐπὶ βάσεως στρογγύλης καὶ σχετικῶς ὑψηλῆς (ὕψ. 0·105), ἐχούσης σχῆμα ὁμοιάζον πρὸς ἀττικὴν βάσιν ἰωνικοῦ κίονος· παριστᾷ ποιμενόπαιδα φέροντα ἐπὶ τῶν ὤμων πρόβατον (μήκ. 0·37)· τοῦ προβάτου ἡ κεφαλὴ καὶ οἱ δύο ἐμπρόσθιοι πόδες ἐλλείπουσιν, ἐν ᾧ ἡ ῥάχις φαίνεται, ὅτι ἀρχικῶς διὰ τινὰ ὠρισμένον σκοπὸν εἶχε λαξευθῇ οὕτως, ὥστε νὰ σχηματίζεται ὅπισθεν τῆς

κεφαλῆς τοῦ ἀγαλματίου ἐπίπεδος ἐπιφάνεια· αἱ τρίχες τοῦ προβάτου εἶνε ἐπιμελέστατα κατεργασμένοι· ἐπὶ τῆς βάσεως καὶ παρὰ τοὺς πόδας τοῦ ἀγαλματίου ὑπάρχουσι δύο μικρὰ πρόβατα (ὕψ. 0·14) συμμετρικώτατα ἐκατέρωθεν τοποθετημένα, ἅτινα στρέφουσι τὴν κεφαλὴν αὐτῶν πρὸς τὸν μικρὸν ποιμένα.

Ὁ ποιμενόπαις, ἀπὸ τοῦ ὁποῦ ἐλλεῖπει ἡ ἀριστερὰ χεὶρ καὶ ἡ ἀγκὼν τῆς δεξιᾶς, ἔχει αὐστηρῶς κατὰ μέτωπον στάσιν, ὀφθαλμοὺς μεγάλους, στόμα καὶ ῥίνα παιδικὰ καὶ ἡ κεφαλὴ αὐτοῦ κοσμεῖται ὑπὸ βραχείας οὐλῆς κόμης· εἶνε ἐνδεδυμένος χειριδωτὸν βραχὺ χιτῶνιον (tunica), ὅπερ μόλις φθάνει ἄνωθεν τῶν γονάτων καὶ τὸ ἄκρον τοῦ ὁποῦ καταλήγει εἰς ἀδράς πτυχώσεις· ἡ μικρὸν ἄνωθεν τοῦ κάτω ἄκρου τοῦ χιτῶνος τούτου συρομένη εὐθεῖα γραμμὴ καὶ αἱ βαθεῖαι πτυχώσεις δὲν δύνανται νὰ ὑποδηλώσιν δεύτερον ἔνδυμα ἐπιτεθειμένον ἐπὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ χιτῶνος ἀλλὰ μᾶλλον ὡς ἄτεχνος μίμησις ἐνδυμασίας καὶ πτυχώσεων ἀρχαίων προτύπων, συγχεομένων ὑπὸ τοῦ τεχνίτου, πρέπει νὰ ἐξηγηθῶσιν. Ἄνωθεν τοῦ χιτῶνος καὶ ἐπὶ τοῦ στήθους πίπτει δορὰ τις ἐν εἰδει χλαμύδος, συκρατουμένη ἀπὸ τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου· ἡ δορὰ πρὸς τοῦ στήθους ἀναδιπλοῦται πλαγίως προσδίδουσα οὕτω χάριν εἰς τὸ ὅλον ἀγαλμάτιον· οἱ πόδες τοῦ παιδίου φέρουσι δανδελωτὰ ποιμενικὰ ὑποδήματα

¹ Εἰς τὸ ἔργον μου: «Ὁ Χριστὸς ἐν τῇ τέχνῃ», Ἀθῆναι, 1914, σελ. 80 κέ., ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον τὸ ἀγαλμάτιον εἰς τὴν σειρὰν τῶν Καλῶν Ποιμένων Ρώμης, Κωνσταντινουπόλεως καὶ Ἀθηνῶν, οὓς ἐν τῇ ἐξετάσει τοῦ ἀλληγορικοῦ μέρους τοῦ βιβλίου παρέθηκα (ἴδε εἰκ. 8 ἐν σελ. 80· πρβ. καὶ σελ. 81 σημ. 1, ἔνθα ὑπόσχομαι νὰ πραγματευθῶ ἐν μονογραφίᾳ περὶ τοῦ ἀγαλματίου). Μνεῖαν τινὰ τοῦ ἀγαλματίου τούτου τῶν Ἀθηνῶν οὐδαμοῦ ἠδυνήθην νὰ εὑρῶ· μόνον εἰς τὸ νεωστὶ ἐκδιδόμενον εἰσέτι ὑπὸ τοῦ Wulff ἔργον: *Altchristliche und byzantinische Kunst* (Akademische Verlagsgesellschaft Athenaion, Berlin-Neubabelsberg) σελ. 149, ἔνθα γίνεται λόγος περὶ τῆς χρήσεως τῶν ἀγαλμάτων τούτων, λέγονται τὰ ἑξῆς: «eine athenische Statuette, an die hinten ein Pfeiler angearbeitet ist, kann nur als Grabschmuck gedient haben...» ἂν ὁ W. ἐννοεῖ τὸ ἡμέτερον ἀγαλμάτιον καὶ πόθεν εἶναι εἰς αὐτὸν γνωστὸν τοῦτο δὲν καταφαίνεται ἐκ τῶν γραφομένων αὐτοῦ· τὸ ἕτερον πάλιν γνωστὸν ἀγαλμάτιον τῶν Ἀθηνῶν, τὸ δημοσιευθὲν ὑπὸ τοῦ Strzygowski (*Röm. Quartalschrift*, IV, τεύχ. 4· πρβ. καὶ εἰκ. 6 ἐν σελ. 78 τοῦ ἀνωτέρω μνημονευθέντος ἔργου μου) δὲν δύναται νὰ ἐννοῇ διότι τοῦτο δὲν ἔχει ὅπισθεν Pfeiler, ὡς ὁ Wulff λέγει.

Εἰκ. 1. Νεώτερος Καλὸς Ποιμὴν Ἀθηνῶν

τεχνικώτατα κατεργασμένα. Τέλος τὸ ὀπισθεν μέρος τοῦ ἀγάλματος εἶνε ἀνεπεξέργαστον καὶ μόνον ὑπάρχει προεξοχή τις, ὁμοιάζουσα πρὸς κορμὸν δένδρου· ἡ προεξοχή δ' αὕτη στηρίζει καὶ τὸ ὅλον ἄγαλμα.

Τοῦ ἀγαλματίου τούτου ἡ προέλευσις εἶνε ἄγνωστος· εἰς τὸ Εὐρετήριο τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου σημειοῦται μόνον, ὅτι εἰσήχθη εἰς αὐτὸ κατὰ τὸ 1902 ἐκ τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας· ὅπως δὴποτε ἢ ὑπὸ τινος δημοσίας ἀρχῆς, ὡς δύναται τις νὰ εἰκάσῃ, ἀποστολὴ τοῦ ἀγαλματίου εἰς τὸ ἀνωτέρω Ὑπουργεῖον καὶ ἡ ποιότης τοῦ μαρμάρου, ὅπερ φαίνεται ὅτι εἶναι καθαρὸν πεντελήσιον, πολὺ συντείνουσι νὰ ὑποθέσῃ τις — χωρὶς νὰ δύναται βεβαίως καὶ ἀσφαλῆ γνώμην νὰ ἐκφέρῃ — ὅτι δὲν πρέπει ν' ἀναζητηθῇ ἡ πατρὶς τοῦ ἔργου ἐκτὸς τῶν ὁρίων τῆς κυρίως Ἑλλάδος.

Τὶ παριστᾷ ἤδη τὸ ἀγαλμάτιον τοῦτο δυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν ἐκ τῶν ἀγαλμάτων ὁμοίου τύπου, ἅτινα κατέχουσι τὰ Μουσεία τῆς Ἰταλίας, Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἄλλα καὶ διὰ τῶν ὁποίων παρίσταται ὁ γνωστὸς ἀλληγορικὸς τύπος τοῦ Καλοῦ Ποιμένος τῆς ἀρχαιοτάτης χριστιανικῆς τέχνης, ἥτις δι' αὐτοῦ παριστᾷ αὐτὸν τὸν Χριστόν, τὸν κηρύσσοντα ἑαυτὸν ὡς τὸν «Ποιμένα τὸν Καλὸν» (Ἰω. ιε', 11), ὅστις ἀπεστάλη «διὰ τὸ πρόβατον τὸ ἀπολωλὸς» (Ματθ. ιε', 24), τὸ ὅποιον ἀφ' οὗ εὗρη «ἐπιτίθουσιν ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτοῦ χαίρων» (Λουκ. ιε', 5)¹.

II

Χαρακτηρισθέντος οὕτω τοῦ ἀγαλματίου ὡς ἔργου χριστιανικοῦ ἐξ Ἑλλάδος πιθανώτατα προερ-

¹ Περὶ τῆς σημασίας τοῦ ἀλληγορικοῦ τούτου τύπου βλέπε κατωτέρω· περὶ καταγωγῆς δὲ τοῦ τύπου, περὶ ἧς δὲν δύναται νὰ γίνη λόγος ἐνταῦθα, ἥτις ὅμως σήμερον εἶνε τὸ μᾶλλον φλέγον ζήτημα εἰς τοὺς ἀρχαιολογικοὺς κύκλους, ἴδε ἐν τῷ ἔργῳ μου «Ὁ Χριστὸς ἐν τῇ Τέχνῃ» σελ. 94 κέ.· πρβ. καὶ σελ. 101-104, ἐνθα ἐκτίθεται περὶ τούτου ἡ ἡμετέρα γνώμη· ἐνταῦθα μόνον προσθέτομεν, ὅτι ὁ τύπος τοῦ Καλοῦ Ποιμένος, ὁ ἐξ ἀσυνειδήτου μιμήσεως ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν τεχνιτῶν ἐθνικῶν προτύπων καὶ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν Χριστοφανεῶν ἔχων τὴν ἀρχήν, πατρίδα ἔχει ἀναντιρρήτως τὴν Ἀλεξάνδρειαν, ἐνθα τὸ πρῶτον ἴσως ἡ ἐλληνιστικὴ τέχνη — τύποι Κριοφόρων, Ἀρισταίου κλπ. — εἰσῆλθεν εἰς τὴν Χριστιανικὴν καὶ ἐνθα εἶχε προπαρασκευασθῇ τὸ ἔδαφος εἰς τὴν ἀλληγορίαν καὶ τὸν συμβολισμόν διὰ τῶν ἐλληνιζόντων Ἰουδαίων, ὁπόθεν καὶ ὁ Χριστιανισμὸς ἐξεπήδησεν· ἡ ἰδέα τοῦ Καλοῦ Ποιμένος ἦτο συνήθης παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις, ὡς ἐνθυμίζουσα τὸν ΚΒ' ψαλμὸν καὶ τὰς περὶ Μεσίου προφητείας τοῦ Ἰεζεκιήλ (λδ' 13), ἅτινα καὶ εἰς αὐτὸν ἀκόμη τὸν Χριστὸν ἔδωκαν ἴσως τὴν ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις φερομένην ἰδέαν τοῦ Ποιμένος (Ματθ. ιε', 24· ἀνάπτυξις δὲ τούτου πιθανώτατα εἶνε ἡ παραβολὴ ἐν Λουκ. ιε', 5-8). Ἡ Χριστιανικὴ Τέχνη παρέλαβε κατ' ἀρχὰς τὰς ἐθνικὰς παραστάσεις πρὸς ἀπλὴν διακόσμησιν, εἶτα δὲ ἡ φιλοσοφία καὶ ἡ θεολογία, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ, τοὺς μυθολογικοὺς τούτους τύπους ἀνήγαγεν εἰς σύμβολα καὶ προσέδωκε διάφορον ἀλληγορικὴν ἔννοιαν (πρβ. καὶ Wulff, ἔ.ἀ. σελ. 63 κέ.).

χομένου, γεννᾶται ἤδη τὸ ἐρώτημα τίνα θέσιν κατέχει τοῦτο μεταξύ τῶν ἀνωτέρω ὁμοίου τύπου ἀγαλμάτων Καλῶν Ποιμένων. Ὅτι εἶναι κατασκευάσμα τῶν ἀρχαίων χριστιανικῶν χρόνων οὐδεμία ἀντίρρηση δύναται νὰ προβληθῇ, διότι ἔχει ἤδη ἱκανῶς ἀποδειχθῇ, ὅτι τὰ ἀγαλμάτια τοῦ εἶδους τούτου καὶ αἱ ὁμοίαι ἐπὶ τοιχογραφιῶν, σαρκοφάγων, λυχνιῶν κλπ. παραστάσεις, ἄρχονται ἀπὸ τοῦ Β' καὶ φθάνουσι μέχρι τοῦ Ε' ἢ Γ' τὸ πολὺ αἰῶνος, ὁπότε ἡ παράστασις τοῦ Καλοῦ Ποιμένου ἐξαφανίζεται, ἡ σπανίως δὲ ἀναφαινομένη εἰς μεταγενεστέρους χρόνους ὁμοία παράστασις ὡς κόσμημα μᾶλλον ἢ ὡς ἀλληγορικὴ παράστασις ἐρμηνεύεται, ὡς θὰ δειχθῇ ἐν τέλει τῆς παρούσης μελέτης. Εἰς τίνα ὁμῶς περίοδον τῆς ἀρχαίας ταύτης Χριστιανικῆς Τέχνης τὸ ἡμέτερον ἀγαλμάτιον νὰ καταταχθῇ δύναται, τοῦτο πρέπει νὰ ἐξετασθῇ ἐνταῦθα, ἀφ' οὗ πρότερον λεχθῶσιν ἀπαραίτητά τινα περὶ χριστιανικῆς γλυπτικῆς καὶ γίνῃ ἡ σύγκρισις πρὸς τὰ διασωθέντα ὁμοίου τύπου ἀγαλμάτια.

Ἡ χρῆσις περιόπτων γλυπτῶν ἔργων ἢ ἀγαλμάτων ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Χριστιανικῇ Τέχνῃ εἶνε λίαν περιωρισμένη· ὅτι ἀπετέλει τὸν ὠραιότερον χαρακτῆρα τῆς ἀρχαιότητος — ἡ γενικὴ δηλ. προτίμησις ἔργων Γλυπτικῆς — δὲν ἐνεθουσίαζε τοὺς πρώτους Χριστιανούς· τὸν λόγον πρέπει νὰ ἀναζητήσωμεν εἰς τὴν μεγάλην καὶ βαθεῖαν ἀντίθεσιν τῆς νέας θρησκείας πρὸς τὸν πολυθεϊσμόν· ἡ γλυπτικὴ ἐχρησίμευε κυρίως εἰς τὴν ἐξύμνησιν τοῦ κόσμου τῶν θεῶν τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ρώμης· εἰς τὰγάλματα τῶν θεῶν μετὰ τῶν ὠραίων γυμνῶν σωμάτων ἀντικατωπτρίζοντο αὐταὶ αἱ ιδέαι περὶ θεότητος τῶν ἀρχαίων· ἡ ἐξύμνησις τῆς ἀνθρωπίνης σαρκός, ἡ ὁροσερὰ νεότης, ἡ ἀπόλαυσις παντὸς ἐπιγείου ἦσαν ιδέαι ἀντικρυς ἀντιτιθέμεναι εἰς τὴν ἐσωτερικὴν οὐσίαν τοῦ Χριστιανισμοῦ· εἰς τοὺς θεοὺς τοὺς κοσμοῦντας τοὺς ἐθνικοὺς ναοὺς οἱ Χριστιανοὶ διέβλεπον τοὺς Δαίμονας τῆς θρησκείας αὐτῶν, ἐν ᾧ τὰγάλματα τὰ κοσμοῦντα τὸ Αἶθριον καὶ τὸ Περιστύλιον τῶν οἰκιῶν προσέβαλλον τὸ χριστιανικὸν ὄμμα, διότι παρίστων γυμνὰ σώματα καὶ διότι πρὸς τοὺς θεοὺς τῶν εἰδώλων ἦσαν εἰς ἄμεσον σχέσιν· μόνον ἡ μεγάλη ἐπίδρασις τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐπὶ τῆς Τέχνης, ὡς καὶ ἐπὶ τῆς Φιλολογίας ἐρμηνεύει τὴν διάσωσιν τῆς γλυπτικῆς ἐν τῷ

Χριστιανισμῷ. Τὰ διασωθέντα γλυπτὰ χριστιανικὰ ἔργα δεικνύουσι μεγάλην ἀγάπην εἰς τὰνἀγλυφα, ἐξέλιξις δὲ τούτων πρέπει νὰ θεωρηθῇ καὶ ἡ χρῆσις περιόπτων. Ἡ πλέον σαφὴς ἀπόδειξις τούτου εἶνε τὰ ἀγαλμάτια τοῦ Καλοῦ Ποιμένου, τὰ πρῶτα προϊόντα τῆς Χριστιανικῆς γλυπτικῆς.

Γενικῶς ἡ παράστασις τοῦ Καλοῦ Ποιμένου, ἣτις φαίνεται ὅτι ἦτο κατὰ τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς χρόνους ἢ λαϊκωτέρα καὶ συμπαθεστέρα ιδεώδης ἐνσάρκωσις τῆς χριστιανικῆς ιδέας περὶ τῆς ἀγάπης τοῦ θεοῦ καὶ τῆς σωτηρίας τῶν ψυχῶν¹, ἐμφανίζεται ἐν τῇ Τέχνῃ κατὰ τὰ τέλη τοῦ

¹ Περὶ τῆς ἐννοίας τῆς παραστάσεως τοῦ Καλοῦ Ποιμένου ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Χριστιανικῇ Τέχνῃ ἔχουσιν, ὡς γνωστόν, πλείστοι ἐρμηνεῖαι προβληθῇ, ἰδίᾳ ἀφ' οὗτο ὁ Michel (Gebet und Bild in frühchr. Zeit, ἐκδ. τῶν Studien über christl. Denkmäler τοῦ Ficker, Neue Folge, Heft I, Leipzig, 1902), συμπληρῶν τὸν Le Blant (Etude sur les sarcophages chrét. etc. d'Arles, Paris, 1878)· ἠθέλησε νὰ ἐρμηνεύσῃ πολλὰ τοῦ ἀρχαίου συμβολικοῦ κύκλου, μάλιστα τὸν Καλὸν Ποιμὴν καὶ ἄλλας ἱστορικὰς παραστάσεις τῶν Κατακομῶν, διὰ τῶν τελουμένων κατὰ τὴν ταφὴν καὶ ἰδίᾳ τῶν ὑπὲρ τῶν κοιμημένων εὐχῶν (πρὸς εἰς Goar, Εὐχολόγιον, ἐκδ. Βενετίας 1730 σελ. 475 εὐχὴν ἀπὸ ἀπολωλὸς πρόβατον ἐγὼ εἰμι, ἀνακλέσόν με σωτήρ καὶ σῶσόν με· ἴδε καὶ Muratori, Liturgia Romana vetus I, p. 751, ἐκδόσ. Βενετίας 1748 κλπ.). Οἱ πλείστοι τῶν Δυτικῶν ἀρχαιολόγων (Kraus, ἐν Real-Encycl. der chr. Altert., II σελ. 593) δέχονται μᾶλλον ὅτι ἡ παράστασις συμβολίζει τὸν Χριστὸν ὡς Διδάσκαλον καὶ Ὁδηγὸν εἰς τὸν Χριστιανισμόν, ὡς ἐξάγουσιν ἐκ τῆς ἀρχαιοτάτης Χριστ. φιλολογίας (πρὸς Ὑμνον εἰς Χριστὸν Κλήμ. Ἀλεξανδρέως εἰς Παιδαγ. III, Ἑρμῆν τὸν Ποιμένα, Κλήμεντος Ρώμης ἐπιστ. πρὸς Κορινθ. I, 59, ἐπιγραφὴν Ἀδερικοῦ εἰς ἔργον μου «ὁ Χριστὸς ἐν τῇ Τέχνῃ» σελ. 65 σημ. 1, πρὸς καὶ αὐτόθι· ἄλλας πηγὰς τῆς Χριστ. φιλολογίας ἐν σελ. 74 κέ.). Ἡ γνώμη τοῦ V. Schulze, καθ' ἣν ὁ Χριστὸς ὡς Καλὸς Ποιμὴν παρίσταται ὡς ὁ Ψυχοπομπὸς καὶ ἅμα ὡς ὁ προστάτης τῶν ψυχῶν τῶν δικαίων (Scultze, Die Katakomben, Leipzig. 1882, σελ. 113 κέ.), εἶνε σήμερον ἡ ἐπικρατεστέρα καὶ ἡ μᾶλλον ἐρμηνεύουσα τὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ Καλοῦ Ποιμένου τῶν τύπων τῶν Κριοφόρων, Ἀρισταίων καὶ ἄλλ. τῆς Ἑλληνιστικῆς περιόδου, καθ' ἣν ὡς ὁρθῶς ὁ Hencke (Altehr. Malerei und altehr. Literatur, Leipzig, 1893, σελ. 237) παρατηρεῖ «πᾶσαι σχεδὸν αἱ μυθολογικαὶ μορφαί, εἰς ἃς οἱ ἀποδιδόμενοι μῦθοι ἔδιδον τὴν ἐλαχίστην λαθὴν εἰς βουκολικὴν ἔννοιαν ἐφέροντο μᾶλλον ὡς ποιμενικαῖν (τὸ διασωθὲν ὕλικόν τῶν Κριοφόρων κλπ. ἂν καὶ ἐν πολλοῖς ἐλλιπὲς καὶ ἀπληρῶν ἐν ὧν Veyries, Les figures criophores etc., Paris, 1884 πρὸς τὴν ταξινόμησιν τῶν τύπων ὑπὸ Σδορώνου, un groupe inconnu de trois statues à Sicione, ἐν Νομισμ. Ἑφημ. 1914, τόμ. XVI σελ. 71 κέ.). Ὁ ὁρθότερος ἴσως καθορισμὸς τῆς ἐννοίας τῆς παραστάσεως εἶνε, ὅτι αὕτη ἐλήφθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τῆς Χριστιαν. Τέχνης ἐκ τῶν μυθολογικῶν τύπων τῆς ἀρχαίας ὡς ἀπλοῦν διακοσμητικὸν θέμα, εἴτα δὲ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν ἑλληνιστικῶν ἐθίμων καὶ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ πιθανώτατα τὸ πρῶτον, ὡς εἴπομεν ἀνωτέρω, εἰσῆλθεν ἀπὸ τῆς διακοσμῆσεως τῶν Χριστιανικῶν Οἰκιῶν εἰς τὴν διακοσμησιν τῶν Χριστιαν. Τάφων, ὁπότε καὶ προσεδόθη εἰς αὐτὴν ἡ ἀλληγορικὴ ἔννοια τοῦ προστάτου τῶν ψυχῶν· ἀσφαλῆ δείγματα τῆς συμβολικῆς ταύτης ἐννοίας παρουσιάζει εἰς ἡμᾶς ἡ Τέχνη μολὶς κατὰ τὰ τέλη τοῦ Β' μ. Χ. αἰῶνος (ἴδε κατωτέρω).

Α' ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ Β' μ. Χ. αἰῶνος, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἵπομεν.

Τρεῖς τοιχογραφίαι τῆς Κατακόμβης τῆς Ἀγ. Δομιτίλλης μὲ τὴν παράστασιν τοῦ Καλοῦ Ποιμένος ἀνάγονται εἰς τὰ τέλη τοῦ Α' αἰῶνος¹ καὶ ταύτας ἀκολουθεῖ σειρά ὅλη μεταγενεστέρων παραστάσεων ἐπὶ τοιχογραφιῶν πρῶτον καὶ εἶτα ἐπὶ Σαρκοφάγων, ψηφιδωτῶν, λυχνιῶν, δακτυλιολίθων, μεταλλίνων ἐγκολπίων, ὑφασμάτων κλπ.²

Ἡ Χριστιανικὴ αὕτη παράστασις ἐμφανίζεται εἰς τὰ μνημεῖα κατὰ δύο κυρίως τρόπους: 1^{ον}) ὁ Καλὸς Ποιμὴν φέρει ἐπὶ τῶν ὤμων τὸ πρόβατον καὶ ἡ παρίσταται μόνος ἢ ὑπάρχουσι παρὰ τοὺς πόδας αὐτοῦ ἐκατέρωθεν δύο πρόβατα ἢ ὀλοκλήρος ποίμνη, ἢ καὶ ἐν μόνον πρόβατον· καὶ 2^{ον}) ὁ Καλὸς Ποιμὴν παρίσταται ἄνευ τοῦ προβάτου ἐπὶ τῶν ὤμων (μετὰ ποιμενικῆς ὁμῶς ἐνδυμασίας καὶ ποιμενικῶν γνωρισμάτων — ράβδου, ποιμεν. σάκκου κλπ., — ἅτινα δὲν ἐλλείπουσι καὶ εἰς τὸν πρῶτον τύπον) καὶ συνοδεύεται ὑπὸ τῶν δύο ἐκατέρωθεν αὐτοῦ προβάτων, ἢ τοῦ ἐνός, ἢ καὶ ὀλοκλήρου ποιμνης, ἔχει δὲ ἰδιαιτέρον γνῶρισμα τὸ ὅτι ἡ ἴσταται ἢ καθήται, ἢ τέλος καθήμενος φαίνεται ἀμέλγων ἐν τῶν προβάτων τῆς ποίμνης.

Οὕτω παρίσταται ὁ Καλὸς Ποιμὴν εἰς τὰ μνημεῖα τῆς Γραφικῆς καὶ εἰς τὰνάγλυφα ἐπὶ Σαρκοφάγων, λυχνιῶν κλπ.· εἰς τὰ ἔργα ὁμῶς τῆς κυρίως Πλαστικῆς, ὡς εἶνε τὰγαλμάτια τοῦ Καλοῦ Ποιμένος, παρίσταται ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ μόνος ὁ Ποιμὴν φέρων ἐπὶ τῶν ὤμων τὸ πρόβατον καὶ ἐνίοτε ἡ κρατεῖ τὴν ράβδον ἢ ἀπὸ τοῦ ὤμου αὐτοῦ κρέμαται ὁ ποιμενικὸς σάκκος.

Μέχρι τοῦδε ἐννέα μαρμάρινα ἀγαλμάτια Καλῶν Ποιμένων εἶνε γνωστά³. τούτων προεξέχει

¹ Ἰδε ἐν Wilpert, Die Malereien der Katakomben Roms Freiburg i. B. 1903, Band II, Taf. 11, 2, 9, 11 3· πρβ. καὶ Wulff, ἔ.ξ. σ. 63.

² Κατάλογον πλήρη τοῦ ὑπάρχοντος ὕλικου ἐδημοσίευσεν ὁ Clausnitzer (Die Hirtenbilder in der althchr. Kunst, Halle a. S. 1904, (Diss.) σελ. 1-46). Εἰς τὰς ἐπὶ ὑφασμάτων παραστάσεις παραθέτω καὶ παράστασιν ἐπὶ ὑφάσματος τῶν Ἀθηνῶν ἐκ τῆς σειράς τῶν Κοπτικῶν τῆς ἀποκειμένης ἐν τῇ ἡμετέρῳ Μουσείῳ ὑπ' ἀριθ. 3270.

³ Ἰδε Clausnitzer, ἔ.ξ. σελ. 32-34, ὅπου σημειοῦνται μὲν δέκα πέντε ἀλλ' ἐξ αὐτῶν τὰ ἑξ (Ν^ο 1, 9-11, 14 καὶ 15) δὲν συμπεριλαμβάνομεν ἐν τῇ ἀνωτέρῳ ἀπαριθμῆσαι τῶν γνωστῶν ἀγαλμάτων Καλῶν Ποιμένων, καθ' ὅσον τινὰ μὲν τούτων εἶνε ἐξ ἄλλης ὕλης καὶ ἡ-τονος ἀξίας ἔργα (Ν^ο 9, 14 καὶ 15=μικρότερα πηλῖνα ἀγαλμάτια,

τὸ περίφημον ἀγαλμάτιον τοῦ Λατερανοῦ Μουσείου τῆς Ρώμης (εἰκ. 2). Καίτοι τινὲς ἐξέγρασαν ἀμ-

Εἰκ. 2. Καλὸς Ποιμὴν Λατερανοῦ Ρώμης (παράδειγμα τοῦ λεγομένου ἰου τύπου· ἔργον τοῦ τέλους τοῦ Γ' μ. Χ. αἰῶνος).

φιβολίας περὶ τοῦ χριστιανικοῦ αὐτοῦ χαρακτήρος, σήμερον γενικῶς ἀνεγνωρίσθη ὡς χριστιανικὸν καὶ κατέχει τὴν πρώτην θέσιν ἐν τῇ σειρά τῶν περιόπτων γλυπτῶν χριστιανικῶν ἔργων· εἶνε ὕψους 1 μ. περίπου, ἀγνώστου δυστυχῶς προελεύσεως, καὶ παρίσταται ἐν μορφῇ ἐφήβου μὲ ἰδεώδη ὡραίαν κεφαλὴν ἔχουσαν στροφὴν πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ στεφομένην ὑπὸ κόμης, ἧς οἱ βόστρυχοι καταπίπτουσι

Ν^ο 11=ἐξ ἐλεφαντοστοῦ), ἄλλων δὲ ἀμφισβητεῖται δικαίως ὁ χριστιανικὸς χαρακτήρ (Ν^ο 10 = Ποιμὴν συνοδεύόμενος ὑπὸ κυνός, Μουσείου Kircherianum Ρώμης, καὶ Ν^ο 1 Ποιμὴν ἐν σχήματι μικροῦ Ἑρμοῦ=ἐπὶ τοῦ ἄνω μέρους παραστάδος τοῦ λεγομένου Μανσωλείου τῆς Ἀγίας Ἑλένης ἐν Ρώμῃ). Ἡμεῖς ἐνταῦθα μόνον τὰ ἐκ μαρμαρέου ἀγαλμάτια τὰ γενικῶς ὡς χριστιανικὰ θεωρούμενα ἐξετάζομεν, ἥτοι ἐκ τῆς ἀπαριθμήσεως τοῦ (Clausnitzer τὰ Ν^ο 2-8, τὸ Ν^ο 12=ἀγαλμάτιον Ποιμένος μετὰ γενείου εὑρεθὲν κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ C. Clemente τῷ 1887 ἐν Ρώμῃ, τὸ Ν^ο 13 = τὸ γνωστὸν ἀγαλμάτιον τῆς Casa de Pilatos τὸ ὑπάρχον ἐν Σεβίλλῃ τῆς Ἰσπανίας—καὶ προσθέτομεν τὸ νεώτερον τῶν Ἀθηνῶν καὶ τὸ ἐν Πετροπόλει ἀπὸ τοῦ 1910 ὑπάρχον ἀγαλμάτιον (Ερμιτάζ), τὸ νεωστὶ ἀνακαλύφθην ἐν Παντέρμυ τοῦ Μαρμαρᾶ καὶ ἀγορασθὲν ὑπὸ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ρωσ. ἀρχαιολ. Ἰνστιτούτου, περὶ οὗ γράφει πρὸς ἡμᾶς ὁ κ. Γ. Βεγλερς. ὅτι «εἶνε ἔργον ὑπὸ καλλιτεχνικὴν ἔποψιν οὐχὶ πολὺ ὑποδεέστερον τοῦ Καλοῦ Ποιμένος τῆς Ρώμης» καὶ περὶ τοῦ ὁποῦο δυστυχῶς δὲν ἡδυνήθη πλείονα νὰ μάθω· ἥτοι ἐν ὅλῳ ἔχομεν ἤδη ἑνδεκα ἀγαλμάτια Καλῶν Ποιμένων.

μέχρι τῶν ὤμων· φέρει ἐζωσμένον ἔξωμον χιτῶνα καὶ ἀπὸ τοῦ δεξιοῦ αὐτοῦ ὤμου κρέμαται ὁ ποιμενικὸς δερμάτινος σάκκος· ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτοῦ φέρει τὸ πρόβατον τοὺς πόδας τοῦ ὁποίου κρατεῖ διὰ τῶν χειρῶν (διὰ τῆς ἀριστερᾶς τοὺς δύο ἐμπροσθίους πόδας καὶ διὰ τῆς δεξιᾶς τοὺς ὀπισθίους)· τέλος εἶδος περισκελίδων καλύπτει τὰς κνήμας τοῦ Ποιμένος.

Ἄλλοτερον ἀγαλμάτιον χρησιμεῖον πρὸς ἐξήγησιν τῶν τύπων, καθ' οὓς οἱ Καλοὶ Ποιμένες κατεσκευάζοντο, εἶνε τὸ λεγόμενον νεώτερον ἄγαλμα τοῦ αὐτοῦ Λατερανοῦ Μουσείου (εἰκ. 3). Τοῦτο διαφέρει

Εἰκ. 3. Καλὸς Ποιμὴν Λατερανοῦ Ρώμης (παράδειγμα τοῦ λεγομένου 2ου τύπου· ἔργον τοῦ τέλους τοῦ Δ' ἢ τῶν μέσων τοῦ Ε' μ. Χ. αἰῶνος).

τοῦ πρώτου καθ' ὅσον ἔχει αὐστηρῶς κατὰ μέτωπον στάσιν, μετὰ νεανικῆς ὅμως μορφῆς, κόμην βραχεῖαν, ἐζωσμένον χειριδωτὸν ποιμενικὸν χιτῶνα καὶ κρατεῖ διὰ τῆς δεξιᾶς, τεθειμένης πρὸ τοῦ στήθους, καὶ τοὺς τέσσαρας πόδας τοῦ προβάτου· συμπλήρωσις δὲ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς εἶναι ἡ ἀνύψωσις ταύτης καὶ ἡ ῥάβδος, ἣν κρατεῖ δι' αὐτῆς. Τὸ ἄγαλμα εἶνε ἀνεπεξέργαστος ὀπισθεν καὶ φέρει ἐκ τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω τετράγωνον σχισμόν καὶ ἄνωθεν αὐτῆς ὁπὴν κατάλληλον πρὸς ἔνθεσιν σι-

δηρᾶς συναρμογῆς πρὸς στερέωσιν ἐπὶ κόγχης.

Τέλος ἀκολουθεῖ σειρά ἀγαλματίων, ἥτοι δύο τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐν τῇ Σεβίλλης, ἐν τῶν Ἀθηνῶν, ἐν τῇ Σπάρτης, ἐχόντων τὴν αὐτὴν τεχνολογίαν μέχρι σχεδὸν καὶ τῶν ἐλαχίστων λεπτομερειῶν (μόνον ἀγαλμάτια ταῦτα δὲν σφύζονται ἀκέραια, ἀλλὰ τεθραυσμένα ὀλίγῳ ἄνωθεν τῶν γονάτων) καὶ τέλος δύο ἕτερα: Ρώμης, εὑρεθὲν τῷ 1888 παρὰ τὴν πύλην τοῦ S. Paolo, καὶ Πετροπόλεως, κατατεθὲν ἐν Ἑρμιτάζ τῷ 1910 καὶ προερχόμενον ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ἀμφότερα ἔχοντα καὶ τινα γνωρίσματα πλησιάζοντα τὸν ἀρχαιότερον Καλὸν Ποιμένα τῆς Ρώμης. Πάντα τὰ νωτέρω ἀγαλμάτια χρονολογοῦνται συνήθως ὡς ἀνήκοντα εἰς τὴν μετὰ τὸν Μ. Κωνσταντῖνον περίοδον (Δ' ἢ Ε' αἰῶνα), πλὴν τοῦ πρώτου τῆς Ρώμης, τὴν προέλευσιν τοῦ ὁποίου ἀνάγουσιν εἰς τὰς ἀρχὰς ἢ τὰ μέσα τοῦ Γ' μ. Χ. αἰῶνος.

Ὁ Strzygowski συμπληρῶν τὸν de Rossi διακρίνει ἀγαλμάτια ἐπὶ τῇ βάσει τῶν δύο ἀνωτέρω περιγραφέντων Καλῶν Ποιμένων τοῦ Λατερανοῦ, κατὰ τὴν τεχνολογίαν αὐτῶν ὡς ἐξῆς: *Καλοὶ Ποιμένες ἀρχαιότεροι* ἔχοντες χαρακτηριστικά: στροφὴν τῆς κεφαλῆς δεξιᾶ, ἔξωμον χιτῶνα, ποιμενικὸν σάκκον καὶ ἀμφοτέρας τὰς χεῖρας ὑψωμένας καὶ κρατούσας διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς τοὺς ὀπισθίους πόδας τοῦ προβάτου, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς τοὺς ἐμπροσθίους, καὶ *Καλοὶ Ποιμένες νεώτεροι* μετ' αὐστηρᾶς κατὰ μέτωπον στάσεως, χειριδωτοῦ χιτῶνος, τῆς δεξιᾶς χειρὸς κρατούσης καὶ τοὺς τέσσαρας πόδας τοῦ προβάτου καὶ κειμένης πρὸ τοῦ στήθους, ἐν ᾧ ἡ ἀριστερὰ ἐκτείνεται πλαγίως καὶ στηρίζεται ἐπὶ ῥάβδου, καὶ τῆς ὀπισθεν πρὸς τὰ ἄνω ὁπῆς πρὸς συναρμογὴν τοῦ ἀγάλματος¹.

¹ Τοὺς δύο τύπους τῆς Ρώμης ἐν συγκρίσει πρὸς ἀγαλμάτια τῆς Κωνσταντινουπόλεως, Σεβίλλης κλπ. τεχνικῶς διέκρινε πρῶτος ὁ de Rossi (ἐν *Bulletino di archeol. cristiana*, ἔτους 1887) καὶ εἶτα ὁ Strzygowski (ἐν *Röm. Quartalschrift für christl. Altertümsskunde* etc. ἔτ. 1890), συμπεριλαβὼν καὶ τὰ τῶν Ἀθηνῶν καὶ Σπάρτης. Τὸ τρίτον ἄγαλμα τῆς Ρώμης (τὸ εὑρεθὲν ἐν S. Paolo) ὁ Strzygowski θεωρεῖ ὡς δεικνύον τὴν μετάβασιν ἀπὸ τοῦ 1ου εἰς τὸν 2ον τύπον, καθ' ὅσον ἔχει μόνον τὴν στροφὴν τῆς κεφαλῆς δεξιᾶ ἐκ τοῦ 1ου τύπου καὶ πάντα τὰ λοιπὰ τοῦ 2ου. Τοῦ ἀγάλματος τῆς Πετροπόλεως δὲν ἔχω δυστυχῶς φωτογραφίαν, κατὰ τὴν γνώμην ὅμως τοῦ κ. Βεγλερῆ, εἶνε καὶ τοῦτο ὅμοιον ἴσως τῷ τρίτῳ ἀγαλματίῳ τῆς Ρώμης. Ὁφείλω νὰ ὁμολογήσω ὅτι ποιοῦμαι χρῆσιν τῶν σημειώσεών μου, ἃς ἔχω ἐκ τοῦ *Röm. Quartalschrift*, διότι ἐν Ἀθήναις οὐδαμοῦ ὑπάρχει τὸ περιοδικὸν τοῦτο τῆς Ρώμης.

Ἔχομεν ἤδη πάντα τὰ στοιχεῖα τῆς μέχρι τοῦδε ἐξετάσεως τῶν Καλῶν Ποιμένων καὶ οὕτω δυνάμεθα νὰ προβῶμεν εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ ἡμετέρου ἀγαλματίου.

Ὁ νεώτερος Καλός Ποιμὴν τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὸν τρόπον ἰδίως, καθ' ὃν κρατεῖ τὸ πρόβατον ὁμοιάζει πρὸς τὸ περιγραφέν πρῶτον ἀγαλμα τοῦ Λατερανοῦ, καθ' ὅσον φαίνεται κρατῶν διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς τοὺς δύο ὀπισθίους πόδας τοῦ προβάτου, ἐν ᾧ ἡ ἐλλείπουσα ἀριστερὰ μόνον ὡς κρατοῦσα τοὺς δύο ἐμπροσθίους πόδας δύναται νὰ ἐννοηθῇ. Ὡς πρὸς τὴν στάσιν ὅμως πολὺ ὁμοιάζει πρὸς τὰ γαλματῖα τοῦ δευτέρου τύπου τοῦ νεωτέρου Ποιμένος τοῦ Λατερανοῦ, τὰ ἔχοντα τὴν αὐστηρῶς κατὰ μέτωπον στάσιν.

Ἐκεῖνο μόνον, ὅπερ διακρίνει τὸ ἡμέτερον ἀγαλματίον ἀπὸ τῶν μέχρι τοῦδε γνωστῶν, εἶνε κυρίως ἡ παιδικὴ μορφή τοῦ Ποιμένος, τὰ ἐκατέρωθεν αὐτοῦ συμμετρικώτατα τεθειμένα μικρὰ πρόδατα καὶ τὸ ἔνδυμα· ὡς πρὸς τὴν ἐπιμελεστέραν δὲ τεχντροπῖαν καὶ τὴν ἔλλειψιν τῆς ὀπίσθεν τῶν ἀγαλματίων τοῦ 2^{ου} τύπου ὑπαρχούσης ὁπῆς πρὸς συνκρμολήν, πλησιάζει τὸ πρῶτον τοῦ Λατερανοῦ.

Καὶ πρῶτον περὶ τῆς παιδικῆς μορφῆς τοῦ Ποιμένος.

Πάντα τὰ γαλματῖα τοῦ 2^{ου} μάλιστα τύπου παριστῶσι τὸν Καλὸν Ποιμένα ὡς νεανίαν ἢ ἔφηβον ἀγένειον (ἐν μόνον, τὸ εὑρεθὲν κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ S. Clemente ἐν Ρώμῃ, εἶνε μετὰ γενείου), ἐν ᾧ τὸ ἡμέτερον ἀγαλματίον ἔχει παιδικὴν μορφήν ἢ καὶ ὅλως πρόσωπον νηπίου. Ἡ διαφορὰ αὕτη δύναται, νομίζω, νὰ ὁδηγήσῃ ἡμᾶς εἰς τὴν χρονολογίαν τοῦ μνημείου· ἐν τῷ ἀνωτέρῳ μνημονευθέντι ἔργῳ μου (σ. 9 καὶ 10) ἔχω παραθέσει περίληψιν τῶν κυριωτέρων Χριστοφανειῶν, αἵτινες ἐπήγασαν ἀπὸ τῶν ἀποκρύφων βιβλίων τῆς ἀρχαιοτάτης Χριστιανικῆς φιλολογίας, οἷαι εἶνε τὸ μαρτύριον τοῦ Ματθαίου, καθ' ὃ ὁ Ἰησοῦς φανεροῦται «ἐν σχήματι τῶν ψαλλόντων ἐν τῷ Παραδείσῳ νηπίων» καὶ προσφωνεῖται ὑπὸ τοῦ Ματθαίου: «χάρις σοι καὶ εἰρήνη, ὦ παιδίον κεχαριτωμένον»¹, αἱ Πράξεις τοῦ Πέτρου καὶ Ἀνδρέου, ἐνθα λέγεται ὅτι ὁ Σωτὴρ «ἐφάνη ἐν μορφῇ παιδίου δωδεκαετοῦς φοροῦν-

τος ὀθόνιον καὶ ἔχοντος ὁμαλὴν ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν»² κλπ.

Τὰνωτέρω συγγράμματα φθάνουσι τὰ τέλη τοῦ Β' καὶ τὸν Γ' αἰῶνα· ἐντὸς δὲ τῆς περιόδου ταύτης καὶ ἰδίᾳ τέλους τοῦ Γ' ἢ τὸ πολὺ ἀρχῶν τοῦ Δ' πρέπει ἴσως νὰ ἀναζητηθῇ καὶ ὁ χρόνος τῆς καταγωγῆς τοῦ ἡμετέρου ἀγαλματίου· ἀπὸ τοῦ Δ' αἰῶνος αἱ Χριστοφάνειαι ἐκλείπουσι καὶ τὴν θέσιν αὐτῶν καταλαμβάνει ἐν μὲν τῇ Ἐκκλησιαστικῇ φιλολογίᾳ ἡ συζήτησις περὶ τοῦ Ἰησοῦ ὡς καλοῦ ἢ αἰσχροῦ τὴν ὄψιν³, ἐν δὲ τῇ Χριστιανικῇ Τέχνῃ ἢ παράστασις τοῦ Χριστοῦ ὡς Καλοῦ Ποιμένος ἢ καὶ αἱ ἀπόπειραι πρὸς ἀπεικόνισιν τοῦ Σωτῆρος μετὰ μορφῶν ἔχουσιν τὴν σφραγίδα Ἑλληνικῶν ἰδεωδῶν τύπων (Ἀντινόου, Εὐδουλέως κλπ.).

Δεύτερον γνώρισμα δυνάμενον νὰ χρησιμεύσῃ πρὸς χρονολογίαν τοῦ ἀγαλματίου εἶνε τὰ ἐπὶ τῆς βάσεως ἐκατέρωθεν τοῦ Ποιμένος δύο πρόδατα.

Ἐκ τῆς συγκρίσεως τῶν παραστάσεων τοῦ Καλοῦ Ποιμένος ἐπὶ τοιχογραφιῶν, Σαρκοφάγων κλπ. δύναται τις νὰ συναγάγῃ ὅτι αἱ παραστάσεις μετὰ τῶν δύο ἐκατέρωθεν προβάτων εἶνε τῷ ὄντι αἱ ἀρχαιότεραι· ἡ πρώτη παράστασις τοῦ Καλοῦ Ποιμένος τοῦ Α' ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ Β' αἰῶνος, ἡ κοσμοῦσα τὴν ὀροφὴν τῆς λεγομένης Κρύπτης τῆς Lucina ἐν τῇ Κατακόμβῃ τοῦ Ἀγ. Καλλίστου οὕτως ἐμφανίζεται· παρὰ τὸν Ποιμένα, ὅστις παρίσταται ἐκεῖ ἐν στάσει προσευχομένου (orans), ἴστανται ἐκατέρωθεν δύο πρόδατα ἀτενίζοντα αὐτόν⁴· κατὰ τὸν Β' καὶ Γ' αἰῶνα παρατηρεῖται μὲν μεγίστη ποικιλία περὶ τὴν παράστασιν τοῦ Καλοῦ Ποιμένος⁵,

¹ Αὐτόθι σελ. 124.

² Βλέπε τὴν τοιαύτην συζήτησιν κατὰ τὰς πηγὰς ἐν «Χριστῷ ἐν τῇ Τέχνῃ» σελ. 10 κέ.

³ Βλέπε εἰκ. ἐν Wulff ἔ. ἄ. Taf. I ἐν ἀρχῇ τοῦ ἔργου· ἡ εἰκὼν τοῦ Ποιμένος ἢ ἐν τῷ μέσῳ κύκλῳ τῆς ὀροφῆς, τῆς χωριζομένης διὰ κανονικῶν γραμμικῶν σχημάτων, ἐντὸς τῶν ὑποῶν ὑπάρχουσι ἔρωτες, πτηνὰ, ἄνθη, προσευχόμενοι κλπ., εἶνε σήμερον κατεστραμμένη, ἔχει ὅμως γενικῶς ἐρμηνευθῇ ὡς παριστάσα Καλὸν Ποιμένα.

⁴ Ὁ Καλός Ποιμὴν ἅμα τῇ ἐμφανίσει αὐτοῦ εἶτε ὡς διακοσμητικοῦ εἶτε καὶ ὡς συμβολικοῦ τύπου παρουσιάζει μεγίστην ποικιλίαν· ἄλλοτε λ. χ. ἐμφανίζεται πρὸ τῆς ποίμνης αὐτοῦ ἐρειδόμενος ἐπὶ βάθρου καὶ ἔχων χιαστὶ τοὺς πόδας κατ' ἀλεξανδρινὴν τεχντροπῖαν (οὕτως ἐν τῇ ἀρχαιοτάτῃ παραστάσει Καλοῦ Ποιμένος ἐν τῷ λεγομένῳ Κοιμητηρίῳ τοῦ μαθητοῦ τοῦ Παύλου Ἀμπλίου (Ρωμ. ΙΓ' 8) τοιοῦτου δὲ τύπου μίμησις εἶνε καὶ ὁ Ποιμὴν τοῦ Ἀμβωνος τῆς Θεσσαλονίκης, περὶ οὗ βλέπε κατωτέρω), ἄλλοτε παρίσταται καθήμενος ἐν μέσῳ τῆς Ποίμνης καὶ κρατῶν σύριγγα (οὕτως ἐν εἰκόνι τοῦ Ἀρκοσολίου τῆς Κατακόμβης τῆς Δομιτίλλης· βλέπε εἰκ. ἐν Wulff, αὐτόθι

¹ Βλέπε ἐν ἐκδ. Bonnet: Acta apostolorum apocrypha, Vol. II. 1 σελ. 217.

ἤδη ὁμῶς ἀπὸ τοῦ Γ' δύναται τις νὰ εἴπῃ ὅτι οἰονεὶ ἀποκρυσταλλοῦται ἢ ἐκ λόγων συμμετρίας πιθανώτατα προελθοῦσα εἰκὼν τοῦ Ποιμένου μὲ τὰ ἐκατέρωθεν δύο πρόβατα, ὡς βλέπομεν λ.χ. ἐν τῇ ὀροφῇ τῆς Cubicula τῆς Κατακόμβης Πέτρου καὶ Μαρκελλίνου — ἀρχῶν Γ' αἰῶνος — καὶ εἰς ἄλλα μνημεῖα, ἰδίᾳ δὲ εἰς τὰνάγλυφα τῶν Σαρκοφάγων τοῦ Γ' αἰῶνος· εἰς τὰνάγλυφα μάλιστα ταῦτα πλήν τοῦ λόγου τῆς συμμετρίας καὶ λόγοι οἰκονομίας χώρου συνετέλεσαν ἴσως εἰς τὴν γενίκευσιν τοῦ οὕτως ἐμφανιζομένου τύπου, ἥτοι τὴν τοποθέτησιν τῶν ἐκατέρωθεν δύο προβάτων ἀντὶ ὁλοκληρίου ποιμνης, ὡς βλέπομεν μάλιστα ἐν τῇ Σαρκοφάγῳ τῇ εὐρεθείσῃ ἐν τῇ S. Maria Antiqua — τοῦ Γ' αἰῶνος, Ἀλεξανδρινῆς τεχνοτροπίας, — ἐνθα ὁ τεχνίτης εἶχε πέντε θέματα νὰ παραστήσῃ, ἥτοι τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἰωνᾶ, τὴν εἰκονίζουσαν τὴν θανοῦσαν προσευχομένην, τὸν ἀναγινώσκοντα ἀπὸ παπύρου καὶ καθήμενον γέροντα καὶ τὴν βάπτισιν τοῦ Χριστοῦ (εἰκ. 4).

Εἰκ. 4. Τμήμα Σαρκοφάγου εὐρεθείσης ἐν S. Maria Antiqua ἐν Ρώμῃ (ἔργον Γ' αἰῶνος, Ἀλεξανδρινῆς τέχνης).

Ἐκ τῶν ἀναγλύφων τούτων ἤδη ἐλήφθη ὁ τύπος καὶ εἰς τὰγαλμάτια καὶ πρῶτον παράδειγμα τοῦ ἀντιγραφέντος ἐξ ἀναγλύφων τύπου ἔχομεν ἀσφαλῶς τὸν ἡμέτερον νεώτερον Καλὸν Ποιμένα τῶν Ἀθηνῶν¹ διὸ δικαίως κατατάσσομεν αὐτὸν

σελ. 63) κλπ. Ὁ τύπος μετὰ τῶν δύο ἐκατέρωθεν προβάτων τοσοῦτον ἦτο τὸν Γ' αἰῶνα διαδεδομένος, ὥστε βλέπομεν νὰ τίθεται καὶ ἐπὶ προσευχομένων καὶ ἄλλων (ἴδε εἰκ. ὀροφῆς Cubiculi, τοῦ λεγομένου Coemeterium majus, ἐν Wulff ἔ.α. σελ. 56, ἐνθα τετράκις ἐπαναλαμβάνεται) τοῦτο πλήν τῶν λόγων συμμετρίας καὶ χώρου, οὗς ἀναπτύσσον ἐν τῷ Κειμένῳ, γίνεται καὶ κατὰ μίμιν ἄλλων ἱστορικῶν παραστάσεων συνηθεσάτων τότε, ὡς εἶνε λ.χ. ἡ παράστασις τοῦ Δανιὴλ ἐν τῷ μέσῳ τῶν λεόντων.

¹ Ἰγὴν προβάτων ἐπὶ τῆς βάσεως ἄλλου ἀγαλματίου διασφύζοντα:

εἰς τὰ τέλη τοῦ Γ' ἢ τὸ πολὺ τὰς ἀρχὰς τοῦ Δ' αἰῶνος.

Τέλος τὸ ἔνδυμα, τὸ τόσῳ ιδιόρρυθμον, τὸ πιθανώτατα ἐκ μιμήσεως ἐνδυμάτων τοῦ κύκλου τῶν Διονύσου καὶ Σατύρων προερχόμενον, ὅμοιον τοῦ ὁποίου οὐδὲν ἀγαλμάτιον ἐκ τῶν γνωστῶν Καλῶν Ποιμένων ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ, καὶ μάλιστα ἡ ἐπιμελημένη τοῦ ἀγάλματος κατεργασία, ἀναγκάζουσι νὰ δεχθῶμεν ὡς χρόνον τῆς κατασκευῆς αὐτοῦ ἐποχὴν, ἐν ᾗ τὰ χριστιανικὰ ἔργα ἐνεπνέοντο εἰσέτι ἐκ τῶν ἀριστουργημάτων τῆς ἀρχαιότητος, ὡς εἶνε ὁ Γ' αἰὼν, καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ὁποίου τὰνατολικά θέματα δὲν εἶχον ἔτι τοσαύτην ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς Χριστ. Τέχνης, ὡς βλέπομεν νὰ γίνηται ἀπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου καὶ ἐφεξῆς. Αἱ λεπτομέρειαι τοῦ ἡμετέρου ἀγαλματίου εἶναι ἀληθῶς ἀριστοτεχνικαί· ἡ διάταξις τοῦ ἐνδύματος, ἡ κατεργασία τῶν ποδῶν, ἡ οὐλὴ κόμη καὶ αἱ τρίχες τῶν προβάτων ἀποδεικνύουσι τοῦτο· μόνον τὸ πρόσωπον τοῦ Ποιμένου ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς λοιπὰς λεπτομερείας τοῦ σώματος ὑπολείπεται κατὰ τὴν καλλιτεχνικὴν ἀξίαν καὶ φαίνεται πλησιάζον πρὸς τὰγαλμάτια τοῦ 2^{ου} τύπου· δὲν πρέπει ὁμῶς νὰ λησμονῇ τις ὅτι τὰ τοιαῦτα ἔργα ἔχουσι μᾶλλον τὴν σφραγίδα τοῦ βιομηχάνου, ἥτοι τοῦ κατὰ παραγγελίαν χειρωνακτικῶς ἐργαζομένου, ὡς συμβαίνει καὶ εἰς ἀντίγραφα ἔργων τῆς κλασσικῆς περιόδου, ἢ τῆς καλλιτεχνικῆς καὶ πρωτοτύπου χειρός.

Τὸ ἡμέτερον ἀγαλμάτιον ἡμεῖς τοῦλάχιστον δεχόμεθα πλησιάζον πρὸς τὸν ἀρχαιότερον Καλὸν Ποιμένα τῆς Ρώμης κατὰ τὴν καλλιτεχνικὴν ἀξίαν καὶ ὡς σύγχρονον αὐτοῦ· ἡ ὑπαρξὶς δὲ τοῦ ἀγαλματίου τούτου ἐν Ἑλλάδι καταρρίπτει καὶ τὴν ὑπὸ τοῦ de Rossi καὶ Strzygowski καθοριζομένην διακρίσιν εἰς ἀρχαιότερα καὶ νεώτερα μεθ' ὀρισμένων γνωρισμάτων. Νομίζομεν ὅτι αὐτὰ τὰ μνημεῖα ὁδηγοῦσιν ἡμᾶς νὰ δεχθῶμεν, ὅτι εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς — ἥτοι ἀπὸ τοῦ Γ' αἰῶνος, ὅποτε πιθανώτατα γίνεταί ἡ ἐμφάνισις τοιούτων ἀγαλματίων ἐξ ἀντιγραφῆς τῆς κυριωτέρας ἀναγλύφου ἀλληγορικῆς

μόνον εἰς τὸν δεύτερον Καλὸν Ποιμένα τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὸν εὐρεθέντα ἐν Tchinili-Kiosk καὶ δημοσιευθέντα τὸ πρῶτον ὑπὸ Laurent ἐν BCH XXIII (1899) σελ. 583 κέ. ἀλλὰ τοῦτο, ἐνεκα τῆς μεταγενεστέρως τεχνοτροπίας αὐτοῦ, ὡς μίμησις ἀρχαιοτέρου τύπου δύναται νὰ θεωρηθῇ.

τοῦ Χριστοῦ παραστάσεως ἐπὶ τῶν ἀρχαιοτέρων Χριστιανικῶν Σαρκοφάγων — Καλοὶ Ποιμένες κατεσκευάζοντο εἴτε μετὰ στροφῆς τῆς κεφαλῆς εἴτε κατὰ μέτωπον, εἴτε μετὰ τῆς μιᾶς χειρὸς κρατοῦσης καὶ τοὺς τέσσαρας πόδας τοῦ προβάτου εἴτε καὶ διὰ τῶν δύο χειρῶν, ἀναλόγως τῶν προτύπων, ἅτινα οἱ χριστιανοὶ τεχνῶνται εἶχον πρὸ ἑαυτῶν καὶ τῶν ἐπικρατουσῶν περὶ Χριστοῦ παραδόσεων (Χριστοφανειῶν)· τὴν μακρὰν ἢ βραχεῖαν οὕλην κόμην καὶ τὸ ὠσειδὲς ἢ στρογγύλον πλατὺ πρόσωπον πρέπει νὰ ἐρμηνεύσωμεν διὰ τῆς διακρίσεως τοῦ μικρασιατικοῦ καὶ ἀλεξανδρινοῦ τύπου, ἥτοι τῆς χρήσεως μακρᾶς μὲν κόμης καὶ ὠσειδοῦς προσώπου τῶν ἀγαλματίων τῶν ἱσταμένων ὑπὸ τὴν μικρασιατικὴν ἐπίδρασιν, ὡς εἶνε τὸ ἀρχαιότερον ἄγαλμα τῆς Ρώμης, καὶ βραχείας οὕλης κόμης καὶ πλατέος στρογγύλου προσώπου, ὡς εἶνε τὸ ἡμέτερον ἀγαλματίον καὶ οἱ λοιποὶ μεταγενέστεροι Καλοὶ Ποιμένες, οἱ ὡς μιμήσεις ἀλεξανδρινῶν τύπων δυνάμενοι νὰ θεωρηθῶσι.¹

III

Πρὸς συμπλήρωσιν τῆς συντόμου ταύτης περὶ Καλῶν Ποιμένων μελέτης, ὑπολείπεται νὰ ἐξετάσωμεν: τίνα *χρῆσιν* ἐποιοῦντο οἱ πρῶτοι Χριστιανοὶ τῶν ἀγαλματίων τούτων. Τὸ ζήτημα ἐρμηνεύει τὸ ἀκατέργαστον τῆς ὀπισθεν τῶν Καλῶν Ποιμένων παρουσιαζομένης πλευρᾶς. Πάντα σχεδὸν τάγαλματια καὶ ἰδίᾳ τοῦ λεγομένου 2^{ου} τύπου εἶνε ὀπισθεν ἀκατέργαστα καὶ φέρουσιν, ὡς εἶδομεν, ὁπῆν τινα ἄνωθεν κατάλληλον πρὸς ἔνθεσιν σιδηρᾶς συναρμογῆς· οἱ de Rossi, Bayet καὶ Strzygowski πρὸς ἐξήγησιν τούτου ὑποδεικνύουσι τὸν Εὐσέβιον (ἐν βίῳ Κωνσταντίνου, III, 49), ὅστις μαρτυρεῖ ὅτι ὑπεράνω δημοσίων κρηνῶν ἐτοποθετοῦντο (ἐπὶ

τινος κόγχης πιθανώτατα) Καλοὶ Ποιμένες· τὸ ἔθος τοῦτο καθιερώθη ἴσως ἀπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου καὶ τοῦτο μαρτυροῦσι πάντα σχεδὸν τὰ γνωστὰ ἀγαλματία πλὴν τοῦ ἀρχαιοτέρου τῆς Ρώμης καὶ τοῦ ἡμετέρου, ἅτινα ἔχουσι μὲν ἀκατέργαστον τὴν ὀπισθεν πλευράν, ἐλλείπει ὁμως καὶ ἡ τετράγωνος σχισμὴ καὶ ἡ ἄνωθεν ταύτης ὀπή.² ἂν δὲ εἰς τῶν λίγων, οἵτινες ἔπεισαν τοὺς ἀρχαιολόγους περὶ τῆς ἀρχαιότητος καὶ τῆς ἀναγωγῆς εἰς τὴν Γ' ἑκατ. τοῦ 1^{ου} ἀγαλματίου τῆς Ρώμης εἶνε καὶ ἡ διαφορὰ τῆς ὀπισθεν πλευρᾶς, εὐνόητον εἶνε ὅτι ἡ αὐτὴ διαφορὰ ἢ παρατηρουμένη καὶ εἰς τὸ ἀγαλματίον τῶν Ἀθηνῶν πείθει περὶ τῆς ἀρχαιότητος καὶ τοῦ ἡμετέρου, τοῦ φέροντος, ὡς καὶ ἄνωτέρω εἵπομεν, ὀπισθεν προεξοχὴν τινα ὁμοιάζουσιν πρὸς κορμὸν δένδρου, ἐφ' ἧς μάλιστα καὶ τὸ ὄλον ἄγαλμα στηρίζεται.

Ἀλλ' ἡ χρῆσις τῶν μεταγενεστέρων ἀγαλματίων Καλῶν Ποιμένων εἶνε ἐκ τοῦ Εὐσεβίου γνωστή· εἶνε ἄρα ὁμοία καὶ ἡ τῶν δύο ἀρχαιοτέρων ἀφ' οὗ τὸ ἔθος καθιεροῦται ἀπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, ἡμεῖς δ' ἐδέχθημεν ἀμφοτέρω τάγαλματια ὡς ἀνήκοντα εἰς τοὺς πρὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου

² Βλέπε ἐν Röm. Quartalschr. 3. 3. 1886 καὶ Εὐσεβίου ἐν βίῳ Κωνσταντίνου Βιβλ. Γ', 49, ἐκδ. Heikel, Leipzig, 1902, σελ. 98, ἔθθα λέγεται: «εἶδες δ' ἂν ἐπὶ μέσων ἀγορῶν κειμένης κρήναις τὰ τοῦ Καλοῦ Ποιμένος σύμβολα, τοῖς ἀπὸ τῶν θεῶν λογίων ὁρμωμένοις γνώριμα, τὸν τε Δανιὴλ σὺν αὐτοῖς λέουσιν ἐν χαλκῷ πεπλασμένον χρυσὸν τε πετάλοις ἐκλάμποντα».

Λίαν συμβάλλει πρὸς κατανόησιν τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ἐτίθεντο ἐπὶ κογχῶν Καλοὶ Ποιμένες, τμημα τοῦ διασωθέντος ἁμδωνος τῆς Θεσσαλονίκης, μνημείου τοῦ Β' αἰῶνος — ἀποκειμένου ἤδη ἐν τῷ Ὄθωμ. Μουσείῳ Κωνσταντινουπόλεως —, ἐν ᾧ, ὡς ὀρθότατα πρῶτος ὁ de Rossi διέκρινε, διασφίζεται τὸ κάτω μέρος Καλοῦ Ποιμένος μετὰ τῶν ποδῶν χιαστὶ ἐντὸς κόγχης, ὁμοίως πρὸς τὰς κόγχας, ἐφ' ὧν καὶ λοιπαὶ ἀνάγλυφοι παραστάσεις ὑπάρχουσιν (Ἀγγέλου, Θεοτόκου καὶ τριῶν Μάγων)· βλέπε εἰκ. ἐν Wulff, 3. 3. σελ. 134, εἰκ. 124 καὶ 125. Ὁ Strzygowski (ἐν Röm. Quart. 3. 3.) προσάγει πρὸς ἀποδείξιν τῆς χρήσεως τῆς παραστάσεως καὶ τινα ἐγκόλπια καὶ σταυροὺς ἐπὶ ξύλου ἢ ἐλεφαντοστοῦ τῶν συλλογῶν τοῦ Ἀγ. Ὁρους, ἐνθα παῖς ἐν σχήματι ποιμένος κάθεται μετὰ διεσταυρωμένων ποδῶν ἐπὶ λόφου (Καλὸς Ποιμὴν ἐπὶ τοῦ ὀμφαλοῦ), πρὸ τοῦ ὁποίου ῥέει ὕδωρ, ἐν ᾧ περὶς παρίστανται διάφορα ζῷα· εἰς ταῦτα διαβλέπει ἀρχαία χριστιανικὰ πρότυπα καὶ παραπέμπει διὰ τὴν αὐτὴν ἐπὶ μαρμαρίνων ἀναγλύφων χρῆσιν εἰς τὸ μικρὸν ἀνάγλυφον τῶν Ἀθηνῶν, ἐν ᾧ παρίσταται ποιμὴν κρατῶν ὑπὸ τὴν μασχάλην τὸ πρόβατον καὶ ἀπέναντι ἀνὴρ μετὰ φωτιστεφάνου καὶ δένδρου, ἐφ' οὗ ἀνέρπει ὄφεις (ἴδε εἰκόνα ἐν Cabrol, Diction. d'archeol. chret., I, μέρ. 2, σελ. 3086, εἰκ. 1094), οὗτινος ὁμως ἀμφισβητεῖται δικαίως ὁ χριστιανικὸς χαρακτήρ. Περὶ τῶν γλυπτῶν ἔργων τοῦ Ἀγίου Ὁρους, τῶν μικροτεγνημάτων κλπ. προβλ. τὸ νεωστὶ ἐκδοθὲν ὑπὸ τοῦ Συλλόγου πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων βιβλίων ἔργον μου «Τὸ Ἅγιον Ὄρος». Ἀθῆναι, 1915 σ. 133 κέ.

¹ Βλέπε περὶ διακρίσεως τῶν δύο τύπων ἐν τῷ ἔργῳ μου «Ὁ Χριστός ἐν τῇ Τέχνῃ» σελ. 94 καὶ 97 κέ.

Κατὰ τῆς διδομένης παρ' ἡμῶν χρονολογίας τοῦ ἀγαλματίου μόνον ἡ αὐστηρῶς κατὰ μέτωπον στάσις, ἡ ἀπὸ τῶν μέσων ἢ τέλους τοῦ Δ' αἰῶνος ἐπικρατήσασα ἐν τῇ Τέχνῃ, δύνανται ὡς σπουδαία ἀντίρρησις νὰ προβληθῇ· ἀλλ' ὁ Κανὼν οὗτος δὲν δύναται νὰ ἔχῃ βαρύντητα, καθόσον ἡ ἡμετέρα χρονολόγησις τοῦ ἀγαλματίου (ἀρχαί τοῦ Δ' ἢ καὶ τέλη τοῦ Γ' αἰῶνος) ἀποδέλπει ἐποχὴν, ἥτις δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ἡ μεταβατικὴ περίοδος τῆς ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ Β' μ.Χ. αἰῶνος ἀρξαμένης ἐξελίξεως, ἢ ὡς λέγεται, καταπτώσεως τῶν κλασσικῶν πλαστικῶν ἔργων.

Εἰκ. 5. Ἡ ὀπισθεν πλευρὰ τοῦ συμπλέγματος τοῦ Ὀρφῆως καὶ τοῦ νεωτέρου Καλοῦ Ποιμένος.

χρόνους; Νεώτεροι ἀρχαιολόγοι ὀρίζουσι τὴν χρῆσιν τῶν ἀρχαιότερων ἀγαλματίων Καλῶν Ποιμένων ὀρθότερον¹ δέχονται δηλ. ὅτι ταῦτα ἐχρησίμευσον ὡς νεκρικαὶ στήλαι καὶ ἐτίθεντο ἄνωθεν χριστιανικῶν τάφων· ἡ ἐξήγησις δὲ αὕτη εἶνε καὶ ἡ συμφωνοτέρα πρὸς τὴν συμβολικὴν ἔννοιαν τῆς παραστάσεως, τῆς ἀναφερομένης ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ Β' αἰῶνος εἰς τὴν μέλλουσαν ζωὴν, ὡς εἶδομεν, ἐρμηνεύει δὲ ἄλλως τὸ πλῆθος τῶν πανταχοῦ διαρκῶς ἀνακαλυπτομένων ἀγαλματίων, πρὸς κατὰσκευὴν τῶν ὁποίων ἀναμφιβόλως ἡ τοιαύτη χρῆσις ἔδωκε μεγίστην ὥθησιν¹.

Καὶ ἕτερον ὅμως μνημεῖον τοῦ ἡμετέρου Μουσείου, καίπερ ὀλίγῳ νεώτερον, συμβάλλει πρὸς ἐδραίωσιν τῆς γνώμης ταύτης περὶ χρήσεως Καλῶν Ποιμένων καὶ ἄλλων ἀρχαίων συμβολικῶν τύπων· τοῦτο εἶναι τὸ περίφημον γλυπτὸν σύμπλεγμα τοῦ Ὀρφῆως τὸ ἐξετασθὲν ὑπὸ τοῦ Strzygowski καὶ χρονολογηθὲν ὡς τῶν ἀρχῶν τοῦ Ε' αἰῶνος²,

¹ Πρὸς καὶ Wulff, ἔ. ἄ. σελ. 149.

² Ἐν Röm. Quartalschr. ἔ. ἄ. τεύχ. 4· ἐν τῷ ἡμετέρῳ Μου-

Εἰκ. 6. Ἀνάγλυφος παράστασις Ποιμένος ἐπὶ τοῦ ἄνω μέρους παραστάδος. (Συλλογὴ χριστιαν. γλυπτῶν Θεσίου).

τὴν ὀπισθεν πλευρὰν τοῦ ὁποῦ παραθέτομεν ἐνταῦθα, ὅπως συγκρίνωμεν ταύτην πρὸς τὴν ὁμοίαν τοῦ Καλοῦ Ποιμένος (εἰκ. 5)· ἡ μόνη διαφορὰ εἶνε ὅτι ἄνωθεν ἀπολήγει εἰς εἰδός τι ἄνθους, ἐν ᾧ τοῦ Καλοῦ Ποιμένος τὸ ἄνω μέρος ἔχει λαξευθῇ πιθανώτατα πρὸς ἐπίθεσιν ἐπιγραφῆς ἢ χριστιανικοῦ τινος συμβόλου· ὅτι δὲ πάντως ἐτίθετο — ἢ εἰς μεταγενεστέρους χρόνους ἐτέθη — τοιοῦτόν τι χριστιανικὸν σύμβολον δεικνύει καὶ ἡ ὀπὴ ἢ ἐπὶ τοῦ ἄνω μέρους τοῦ κορμοῦ τοῦ Ὀρφῆως ὑπάρχουσα.

σεῖψ εἶναι κατατεθειμένον ὑπ' ἀριθ. 2705· κατὰ τὸ Εὐρετήριον, τὸ ἔργον προέρχεται ἐξ Αἰγίνης, εὑρεθὲν τῷ 1885 (ὑψ. κορμοῦ ἀπὸ τῆς βάσεως 0·82). Ὁ τύπος τῆς τετραγώνου βάσεως εἶναι χαρακτηριστικὸς διὰ νεκρικὴν στήλην, παράλληλα δ' ἔχομεν καὶ εὐρήματα τῆς ΝΑ Μικρᾶς Ἀσίας (λ.χ. ὅμοιον Cippus ὑπάρχει εἰς τὸ Metropolitan Museum τῆς Νέας Ὑόρκης ἐκ Ταρσοῦ προερχόμενον· ἴδε Wulff, ἔ. ἄ. σελ. 149).

Προσθήκη.

Ἡ παράστασις τοῦ Καλοῦ Ποιμένος, ὡς συμβόλου, ἐκλείπει, ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ Ε' ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ Γ' αἰῶνος· εἰς μεταγενεστέρους χρόνους εἶνε ἐνίοτε ἡ παράστασις κυρίως ἐν ἀναγλύφοις ἐπὶ θωρακίων καὶ παραστάδων ἐκκλησιαστικῆς φαίνεται ἡ χρῆσις.

Τοιοῦτον ἀνάγλυφον ἐπὶ παραστάδος παραθέτομεν τὸ μέχρι τοῦδε ἀνέκδοτον, ἄγνωστον δὲ εἰς τοὺς ἀρχαιολογικοὺς κύκλους, τὸ ἀποκείμενον σήμερον ἐν τῇ χριστιανικῇ συλλογῇ τοῦ Θησείου (εἰκ. 6).

Ἐντὸς τετραγώνου, ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῆς παραστάδος λελαξευμένου, παρίσταται Ποιμὴν ἐνδευμένος μόνον χειριδωτὸν χιτῶνα μεταγενεστέρου τύπου καὶ κρατῶν πρόβατον κατὰ τὸν τρόπον τοῦ ἡμετέρου ἀνωτέρω ἐξετασθέντος Καλοῦ Ποιμένος· ἡ κεφαλὴ τοῦ προβάτου εἶνε ἐστραμμένη πρὸς τὸν Ποιμένα κατὰ τὸν χαρακτηριστικὸν τρόπον τῶν χριστιανικῶν μνημείων Βυζαντινῆς τεχνοτροπίας ἀπὸ τοῦ Ι' αἰῶνος καὶ ἐφεξῆς· ὑπὸ τοὺς πόδας τοῦ Ποιμένος εἶνε γεγλυμμένον φυτικὸν κόσμημα, ἔχον

μορφὴν ἀραβουργήματος, ἀπὸ τοῦ ὁποῖου ἐξέρχεται κύων, στρέφων τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ πρὸς τὸν Ποιμένα· τὸ κόσμημα καταλαμβάνει ὅλον σχεδὸν τὸν κενὸν χώρον τοῦ τετραγώνου καὶ ἀπολήγει εἰς φύλλα ἐπιμήκη ἢ στρογγύλα διὰ τρυπάνου κατεργασμένα· τὸ πρόσωπον τοῦ Ποιμένος εἶνε κατεστραμμένον, τὸ ὅλον δὲ ἀνάγλυφον παρουσιάζει τέχνην τοῦ Ι' αἰῶνος μετ' ἀραβικῆς ἐπιδράσεως.

Τινὲς τῶν Βυζαντινολόγων ἐρμηνεύουσιν ὁμοίως παραστάσεις, ὡς παριστώσας τὸν μῆνα Ἀπρίλιον παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς· ἐκεῖ ὅμως παρίσταται ὁ Ποιμὴν κρατῶν κρίον καὶ οὐχὶ πρόβατον¹. Ἡ παράστασις τῆς συλλογῆς τοῦ Θησείου πρέπει ἴσως νὰ ἐρμηνευθῇ ὡς μίμησις τύπου Καλοῦ Ποιμένος διακοσμητικοῦ χαρακτῆρος καὶ οὐχὶ συμβολικῆ εἰκῶν τοῦ Βυζαντινοῦ Ἀπριλίου.

Γεώργιος Ἀ. Σωτηρίου.

¹ Βλέπε τὰ λεγόμενα παρὰ Krumbacher, Ἱστορία Βυζ. λογοτεχνίας, μετάφρ. Σωτηριάδου, Τόμ. II σελ. 707-710· ἴδε καὶ ἔκφρασιν μηνῶν ἐν Byz. Zeitschr. IV, 1895 σελ. 543, ἐνθα ἡ ἔκφρασις τοῦ 2ου μηνός (Ἀπριλίου), ἡ ἀρρομένη ἀπὸ τοῦ: «Αἰπόλος κλπ.» οὐδεμίαν σχέσιν πρὸς παραστάσεις, οἷα ἡ ἡμετέρα, δύναται νὰ ἔχη.

"Αξου εὐρήματα

ὑπὸ

Εὐσταθίου Ν. Πετρουλάκη.

Κατὰ τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1908 ὁ Δ. Μανιάς εὗρεν ἐν τῷ ἀγρῷ του εἰς θέσιν «Γερακάρ» τοῦ χωρίου Ἀξοῦ τὸ ἀνάγλυφον οὗτινος φωτογραφίαν παραθέτω (εἰκ. 1)· ἡ φωτογραφία ληφθεῖσα ἐν κακῷ φωτιζομένῳ δωματίῳ δὲν ἀποδίδει εὐκρινῶς τὸ εἰκονιζόμενον. Ἐπὶ τοῦ ἀναγλύφου ὅμως αὐτοῦ διακρίνεται σαφῶς ὅτι πρόκειται περὶ τῆς θεᾶς Δήμητρος, ἥτις εἰκονίζεται ὡς βασίλισσα φέρουσα διάδημα καὶ ἐπὶ θρόνου καθημένη· ὑπὲρ τὸ διάδημα φέρει στέφανον ἐκ στάχυων καὶ κατὰ τὸ ἄνω ἀριστερὸν μέρος τοῦ θρόνου εἰκονίζεται λαμπάς. Τὸ ἀνάγλυφον εἶναι βεβλαμμένον κατὰ τὴν δεξιὰν χεῖρα καὶ τὸ δεξιὸν γόνυ. Ἐν τῷ τυμπάνῳ τοῦ

ἀναγλύφου ἀετώματος ὑπάρχει ἡμισέληνος οὐχὶ βεβαίως ὡς σύμβολον τῆς Δήμητρος ἀλλ' ὡς πληρωτικὸν τοῦ χώρου διὰ τὴν μισοκενίαν.

Ἡ ὅλη ἐργασία παρουσιάζει κακοτέχνημα τῶν τελευταίων Ῥωμαϊκῶν χρόνων. Τὸ ἀνάγλυφον εἶναι κατεσκευασμένον ἐκ κοινοῦ ἐγχωρίου μαρμάρου καὶ ἔχει ὕψος 0·81, πλ. 0·43, πάχ. 0·19, ἀπώκεται δὲ ἐν τῷ Μουσείῳ Ρεθύμνης (ἀριθ. 48).

Ἐχων πρὸ ὀφθαλμῶν ὅτι πιθανῶς ἐν τῇ θέσει ἐν ἣ εὗρέθη τὸ ἐν λόγῳ ἀνάγλυφον νὰ ὑπῆρχεν ἱερόν τῆς Δήμητρος, ἧς ἡ λατρεία τὰ μέγιστα ἦτο διαδεδομένη ἐν Κρήτῃ (πρβ. Preller, Demeter und Persephone σελ. 26 κέ.), ὡς δὲ μαρτυροῦσιν

Εἰκ. 1.

αἱ ἐπιγραφαί, τὰ νομίσματα καὶ τὰ παντὸς ἄλλου εἶδους μνημεῖα, ἡ λατρεία αὐτῆς διατηρήθη μέχρι τῶν τελευταίων πνοῶν τῆς εἰδωλολατρείας (*Daremberg, Saglio, Pottier DdA* λ. *Cérès*) ἐνέργησα τὸν Ἰούλιον τοῦ 1910 ἐντολῇ καὶ δαπάναις τῆς τότε κρητικῆς πολιτείας μικρὰν ἔρευναν ἐν αὐτῇ.

Δυστυχῶς τὸ πενιχρὸν τῆς διαθεσίσης πιστώσεως δὲν ἐπέτρεψε τὴν ἐντελῆ ἐξερεύνησιν τοῦ χώρου ἐκείνου καὶ οὕτω δὲν κατωρθώθη μὲν ἡ εὕρεσις τῶν ζητουμένων ἱερῶν, ἀλλ' ἡ πληθώρα τῶν εὗ-

ρεθέντων ἐκεῖ ἀναθηματικῶν εἰδωλίων πείθει ἡμᾶς ἀκραδάντως ὅτι ἀσφαλῶς ἐκεῖ ἐὰν ἐνεργηθῇ ἀνασκαφὴ εἰς εὐρυτέραν κλίμακα θὰ ἀγάγῃ εἰς φῶς τὸ ἱερὸν τῆς Δήμητρος.

Ἐκ τῶν διακοσίων περίπου ἀκεραίων καὶ μὴ πηλίνων εἰδωλίων, ἅπερ ἐν τῇ αὐτῇ ἀκριβῶς θέσει, ἐν ᾗ τὸ ἀνάγλυφον τῆς Δήμητρος, εὐρέθησαν, δημοσιεύω σήμερον ὀλίγα τινά. Ἐννοεῖται ὅτι ὑπῆρχεν ἐν τῇ αὐτῇ θέσει ἀπειρία ἄλλων συντριμμάτων ἄλλων εἰδωλίων. Πάντα ταῦτα μετεκομίσθησαν εἰς τὸ Μουσεῖον Ρεθύμνης.

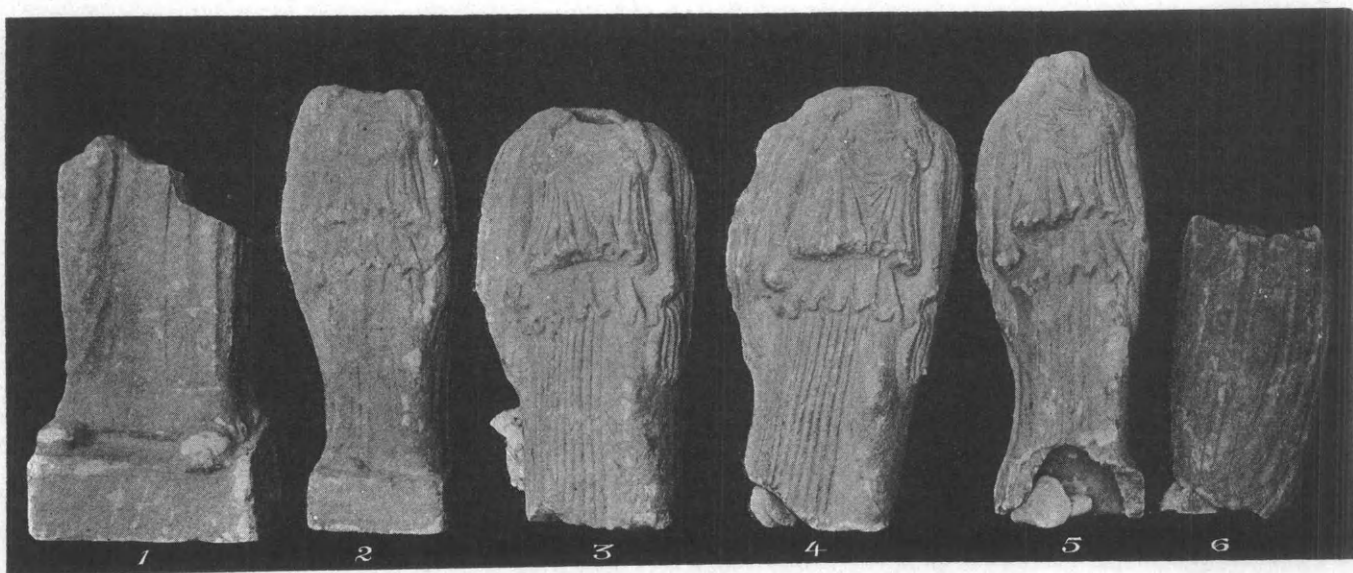
Ὁ πηλός, ἐξ οὗ ἔχουσι κατασκευασθῇ ταῦτα, εἶναι χονδροειδής, τὸ δὲ ἐπ' αὐτοῦ βερνικῶδες ἐπιχρῖσμα ἔχει καταστραφῇ ἐκ τῆς ὑγρασίας.

Εἰκ. 2· ἀριθ. 1. Εἰδωλον γυναικὸς μετὰ ποδῆρους χιτῶνος· ἐλλείπει τὸ ἀπὸ τῶν ἰσχυίων τμήμα· σωζόμενον ὕψ. 0·285, πλ. 0·16.

Ἀριθ. 2. Ἀκέφαλον εἰδωλον γυναικὸς φέρον χιτῶνα ποδῆρη καὶ ἱμάτιον· ὕψ. 0·325, πλ. κατὰ τὸ μέσον 0·13, αἱ χεῖρες τεταμέναι κατὰ τὰ πλάγια. Κάτωθεν τοῦ λαιμοῦ σφύζεται τὸ κάτω μέρος πλοκάμου κόμης.

Ἀριθ. 3. Ὅμοιον τῷ προηγουμένῳ ἐλλειπὲς τὴν κεφαλὴν καὶ τοὺς πόδας· ἐκατέρωθεν τοῦ λαιμοῦ σφύζονται τὰ κάτω ἄκρα πλοκάμου.

Τῇ μὲν ἀριστερᾷ τεταμένη κατὰ τὰ πλάγια κρατεῖ τὸ ἱμάτιον, τῇ δὲ δεξιᾷ ἐν τῇ αὐτῇ στάσει πιθανῶς ἀντικείμενόν τι· ὕψ. 0·30, πλ. κατὰ τὸ μέσον 0·16.

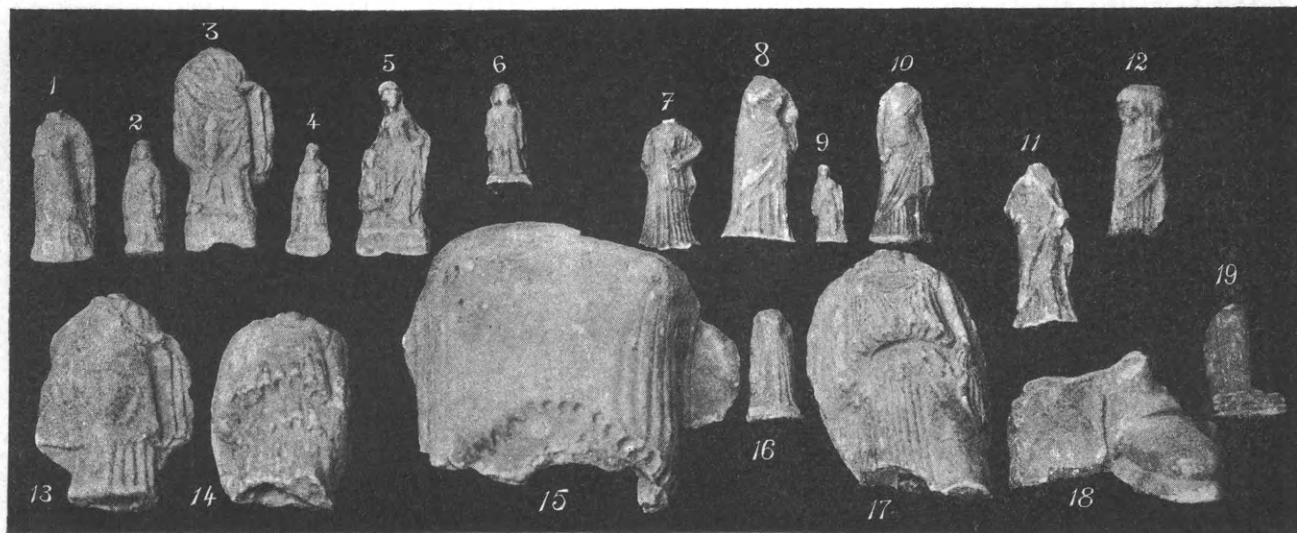
Εἰκ. 2.

Ἀριθ. 4. Ὅμοιον τῷ προηγουμένῳ μετὰ μείζονος τοῦ λαιμοῦ σφζομένου· ὁλόκληρον τὸ ἀριστερὸν ἄκρον γυμνόν. Ἐν τούτῳ διακρίνεται σαφῶς ὅτι κρατεῖ τι ἐν τῇ δεξιᾷ· ὕψ. 0·32, πλάτ. 0·165.

Ἀριθ. 5. Ὅμοιον τῷ προηγουμένῳ· ὀλιγώτερον ἐλλιπές κατὰ τὰ κάτω ἄκρα· ὕψ. 0·35, πλ. 0·127.

Ἀριθ. 6. Τεμάχιον στρογγύλου εἰδωλίου· ὕψ. 0·21, διάμ. 0·08.

Εἰκ. 3. ἀριθ. 1. Ἀκέφαλον εἰδῶλιον γυναικὸς

Εἰκ. 3.

μετὰ ποδήρους χιτῶνος καὶ ἱματίου· τῇ δεξιᾷ πιθανῶς φέρει προσφοράν τινα· ὕψ. 0·14, πλ. κατὰ τὸ μέσον 0·06.

Ἀριθ. 2. Εἰδῶλιον γυναικὸς μετὰ ποδήρους χιτῶνος καὶ ἱματίου· διὰ τῶν χειρῶν τεταμένον κατὰ τὰ πλάγια κρατεῖ πιθανῶς προσφοράς· ὕψ. 0·15, πλ. 0·04.

Ἀριθ. 3. Ἀκέφαλον εἰδῶλιον γυναικὸς μετὰ ποδήρους χιτῶνος καὶ ἱματίου· ὕψ. 0·20, πλ. 0·093.

Ἀριθ. 4. Εἰδῶλιον γυναικὸς μετὰ ποδήρους χιτῶνος καὶ ἱματίου· τῇ δεξιᾷ κεκαμμένη κρατεῖ προσφοράν τινα· ὕψ. 0·11, πλ. 0·04.

Ἀριθ. 5. Εἰδῶλιον γυναικὸς μετὰ ποδήρους χιτῶνος, ἱματίου καὶ διαδήματος. Τῇ δεξιᾷ κρατεῖ προσφοράν· παρ' αὐτὴν ἴσταται παιδίον ὅπερ ἐπίσης τῇ δεξιᾷ κρατεῖ τι· ὕψ. 0·157, πλ. 0·06.

Ἀριθ. 6. Ὅμοιον τῷ ὑπ' ἀριθ. 2· ὕψ. 0·106, πλ. 0·036.

Ἀριθ. 7. Ἀκέφαλον εἰδῶλιον γυναικὸς μετὰ ποδήρους χιτῶνος καὶ ἱματίου· ἡ δεξιὰ χεὶρ ἐλλείπει ἀπὸ τοῦ ἀγκῶνος, διὰ τῆς δεξιᾶς κρατεῖ δυσδιάκριτόν τι ἀντικείμενον· ὕψ. 0·125, πλ. 0·048.

Ἀριθ. 8. Ἀκέφαλον εἰδῶλιον γυναικὸς μετὰ ποδήρους χιτῶνος καὶ μανδύου· ἡ δεξιὰ εἶναι κεκαμ-

μένη ἐπὶ τοῦ στῆθους· τῇ δ' ἀριστερᾷ ἀνέχει ἐκ τῶν ὀπισθεν τὴν ἐσθῆτα· ὕψ. 0·166, πλ. 0·062.

Ἀριθ. 9. Εἰδῶλιον γυναικὸς μετὰ ποδήρους χιτῶνος καὶ ἱματίου· αἱ χεῖρες τεταμέναι κατὰ τὰ πλάγια· τῇ δεξιᾷ κρατεῖ δυσδιάκριτόν τι ἀντικείμενον· ὕψ. 0·081, πλ. 0·031.

Ἀριθ. 10. Ἀκέφαλον εἰδῶλιον γυναικὸς μετὰ ποδήρους χιτῶνος καὶ ἱματίου· τῇ δεξιᾷ κρατεῖ καρπὸν τινα πιθανῶς ροιᾶς· ὕψ. 0·154, πλ. 0·054.

Ἀριθ. 11. Ἀκέφαλον εἰδῶλιον γυναικὸς μετὰ ποδήρους χιτῶνος καὶ ἱματίου· ὕψ. 0·169, πλάτ. 0·045.

Ἀριθ. 12. Ἀκέφαλον εἰδῶλιον γυναικὸς· ἐλλιπές τὴν δεξιάν χεῖρα καὶ τοὺς πόδας· ὕψ. 0·153, πλάτ. 0·055.

Ἀριθ. 13. Ἀκέφαλον εἰδῶλιον γυναικὸς μετὰ ποδήρους χιτῶνος καὶ ἱματίου· ὕψ. 0·207, πλ. 0·14.

Ἀριθ. 14. Εἰδῶλιον γυναικὸς ἐλλιπές τὴν κεφαλὴν καὶ τοὺς πόδας ἀπὸ τῶν γονάτων· ἐκατέρωθεν τοῦ λαιμοῦ σφζονται τὰ κάτω ἄκρα τῶν πλοκάμων τῆς κόμης· αἱ χεῖρες τεταμέναι κατὰ τὰ πλάγια· τῇ δεξιᾷ κρατεῖ προσφοράν τινα· ὕψ. 0·21, πλ. 0·13.

Ἀριθ. 15. Τὸ ἀπὸ τοῦ λαιμοῦ μέρος τῶν ὀφθαλ-

μῶν ἔμπροσθεν τμήμα μεγάλου εἰδώλου γυναικὸς· ὕψ. 0·31, πλ. 0·31.

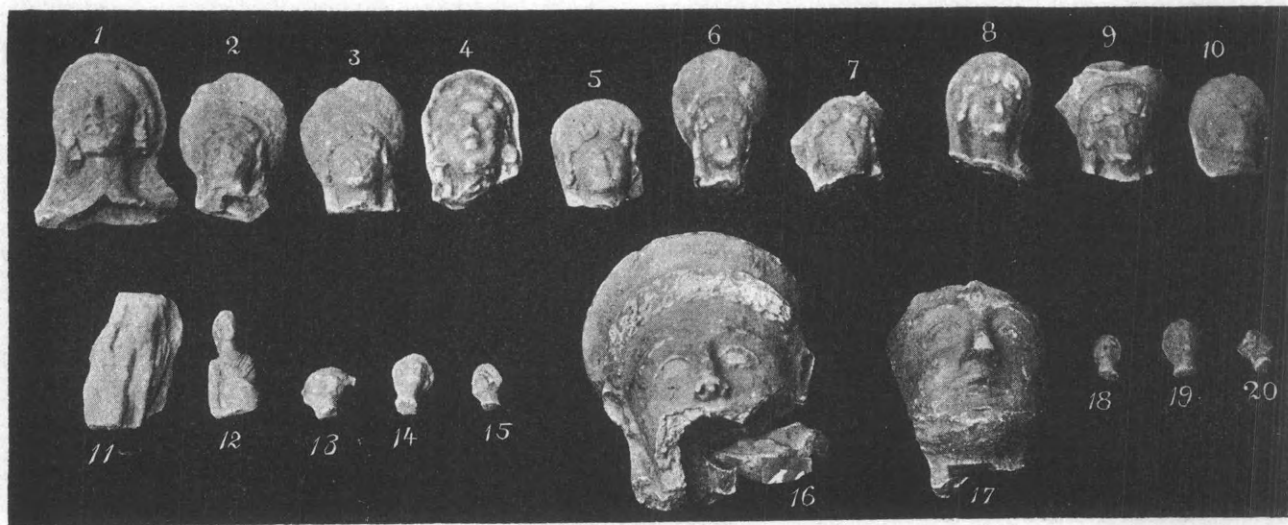
Ἀριθ. 16. Ἀκέφαλον εἶδωλιον γυναικὸς μετὰ ποδῆρους χιτῶνος καὶ ἱματίου· ὕψ. 0·115, πλάτ. 0·045.

Ἀριθ. 17. Εἶδωλιον γυναικὸς ἐλλιπὲς τὴν κεφαλὴν καὶ τοὺς πόδας μετὰ ποδῆρους χιτῶνος καὶ ἱματίου· αἱ χεῖρες τεταμέναι κατὰ τὰ πλάγια· τῇ

δεξιᾷ κρατεῖ ἀντικείμενόν τι· ἑκατέρωθεν τοῦ λαιμοῦ ἄκρα πλοκάμου· ὕψ. 0·30, πλ. 0·16.

Ἀριθ. 18. Τὸ πρόσθιον τμήμα τοῦ ἀριστεροῦ ποδὸς εἰδώλου μετὰ ὑποδήματος· πλαγίως σφύζεται τμήμα τοῦ ποδῆρους χιτῶνος· μῆκος ὑποδήματος 0·163, πλάτ. 0·085· μῆκος τοῦ ὅλου τμήματος 0·195.

Εἰκ. 4. ἀριθ. 1. Τὸ ἀπὸ ἀπὸ τῶν ὥμων τμήμα

Εἰκ. 4.

γυναικείας κεφαλῆς μορφῆς ἀρχαϊκῆς μετ' ἐνωτίων, κύμης ἐσχηματοποιημένης καὶ διαδήματος. Ἐπὶ τῆς ὅλης μορφῆς διακρίνεται ἡ γνωστὴ ἀρχαϊκὴ ἀπόπειρα πρὸς γέλωτα· ὕψ. 0·14, πλ. 0·107.

Ἀριθ. 2. Γυναικεία κεφαλὴ μορφῆς ἀρχαϊκῆς μετὰ κύμης ἐσχηματοποιημένης καὶ διαδήματος ὑψηλοῦ· χαρακτηριστικὰ λίαν ἀμυδρά· ὕψ. 0·11, πλάτ. 0·08.

Ἀριθ. 3. Κεφαλὴ ὁμοία τῇ προηγουμένῃ· χαρακτηριστικὰ ἥττον ἀμυδρά· ὕψ. 0·114, πλ. 0·085.

Ἀριθ. 4. Ἀρχαϊκῆς μορφῆς κεφαλὴ γυναικὸς μετὰ ἐνωτίων λίαν μακρῶν καταληγόντων εἰς ἄκρον σπειροειδές, κύμης ἐσχηματοποιημένης καὶ πέπλου· κλασσικὸς τύπος ῥινόος· χεῖλη λίαν παχέα πρὸς ἀπόπειραν γέλωτος μικρὸν διαστελλόμενα· ὕψ. 0·107, πλ. 0·077.

Ἀριθ. 5. Κεφαλὴ ὁμοία τῇ ὑπ' ἀριθ. 3 μετὰ διαδήματος στενωτέρου· ὕψ. 0·09, πλ. 0·072.

Ἀριθ. 6. Κεφαλὴ ὁμοία τῇ ὑπ' ἀριθ. 2· ὕψ. 0·116, πλ. 0·078.

Ἀριθ. 7. Κεφαλὴ ὁμοία τῇ προηγουμένῃ ἐλλι-

πῆς κατὰ τὸ ἄνω μέρος· ὕψ. 0·105, πλ. 0·073.

Ἀριθ. 8. Κεφαλὴ ὁμοία τῇ ὑπ' ἀριθ. 6 μετὰ διαδήματος στενωτέρου· ὕψ. 0·105, πλ. 0·073.

Ἀριθ. 9. Κεφαλὴ ὁμοία τῇ προηγουμένῃ· ἐλλιπὲς κατὰ τὸ ἄνω μέρος· ὕψ. 0·097, πλ. 0·097.

Ἀριθ. 10. Κεφαλὴ ὁμοία τῇ προηγουμένῃ· ὕψ. 0·089, πλ. 0·067.

Ἀριθ. 11. Γυμνὸν εἶδωλιον νεανίου ἐλλιπὲς τὴν κεφαλὴν καὶ τοὺς πόδας ἐπὶ τῶν ὥμων φέρει χλαμύδα· ἐν τῇ δεξιᾷ κρατεῖ δυσδιάκριτόν τι ἀντικείμενον· ὕψ. 0·116, πλ. 0·064.

Ἀριθ. 12. Εἶδωλιον γυναικὸς ἐλλιπὲς κατὰ τὰ ἄκρα· ὕψ. 0·091, πλ. 0·043.

Ἀριθ. 13, 14, 15, 18, 19, 20. Κεφαλαὶ εἰδωλίων γυναικείων.

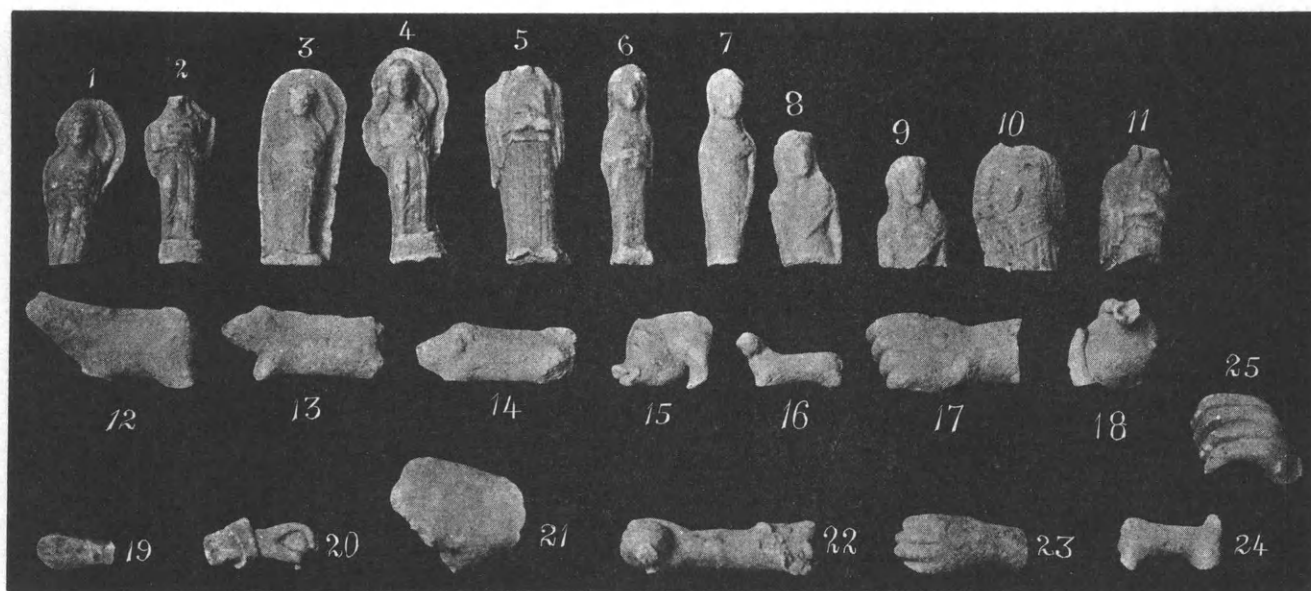
Ἀριθ. 16. Κεφαλὴ γυναικείου εἰδώλου μετὰ κύμης ἐσχηματοποιημένης καὶ διαδήματος· κάτωθεν τοῦ δεξιοῦ ὠτὸς σφύζεται τμήμα πλοκάμου· ἐλλιπὲς κατὰ τὸ κάτω τῆς ῥινόος τμήμα· ὕψ. 0·91, πλ. 0·16· ἡ κεφαλὴ αὕτη μετὰ τῆς ἐπομένης εὐρέθη εἰς τὸ Μετόχιον Ἀπλαδιανὰ ἀπέχον μίαν ὥραν

τῆς Ἀξοῦ.

Ἀριθ. 17. Κεφαλὴ εἰδώλου ἀνδρικοῦ ἐλλιπὲς κατὰ τὸ ἄνω μέρος καὶ τὰ πλάγια· φέρει ἐσχημα-

τοποιημένον μικρὸν πώγων· ὕψ. 0·165, πλ. 0·125.

Εἰκ. 5· ἀριθ. 1. Εἰδώλιον γυναικὸς ἐλλιπὲς τοῦς πόδας μετὰ ποδῆρους χιτῶνος, ἱματίου καὶ πέπλου·

Εἰκ. 5.

ἡ ἀριστερὰ ὑψοῦται πρὸς τὴν κεφαλὴν, τῇ δὲ δεξιᾷ κεκαμμένη ἐπὶ τοῦ στήθους φέρει προσφορὰν τινα, πιθανῶς πτηνόν· ἐκατέρωθεν τοῦ λαιμοῦ πλόκαμοι· ὕψ. 0·148, πλ. 0·053.

Ἀριθ. 2. Ὅμοιον τῷ προηγουμένῳ ἐλλιπὲς τὴν κεφαλὴν· τῇ δεξιᾷ κρατεῖ πτηνόν· ἡ βάσις φέρει σπειροειδῆ ἀνάγλυφον διάκοσμον· ὕψ. 0·143, πλ. 0·056.

Ἀριθ. 3. Ὅμοιον τῷ προηγουμένῳ· ὕψ. 0·173, πλ. 0·067· ἡ βάσις ἄνευ διακόσμου.

Ἀριθ. 4. Ὅμοιον τῷ ὑπ' ἀριθ. 1 μετὰ βάσεως φερούσης σπειροειδῆ διάκοσμον· ὕψ. 1·178, πλάτ. 0·066.

Ἀριθ. 5. Εἰδώλιον γυναικὸς μετὰ ποδῆρους χιτῶνος καὶ ἱματίου, ἐλλιπὲς τὴν κεφαλὴν καὶ τὴν βάσιν· ἐκατέρωθεν τοῦ λαιμοῦ πλόκαμοι πρὸς τὸ στήθος κατερχόμενοι· δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν ἐπὶ τοῦ στήθους κεκαμμένων κρατεῖ πιθανῶς χοιρίδιον· ὕψ. 0·173, πλ. 0·065.

Ἀριθ. 6. Εἰδώλιον γυναικὸς μετὰ ποδῆρους χιτῶνος ἱματίου καὶ πέπλου· ἐκατέρωθεν τοῦ λαιμοῦ πλόκαμοι· δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν ἐπὶ τοῦ στήθους κεκαμμένων κρατεῖ δυσδιάκριτόν τι ἀντικείμενον· ὕψ. 0·106, πλ. 0·043.

Ἀριθ. 7. Εἰδώλιον γυναικὸς μετὰ ποδῆρους χιτῶνος· ἐκατέρωθεν τοῦ λαιμοῦ πλόκαμοι· ἀμφοτέραι αἱ χεῖρες τεταμέναι κατὰ τὰ πλάγια· ὕψ. 0·017, πλ. 0·045.

Ἀριθ. 8. Εἰδώλιον ἐλλιπὲς κάτω ἀπὸ τῶν ἰσχίων πλόκαμοι ἐκατέρωθεν τοῦ λαιμοῦ· αἱ χεῖρες τεταμέναι κατὰ τὰ πλάγια· ὕψ. 0·11, πλ. 0·056.

Ἀριθ. 9. Ὅμοιον τῷ προηγουμένῳ· ὕψ. 0·092, πλάτ. 0·059.

Ἀριθ. 10. Εἰδώλιον γυναικὸς ἐλλιπὲς τὴν κεφαλὴν καὶ τὰ κάτω ἄκρα μετὰ χιτῶνος καὶ ἱματίου· τῇ δεξιᾷ κεκαμμένη ἐπὶ τοῦ στήθους κρατεῖ πιθανῶς πτηνόν· Ἐπὶ τοῦ βραχίονος ἄνωθεν τοῦ ἀγκῶνος φέρει ψέλλιον· ὕψ. 0·103, πλ. 0·079.

Ἀριθ. 11. Ὅμοιον τῷ ὑπ' ἀριθ. 5· ἐλλιπὲς τὴν κεφαλὴν κατὰ τὰ ἄνω ἄκρα· ὕψ. 0·11, πλ. 0·064.

Ἀριθ. 12. Ἀναθηματικὸν χοιρίδιον ἄρρεν· ἐλλιπὲς τὴν κεφαλὴν καὶ τὰ ἄκρα· ὀπισθεν διακρίνονται οἱ ὄρχεις αὐτοῦ· μῆκ. 0·13, ὕψ. 0·06.

Ἀριθ. 13. Ὅμοιον τῷ προηγουμένῳ· ἀβλαβὲς τὴν κεφαλὴν· μῆκ. 0·13, ὕψ. 0·055.

Ἀριθ. 14. Ὅμοιον τῷ προηγουμένῳ· μῆκος 0·125, ὕψ. 0·042.

Ἀριθ. 15. Τὸ ἀπὸ τῶν ἐμπροσθίων ποδῶν τμήμα

ἀγριοχοίρου· μήκ. 0·085, ὑψ. 0·063.

Ἀριθ. 16. Εἰδωλίον δυσδιορίστου ζώου· μήκος 0·088, ὑψ. 0·023.

Ἀριθ. 24. Ὅμοιον τῷ προηγουμένῳ· μήκος 0·083, ὑψ. 0·033.

Οἱ χοῖροι προσεφέροντο κατὰ προτίμησιν ὡς ἐξελαστήρια θύματα. Πρβ. Αἰσχύλου Εὐμ. 293 «καθαρμοῖς χοιροκτόνοις» *Baumeister*, DkA λ. *Demeter und Kora*.

Ἀριθ. 17. Τὸ ἀπὸ τοῦ καρποῦ τμήμα τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς εἰδωλίου· μήκ. 0·125, πλ. 0·065.

Ἀριθ. 18. Καρπὸς ροιᾶς· σφύζονται δύο δάκτυλοι τῆς κρατούσης ποτὲ αὐτὸν χειρὸς· ὑψ. 0·068, διαμ. 0·062.

Ἀριθ. 19. Τὸ ἀπὸ τοῦ καρποῦ τμήμα τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς εἰδωλίου· κρατεῖ καρπὸν ροιᾶς· μήκ. 0·06, πλ. 0·028.

Ἀριθ. 20. Τὸ ὀλίγον ἄνωθεν τοῦ καρποῦ τμήμα

τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς εἰδωλίου· διατηρεῖται τεμάχιον ἱματίου· κρατεῖ καρπὸν ροιᾶς· μήκ. 0·087, πλάτ. 0·03.

Ἀριθ. 21. Τὸ ὀλίγον κάτω τοῦ καρποῦ τμήμα τῆς δεξιᾶς χειρὸς εἰδωλίου. Ὁ μέγας δάκτυλος, ὁ δείκτης καὶ ὁ μέσος ἐλλείπουσι· μήκ. 0·10, πλ. 0·08.

Ἀριθ. 22. Τὸ ἀπὸ τοῦ ἀγκῶνος τμήμα τῆς δεξιᾶς χειρὸς εἰδωλίου· κρατεῖ καρπὸν ροιᾶς· σφύζεται τὸ κάτω μέρος τῶν χειρῶν· μήκ. 0·155.

Ἀριθ. 23. Τὸ ἀπὸ τοῦ καρποῦ τμήμα ἀριστερᾶς χειρὸς εἰδωλίου· κρατεῖ καρπὸν ροιᾶς· μήκ. 0·106, πλάτ. 0·048.

Ἀριθ. 25. Τὸ ὀλίγον κάτωθεν τοῦ καρποῦ τμήμα ἀριστερᾶς χειρὸς εἰδωλίου ἐλλείπει ὁ μέγας δάκτυλος· μήκ. 0·083, πλ. 0·075.

Ἐν Ρεθύμνῃ.

Εὐστάθιος Ν. Πετρουλάκης.

Κρητικῆς Ἀτσιπάδας τάφοι

ὑπὸ

Εὐσταθίου Ν. Πετρουλάκη.

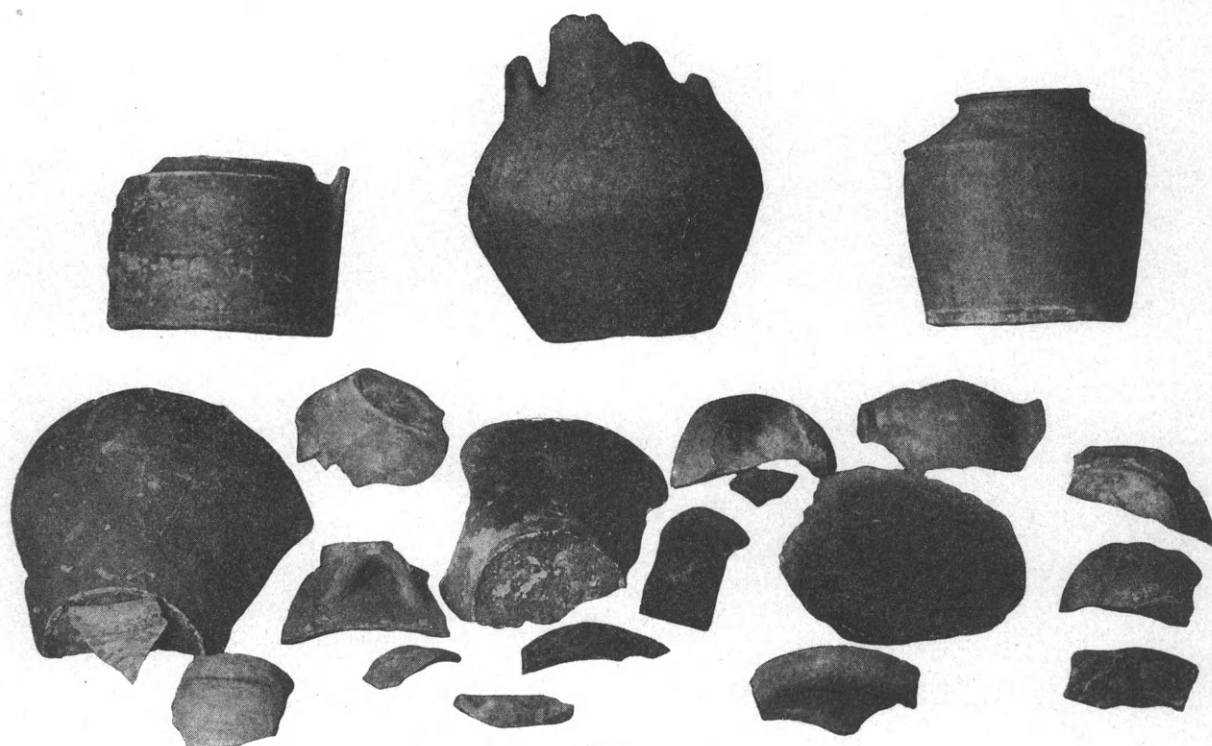
Τάφοι ἐν πηλίνοις ἀγγείοις ἀνήκοντες εἰς τοὺς χρόνους τῆς ἀπὸ τῆς ὑστερομινωϊκῆς ἢ μυκηναϊκῆς εἰς τὴν γεωμετρικὴν περίοδον μεταβάσεως.

Λαθὼν ἀφορμὴν ἔκ τινος τυφλοστόμου ἀμφορέως μετὰ γραμμικοῦ διακόσμου, ὃν χωρικός τις ἐν θέσει «Παίζουλον» τοῦ χωρίου Ἀτσιπάδας τῆς ἐπαρχίας Ἀγ. Βασιλείου εὗρεν, ἐνήργησα μικρὰν ἔρευναν ἐπὶ τοῦ χώρου ἐκείνου τὸν Ἰούλιον τοῦ 1912 καὶ τὸν Αὐγούστον τοῦ 1913. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον χρηγηθεῖσα πίστωσις κατ'ἀμφοτέρας τὰς ἐρέυνας δὲν ὑπερέβαινε ἐν τῷ συνόλῳ τὰς διακοσίας δραχμὰς δὲν κατορθώθη ἡ ἐξερεύνησις εἰμὴ ἐλαχίστου μέρους.

Ἡ θέσις δὴλα δὴ «Παίζουλος» τοῦ χωρίου Ἀτσιπάδας ἀποτελεῖ τοὺς πρόποδας ὑψηλοτέρου λόφου, ὅστις ἀσφαλῶς θὰ ἐχρησίμευεν ὡς νεκροταφεῖον ἀγνώστου ἐπὶ τοῦ παρόντος πόλεως, ὡς

δύναται τις νὰ συμπεράνῃ ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐν ἀγγείοις τάφων, οἵτινες εὐρέθησαν ἐν τῇ σχετικῶς μικρᾷ ἐρευνήθεισῃ ἐκτάσει.

Ἐν ἐκτάσει δὴλα δὴ ἐχούσῃ μήκος μὲν ἐννέα μέτρων, πλάτος δὲ πέντε, εὐρέθησαν ἐν βάθει 0·50 εἴκοσι καὶ εἰς τάφοι ἐν πηλίνοις ἀγγείοις. Τῶν ἀγγείων τούτων τὰ πλεῖστα τοσοῦτον εἶχε περισφίγγει ἡ γῆ, ὥστε μόνον εἰς ἄπειρα τεμάχια διηρημένα ἐξήγοντο. Μόλις τέσσαρα τούτων κατώρθωσα νὰ ἐξαγάγω σχεδὸν ἀκέραια. Τῶν περισσοτέρων ἀγγείων τὸ στόμιον ἐκαλύπτετο ὑπὸ τετραγώνου πλακῶς ἐχούσης μικρὰν κοιλότητα κατὰ τὸ μέσον, τῶν δὲ ἄλλων ὑπὸ πηλίνων τεμαχίων. Πάντα τὰ ἀγγεῖα περιεῖχον ὅττ' ἀμικρῶν παιδίων μετὰ μεγάλης ποσότητος χώματος, ἥτις εἰσελθοῦσα εἰς αὐτὰ ἀπετέλεσε μετὰ τῶν ὀστέων μίαν μᾶζαν, οὕτω δὲ πάντα τὰ ὅττ' αὐτὰ ἦσαν τελείως σεσαθρωμένα καὶ εἰς μυρία τεμάχια διηρη-

Εἰκ. 1.

Εἰκ. 2.

μένα. Καὶ τὰ μικρότερα τεμάχια τῶν ἀγγείων τούτων μόλις 0·10-0·15 ὕψους περιεῖχον ὅστ' αἰδίων· ἐπομένως οὐ μόνον τὰ μεγάλα ἀγγεῖα ἀλλὰ καὶ τὰ μικρὰ ἐχρησιμοποιοῦντο πρὸς ἐναποθέσεις ὁσίων καὶ οὐχὶ ὡς ἀπλᾶ κτερίσματα ὡς ὑπεστηρίχθη ὑπὸ τινων· πρβ. Zehetmaier: Leichenverbrennung und Leichenbestattung im alten Hellas σελ. 128.

Τὰ περισσότερα τῶν ὁστοδόχων τούτων ἀγγείων ἐστηρίζοντο ἐκατέρωθεν διὰ λίθων, τινὰ δὲ τούτων

καὶ ἦσαν τεθειμένα ὑπὸ τὴν κοιλότητα μεγάλων τινῶν λίθων. Ἐντὸς τῶν μεγάλων ἀγγείων ὑπῆρχε καὶ ἀνὰ ἓν μικρότερον· τὰ χρώματα εἶνε πολὺ ἡλ-
λοιωμένα ἐκ τῆς ὑγρασίας· μέλαν, ἐρυθρὸν καὶ καστανόχρουν διακρίνεται εἰσέτι σαφῶς· πιθανῶς καὶ λευκόν. Ἀνθρακας μετὰ τέφρας διέκρινα σαφῶς ἔν τισι τῶν τάφων τούτων· ἐν τοῖς περισσοτέροις ὅμως αὐτῶν πᾶσα σαφὴς καὶ ἀναμφίβολος παρατήρησις ἦτο ἀδύνατος διὰ τὴν ἐπελθοῦσαν ἀταξίαν ἐκ τῆς προηγηθείσης κατὰ καιροὺς σκαφῆς τοῦ

Εἰκ. 3.

χώρου ὑπὸ τοῦ ἰδιοκτῆτου τοῦ ἀγροῦ. Πάντες οἱ εὐρεθέντες τάφοι ἐν ἀγγείοις περιεῖχον, ὡς προηγουμένως εἶπον, ἀνεξαιρέτως ὅστ'α παίδων.

Βεβαίως ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ λόφου θὰ εὐρίσκωνται καὶ οἱ τάφοι τῶν πρεσβυτέρων. Τούτους ἔχει καθῆκον ἡ ἀρχαιολογικὴ ὑπηρεσία νὰ ἀναζητήσῃ βραδύτερον. Ἐν τῇ ἀναζητήσει δὲ τούτων θὰ εὕρῃ ἀσφαλῶς καὶ ἄλλα τινὰ διαφωτίζοντα τὰς ἐγειρομένας ἀπορίας περὶ τῆς πόλεως, εἰς ἣν ἀνήκε τὸ νεκροταφεῖον τοῦτο καὶ περὶ ἄλλων πολλῶν. Ἐν **εἰκ. 1** εἰκονίζονται τινὰ ἐκ τῶν εὐρεθέντων μεγαλύτερων ἀγγείων καὶ τεμάχια τούτων.

Ὁ προτελευταῖος ἐν τῇ προτελευταίᾳ σειρᾷ εἰκονιζόμενος πήλινος δίσκος φέρει μέλαιναν σπεῖραν· ἀνάλογον διάκοσμον ὄρα ΑΕ 1910 227 (*Κεραμόπουλος*, Μυκηναῖκοι τάφοι) εἰκ. 18 α, ΑΕ 1912 110 καὶ 111 (*Ure* Μυκαλησσός) εἰκ. 3 δεξιὰ καὶ εἰκ. 5. Ἀνὰ ἐν ἐκ τῶν ἐν **εἰκ. 2** εἰκονιζομένων

ἀγγείων εὐρέθη, ἐν τοῖς μεγαλυτέροις ἀγγείοις, ἐν οἷς περιεῖχοντο τὰ ὅστ'α τῶν νεκρῶν. Τὰ ἐν τῇ τελευταίᾳ σειρᾷ τῆς αὐτῆς εἰκόνος τέσσαρα πήλινα τεμάχια μετὰ γραμμῶν εἰσεχουσῶν καὶ ἐξεχουσῶν ἀπετέλουν ἀνὰ δύο βάσιν ἀγγείου τινὸς καὶ αἱ ἐξοχαὶ τοῦ ἐνὸς εἰσῆρχοντο εἰς τὰς εἰσοχὰς τοῦ ἄλλου πρὸς καλυτέραν στερέωσιν· τὸ ἐν τούτων εὐρέθη ἤδη ἐκ τῆς ὑγρασίας ἀποκεκολλημένον, τὸ δ' ἕτερον ἀπεκόλλησα ὁ ἴδιος· ὁμολογῶ ὅτι πρὸς στιγμὴν ἐνόμισα ὅτι εἶχον πρὸ ἐμοῦ εἰδός τι γραμμικοῦ ἀλφαβήτου· τὰ ἐν τῇ κάτω σειρᾷ τῆς αὐτῆς εἰκόνος εἰκονιζόμενα χαλκᾶ τεμάχια εἶναι τὰ μόνα εὐρεθέντα.

Ἡ **εἰκ. 3** εἰκονίζει τάφους ὡς εὐρέθησαν κατὰ χώραν.

Ἐν Ῥεθύμνῃ 1914.

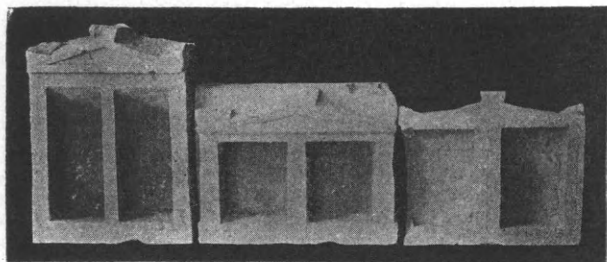
Εὐστάθιος Ν. Πετρουλάκης.

Ρεθύμνης μουσεϊον

ὑπὸ

Εὐσταθίου Ν. Πετρουλάκη.

Εικ. 1. Τρεῖς ναυιδιόσχημοι θῆκαι ἐξ ἐγχωρίου φαιοῦ τιτανολίθου· ἡ πρώτη ἔχει ὕψ. 0·315, πλ.

Εικ. 1.

0·218, 0·232, πάχ. 0·124, βάθος τῆς θήκης 0·082· ἡ δευτέρα ἔχει ὕψ. 0·225, πλάτ. 0·275, πάχ. 0·15, βάθος τῆς θήκης 0·092· ἡ τρίτη ἔχει ὕψ. 0·222, πλ. 0·26, πάχ. 0·10, βάθος τῆς θήκης 0·046. Εὐρεθεῖσαι ἐν Ἐλευθέρῃ μετεκομίσθησαν εἰς τὸ Μουσεῖον Ρεθύμνης (ἀρ. 76)· ἐχρησίμευον πιθανῶς πρὸς ἐναπόθεσιν εἰκόνων.

Εικ. 2. Ἐπιτάφιος πλάξ τεθραυσμένη εἰς δύο

Εικ. 2.

α]νεπαύσαν[το
δ μακάριος Γα·
βατίων τοῦ προ·
δοκῶ καλαν[τ·
ιουνίων.

ἐξ ἐγχωρίου φαιοῦ τιτανολίθου· ὕψ. 0·48, πλάτ. 0·22, πάχ. 0·064· ὕψ. γραμμ. 0·027. Εὐρεθεῖσα ἐν τῷ χωρίῳ Πηγῇ τῆς ἐπαρχίας Ρεθύμνης μετεκομίσθη εἰς τὸ Μουσεῖον Ρεθύμνης (ἀριθ. 36).

Ἐν τῷ ἄνω μέρει φέρει σταυρὸν καὶ ἄνωθεν μὲν τῆς ὀριζοντίας γραμμῆς τούτου ὑπάρχουσι δύο μικρότεροι σταυροί, κάτωθεν δὲ τὰ γράμματα Α Ψ.

Εικ. 3. Τεμάχιον σωλῆνος ἐκ μολύβδου· μήκ. 0·39· διαμ. 0·095· ὕψ. γραμμ. 0·02. Εὐρεθὲν ἐν Δράμῃ (Ὑδραμῖα) Ἀποκορώνου μετεκομίσθη εἰς τὸ Μουσεῖον Ρεθύμνης (ἀρ. 90).

Εικ. 3.

Σωλῆνες Δρύτωνος.

Τὸ τεμάχιον τοῦτο ἀπετέλει μέρος μολυβδίνου σωλῆνος ὁδραγωγείου.

Εικ. 4. Ὁρθογώνιον ἐκ φαιοῦ ἐγχωρίου τιτανολίθου· ὕψ. 0·285, πλάτ. 0·333, πάχ. 0·154· ὕψ. γραμμ. 0·019, 0·035, 0·04. Εὐρεθὲν ἐν Ρεθύμνῃ παρὰ τὸ διοικητήριον ἀπόκειται ἐν τῷ Μουσείῳ (ἀριθ. 22).

Εἶνε ἐλεγεῖον, οὗ ὁ πρῶτος στίχος εἶναι ἐξάμετρος, ὁ δὲ δεύτερος πεντάμετρος:

Ἡ ἔννοια εἶναι μοι ἀσαφής.

«Καθ' ἃ μοι ἔγραψεν ὁ κ. Gerola πρόκειται πάντως περὶ ἐπιγραφῆς πρὸς τιμὴν τοῦ rettore

Εἰκ. 4.

Stemmata solu tibi si ²sunt Civrane repotas
³Non aliud potuit ⁴stemmata 2ⁿⁱ posult.

Ρεθύμνου Αἰοῖσε Civran, ὅστις ἀπέθανεν ἐν τῷ ἀξιώματι τούτῳ τὴν 10^{ην} Ἰανουαρίου 1616».

Τὸ Civrane εἶναι κύριον ὄνομα. Τὸ Civranus, ὡς μοι ἔγραψεν ὁ κ. Ξανθουδίδης ἐρωτηθεὶς, ἀναφέρεται καὶ ἀλλαχοῦ (Civrano Andrea prieur d. s. Antonio de Candie 1392 δις· σελ. 48, 52 Noiret). Πολλοὶ Civrani ἀναφέρονται εἰς Malmnet. III indice 513 καὶ Ἅγιος Civran in isola. Πάπα: Civran XII, XIII.

Τὸ repotas πιθανῶς εἶναι σφάλμα τοῦ λιθουργοῦ ἀντὶ τοῦ reposta.

Ἐν Ρεθύμνῃ.

Εὐστάθιος Ν. Πετρουλάκης.

Χριστιανικὸν Ἀσκληπιεῖον

ὑπὸ

Ἀνδρέου Ευγγοπούλου.

Αἱ ἀπὸ τοῦ 1876 καὶ ἐφεξῆς διενεργηθεῖσαι ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἀνασκαφαὶ παρὰ τοὺς νοτίους πρόποδας τῆς Ἀκροπόλεως, αἱ ἀποκαλύψασαι τὰ εἰσόδους τοῦ Ἀσκληπιείου καὶ τῶν ἄλλων ἐκεῖ ἀρχαίων οἰκοδομημάτων, ἔφερον εἰς φῶς καὶ τὰ ἐδάφη τριῶν χριστιανικῶν ἐκκλησιῶν ὡς καὶ πολλῶν τάφων. Ἐπίσης δὲ ἀπεκαλύφθη παρὰ τὸν βράχον καὶ ἐπίμηκες οἰκοδόμημα, καταλαμβάνον ἐν μέρει τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας στοᾶς, διευθυνομένη δὲ παραλλήλως τοῦ βράχου καὶ καταλήγον πρὸ τῆς εἰσόδου σχεδὸν τοῦ ἐκεῖ ὑπάρχοντος σπηλαίου ¹ (εἰκ. 1).

Ἐκ τῶν ἐκκλησιῶν τούτων οὐδὲν σήμερον διασώζεται διότι τὰ θεμέλια αὐτῶν διελύθησαν κατόπιν, ἅτε περιέχοντα ἀρχαῖα μάρμαρα (Πρακτ. 1876 σ. 24). Γνωρίζομεν δὲ τὰ ἔχνη ταῦτα τῶν ἐκκλησιῶν μόνον ἐκ τῶν σχεδίων τοῦ Lambert ²,

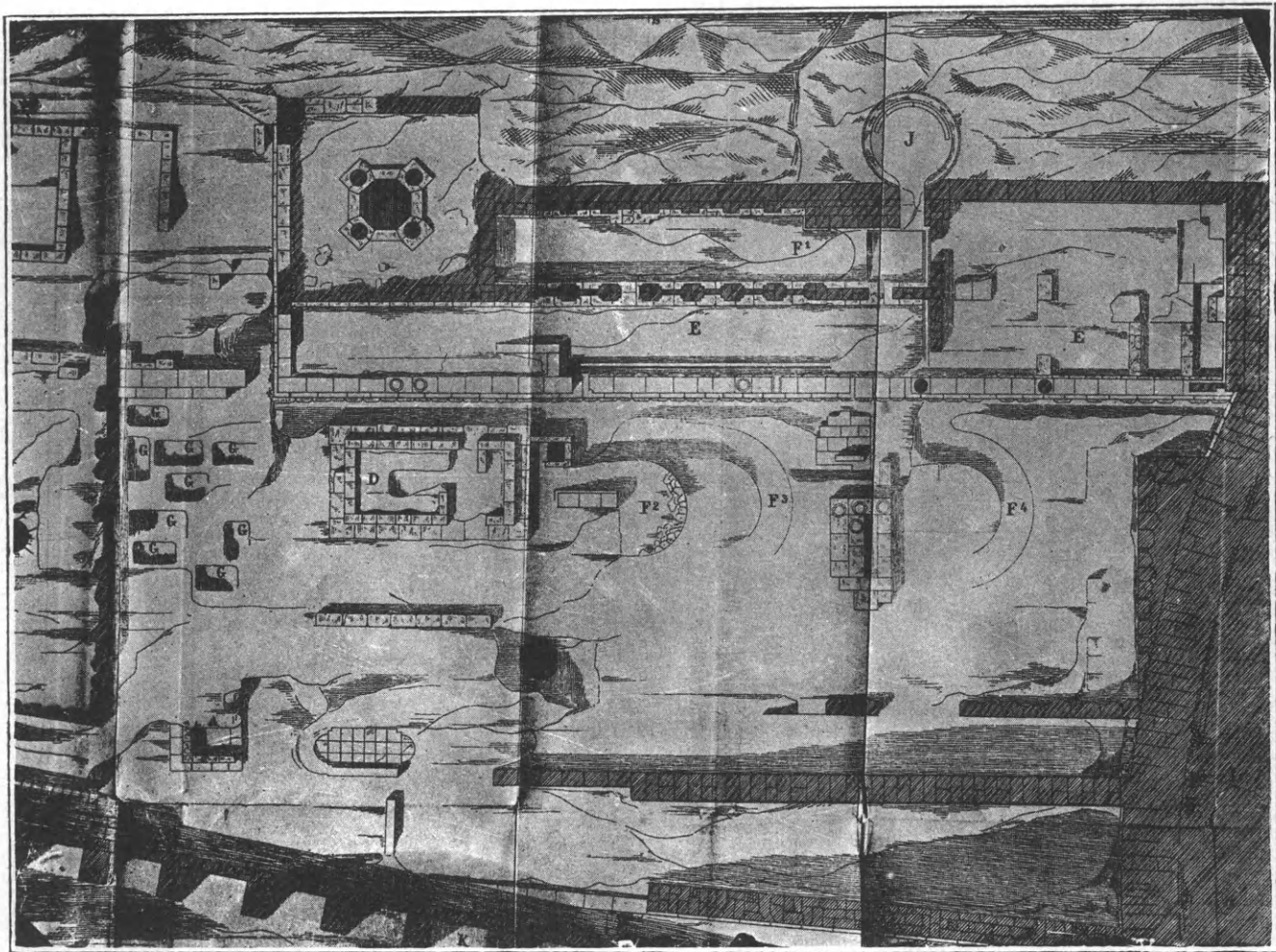
Μητσάκη (Πρακτικά 1877) καὶ ἄλλων. Ἐκ τούτων δὲ τὸ σχέδιον τοῦ πρώτου ἰδία εἶναι χρησιμώτατον ὡς δεικνύον λεπτομερέστερον τὰ χριστιανικὰ οἰκοδομήματα.

Περὶ τῆς χρονολογίας τῶν ἀπ' αἰώνων κατερείπωθαι τούτων ἐκκλησιῶν οὐδὲν γνωρίζομεν. Ἡ μελέτη ὅμως τῶν ὀλίγων διασωθέντων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν παρέχει μεγίστην συμβολὴν εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο ὡς καὶ ἐν γένει εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἀσκληπιείου κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας.

Πρὸ τῆς ἐξετάσεως ὅμως τῶν ἀρχιτεκτονικῶν συντριμμάτων ἀνάγκη νὰ ἐξετασθῶσιν αἱ πηγαὶ καὶ νὰ ἰδῶμεν τί εἶναι εἶναι δυνατόν νὰ ἐξαχθῇ ἐξ αὐτῶν. Ἐκ τῶν πηγῶν, αἱ ὁποῖαι δυστυχῶς εἶναι ἐλάχιστα, ἐν μόνον συμπέρασμα δύναται νὰ ἐξαχθῇ, ὅτι τὸ ἱερόν τοῦ Ἀσκληπιοῦ κατεστράφη ὑπὸ τῶν χριστιανῶν κατὰ τὸν Ε' αἰῶνα. Πράγματι ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν λόγων τοῦ Μαρίνου (Β. Πρόκλου 29) ὁ συγγραφεὺς οὗτος εἶχε γνῶσιν τῆς καταστροφῆς. Ἡ δὲ καταστροφή αὕτη ἐγένετο, ὡς ὑποθέτει ὁ Grego-

¹ Πρακτικά Ἀρχ. Ἑταιρ. 1876 σ. 20 καὶ 1877 σ. 20 καὶ.

² Bullet. de Corr. Hell. I (1887) σ. 121 πίν. VI-VII.

Εἰκ. 1. Διάγραμμα τῶν ἐρειπίων τοῦ Ἀσκληπιείου κατὰ τὸ 1877 (Lambert).

F¹ χριστιανικὸν κτίσμα ἐπὶ τῆς ἀρχαίας σιοᾶς.— F², F³, F⁴ κόγχαι τριῶν ἐκκλησιῶν.— G χριστιανικοὶ τάφοι — J τὸ σπήλαιον.

rovius¹, πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ Πρόκλου. Εἶναι δὲ γνωστὸν, ὅτι ὁ Πρόκλος ἦλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας τὸ 429 καὶ ἀπέθανεν ἐν αὐταῖς τῷ 485. Ἐπὶ τῇ βάσει τούτων πρέπει νὰ θέσωμεν τὴν κτίσιν τῆς πρώτης ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ Ἀσκληπιείου χριστιανικῆς ἐκκλησίας εἰς τὸ δεύτερον πιθανῶς ἥμισυ τοῦ Ε' αἰῶνος.

Ἐκ τῶν πηγῶν λοιπὸν ἐλάχιστα μαρτυρεῖται. Τὴν τοιαύτην ὅμως ἔλλειψιν συμπληροῦ ἡ ἐξέτασις τῶν κατὰ χώραν διασωθέντων ἀρχιτεκτονικῶν τεμαχίων.

Πρὶν ὅμως προβῶμεν εἰς τὴν ἐξέτασιν τούτων ἀνάγκη νὰ εἰπωμεν, ὅτι πολλὰ ἐκ τῶν τεμαχίων εἶναι βέβαιον, ὅτι ἔχουσι μετενεχθῆ ἀλλαχοῦ καὶ μάλιστα εἰς τὴν συλλογὴν τοῦ Θησείου. Ἀφ' ἐτέ-

ρου ὅμως συνέβη καὶ τὸ ἀντίθετον. Ὑπάρχει φόβος ὅτι καὶ ἀλλαχόθεν ἔχουσιν ἴσως μετενεχθῆ ἐκεῖ τεμάχια. Τοῦτο ὑποθέτω διότι, ὡς γνωστὸν, ἐκεῖθεν διήρχετο τὸ τουρκικὸν τεῖχος, ὁ Σερπεντζές. Δὲν εἶναι λοιπὸν ἀπίθανον οἱ Τούρκοι νὰ μετεχειρίσθησαν διὰ τὴν οἰκοδομὴν τοῦ τεύχους τούτου ὕλικὸν πανταχόθεν συγκομισθὲν, καὶ μεταξὺ τούτου καὶ χριστιανικὰ τεμάχια. Τούτου ἄλλως παράδειγμα ἔχομεν τὴν Ἀκρόπολιν, ἔνθα εἶναι γνωστὸν, ὅτι ἀνεδιβάσθησαν ἐκ τῆς πόλεως πολλὰ γλυπτὰ χριστιανικὰ ἵνα χρησιμεύσωσι διὰ τὰ ὀχυρωματικὰ ἔργα ἢ καὶ δι' ἄλλας χρήσεις τῶν Φράγκων, τῶν Καταλωνίων, τῶν Βενετῶν, τῶν Τούρκων καὶ τῶν Ἑλλήνων ἀκόμη². Εἶναι δὲ γνωστὸν,

¹ Ἱστορία τῆς πόλεως Ἀθηνῶν κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας. Μετάφρ. Σ. Λάμπρου (Βιβλ. Μαρασλή) τόμ. Ι σ. 132 σημ. 1.

² Strzygowski, Καισαριανὴ ἐν Ἀργ. Ἐφημερ. 1902 σ. 88 κέ. Ἐπίσης Strzygowski, Die Akropolis in altbyzantinischer Zeit ἐν Athen. Mitteilungen XIV (1889) σ. 292.

ὅτι τεμάχιον ἀναγλύφου ἐπιστυλίου φέροντος ἐπιγραφὴν καὶ ἀνήκοντος εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς παρὰ τὸν Γέρακα μονῆς τοῦ Κυνηγοῦ τῶν Φιλοσόφων εὑρέθη ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν¹.

Παρ' ὅλα ταῦτα ὁμως περὶ τῆς προελεύσεώς τινων τῶν τεμαχίων τῶν διεσπαρμένων ἀνά τὰ ἐρείπια τοῦ Ἀσκληπιείου ὑπάρχουσιν ἀκριβεῖς ὁπωσοῦν πληροφορίες, ὥστε νὰ εἶναι δυνατόν νὰ βασισθῇ τις ἐπ' αὐτῶν.

Εἰς τὸν ἐξετάζοντα τὰ περισωθέντα ἐκεῖ τεμάχια γλυπτικοῦ διακόσμου θὰ γίνῃ ἀμέσως φανερά ἡ διάκρισις δύο ἐντελῶς διαφόρων τρόπων διακοσμήσεως. Παρατηροῦμεν δηλαδή, ὅτι ἐπὶ τῶν περισσότερων τεμαχίων ἐπικρατεῖ σχεδὸν ἡ ἀρχαία διακόσμησις καὶ ἐξακολουθοῦσι ταῦτα νὰ κοσμῶνται διὰ τῆς ἀκάνθου ἡ ὁποία σχεδὸν διατηρεῖ τὴν ἀρχαίαν αὐτῆς μορφήν. Ἐξ ἄλλου τὰ ὑπολοιπα τεμάχια φέρουσι διακόσμησιν ἐντελῶς ἀντίθετον διαπνεομένην ὑπὸ καθολοκληρίαν ἄλλου διακοσμητικοῦ πνεύματος καὶ ὁποία εἶναι ἡ κυρίως βυζαντινῇ.

Εἴμεθα λοιπὸν ἐνταῦθα πρὸ δύο ἐντελῶς διακεκριμένων περιόδων. Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς διαιρέσεως ταύτης θὰ προβῶμεν εἰς τὴν μελέτην τῶν τεμαχίων τούτων ἀναφέροντες ἐξ αὐτῶν μόνον τὰ χαρακτηριστικώτερα καὶ ὅσα χρησιμεύουσι πρὸς χρονολογικὸν προσδιορισμόν.

Καὶ πρῶτον περὶ τῶν τεμαχίων τῆς παλαιότερας περιόδου:

Τὰ κιονόκρανα τὰ ἀνήκοντα εἰς τὴν περίοδον ταύτην εἶναι σχετικῶς ἐλάχιστα καὶ πολὺ μικρῶν διαστάσεων (περίπου 0·26). Εἰς τοὺς χρόνους τούτους ἀνήκει κυρίως εἷς τύπος ἀντιπροσωπευόμενος ὑπὸ τινων μικρῶν κιονοκράνων. Τὸ κιονόκρανον τοῦ τύπου τούτου ἔχει σχῆμα σχεδὸν κυλινδρικόν, εὐρυνόμενον πρὸς τὰ ἄνω ἔνθα ἐνοῦται πρὸς ἀπλοῦν τετράγωνον ἄβακα καὶ φέρει παρὰ τὴν βάσιν σειράν ἐκ φύλλων ἀκάνθου, ὑπεράνω δὲ τούτων ἄλλην σειράν πλατέων ὀξυνομένων πρὸς τὰ ἄνω φύλλων ὁμοίων πρὸς τὰ φύλλα ὕδροβίων φυτῶν (*feuilles d'eau*) (*εἰκ. 2*). Τὸ εἶδος τοῦτο τῶν κιονοκράνων δὲν εἶναι μὲν πολὺ σύνηθες εἰς τὰ χριστιανικὰ οἰκοδομήματα, ἔχομεν ὁμως καὶ ἄλλα τούτου πα-

Εἰκ. 2. Κιονόκρανον.

ραδείγματα ἐν Ἀθήναις ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ π. χ. τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων, ληφθέντα ἐκ παλαιότερου οἰκοδομήματος, ἐν Δαφνίῳ, ἔνθα ταῦτα προέρχονται ἐκ τῆς πρώτης ἐκεῖ κτισθείσης ἐκκλησίας², ἐν Μιστράῳ ἔνθα ὁμοίως ἔχουσι φαίνεται ληφθῇ ἐκ παλαιότερων κτισμάτων³.

Τὰ τοιαύτην φέροντα διακόσμησιν κιονόκρανα ἀνήκουσιν εἰς τὸν Ε' κυρίως αἰῶνα⁴. Τοῦτο δὲ ἐπιβεβαιοῦται καὶ ἐκ τῶν κιονοκράνων τοῦ Δαφνίου, ὧν ἐν εὑρέθῃ ὑπὸ τὸ δάπεδον τῆς σημερινῆς ἐκκλησίας⁵. Ὅτι δὲ τὰ κιονόκρανα τοῦ Δαφνίου ἀνάγονται εἰς τὸν Ε' αἰῶνα ἐξάγεται καὶ ἐξ ἄλλων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν ἐκεῖ ὑπαρχόντων καὶ λίαν χαρακτηριστικῶν διὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους.

Εἰς τὴν περίοδον ταύτην πρέπει ἴσως νὰ καταταχθῇ καὶ ἐν λίαν περιέργου τύπου κιονόκρανον. Ἀποτελεῖται τοῦτο ἐκ τετραγώνου ἀπλοῦ ἄβακος, κάτωθεν τοῦ ὁποίου εἶναι τὸ κύριον σῶμα τοῦ κιονοκράνου, ἔχον σχῆμα κυλίνδρου περίπου, εὐρυνόμενον πρὸς τὰ ἄνω, ἔνθα καὶ συμφύεται πρὸς τὸν ἄβακα. Ὡς μόνην διακόσμησιν τὸ κιονόκρανον τοῦτο φέρει ἐπὶ τοῦ κυλινδρικοῦ μέρους τέσσαρα φύλλα ἀμπέλου, τὰ δὲ μεταξὺ τούτων διαστήματα πλη-

² Millet, Le monastere de Daphni. Paris 1899 εἰκ. 2, 5.

³ Millet. Monuments byzantins de Mistra. Paris 1910. Λεύκωμα πίν. 39. 2, 46 1-8.

⁴ Brehier, Nouvelles recherches sur l'histoire de la sculpture byzantine (ἐν Nouvelles archives des Missions scientifiques Nouv. Serie 1913 Facs. 9) σ. 51.

⁵ Millet, Daphni σ. 11.

¹ Strzygowski, ἐν Δελτ. Ἱστορ. καὶ Ἐθνολ. Ἑταιρείας III (1889) σ. 120 κέ.

ροῦσι τέσσαρα ἄλλα πλατέα καὶ ὀξέα ἄνω φύλλα, ὅμοια περίπου πρὸς τὰ ἐπὶ τοῦ ἠνωτέρω περιγραφέντος κιονοκράνου ὑπάρχοντα ὀλίγον ὅμως πλατύτερα ἐκείνων (εἰκ. 3).

Εἰκ. 3. Κιονόκρανον.

Τὸ παράδοξον εἰς τὸ κιονόκρανον τοῦτο εἶναι τὰ φύλλα τῆς ἀμπέλου καὶ πρὸ πάντων ὁ σχηματισμὸς αὐτῶν. Παρατηροῦντες ἐκ πρώτης ὄψεως τὰ φύλλα ταῦτα ἔχομεν τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι παριστῶσι πράγματι φύλλα ἀμπέλου. Ἐξετάζοντες ὅμως ταῦτα προσεκτικώτερον καταλήγομεν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι, ἐνῶ ἐν τῷ συνόλῳ ἀπομιμοῦνται φύλλα ἀμπέλου, ὁ καθ' ἕκαστον σχηματισμὸς εἶναι πολὺ ἐκείνων διάφορος. Τὸ περίγραμμά τοῦ φύλλου καὶ αἱ ἄλλαι λεπτομέρειαι ὁμοιάζουσι πρὸς φύλλον ἀκάνθου μᾶλλον ἢ ἀμπέλου. Καὶ τοῦτο ἀκριβῶς συμβαίνει. Ὁ τεχνίτης ἤθελε πράγματι νὰ κατασκευάσῃ φύλλον ἀμπέλου ἀλλὰ διὰ τὴν διακόσμησιν τοῦ κιονοκράνου θὰ εἶχε, φαίνεται, ὑπ' ὄψει αὐτοῦ ὑπόδειγμα κεκοσμημένον διὰ φύλλων ἀκάνθου καὶ ὡς ἐκ τοῦ λόγου τούτου, φαίνεται, τὸ φύλλον τῆς ἀμπέλου προσομοιάζει πρὸς τὸ τῆς ἀκάνθου, ἀπομιμούμενον καὶ τὴν χαρακτηριστικὴν ἐκείνην πρὸς τὰ ἔξω στροφὴν τοῦ ἄκρου τοῦ φύλλου. Μόνον διὰ τῆς ὑποθέσεως ταύτης νομίζω, ὅτι εἶναι δυνατόν νὰ ἐξηγηθῇ ἡ παράδοξος αὕτη μορφή τοῦ φύλλου τῆς ἀμπέλου. Ὅτι δὲ ἡ ὑπόθεσις αὕτη δὲν εἶναι ἀβάσιμος, ἀποδει-

κνύει καὶ ἄλλο ἀκόμη. Ὡς εἵπομεν τὸ κιονόκρανον, πλὴν τῶν φύλλων τῆς ἀμπέλου, φέρει εἰς τὰ μεταξύ διαστήματα καὶ τέσσαρα πλατέα καὶ ὀξέα ἄνω φύλλα. Ὁ τρόπος ὅμως οὗτος τῆς διακοσμήσεως ὁ συνιστάμενος εἰς τὴν ἐναλλάξ τοποθέτησιν φύλλων ἀκάνθου καὶ πλατέων τοιούτων, προσιδιάζει, ὡς θὰ ἴδωμεν καὶ κατωτέρω, εἰς τὴν δι' ἀκάνθου μόνον διακόσμησιν. Ἐπὶ τοῦ ὑπὸ μελέτην δὲ κιονοκράνου τὴν θέσιν τῶν φύλλων τῆς ἀκάνθου ἐπέχουσι τὰ φύλλα τῆς ἀμπέλου. Τοῦτο, νομίζω, εἶναι φανερὰ ἀπόδειξις τοῦ ὅτι ὁ τεχνίτης εἶχεν ὑπόδειγμα κεκοσμημένον κατὰ τὸν συνήθη τρόπον ἐκ φύλλων ἐναλλάξ ἀκάνθου καὶ πλατέων. Τὸ φαινόμενον ἄλλως φύλλου ἀμπέλου ἀπομιμούμενου τὸν σχηματισμὸν τοῦ τῆς ἀκάνθου, δὲν εἶναι μοναδικὸν ἐπὶ τοῦ ὑπ' ὄψει κιονοκράνου. Ἐχομεν παράδειγμα σχεδὸν σύγχρονον τὴν λεγομένην σαρκοφάγον τοῦ ἀρχιεπισκόπου Θεοδώρου ἐν S. Apollinare in Classe τῆς Ραβέννης¹ ἐνθα τὰ φύλλα τῆς ἀμπέλου ὀλίγον ἀπέχουσι κατὰ τὴν μορφήν ἀπὸ τὰ τῆς ἀκάνθου². Τέλος δὲν φαίνεται πιθανὸν ὅτι ἐξ ἀδεξιότητος ὁ τεχνίτης κατεσκεύασεν οὕτω τὰ φύλλα. Ὅτι τοῦτο δὲν εἶναι ἀληθὲς ἀποδεικνύει τὸ μὲν ἡ ἀρίστη τεχνικὴ ἐκτέλεσις τοῦ ὅλου κιονοκράνου, τὸ δὲ τὸ παράδειγμα τῆς ἠνωτέρω μνημονευθείσης σαρκοφάγου, ἡ ὁποία ὁμοίως ἀπὸ τεχνικῆς ἀπόψεως εἶναι ἀρίστη. Ὅτι δὲ οἱ τεχνίται τοῦ Ε' αἰῶνος ἠδύναντο ἀκόμη νὰ κατασκευάζωσι τέλεια φύλλα ἀμπέλου, ἀποδεικνύει ἡ διακόσμησις τῶν εἰς τὸν αἰῶνα ἐκείνον ἀνερχομένων τεμαχίων κιόνων ἐν τῷ μουσεῖῳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐπὶ τῶν ὁποίων μεταξύ κλάδων καὶ φύλλων ἀμπέλου φυσικωτάτης ἐκτελέσεως παρίστανται ἀγροτικά καὶ σκηναὶ ὡς καὶ ἡ Βάπτισις³. Εἰς τὴν χρονολόγησιν τοῦ κιονοκράνου βοηθεῖ ἡ διακόσμησις αὐτοῦ συνισταμένη εἰς σειρὰν ἐναλλάξ φύλλων ἀμπέλου καὶ πλατέων.

Ὡς εἶδομεν, ὁ τρόπος οὗτος προσιδιάζει εἰς τὴν δι' ἀκάνθου διακόσμησιν. Ἀνάγκη λοιπὸν νὰ ἀναζητήσωμεν τὸν χρόνον καθ' ὃν ὁ διακοσμητικὸς οὗτος

¹ Βλέπε εἰκόνα παρὰ Diehl Manuel d'art byzantin. Paris 1910 εἰκ. 136.

² Wulff, Altchristliche und byzantinische Kunst. Berlin-Neubabelsberg σ. 182.

³ Strzygowski ἐν Byzant. Zeitschrift I (1892) σ. 576 κέ. Πιν. I-II.

συνδυασμὸς κυριαρχεῖ. Ὡς θὰ ἔχωμεν πολλάκις τὴν εὐκαιρίαν νὰ δειξώμεν κατωτέρω, ὁ διακοσμητικὸς οὗτος τρόπος εἶναι χαρακτηριστικώτατος διὰ τὸν Ε' αἰῶνα. Νομίζω λοιπόν, ὅτι δὲν θὰ ἦτο ἀβάσιμον νὰ ἀναγάγῃ τις τὸ ὑπ' ὄψει κιονόκρανον εἰς τοὺς χρόνους ἐκείνους, καὶ νὰ θεωρήσῃ αὐτὸ σύγχρονον πρὸς τὰ κιονόκρανα τοῦ ἄλλου τύπου.

Ἐν τέλει εἰς τὴν σειρὰν τῶν ἐν τῷ Ἀσκληπιεῖῳ κιονοκράνων πρέπει νὰ ἀναφέρω καὶ ἓν ἄλλο κείμενον νῦν ἐντὸς τοῦ σπηλαίου. Δὲν δύναμαι ὁμῶς νὰ βεβαιώσω ἂν καὶ τοῦτο εἴναι σύγχρονον πρὸς τὰ προηγούμενα. Τὸ κιονόκρανον τοῦτο φέρει ὡς μόνην διακόσμησιν σειρὰν πλατέων φύλλων τὰ δὲ μετὰξὺ τούτων κενὰ πληροῦσιν ἄλλα ὅμοια φύλλα. Ἐν γένει ὁμῶς ἡ τεχνικὴ ἐκτέλεσις τοῦ κιονοκράνου τούτου εἶναι πολὺ κατωτέρα τῶν ἄλλων.

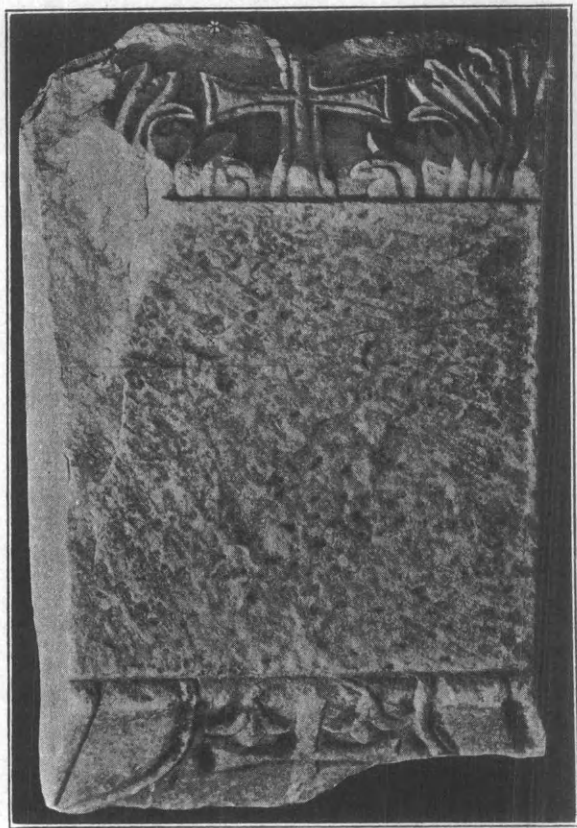
Ἡ ἐξαιρετικὴ σπάνις κιονοκράνων χριστιανικῶν εἶναι εὐεξηγήητος προερχομένη πιθανώτατα ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἐγένετο χρῆσις ἀρχαίων κιονοκράνων ληφθέντων ἐκ τῶν ἐκεῖ ἀρχαίων ἐρειπίων. Τοῦτο ἄλλως εἶναι σύνηθες εἰς τὰ χριστιανικὰ οἰκοδομήματα. Ἀρκεῖ νὰ ἀναφέρωμεν τὰ ἰωνικὰ κιονόκρανα τῆς Καισαριανῆς ληφθέντα ἐκ τοῦ ἀρχαίου ἐκεῖ ὑπάρχοντος ἱεροῦ¹ ὡς καὶ τὰ τοῦ ἐξωνάρθηκος τοῦ Δαφνίου². Ἀλλὰ τὰ χριστιανικὰ κιονόκρανα, τὰ ὁποῖα ἀνωτέρω ἀνεφέραμεν εἶναι πάντα μικρά, μὴ δυνάμενα, ὡς νομίζω, νὰ ὑποβαστάσωσι μεγάλα τέξια. Φαίνεται λοιπόν, ὅτι ταῦτα ἦσαν τεθειμένα πιθανῶς εἰς ὑπερώους στοάς, ὡς ἐν Ἀγ. Δημητρίῳ τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ἀλλαχοῦ, ἢ εἶχον ἴσως ἄλλον προορισμόν, τὸν ὁποῖον δὲν δυνάμεθα νὰ γνωρίζωμεν.

Μετὰ τὰ κιονόκρανα σπουδαιότατον ἀρχιτεκτονικὸν μέλος, ἀποτελοῦν συμπλήρωμα ἐκείνων ἀναπόσπαστον εἶναι τὸ ἐπίθημα (imposte).

Τὸ ἀρχιτεκτονικὸν τοῦτο μέλος, τὸ ὁποῖον ἔχει περσικὴν πιθανῶς τὴν καταγωγὴν καὶ ἀπαντᾷ ὁμοίως καὶ ἐν Συρίᾳ, ἀποτελεῖ συμπλήρωμα οὕτως εἰπεῖν τοῦ ἀρχαίου χριστιανικοῦ κιονοκράνου. Ἐχει δὲ ἐντελῶς σχεδὸν καθορισμένην χρονολογίαν. Ἀναφαίνεται ἤδη ἀπὸ τοῦ Δ' αἰῶνος ἀπὸ τοῦ ὁποῖου ὁμῶς ἐλάχιστα παραδείγματα διεσώθησαν καὶ ταῦτα ἀμφίβολα, εἶναι ἐν ἀποκλειστικῇ σχεδὸν χρήσει

καθ' ὅλον τὸν Ε' αἰῶνα καὶ ἐκλείπει κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Γ'³.

Ἐν τοῖς ἐρειπίοις τοῦ Ἀσκληπιείου ὑπάρχουσιν ἀρκετὰ ἐπιθήματα διαφόρων μεγεθῶν. Ἀξιοσημείωτον εἶναι μέγα ἐπίθημα ἔχον ἀμφοτέρας τὰς στενάς πλευράς, ὡς συνήθως, κεκοσμημένας. Ἐπὶ τῆς ἐτέρας ὑπάρχει εἰς τὸ μέσον σταυρὸς καὶ ἐκατέρωθεν αὐτοῦ δύο ἡμίση φύλλα ἀκάνθου εἰς δὲ τὰς γωνίας ἀνὰ ἓν πλατὺ καὶ ὀξὺ πρὸς τὰ ἄνω φύλλον. Ἐπὶ τῆς ἄλλης πλευρᾶς ὑπάρχει ὁμοίως σταυρὸς ἐν τῷ μέσῳ, ἐκ τοῦ κάτω ἄκρου τοῦ ὁποῖου ἐκφύονται δύο κλάδοι φθάνοντες μέχρι τῶν ὀριζοντίων αὐτοῦ κεραίων, τὰς δὲ γωνίας κοσμοῦσι πλατέα φύλλα ὅμοια πρὸς τὰ τῆς ἄλλης πλευρᾶς (εἰκ. 4). Ἐκεῖ ὑπάρχει καὶ ἄλλο ἐπίσης σπου-

Εἰκ. 4. Ἐπίθημα.

δαῖον ἐπίθημα ἀλλὰ λίαν κατεστραμμένον. Σώζεται μόνον τὸ ἡμισυ μιᾶς πλευρᾶς ἐπὶ τῆς ὁποίας

³ Laurent, Delphes chretien ἐν Bull. de Corr. Hellen. XXIII (1899) σ. 213 καὶ Strzygowski, Akropolis 179. Wulff, Alchr. und byzant. Kunst 274 καὶ Κωνσταντινοῦλου Ἱστορία τῆς βυζαντινῆς τέχνης μέχρι τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Ἀθῆναι 1902 σ. 123 καὶ Diehl, ἐνθ' ἀν. σ. 129 καὶ Dalton, Byzantine art and archaeology. Oxford 1911 σ. 174 καὶ.

¹ Strzygowski, Καισαριανὴ σ. 57 καὶ εἰκ. 8.

² Millet, Daphni σ. 58.

παρίσταται σταυρός, ἐκ τῆς βάσεως δὲ αὐτοῦ ἐκφύονται ὁμοίως κλάδοι φθάνοντες μέχρι τῶν ὁριζοντίων κεραίων καὶ ἀπολήγοντες εἰς τρίφυλλα. Ἐκατέρωθεν τοῦ σταυροῦ ὑπάρχουσι δύο πτηνὰ ἀντιμέτωπα (ἐξ ὧν ἓν σφύζεται καλῶς, τὸ δὲ ἄλλο ἔχει ἐντελῶς καταστραφῆ) καὶ ὀπισθεν τούτων ἄλλοι κλάδοι, ὁμοίως ἀπολήγοντες εἰς τρίφυλλα, συμπληροῦσι τὴν διακόσμησιν (**εἰκ. 5**). Ἐκ τῶν λοι-

Εἰκ. 5. Τεμάχιον ἐπιθήματος.

πῶν ἐπιθημάτων ἄλλα φέρουσιν ὡς μόνην διακόσμησιν ἐπὶ ἀμφοτέρων τῶν στενῶν πλευρῶν ἢ καὶ ἐπὶ τῆς μιᾶς μόνον, φύλλα πλατέα, τρία συνήθως τὸν ἀριθμὸν, ἐπὶ ἄλλων μεταξύ τῶν τριῶν πλατέων φύλλων κεῖνται καὶ ἄλλα τοιαῦτα συμπληροῦντα τὰ κενὰ καὶ ἄλλα τέλος εἶναι ἐντελῶς γυμνά.

Ὡς εἰπομεν ἀνωτέρω, ἡ χρονολογία τοῦ ἐπιθήματος εἶναι τελείως σχεδὸν ἐξηκριβωμένη. Ἐπομένως οὐδεμία δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία, ὅτι τὰ ὑπ' ὄψει ἐπιθήματα χρονολογοῦνται μετὰ πολλῆς ἀσφαλείας ἀπὸ τοῦ Ε' αἰῶνος. Τοῦτο ἄλλως ἀποδεικνύεται καὶ ἐξ ἄλλων πολλῶν ἐνδείξεων, ὡς θὰ ἴδωμεν.

Ἐκτὸς τῶν ἐπιθημάτων ὑπάρχουσι μεταξύ τῶν ἐρειπίων καὶ τινα ἐπιστύλια ὡς καὶ τινα ἐπίκρανα παραστάδων καὶ ὀρθοστατῶν ὁμοίως εἰς τοὺς χρόνους τούτους ἀναγόμενα. Ἐκ τούτων ἓν τεμάχιον ἐπιστυλίου ἔχει λίαν ἐνδιαφέρουσαν διακόσμησιν. Παρίστανται ἐπ' αὐτοῦ δύο κύκλοι, ὧν ὁ ἕτερος φέρει ἐντὸς μονογραμματικὸν σταυρόν. Ὁ μονογραμματικὸς σταυρὸς ἀπαντᾷ ἐπὶ πολυπληθῶν χριστιανικῶν μνημείων,

ὡς χρόνος δὲ τῆς ἀκμῆς αὐτοῦ θεωρεῖται ὁ Ε' αἰὼν¹. Ἐντὸς τοῦ ἄλλου κύκλου, ἐφ' οὗ βαίνουνσι δύο ἀντιμέτωπα πτηνὰ, εἶναι ἐγγεγραμμένος ἀπλοῦς ἰσοσκελὴς σταυρὸς. Εἰς τὰ μεταξύ τῶν δύο τούτων κύκλων ἀπομένοντα κενὰ ὑπάρχουσι πρὸς τὸ ἀριστερὸν μὲν ἄκρον, ἡμισυ φύλλον ἀκάνθου, εἰς τὸ μέσον ὁλόκληρον φύλλον ὁμοίως ἀκάνθου καὶ εἰς τὸ δεξιὸν τέλος ἄκρον κάλυξ ἄνθους (**εἰκ. 6**). Καὶ ἐπὶ ἐνὸς δὲ ἐπικράνου

Εἰκ. 6. Τμήμα ἐπιστυλίου.

παραστάδος ἢ ὀρθοτάτου, μετεσκευασμένου ἐξ ἀρχαίας βάσεως πιθανῶς ἀγάλματος, παρίσταται ἐπίσης σταυρὸς ἐγγεγραμμένος ἐντὸς κύκλου, ἐκ τοῦ κάτω δὲ μέρους τοῦ κύκλου τούτου φύονται δύο φύλλα ὁμοιάζοντα πρὸς πτερὰ (**εἰκ. 7**). Οἱ κύκλοι

Εἰκ. 7. Ἐπίκρανον ὀρθοστάτου.

οὗτοι οἱ φέροντες ἐντὸς σταυρούς, εἶναι πολὺ ὅμοιοι πρὸς τοὺς ὑπάρχοντας ἐπὶ τοῦ ὑπερθύρου τῆς ἐν τῇ Ἀκροπόλει Κλεψύδρας² καὶ πρὸς τὸν ὅμοιον τούτων τὸν ὑπάρχοντα ἐπὶ τοῦ διατρήτου θωρακίου τῆς ἐκκλησίας τῆς κτισθείσης ἐπὶ τοῦ ἐργαστηρίου τοῦ Φειδίου ἐν Ὀλυμπίᾳ κατὰ τὸν Ε' αἰῶνα³. Ἐπίσης τὸν αὐτὸν τύπον τῶν φερόντων σταυροῦς κύκλων εὐρίσκομεν καὶ ἐπὶ ἐνὸς ὑπερθύρου εὐρεθέντος μετ' ἄλλων χριστιανικῶν ἀρχιτεκτονικῶν τεμαγίων εἰς τὰ θεμέλια οἰκίας τινὸς παρὰ τὸν Λυκα-

¹ Laurent, Delphes chretien σ. 218.

² Βλ. εἰκόνα τούτου παρὰ Strzygowski, Καισαριανὴ εἰκ. 17.

³ Strzygowski, Καισαριανὴ σ. 89 καὶ Brehier Nouvelles recherches ἐνθ' ἀν. σ. 77 καὶ.

θητόν καὶ ἀνήκοντος εἰς τὸν Ε' αἰῶνα ὡς ἀπέδειξεν ὁ Strzygowski¹.

Οὐδεμία λοιπὸν ἀμφιβολία, ὅτι πάντα τὰ συν-
τρίμματα ταῦτα τοῦ Ἀσκληπιείου ἀνήκουσιν εἰς
τὸν Ε' αἰῶνα. Ὑπὲρ τῆς τοιαύτης χρονολογίας συ-
νηγορεῖ καὶ ἄλλο ἀκόμη διακοσμητικὸν στοιχεῖον,
ἡ ἄκανθα.

Ἐπὶ πάντων τῶν περιγραφέντων τεμαχίων βλέ-
πομεν ὑπάρχουσιν τὴν λεγομένην μαλακὴν ἄκαν-
θαν (acanthus mollis), ἥτις συνδυάζεται πρὸς τὰ
πλατέα καὶ ὀξέα ἄνω φύλλα τὰ λεγόμενα τῶν ὕδρο-
βίων φυτῶν (feuilles d'eau). Ἡ τοιαύτη μορφή
τῆς ἀκάνθου ὡς καὶ ὁ τρόπος οὗτος τῆς διακοσμή-
σεως εἶναι ἐν μεγίστῃ χρήσει κατὰ τὸν Ε' αἰῶνα².

Ἐκ τῶν λοιπῶν ἐν τῷ Ἀσκληπιεῖῳ τεμαχίων
τῶν φερόντων διακόσμησιν ἐξ ἀκάνθου δέον ν' ἀνα-
φέρω καὶ μέγα ἐκ κυανοῦ μαρμάρου ἐπιστύλιον
(μῆκ. 1·70) κοσμούμενον ὑπὸ σειρᾶς φύλλων ἀκάν-
θου τοῦ ἰδίου τύπου, ὃν ἀπαντῶμεν καὶ ἐπὶ τῶν
ἄλλων τεμαχίων, ἀρκούντως δὲ καλῆς ἐκτελέσεως.

Εἰς τὴν αὐτὴν χρονολογικὴν περίοδον πρέπει νὰ
καταταχθῶσι καὶ τεμάχιά τινα πλακῶν θωρακίων.
Ἐν τούτων ἐκ κυανοῦ μαρμάρου φέρει γύρω ἀπλοῦν
πλαίσιον, ἐν τῷ μέσῳ δὲ ὑπάρχει κύκλος φέρων
ἐντὸς σταυρόν, τοῦ ὁποῖου διεσώθη μικρὸν μόνον
μέρος τοῦ ἐνὸς σκέλους. Ἐκ τῶν ἄκρων τῶν σκε-
λῶν τοῦ σταυροῦ τούτου ἐξορμῶσι μικροὶ κλάδοι,
οἱ ὅποιοι εἰς τὰ μεταξὺ τῶν κεραιῶν τοῦ σταυροῦ
κενὰ διαστήματα σχηματίζουν ἀνθέμια (εἰκ. 8).

Εἰκ. 8. Τμήμα πλακὸς θωρακίου.

Τὰ ἀνθέμια ταῦτα μεγάλην ἔχουσιν ὁμοιότητα πρὸς

¹ Τὸ περιοδικὸν *Römische Quartalschrift* ὅπου ἐδημοσιεύθη
ἡ ἐργασία αὕτη τοῦ Strzygowski δὲν ὑπάρχει ἐν Ἀθήναις. Εἰκὼν
τοῦ ὑπερθύρου, ὡς καὶ τῶν ἄλλων τεμαχίων εὐρίσκεται παρὰ *Cabrol*,
Dictionnaire d'archeologie chretienne et de Liturgie Τόμ. I
μερ. 2 εἰκ. 1090.

² *Laurent*, ἐνθ' ἀν. σ. 216 κέ.

τὰ εὐρίσκόμενα ἐπὶ τοῦ ὑπερθύρου τῆς Κλεψύδρας
περὶ οὗ καὶ ἀνωτέρω ἐγένετο λόγος³. Εἶδομεν δὲ
ἀνωτέρω, ὅτι τὸ ὑπερθύρον ἐκεῖνο χρονολογεῖται
ἀσφαλῶς ἀπὸ τοῦ Ε' αἰῶνος.

Τὰ τεμάχια τῶν ἄλλων πλακῶν εἶναι λίαν μι-
κρά. Ἐν τούτων, καλλίτερόν πως διατηρούμενον,
εἶναι ἐκ κυανοῦ ἐπίσης μαρμάρου καὶ φέρει κάτω
ὡς παρυφὴν διπλοῦν μαίανδρον διασταυρούμενον
κατὰ διαστήματα καὶ σχηματίζοντα τὸ γνωστὸν
σχῆμα swastika τὸ ὁποῖον ἐναλλάσσεται πρὸς μι-
κρὰ ἄνθη ἢ ἀστέρας· ὑπεράνω δὲ τῆς παρυφῆς ταύ-
της ὑπάρχουσι κλάδοι σχηματίζοντες εἰς τὸ μέσον
μικρὸν κύκλον, ὅστις ἐντὸς φέρει ἐξάκτινον ἀστέ-
ρα. Ἀνωθεν τέλος τῶν κλάδων τούτων διασώζεται
ἐν σκέλος σταυροῦ (εἰκ. 9). Ὁ διπλοῦς μαίανδρος

Εἰκ. 9. Τμήμα πλακὸς θωρακίου.

ὁ σχηματίζων τὴν παρυφὴν εἶναι λίαν συνήθης ἐπὶ
ἔργοις τῶν χρόνων τούτων. Οὕτω εὐρίσκομεν αὐ-
τὸν μεταξὺ τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ Bawit ἐν Αἰγύ-
πτῳ χρονολογουμένων ἀπὸ τοῦ Ε' ἢ Γ' αἰῶνος⁴.
Ἐπίσης εὐρίσκομεν αὐτὸν ἀπαράλλακτον ἐπὶ τῶν
κινόνων τοῦ μεγάλου τζαμίου τῆς Ἀμίδας (Dijar-
bekt) χρονολογουμένων ὁμοίως ἀπὸ τοῦ Ε' ἢ Γ'

³ Εἰκὼν παρὰ *Strzygowski*, *Καισαριανὴ* εἰκ. 17.

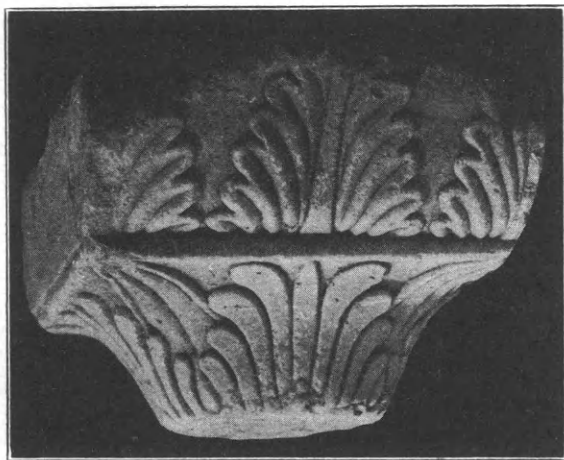
⁴ Βλ. εἰκόνα παρὰ *Wulff*, *Altchristl. und byzant. Kunst*
εἰκ. 312.

αἰῶνος¹. Ὅμοίως τέλος ἀνευρίσκομεν αὐτὸν καὶ ἐπὶ μιᾶς διατρήτου πλακῶς ἐν S. Apollinare Nuovo τῆς Ραβέννης ἀναγομένης εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ Γ' αἰῶνος².

Ἐν τοῖς ἐρειπίοις ὑπάρχει καὶ τεμάχιον ἄλλης πλακῶς φέρον ὁμοίαν διακόσμησιν διὰ μαιάνδρου.

Μετὰ τὴν πρώτην ταύτην ομάδα τῶν ἀρχιτεκτονικῶν συντριμμάτων, περὶ ἧς μέχρι τοῦδε ἡσυχώθημεν, πρέπει νὰ ἐμιλήσωμεν καὶ περὶ μιᾶς ἄλλης πολὺ ὀλιγαριθμοτέρας σειρᾶς ἀναγλύφων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν ἢ ὅποια διαφέρει κατὰ τι τεχνικῶς τῆς πρώτης.

Ἐκ τῆς ομάδος ταύτης πρέπει πρῶτον νὰ ἀναφέρω ἓν λίαν σπανίου τύπου κιονόκρανον. Ἀποτελεῖται τοῦτο ἐκ μικροῦ ἐπιθήματος, κάτωθεν τοῦ ὁποῖου εἶναι γεγλυμμένον ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ τεμαχίου μαρμάρου τὸ κυρίως κιονόκρανον, τὸ ὁποῖον ἔχει σχῆμα κώνου. Τὸ ἐπιθήμα κοσμεῖται μόνον κατὰ τὰς στενὰς πλευρὰς ἐπὶ τῶν ὁποίων ὑπάρχει ἐν τῷ μέσῳ μὲν ὀλόκληρον φύλλον, περὶ τῆς ποιότητος τοῦ ὁποῖου κατωτέρω θὰ γίνῃ λόγος, εἰς δὲ τὰς γωνίας βλέπομεν δύο ἡμίση φύλλα, ὅμοια πρὸς τὸ μεσαῖον. Τὸ κύριον σῶμα τοῦ κιονόκρανου κοσμεῖται ὑπὸ τεσσάρων ἀνθεμίων, τὰ δὲ μεταξὺ αὐτῶν διαστήματα πληροῦσι τέσσαρα πλατέα καὶ ὀξέα ἄνω φύλλα ἀντιστοιχοῦντα πρὸς τὰς γωνίας τοῦ ὑπεράνω ἐπιθήματος (εἰκ. 10). Τὸ κιονόκρανον

Εἰκ. 10. Κιονόκρανον μετ' ἐπιθήματος.

τοῦτο ἀνήκει εἰς τὸ εἶδος τῶν λεγομένων « συνθέ-

¹ M. van Berchem - Strzygowski, Amida Heidelberg 1910 πίν. IX 3.

² Εἰκὼν παρὰ Dalton ἐνθ' ἀν. εἰκ. 442.

των μετ' ἐπιθήματος κιονοκράνων » (capiteau-imposte composite)³. Εἶναι δὲ τὸ εἶδος τοῦτο περαιτέρω ἐξέλιξις τοῦ ἀπλοῦ ἐπιθήματος τοῦ ἐφαρμοζομένου ἐπὶ τοῦ ἀρχαίου χριστιανικοῦ κιονοκράνου. Εἶναι δὲ λίαν ἀξιοσημείωτον τὸ εἶδος τοῦτο, καθόσον ἐν αὐτῷ διατηρεῖται σχεδὸν ἀμετάβλητος ἡ μορφή καὶ τὸ σχῆμα τῶν συνενουμένων μελῶν τοῦ ἐπιθήματος ἰδίως, τὸ ὁποῖον διεφύλαξεν ἀκόμη καὶ τὸν τρόπον τῆς διακοσμήσεως αὐτοῦ κοσμουμένη, ὡς εἶδομεν, μόνον κατὰ τὰς στενὰς πλευρὰς.

Ἐκτὸς τοῦ κιονοκράνου τούτου εἰς τὴν ἰδίαν ομάδα ἀνήκει καὶ μέγα ἐπίκρανον ὀρθοστάτου, τὸ ὁποῖον ἐπὶ τῆς μιᾶς πλευρᾶς φέρει διακόσμησιν ἀποτελουμένην ἐκ σταυροῦ φέροντος ὑπεράνω μὲν τῶν ὀριζοντίων κεραίων μικροὺς κάλυκας, ὑποκάτω δὲ τῶν κεραίων μικροὺς κύκλους, ἐν ᾧ ἐκατέρωθεν τοῦ σταυροῦ ὑπάρχουσι δύο φύλλα ὅμοια περίπου κατὰ τὴν μορφήν πρὸς τὸ ἐπὶ τοῦ κιονοκράνου μεσαῖον καὶ τέλος εἰς τὰς γωνίας δύο πλατέα φύλλα (εἰκ. 11). Εἰς τὴν αὐτὴν τέλος ομάδα ἀνάγεται

Εἰκ. 11. Ἐπίκρανον ὀρθοστάτου.

καὶ τεμάχιόν τι, ἐφ' οὗ παρίστανται ἐναλλάξ φύλλα πλατέα καὶ φύλλα ὅμοια πρὸς τὰ τοῦ κιονοκράνου. Ὅμοίως πρέπει νὰ προσθέσωμεν καὶ δύο ὅμοια πρὸς ἄλληλα μικρὰ ἐπιθήματα κοσμούμενα ἐπὶ τῆς μιᾶς μὲν πλευρᾶς διὰ πλατέων φύλλων εἰς τὰς γωνίας, ἐν ᾧ εἰς τὸ μέσον ὑπάρχει φύλλον ὅμοιον πρὸς τὸ τοῦ κιονοκράνου, ἀμφοτέρωθεν δὲ αὐτοῦ δύο βλαστοί. Ἡ ἄλλη πλευρὰ κοσμεῖται ὑπὸ πλατέων φύλλων.

Πρὶν ἢ ἐξετάσωμεν τὸ ζήτημα τῆς χρονολογίας τῶν τεμαχίων τῆς ομάδος ταύτης, ἀνάγκη νὰ ὀρίσωμεν τὴν φύσιν τοῦ ἐπ' αὐτῶν φύλλου τὸ ὁποῖον ἐν συνδυασμῷ μετὰ τῶν πλατέων ἀποτελεῖ τὴν μόνην σχεδὸν διακόσμησιν αὐτῶν.

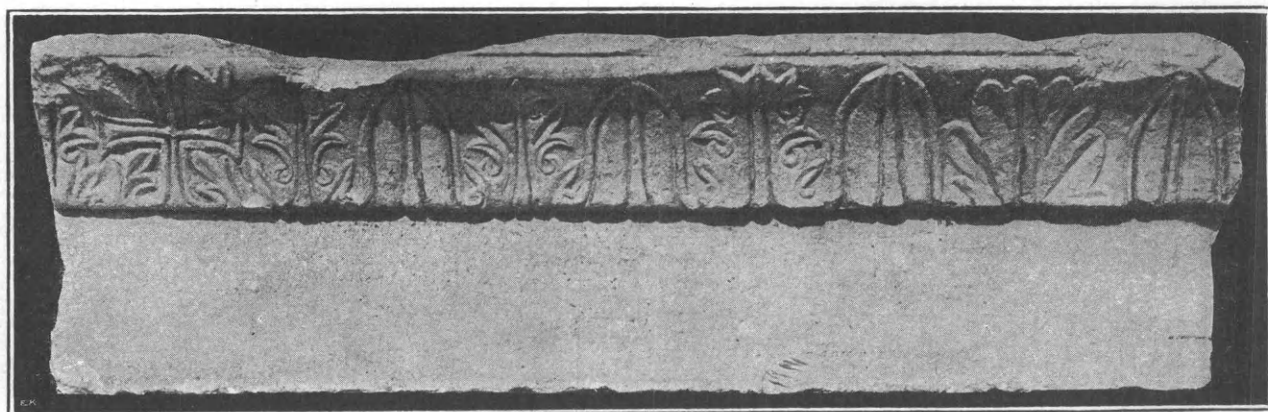
Τὸν αὐτὸν ἀκριβῶς τύπον τοῦ φύλλου βλέπομεν

³ Laurent, ἐνθ' ἀν. σ. 224 κέ.

καὶ ἐπὶ ἐνὸς ἐπιθήματος ὑπάρχοντος ἐν Λούβρῳ¹ καὶ προερχομένου ἐξ Ἀθηνῶν, ὡς ἐξάγεται ἐξ ἀρχαίας ἐπιγραφῆς ἐπ' αὐτοῦ κειμένης. Ἐπὶ τῆς μιᾶς πλευρᾶς τούτου, ἥτις μόνη φέρει διακόσμησιν, ὑπάρχει εἰς τὸ μέσον σταυρός· ἐκατέρωθεν αὐτοῦ δύο φύλλα ἀνάλογα πρὸς τὰ ἐπὶ τῶν τεμαχίων τῆς ὑπὸ μελέτην ὁμάδος καὶ τέλος εἰς τὰς γωνίας δύο πλατέα φύλλα. Τὰ ἐκατέρωθεν τοῦ σταυροῦ φύλλα τοῦ ἐπιθήματος τούτου ἐξέλαβόν τινες ὡς φύλλα δρυός, ὁ δὲ Leclercq προσθέτει, ὅτι δὲν δύναται νὰ ἀναφέρῃ παραδείγματα ὁμοίων φύλλων³. Προσεκτικωτέρα ὁμῶς τῶν φύλλων τούτων ἐξέτασις δεικνύει, ὡς νομίζω, ὅτι ταῦτα εἶναι μετεσχηματισμένη μορφή φύλλων ἀκάνθου. Περὶ τούτου πείθει τὸ ἀνωτέρω περιγραφέν κιονόκρανον (εἰκ. 10), ἔνθα τὰ φύλλα ταῦτα ἐναλλάσσονται πρὸς

πλατέα φύλλα. Εἶναι δὲ γνωστὸν, καὶ ἀνωτέρω εἶδομεν πολλὰ παραδείγματα, ὅτι ἡ τοιαύτη διάταξις προσιδιάζει εἰς τὴν διὰ φύλλων ἀκάνθου διακόσμησιν. Τὴν αὐτὴν διάταξιν εὐρίσκομεν καὶ ἐπὶ τοῦ ἐπικράνου τοῦ ὀρθοστάτου (εἰκ. 11), ὡς καὶ ἐπὶ τοῦ ἐν Λούβρῳ ἐπιθήματος καὶ πρὸ πάντων ἐπὶ μεγάλου ἐπικράνου ὀρθοστάτου ὑπάρχοντος πλησίον τοῦ παρὰ τὸν Ἀρειὸν Πάγον φυλακείου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου βλέπομεν εἰς τὸ μέσον ἐκάστης πλευρᾶς στχυρὸν καὶ ἐκατέρωθεν τούτου σειρὰν ἐναλλάξ φύλλων πλατέων καὶ φύλλων ἀκάνθου ὁμοίων πρὸς τὰ ἐπὶ τῶν ὑπὸ μελέτην τεμαχίων.

Ὅτι δὲ πράγματι πρόκειται περὶ μετεσχηματισμένης μορφῆς φύλλου ἀκάνθου ἀποδεικνύει ἐν τεμάχιον μεγάλου ἐπιστυλίου (μήκ. 1.08) ὁμοίως ἐν τοῖς ἐρειπίοις τοῦ Ἀσκληπιείου κειμένου (εἰκ. 12).

Εἰκ. 12. Ἐπιστύλιον.

Ἐπὶ τούτου βλέπομεν ἀριστερὰ τὸ ἥμισυ περισώθεν φύλλον ἀκάνθου, τὸ ὁποῖον δὲν ἔχει εἰσέτι μετεσχηματισθῇ, ἀλλὰ διατηρεῖ τὴν μορφήν, ἣν εὕρομεν ἐπὶ τῶν τεμαχίων τῆς πρώτης ὁμάδος, κατόπιν παρίσταται σταυρός, ἀπὸ τοῦ κάτω μέρους τοῦ ὁποίου ἐκφύονται δύο φύλλα φθάνοντα μέχρι τῶν ὀριζοντίων κεραιῶν καὶ μετ' αὐτὸν ἐναλλάξ τέσσαρα φύλλα ἀκάνθου καὶ ἰσάριθμα πλατέα φύλλα. Τὸ παράδοξον δὲ εἶναι, ὅτι τὰ φύλλα ταῦτα τῆς ἀκάνθου εἶναι οὕτως ἐξεργασμένα, ὥστε οὐδὲν

ὁμοιάζει πρὸς τὸ ἄλλο, ἐν ᾧ εἶναι προφανές, ὅτι πάντα ἀπομιμοῦνται τὸ αὐτὸ πρότυπον τὸ ὁποῖον φαίνεται, ὅτι ἦτο φύλλον τελείου τύπου μαλακῆς ἀκάνθου. Ἐξετάζοντες ἕκαστον τῶν τεσσάρων τούτων φύλλων τῆς ἀκάνθου παρατηροῦμεν, ὅτι ἐφ' ὅσον προχωροῦμεν πρὸς τὰ δεξιὰ ἐπὶ τοσοῦτον ὁ μετεσχηματισμὸς γίνεται μεγαλύτερος καὶ ἐπὶ τέλους τὸ τελευταῖον πρὸς δεξιὰ φύλλον ἀκάνθου ἔχει περίπου τὴν μορφήν τῶν φύλλων, τὰ ὁποῖα βλέπομεν ἐπὶ τῶν τεμαχίων τῆς ἀπασχολούσης ἡμᾶς ὁμάδος. Ἐκ τούτου ἐξάγεται σαφῶς, ὡς νομίζω, ὅτι τὰ φύλλα τῆς ὁμάδος ταύτης εἶναι μετεσχηματισμένη μορφή φύλλων μαλακῆς ἀκάνθου.

Ὁ τοιοῦτος καθορισμὸς τοῦ φύλλου εἶναι λίαν χρήσιμος διὰ τὴν χρονολόγησιν τῆς ὁμάδος ταύτης.

¹ Βλ. εἰκόνα παρὰ Cabrol ἐνθ' ἀν. εἰκ. 1105.

³ Παρὰ Cabrol ἐνθ' ἀν. σ. 3096· πρὸς καὶ τὰς ἐκεῖ παραπομπάς. Ὁ Ραγκαβῆς (Antiquit. Helleniques τόμ. I σ. 203 No 118) εἰς ὃν παραπέμπει ὁ Leclercq, ἀναφέρει μὲν τὴν ἐπὶ τοῦ ἐπιθήματος ἀρχαίαν ἐπιγραφὴν ἀλλ' οὐδὲν ὁμιλεῖ περὶ τῶν φύλλων τῆς δρυός ὡς λέγει ὁ Leclercq.

Τὸ σύνθετον μετ' ἐπιθήματος κιονόκρανον, ὡς ἀπέδειξεν ὁ Laurent¹, ἀπαντᾷ ἤδη ἀπὸ τοῦ Ε' αἰῶνος. Τοῦτο δὲ ἀποδεικνύει καὶ ἄλλο ἀκόμη γεγονός. Ἐν Ἀκροπόλει δηλαδὴ παρὰ τὸ Belvedere μεταξὺ τῶν σωρηδὸν ἐρριμμένων χριστιανικῶν μαρμάρων ὑπάρχει καὶ ἐν τεθραυσμένον κιονόκρανον ὅμοιον πρὸς τὸ ἀπασχολοῦν ἡμᾶς, τοῦ ὁποίου τὸ ἐπίθημα κοσμεῖται μόνον ὑπὸ ἰσοσκελοῦς σταυροῦ ἐγγεγραμμένου ἐντὸς κύκλου. Εἶδομεν δὲ ἄνωτέρω, ὅτι ὁ ἐντὸς κύκλου σταυρὸς εἶναι χαρακτηριστικὸς διὰ τὸν Ε' αἰῶνα. Ἐπίσης χαρακτηριστικὴ διὰ τὸν αἰῶνα ἐκεῖνον διακόσμησις εἶναι, ὡς εἵπομεν ἤδη, τὰ φύλλα τῆς ἀκάνθου ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὰ πλάτεια. Τὴν χρονολογίαν δὲ ταύτην ἐπιβεβαιοῖ ἡ παρουσία τῆς διακοσμήσεως ταύτης ἐπὶ τοῦ ἐν Λούβρῳ ἐπιθήματος, ἀρχιτεκτονικοῦ μέλους καθωρισμένης, ὡς εἶδομεν, χρονολογίας. Ἀφ' ἑτέρου ἐπίσης ἐπιβεβαιοῦσι ταύτην οἱ δύο μικροὶ κύκλοι οἱ εὐρισκόμενοι ὑπὸ τὰς ὀριζοντίας κεραίας τοῦ ἐπὶ τοῦ κιονοκράνου τοῦ ὀρθοστάτου ὑπάρχοντος σταυροῦ (εἰκ. 11). Οἱ μικροὶ οὗτοι κύκλοι, οἱ ὁποῖοι εἶναι ἀναμφιβόλως μετασχηματισμὸς ῥοδάκων, ἀνάγονται εἰς τὸν Ε' αἰῶνα ἐπίσης². Τοῦτο δὲ ἐπιβεβαιοῦται καὶ ἐξ ἐνὸς κεκοσμημένου τεμαχίου μαρμαρίου ἐν Ἀκροπόλει παρὰ τὸ Belvedere εὐρισκόμενου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου μεταξὺ ἄλλων κοσμημάτων βλέπομεν μονογραμματικὸν σταυρὸν ὅμοιον πρὸς τὸν ἐπὶ τοῦ ἐπιστυλίου τοῦ Ἀσκληπιείου (εἰκ. 6). Ὑπεράνω ὅμως τῶν ὀριζοντίων κεραίων τοῦ σταυροῦ τούτου ὑπάρχουσιν ὅμοιοι ῥόδακες. Εἶδομεν δέ, ὅτι ὁ μονογραμματικὸς σταυρὸς εἶναι λίαν συνήθης κατὰ τὸν Ε' αἰῶνα.

Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν δεδομένων τούτων δυνάμεθα νὰ χρονολογήσωμεν τὰ τεμάχια τῆς ὁμάδος ταύτης ἀπὸ τοῦ Ε' αἰῶνος. Ὁ μετασχηματισμὸς ὅμως τοῦ φύλλου τῆς ἀκάνθου καὶ ἡ παρουσία τοῦ μετ' ἐπιθήματος κιονοκράνου ἄγουσιν ἡμᾶς νὰ θεωρήσωμεν τὰ τεμάχια ταῦτα μεταγενέστερα ὀλίγον τῶν τῆς προηγουμένης ὁμάδος, νὰ ἀναγάγωμεν δηλαδὴ ταῦτα περὶ τὰ τέλη τοῦ Ε' αἰῶνος.

Τέλος προσθέτω, ὅτι τὰ τεμάχια ταῦτα προέρχονται πιθανῶς ἐξ ἐπισκευῆς τινος τῆς πρώτης ἐκκλησίας, εἰς ἣν ἀνήκουσι τὰ τεμάχια τῆς πρώτης

ὁμάδος. Δεν φαίνεται δὲ πολὺ πιθανόν, λαμβανομένου μάλιστα ὑπ' ὄψιν τοῦ λίαν μικροῦ αὐτῶν ἀριθμοῦ, ὅτι ταῦτα ἀπετέλουν τὴν διακόσμησιν ἄλλης ἐκκλησίας μεταγενεστέρας τῆς πρώτης.

Οὕτως εἰς τὴν μελέτην τῶν εἰς τὴν πρώτην ταύτην περίοδον ἀναγομένων ἀρχιτεκτονικῶν τεμαχίων ἐπικυροῦται τὸ ἐν ἀρχῇ ἐκ τῶν πηγῶν ἐξαχθὲν πόρισμα. Ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ πορίσματος ἐκείνου ὡς καὶ τοῦ ἐκ τῆς μελέτης τῶν ἀρχιτεκτονικῶν συντριμμάτων προκύπτοντος δυνάμεθα μετὰ βεβαιότητος πολλῆς νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἐν τῷ χώρῳ τοῦ Ἀσκληπιείου ιδρύθη τὸ πρῶτον χριστιανικὴ ἐκκλησία κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ Ε' αἰῶνος καὶ ἥτις πιθανῶς ἐπεσκευάσθη κατὰ τὰ τέλη τοῦ αἰῶνος ἐκεῖνου.

Τὰ τεμάχια τῆς δευτέρας ὁμάδος, τῆς βυζαντινῆς δηλαδὴ, εἰς ὧν τὴν μελέτην μεταβαίνομεν νῦν, εἶναι σχετικῶς ὀλιγαριθμότερα τῶν τῆς προηγουμένης. Τοῦτο ἐξηγεῖται ἐν μέρει ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν, ὅτι κατὰ τὴν οἰκοδομὴν τῆς ἐκκλησίας ἡ τῶν ἐκκλησιῶν τῶν χρόνων τούτων ἐχρησιμοποιήθησαν τὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη τῶν παλαιότερων, ὡς τοῦτο εἶναι λίαν σύνηθες.

Ὑπὸ χρονολογικὴν ἔποψιν πρωτίστην μεταξὺ τῶν τεμαχίων τούτων θέσιν ἐπέχουσι κυρίως δύο τοιαῦτα. Ἐν τοῖς ἐρειπίοις εὐρέθη πλάξ ἐξ ὑμηττίου μαρμαρίου ἐπὶ τῆς ὁποίας ὑπάρχει μέρος κουφικῆς (παλαιᾶς ἀραβικῆς) ἐπιγραφῆς (εἰκ. 13).

Εἰκὼν 13 Τμῆμα κουφικῆς ἐπιγραφῆς.

Καὶ εἰς προγενέστερους μὲν χρόνους θὰ ἠδύνατο τὸ γεγονός τοῦτο νὰ φανῇ λίαν παράδοξον. Ἀφ' ἑτοῦ ὅμως, διὰ τῶν ἐργασιῶν τοῦ Strzygowski ἰδίᾳ,

¹ Ἐνθ' ἀν. σ. 230 κέ.

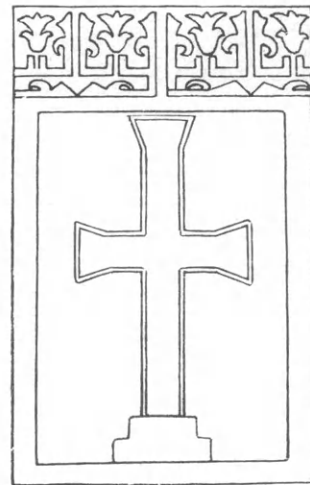
² Laurent Ἐνθ' ἀν. σ. 220 κέ.

ἤρχισε νὰ γίνεται γνωστὴ ἡ ἰσχυροτάτη ἐπίδρασις τῆς ἀραβικῆς τέχνης ἐπὶ τὴν βυζαντινὴν τῆς ἐλληνικῆς ἰδίως χερσονήσου ἐπίσης δὲ ἀφ' οὗτου ἦλθον ἐν Ἀθήναις εἰς φῶς καὶ ἄλλα τεμάχια κουφικῶν ἐπιγραφῶν, οὐδένα πλέον ἢ εὗρεσις αὐτοῦ δύναται νὰ ἐκπλήξῃ.

Τὸ ζήτημα τοῦτο εἶναι λίαν πολύπλοκον καὶ ἀπέχει ἀκόμη πολὺ ἀπὸ τοῦ ὀριστικοῦ αὐτοῦ καθορισμοῦ. Ἐνταῦθα δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὁμιλήσωμεν εὐρύτερον περὶ αὐτοῦ ἀλλὰ περιοριζόμεθα εἰς ὅτι σχετίζεται ἀμέσως πρὸς τὰ τεμάχια τοῦ Ἀσκληπιείου.

Διὰ τὴν κουφικὴν ταύτην ἐπιγραφὴν τοῦ Ἀσκληπιείου ὁ Van Berchem ἐν ἀνακοινώσει πρὸς τὸν Strzygowski λέγει τὰ ἑξῆς: «Καίτοι τὰ γράμματα εἶναι ἀναμφισβητήτως ὁρατὰ τὸ τεμάχιον ὅμως εἶναι λίαν μικρόν, ὥστε νὰ δύναται νὰ ἀναγνωσθῇ. Οὐδόλως δύναται νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι δὲν πρόκειται περὶ ἀληθοῦς ἀραβικῆς ἐπιγραφῆς. Ἡ ἐπιγραφὴ δὲ αὕτη θὰ ἠδύνατο νὰ ἀνήκῃ εἰς τὸν ΙΑ' ἢ ΙΒ' αἰῶνα»¹. Εἰς ταῦτα ὁ Strzygowski προσθέτει, ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἦλθεν ἔξωθεν, διότι εἶναι ἐξεργασμένη, ὡς εἶδομεν, ἐπὶ ὑμηττίου μαρμάρου, κατ' ἀκολουθίαν κατεσκευάσθη ἐν Ἀθήναις.

Ἐκτὸς τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης ἐντὸς τοῦ σπηλαίου ὑπάρχει μαρμαρίνη πλάξ 0.95×0.34. Ἐπ' αὐτῆς παρίσταται σταυρὸς ἰστάμενος ἐπὶ δύο βαθμίδων, ὑπεράνω δὲ αὐτοῦ πλατεῖα λωρὶς φέρουσα κόσμημα ἔχον τὴν μορφὴν κουφικῆς ἐπιγραφῆς (εἰκ. 14)². Εἶναι δὲ καὶ κατὰ τοῦτο ἐνδιαφέρουσα ἡ πλάξ αὕτη, ὅτι εὐρέθη ἐντὸς τοῦ σπηλαίου ἐνθα νῦν ὑπάρχει. Ὡς εἶναι δὲ γνωστόν, τὸ σπήλαιον ἠνεώχθη κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἀνασκαφῆς (Πρακτικὰ 1877 σελ. 16-18), ἐπομένως ἀποκλείεται πᾶσα ἰδέα ἄλλοθεν μετακομιδῆς τῆς πλακὸς ταύτης. Τὸ ὑπεράνω τοῦ σταυροῦ κόσμημα δὲν εἶναι μοναδικὸν ἐπὶ τῆς πλακὸς ταύτης. Μετ' ἐλαφρῶν τινων παραλλαγῶν εὐρίσκομεν αὐτὸ διὰ κεράμων ἐσχηματισμένον ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν τοίχων πασῶν σχεδὸν τῶν ἐν Ἀθήνας ἐκκλησιῶν, πρὸ πάν-

Εἰκ. 14. Πλάξ ἐν τῷ σπηλαίῳ (Strzygowski).

των δὲ τοῦ Ἀγ. Νικοδήμου¹ καὶ τῶν Ἀγ. Θεοδώρων. Ἐπίσης ἐν Δαφνίῳ, ἐνθα μάλιστα ὑπάρχει καὶ ἐπὶ μαρμαρίνου γείσου κοσμοῦντος τὸ ἐσωτερικὸν τῆς ἀψίδος², καὶ ἐν Ὁσίῳ Λουκᾷ, ἐνθα πληθὺς τοιούτων κοσμημάτων ὑπάρχει³. Τὰ κοσμήματα ταῦτα ὁ Λαμπάκης ἐξέλαβεν ὡς χριστιανικὰ μονογράμματα⁴, ὁ Strzygowski ὅμως ἔδειξε πρῶτος τὴν ἀληθῆ αὐτῶν σημασίαν, ὅτι δηλαδὴ εἶναι χάριν διακοσμήσεως ἀπομιμήσεις κουφικῶν ἐπιγραφῶν⁵.

Οὕτω τὸ μὲν ἐπὶ τῇ βᾶσει τῶν ἀναλογιῶν, τὰς ὁποίας παρουσιάζει τὸ ἐπὶ τῆς πλακὸς τῆς φερούσης τὸν σταυρὸν κόσμημα πρὸς μνημεῖα γνωστῆς χρονολογίας, τὸ δὲ ἐκ τῆς χρονολογίας, ἣν ὁ Van Berchem θέτει εἰς τὴν κουφικὴν ἐπιγραφὴν πρέπει νὰ θέσωμεν τὰ εὐρύτερα χρονολογικὰ ὅρια τῶν βυζαντινῶν τεμαχίων τοῦ Ἀσκληπιείου μεταξὺ τοῦ Ι' καὶ ΙΒ' αἰῶνος. Θὰ ἰδωμεν ὅμως, ὅτι ἡ καθ' ἑκαστον μελέτη τῶν τεμαχίων ἀναγκάζει ἡμᾶς νὰ θέσωμεν ταῦτα εἰς τὸν Ι' ἢ ΙΑ' αἰῶνα.

Ἐν τοῖς ἐρειπίοις ὑπάρχει πλάξ, λίαν δυστυχῶς ἀποτετριμμένη, ἔχουσα ἐπὶ τῆς μιᾶς ἄκρας ἐγγεγλυμμένον ὀκτάπλευρον κιονίσκον, φέροντα μικρὸν τετράπλευρον κιονόκρανον κοσμούμενον ἐπὶ τῶν

¹ Lampakis, Memoire sur les Antiquités chret. de la Grece. Athènes 1902 εἰκ. 65-77. 88.

² Millet, Daphni εἰκ. 36.

³ Schultz-Barnsley, The monastery of S. Luke of Stiris in Phokis. London 1901 πίν. 11, 15 F, 28.

⁴ Lampakis, Memoire σ. 21 κί.

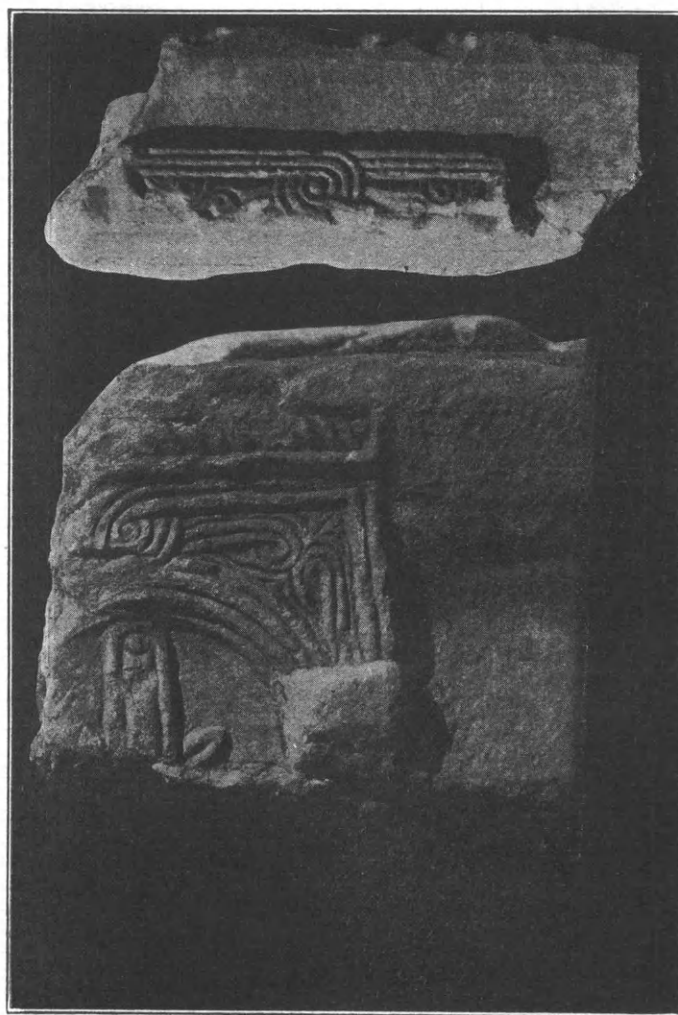
⁵ Comptes rendus du Congres intern. d'archeologie. Athenes 1905 σ. 312.

¹ Van Berchem-Strzygowski, Amida σ. 372.

² Τὴν εἰκόνα ἔλαβον ἐκ τοῦ Strzygowski (Amida εἰκ. 323) καθ' ὅσον ἡ φωτογραφία τῆς πλακὸς, ὡς ἐκ τοῦ ἐν τῷ σπηλαίῳ σκότους, ἦτο λίαν δυσχερής.

τριῶν πλευρῶν ὑπὸ λυροειδοῦς κοσμήματος εἰς τὸ μέσον φέροντος ρόδακα. Ἡ πλάξ αὕτη εἶναι γνωστῆς χρήσεως. Ἐχρησίμευεν ὡς χώρισμα διλόβου παραθύρου, ὡς δύναται τις νὰ ἴδῃ ἀκόμη ἐν χρήσει τοιαύτας εἰς πάσας τὰς Ἀθηναϊκὰς ἐκκλησίας. Ὁμοίως ἐν τοῖς ἐρειπίοις εὔρον καὶ ἄλλον, ἐπίσης λίαν ἀποτετριμμένον, μικρὸν κιονίσκον, ὅμοιον πρὸς τὸν ἐπὶ τῆς πλακὸς ἀλλ' ἐντελῶς ἀνεξάρτητον, φέροντα ἐπίσης τετράπλευρον κιονόκρανον κοσμούμενον κατὰ τὰς τέσσαρας πλευρὰς ὑπὸ τοῦ συνήθους λυροειδοῦς κοσμήματος, τὸ ὅποιον φέρει ἐντὸς ἐναλλάξ ρόδακα ἢ δύο συγκεντρικοὺς κύκλους. Τὸ εἶδος τοῦτο τῶν κιονίσκων τῶν φερόντων μικρὸν κεκοσμημένον τετράγωνον κιονόκρανον, εἴτε συμφυεῖς εἶναι οὗτοι εἰς πλάκας εἴτε ἀνεξάρτητοι ἀπ' αὐτῶν ἀναφαίνονται κατὰ τὸν Strzygowski ἀπὸ τοῦ Ι' αἰῶνος· ἡ δὲ ἀκμὴ αὐτῶν φθάνει μέχρι τοῦ IB¹. Τὸ δὲ λυροειδὲς κόσμημα, τὸ ὅποιον βλέπομεν σχεδὸν πάντοτε ἐπὶ τῶν μικρῶν αὐτῶν κιονοκράνων ἔχει τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ εἰς τὴν ἀπομίμησιν διακοσμήσεως ἐπὶ ὑφασμάτων ὑπαρχούσης². εἶναι δὲ συνηθέστατον, σχεδὸν στερεότυπον κόσμημα τῶν τοιούτων κιονοκράνων· ὁ δὲ ἐντὸς αὐτοῦ χώρος πληροῦται εἴτε διὰ ροδάκων εἴτε καὶ δι' ἄλλων ἀναλόγων κοσμημάτων³.

Ἐπίσης ἐν τοῖς ἐρειπίοις ὑπάρχουσι τὰ τεμάχια δύο ὑπερθύρων δυστυχῶς λίαν κατεστραμμένων ἐκ τῶν ἀνηκόντων εἰς τὴν γνωστὴν τύπον τὸν φέροντα ἐντὸς τοξοειδοῦς ἀνοίγματος πλουσίως κεκοσμημένον σταυρὸν (εἰκ. 15). Τὰ τοιαύτην φέροντα διακόσμησιν ὑπερθύρα ἀπαντῶσι πανταχοῦ ἐν Ἀθῆναις ὡς ἐν τῇ Ἀκροπόλει, ἐν τῷ Θησεῖῳ, ἐν τῇ Παλαιᾷ Μητροπόλει, ἐπίσης ἐν Καισαριανῇ ὡς καὶ ἐν Δαφνίῳ, ὁμοίως δὲ καὶ ἐν Ὀσίῳ Λουκᾷ⁴. Ἐπὶ τῇ βάσει πάντων τούτων τῶν μνημείων ὧν ἡ χρονολογία εἶναι περίπου γνωστὴ, νομίζω, ὅτι πρέ-

Εἰκ. 15. Τεμάχια ὑπερθύρων.

πει νὰ θέσωμεν τὰ ὑπερθύρα ταῦτα εἰς τὸν Ι' ἢ ΙΑ' αἰῶνα⁵.

Ἐκεῖ ὁμοίως εὐρίσκομεν καὶ τὰ τεμάχια δύο θυρωμάτων πλουσίαν φερόντων διακόσμησιν. Ἐπὶ τῶν τεμαχίων τοῦ ἐνὸς βλέπομεν κατὰ σειρὰν τετράγωνον συνδεόμενα πρὸς ἀλλήλα διὰ κόμβων· ἐντὸς δὲ ἐκάστου τετραγώνου ὑπάρχει φύλλον ἀκάνθου λίαν ἐσχηματοποιημένον (εἰκ. 16 ἄνω), Ὁμοίαν πρὸς ταύτην διακόσμησιν εὐρίσκομεν, ὡς παρατηρεῖ ὁ Brehier, καὶ ἐπὶ μιᾷς πλακὸς ἐντετοιχισμένης ἐν τῇ Παλαιᾷ Μητροπόλει ἐπὶ τῶν τοίχων τῆς ὁποίας καὶ ἄλλα ἀκόμη ὑπάρχουσιν ἀνάλογα παραδείγματα⁶. Πολλὰ δὲ τοιαῦτα τεμάχια ὑπάρ-

⁵ Βλ. καὶ Brehier, Nouvelles recherches σ. 15.

⁶ Michel Struck, ἐνθ' ἂν. εἰκ. 15, 25, πίν. XXI 11. Ὁμοία πρὸς τὴν ἐντετοιχισμένην πλάκα τῆς Παλαιᾶς Μητροπόλεως εὐρίσκειται ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς μονῆς Ταῶ ἐπὶ τοῦ Πεντελικοῦ. Βλ. Annual of British School at Athens τόμ. IX. (1902-3) σ. 390 εἰκ. 2.

¹ Strzygowski, Καισαριανή σ. 71.

² Brehier, Études sur l'histoire de la sculpture byzantine (Nouvelles archives des Missions scientifiques. Nouv. Serie 1911 Fasc. 3) σ. 55 κέ.

³ Μικρὰν συλλογὴν τοιούτων κιονίσκων ἐν τῇ Ἀκροπόλει ὑπαρχόντων βλ. παρὰ Strzygowski, Καισαριανή εἰκ. 13. Βλ. ἐπίσης Millet, Daphni εἰκ. 28-34.

⁴ Michel-Struck, Die mittelbyzantinischen Kirchen Athens. Athenische Mitteilungen 1906 σ. 271 κέ. εἰκ. 5, 6, 25, πίν. XXI 9. Strzygowski, Καισαριανή σ. 92. Millet, Daphni εἰκ. 10. Schultz-Barnsley, The monastery of S. Luke πίν. 27. B.

Εἰκ. 16. Τμήματα θυρωμάτων.

χουσι καὶ εἰς τὸ Θησεῖον, ὧν τινὰ ὑποθέτω, ὅτι ἀνήκουσιν εἰς τὸ αὐτὸ θύρωμα, εἰς ὃ καὶ τὰ τεμάχια τοῦ Ἀσκληπιείου. Ἐπὶ τῶν τεμαχίων τοῦ δευτέρου θυρώματος τὸ κύριον θέμα εἶναι κυματοειδὲς κόσμημα, τὸ ὁποῖον διακλαδούμενον πληροῖ ὁλόκληρον τὸ ἐπίπεδον (εἰκ. 16 κάτω). Τὸ κόσμημα τοῦτο εἶναι συνηθέστατον καὶ ἀπαντᾷ σχεδὸν πανταχοῦ μετὰ διαφόρων παραλλαγῶν. Εὐρίσκομεν δὲ τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν θυρωμάτων τῶν τριῶν θυρῶν τοῦ νάρθηκος τῆς Παλαιᾶς Μητροπόλεως¹, ὡς καὶ ἐν τῷ Θησεῖῳ, ἔνθα τεμάχια τινὰ ἐπίσης φαίνονται ἀνήκοντα εἰς τὸ θύρωμα, εἰς ὃ καὶ τὰ τεμάχια τοῦ Ἀσκληπιείου.

Τὰ τεμάχια τῶν δύο τούτων θυρωμάτων ὁ Brehier ἀνάγει εἰς τὸν Θ' ἢ Ι' αἰῶνα, παρατηρῶν, ὅτι ὑπόδειγμα τοῦ κατασκευάσαντος αὐτὰ τεχνίτου ἦτο ὠρισμένως ὕψωμα².

Συγγενὴ πρὸς τὰ θύρωματα ταῦτα διακόσμησιν φέρουσι καὶ ἄλλα τεμάχια ἐν τοῖς ἐρείπιοις κατωτέρας ὁμῶς ἐκτελέσεως. Ἀξιοσημεῖωτα ἐπίσης εἶναι τὰ τεμάχια ἀναγλύφων πλακῶν τὰ ἐκεῖ ὑπάρχοντα.

Τούτων ἀξιολογώτατον εἶναι ἐν τεμάχιον πλα-

κῶς (εἰκ. 17) καθ' ὅλα ὁμοίας πρὸς μίαν ἐκ τῶν

Εἰκ. 17. Τμήμα πλακῶς θυρωμακίου.

πλακῶν αἵτινες κοσμοῦσι τὴν φιάλην τῆς Λαύρας ἐν Ἀγίῳ Ὀρει³. Αἱ πλάκες αὗται τῆς Λαύρας, προερχόμεναι πιθανώτατα ἐκ τῆς πρώτης χτισθείσης ἐκεῖ ἐκκλησίας, δὲν δύνανται νὰ εἶναι παλαιότεραι τοῦ ἔτους 963, χρόνου τῆς ιδρύσεως τῆς Λαύρας τοῦ Ἀγ. Ἀθανασίου⁴. Ἐπίσης τὸ θραῦσμα τοῦτο τοῦ Ἀσκληπιείου ἀνήκει εἰς τὴν αὐτὴν διακόσμητικὴν τάξιν, εἰς ἣν καὶ ἐν τεμάχιον πλακῶς ἐν Σάμῳ σφζόμενον, τὸ ὁποῖον εἶναι ἀξιοσημεῖωτον διότι φέρει ἐπ' αὐτοῦ ἐπιγραφὴν τοῦ ἔτους 1066⁵. Ἐκ πάντων τούτων συνάγεται, ὅτι ἡ κατασκευὴ τῆς πλακῶς τοῦ Ἀσκληπιείου ἀνέρχεται εἰς τὸν Ι' ἢ ΙΑ' αἰῶνα.

Τὴν μίμησιν τῶν ὕψωμάτων, ἥτις καὶ ἐπὶ τοῦ περιγραφέντος ἤδη τεμαχίου πλακῶς εἶναι καταφανὲς δεικνύουσιν ἔτι ἐντονώτερον ἄλλα τεμάχια πλακῶν ἐκεῖ ὑπάρχοντα.

Οὕτω πρέπει νὰ ἀναφέρω μίαν πλάκα (0.70 × 0.90) σχεδὸν ὁλόκληρον σφζομένην. Ἐντὸς πλαισίου, τὸ ὁποῖον σχηματίζει τετράφυλλον κόσμημα ἐπαναλαμβανόμενον περίξ τὸ αὐτὸ εἰς διπλὴν σειρὰν, παρίσταται σταυρὸς περιβαλλόμενος ὑπὸ ἐτέρου πλαισίου ὀδοντωτοῦ. Τὰ ἄκρα τῶν κεραιῶν τοῦ σταυροῦ διγάζονται εἰς δύο κλάδους διευθυνομένους

¹ Michel Struck ἐνθ' ἄν. πίν. XXI 9-11.

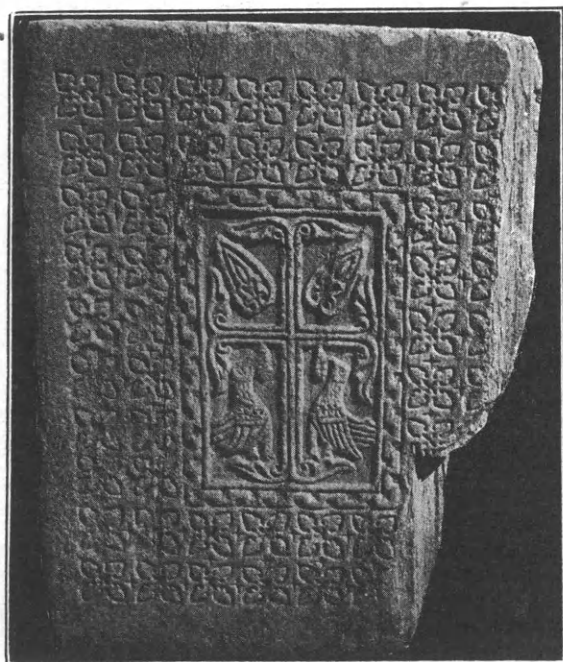
² Brehier, Nouv. recherches σ. 13 πίν. V 9.

³ Βλ. εἰκόνα παρὰ Diehl ἐνθ' ἄν. εἰκ. 206.

⁴ Brehier, Études σ. 59. Diehl ἐνθ' ἄν. σ. 434.

⁵ Athenische Mitteilungen 1912 σ. 211.

ἀντιθέτως. Τὰ κενὰ τὰ σχηματιζόμενα ὑπὲρ τὰς ὀριζοντίας κεραίας πληροῦνται ὑπὸ δύο λογχοειδῶν φύλλων ἐν ᾧ τὰ κάτωθεν τῶν κεραίων πληροῦσι δύο ἀντιμέτωπα πτηνὰ ραμφίζοντα δύο καρπούς κρεμαμένους ἐκ τῶν κεραίων τοῦ σταυροῦ (εἰκ. 18). Εἰς τὴν διακόσμησιν τῆς πλακῆς ἐγένετο με-

Εἰκ. 18. Πλάξ θωρακίου.

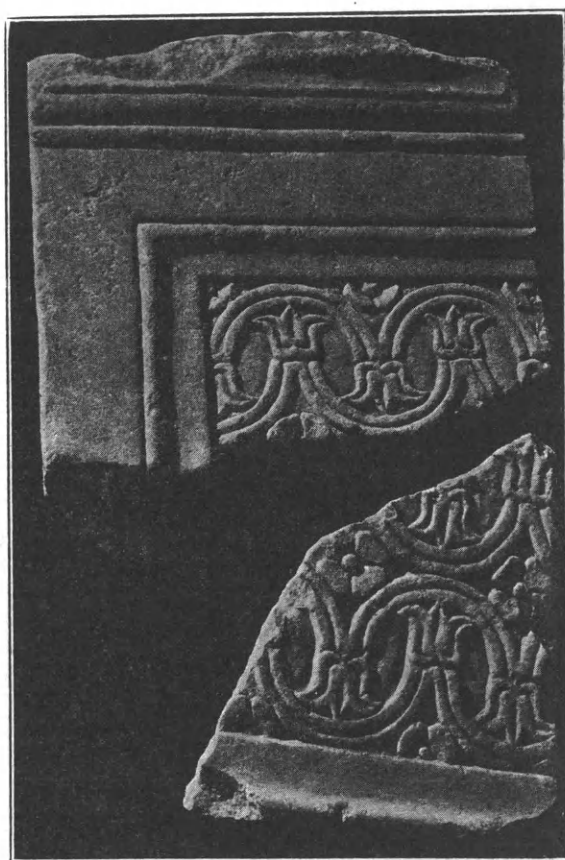
γάλη χρήσις τρυπάνου, ἡ ὅλη δὲ πλάξ παρέχει τὴν ἐντύπωσιν ὑφάσματος ἡπλωμένου.

Τὴν αὐτὴν ἐντύπωσιν παρέχουσι καὶ τὰ τεμάχια ἄλλης πλακῆς ἐκεῖ εὑρισκόμενα. Ἡ διακόσμησις τῆς πλακῆς ταύτης ἀποτελεῖται ἐξ ἡμικυκλίων ἐνουμένων κατὰ τὰ ἄκρα. Ἐπὶ δὲ τοῦ σημείου τῆς ἐνώσεως ὑπάρχει τρίφυλλον κόσμημα. Τὰ ἡμικύκλια ταῦτα εἰσέρχονται τὰ μὲν ἐντὸς τῶν δὲ ἐν ᾧ τὰ ἀπομένοντα κενὰ πληροῦνται ὑπὸ τετραφύλλου ἄνθους (εἰκ. 19)¹.

Ἡ ἰδίᾳ τάσις τῆς ἀπομιμήσεως ὑφάσματος, ἣν βλέπομεν καὶ ἐπὶ τῆς πρώτης πλακῆς δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς χρονολογικὴ βάσις. Οὕτω δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν, ὅτι καὶ τὰ τεμάχια τῶν πλακῶν τούτων εἶναι πιθανῶς σύγχρονα πρὸς τὰ τῆς πρώτης ἀναγόμενα εἰς τὸν Ι' ἢ ΙΑ' ἴσως αἰῶνα.

Ἐκτὸς τῶν ἀναγλύφων πλακῶν τὴν ἰδίαν τεχνικὴν τῆς ἀπομιμήσεως ὑφασμάτων δεικνύει καὶ

¹ Τῆς πλακῆς ταύτης τεμάχια εὑρίσκονται καὶ ἐν τῷ Θησαυρῷ.

Εἰκ. 19. Τμήματα πλακῆς θωρακίου

ἐν τεμάχιον ἐπιστυλίου (μῆκ. 0.76). Ἐπὶ τῆς μιᾶς πλευρᾶς τούτου βλέπομεν σειρὰν κύκλων συνδεομένων πρὸς ἀλλήλους δι' ἄλλων μικροτέρων τοιούτων. Ἐντὸς τῶν μεγαλειτέρων κύκλων ὑπάρχουσιν ἐναλλάξ ρόδακες καὶ ἀνθέμια. Ἐπὶ τῆς ἄλλης πλευρᾶς ὑπάρχει διακόσμησις μόνον εἰς τὰ ἄκρα, ἐν ᾧ τὸ μεσαῖον μέρος μένει γυμνὸν πρὸς τοποθέτησιν ἴσως κίονος. Ἐπὶ τοῦ ἐνὸς ἄκρου τῆς πλευρᾶς ταύτης ὑπάρχει κύκλος φέρων ἐντὸς ἀστέρα, ἐπὶ δὲ τοῦ ἄλλου ἄκρου τὸ σχηματιζόμενον τετράγωνον διαιρεῖται ὑπὸ γραμμῶν εἰς τρία τρίγωνα πληρούμενα ὑπὸ λογχοειδῶν φύλλων (εἰκ. 20).

Εἰκ. 20. Τεμάχιον ἐπιστυλίου.

Ἐπειδὴ, ὡς εἶπον, τὸ ἐπιστύλιον τοῦτο δεικνύει

τελείαν ἀπομίμησιν ὑφάσματος, νομίζω, ὅτι οὐδὲν κωλύει νὰ θεωρήσωμεν τοῦτο σύγχρονον πρὸς τὰς ἀνωτέρω περιγραφείσας πλάκας. Εἰς τοῦτο ἄλλως συντρέχει καὶ ἕτερος λόγος. Ἡ φέρουσα τὴν σειρὰν τῶν κύκλων πλευρὰ παρέχει ὡς πρὸς τὴν γενικὴν διάταξιν πολλὰς ἀναλογίας πρὸς τεμάχιον ἐπιστυλίου εὑρεθὲν ἐν Ghiaour ἢ Christian-Keuy (τὸ ἀρχαῖον Νότιον παρὰ τὴν Κολοφῶνα) καὶ χρονολογημένον δι' ἐπιγραφῆς ἀπὸ τοῦ 1060 ἢ τοῦ 960¹.

Ἐν τοῖς ἐρειπίοις ὑπάρχει καὶ τετράγωνος πλάξ χρησιμεύουσα ὡς κιονόκρανον παραστάδος. Αὕτη φέρει ἐπὶ τῆς μιᾶς πλευρᾶς σταυρὸν ἀπὸ τοῦ κάτω ἄκρου τοῦ ὁποῖου ἐκφύονται δύο κλάδοι φθάνοντες μέχρι τοῦ ἄνω περιπίου ἄκρου τούτου (εἰκ. 21).

Εἰκ. 21. Ἐπίκρανον δοθοστάτου.

Τὸ ἀνάγλυφον τοῦτο εἶναι ἐπεξεργασμένον κατὰ περιεργὸν τρόπον. Μόνον δηλαδὴ τὸ περίξ ἔδαφος ἔχει λαξευθῇ οὕτως, ὥστε νὰ ἐξέχη ὁ σταυρὸς μετὰ τῶν κλάδων, χωρὶς ὅμως ἐντὸς αὐτοῦ νὰ ἔχωσιν ὑποδηλωθῇ αἱ λεπτομέρειαι. Ἀναλόγους κατὰ τὴν ἐπεξεργασίαν σταυρούς, ἀλλὰ μικροτέρους, ἔχοντας τοὺς ἐκ τῶν κάτω φυομένους κλάδους, βλέπομεν καὶ ἐπὶ τῆς μικρᾶς πλευρᾶς τῶν ἐπιστυλίων, τὰ ὁποῖα ὑπάρχουσιν ὑπὲρ τοὺς κιόνας τοῦ προστώου τῆς Καπνικαρέας. Εἰς τὴν χρονολόγησιν τοῦ ἐπικράνου τούτου τοῦ Ἀσκληπιείου βοηθεῖ τὸ σχῆμα τῶν κλάδων. Κατὰ τὸν Millet ὁ ὁποῖος ἐμελέτησε τὴν ἐξέλιξιν τῶν κλάδων τούτων, μόνον ἀπὸ τῆς ἐποχῆς Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου παρουσιάζεται ἐν τῷ σχηματισμῷ τούτων ἡ πολὺπλοκος αὕτη μορφή ἐν ᾗ προηγουμένως παρουσιάζονται οὗτοι πολὺ ἀπλούστεροι καὶ μικρότεροι². Συμφώνως λοιπὸν πρὸς τὰς παρατηρήσεις ταύτας τὸ ἐπίκρανον τοῦ Ἀσκληπιείου

¹ Jahreshefte des österreichischen archäol. Institutes. Τόμ. VIII (1905) σ. 158 εἰκ. 42-43 καὶ τόμ. XV (1912) σ. 41 εἰκ. 15.

² Millet ἐν BCH 1910 σ. 104 κέ.

δέον νὰ θεωρηθῇ σύγχρονον πρὸς τὰ ἄλλα ἐκεῖ συντρίμματα καὶ συνεπῶς δέον νὰ χρονολογηθῇ ἀπὸ τοῦ Ι' ἢ ΙΑ' αἰῶνος.

Ἐν τέλει πρέπει ν' ἀναφέρω καὶ δύο τεμάχια θυρώματος. Τὰ τεμάχια ταῦτα εὑρίσκονται νῦν ἐν τῷ Θησείῳ, ἀλλ' εἶναι βέβαιον, ὅτι προέρχονται ἐκ τοῦ Ἀσκληπιείου, ὅπου μέχρι πρότινων ἐτῶν εὑρίσκοντο³. Ἐνεκα δὲ τοῦ λόγου τούτου νομίζω, ὅτι ταῦτα πρέπει νὰ περιληφθῶσιν εἰς τὴν παροῦσαν μελέτην. Τὰ τεμάχια ταῦτα τοῦ θυρώματος ὡς κύριον διακοσμητικὸν θέμα ἔχουσι κλάδον ἀμπέλου βαίνοντα κυματοειδῶς· τὰ ἐκατέρωθεν ἀπομένοντα ἡμικυκλικά περίπου κενὰ πληροῦνται ἐπὶ μὲν τοῦ ἐνὸς τεμαχίου ὑπὸ λίαν ἐσχηματισμένων φύλλων ἀμπέλου, μιᾶς σταφυλῆς ὡς καὶ πτηνοῦ ραμφίζοντος ἄλλην σταφυλὴν· ἐπὶ δὲ τοῦ ἄλλου ὑπὸ ὁμοίων φύλλων ἀμπέλου, σταφυλῶν καὶ τέλος ὑπὸ ζώου, ὡς φαίνεται λαγωῦ, τρώγοντος σταφυλὴν (εἰκ. 22).

Εἰκ. 22. Τμήματα θυρώματος ἐν τῷ Θησείῳ.

Τὸ θέμα τοῦ κυματοειδῶς προχωροῦντος κλάδου, τὸ ὁποῖον παρουσιάζει ἐξόχους διακοσμητικὰς ιδιότητας, ἀπαντᾷ ἤδη εἰς τὰς ἀρχαιοτέρας περιόδους τῆς χριστιανικῆς τέχνης. Ἐν ἀπὸ τὰ ωραιότερα παραδείγματα ἐν τῇ χριστιανικῇ τέχνῃ εἶναι καὶ ἡ καθέδρα τοῦ Μαξιμιανοῦ ἐν Ραβέννη⁴. Ἐκ τῆς βυζαντινῆς περιόδου θὰ ἡδυνάμην ν' ἀναφέρω

³ Τὴν πληροφορίαν ταύτην ὀφείλω εἰς τὰ παρὰ τῷ κ. Σωτηρίου ἀντίγραφα τῶν σημειώσεων ἃς εἶχε λάβει ὁ Strzygowski κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐν Ἀθήναις διαμονῆς του.

⁴ Βλ. τὴν διακόσμησιν τῆς καθέδρας παρὰ Venturi, Storia dell' arte italiana τόμ. I εἰκ. 279-282.

πλεῖστα παραδείγματα ἐξ ὧν ἀρκοῦμαι εἰς τὸ θύρωμα τῆς μεσαιᾶς θύρας τοῦ νάρθηκος τῆς Παλαιᾶς Μητροπόλεως¹, τὸ ὁποῖον παρουσιάζει περισσοτέρας τῆς μιᾶς ἀναλογίας πρὸς τὰ ἀπασχολοῦντα ἡμᾶς τεμάχια, ὡς καὶ εἰς τὸ δεξιόθεν τῆς εἰσόδου τῆς Ἀκροπόλεως εὐρισκόμενον, ἐφ' οὗ παρίσταται πτηνὸν ραμφίζον σταφυλὴν καὶ τὸ ὁποῖον ὁ Brehier θεωρεῖ κατὰ γράμμα ἀπομίμησιν ὑφάσματος². Ἐκεῖνο ὅμως τὸ ὁποῖον πλὴν τῶν ἄλλων ἐνδείξεων δύναται νὰ βοηθήσῃ εἰς τὴν χρονολόγησιν τοῦ ἐπιστυλίου εἶναι ὁ τρόπος, δι' οὗ ἀποδίδεται τὸ τρίχωμα τοῦ ἐπ' αὐτοῦ παριστωμένου ζώου. Ἐὰν παραβάλωμεν τὸ ζῶον τοῦτο πρὸς τὴν γνωστὴν πλάκα τοῦ Θησείου, ἐφ' ἧς παρίσταται ἀντιλόπη κατασπαρασσομένη ὑπὸ λέοντος³ καὶ πρὸς τὴν ἐπίσης γνωστὴν πλάκα τῆς Παλαιᾶς Μητροπόλεως τὸ αὐτὸ θέμα, ἀλλ' ὑπὸ ἄλλην μορφήν παριστῶσαν⁴, παρατηροῦμεν, ὅτι τὸ τρίχωμα τῆς ἀντιλόπης παρίσταται καὶ εἰς τὰς δύο πλάκας κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, καθ' ὃν καὶ τὸ τοῦ ἐπὶ τοῦ ἐπιστυλίου ζώου. Ἐπομένως νομίζω, ὅτι ὑπάρχει χρονικὴ συγγένεια μεταξὺ τῶν ἀναγλύφων τούτων. Αἱ πλάκες τοῦ Θησείου καὶ τῆς Παλαιᾶς Μητροπόλεως εἶναι ἐν στενωπότητι τεχνικῇ σχέσει πρὸς τὴν πασίγνωστον πλάκα τὴν προερχομένην ἐκ τῆς Ἀκροπόλεως καὶ ἀποκειμένην ἐν τῷ Θησείῳ ἐφ' ἧς παρίστανται δύο λέοντες ἐκατέρωθεν τοῦ δένδρου τῆς ζωῆς καὶ ἥτις ἔγινε γνωστὴ ἐκ τῆς κουφικῆς ἐπιγραφῆς ἥτις ὑπάρχει ἐπ' αὐτῆς⁵. Ἀκριβῶς δὲ ἐκ τοῦ σχήματος τῶν χαρακτήρων τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης κατωρθώθη νὰ χρονολογηθῇ ἡ πλάξ ἀπὸ τοῦ Θ' ἢ μᾶλλον τοῦ Ι' αἰῶνος⁶. Πάντα δὲ τὰ ἀνάγλυφα τὰ δεικνύοντα τὴν αὐτὴν τεχνικὴν ἐκτέλεσιν φαίνεται, ὅτι πρέπει νὰ τεθῶσιν εἰς τοὺς αὐτοὺς περίπου χρόνους. Κατ' ἀκολουθίαν καὶ τὸ ἀπασχολοῦν ἡμᾶς ἐνταῦθα ἐπιστύλιον ἀνέρχεται

εἰς τοὺς αὐτοὺς χρόνους καὶ εἶναι ἐπομένως σύγχρονον πρὸς τὰ ἄλλα τεμάχια τοῦ Ἀσκληπείου. Τοῦτο ἐπικυροῦται καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι τὸ ὄλον ἐπιστύλιον φαίνεται ἀπομιμούμενον ἐν ὕφασμα ὅπως τοῦτο συμβαίνει καὶ διὰ τὸ παρὰ τὴν εἰσόδον τῆς Ἀκροπόλεως τεμάχιον, τὸ λίαν συγγενές, ὡς εἶδομεν, πρὸς τὸ ὑπὸ μελέτην ἐπιστύλιον. Εἵχομεν δὲ καὶ ἀνωτέρω τὴν εὐκαιρίαν νὰ ὁμιλήσωμεν καὶ περὶ ἄλλων γλυπτῶν ἀπομιμούμενων ὑφάσματα καὶ νὰ ὀρίσωμεν τὴν χρονολογίαν αὐτῶν.

Οὕτω ἐκ τῆς μελέτης τῶν τεμαχίων τῆς ὁμάδος ταύτης, τῆς κυρίως βυζαντινῆς, συνάγομεν, ὅτι ταῦτα ἀνήκουσιν εἰς τὸν Ι' ἢ ΙΑ' αἰῶνα. Δὲν εἶναι ὅμως βέβαιον ἂν προέρχωνται ἐκ μιᾶς ἐκκλησίας πάντα. Ὅπως καὶ ἂν ἔχη τὸ πρᾶγμα, φαίνεται ἀναμφισβήτητον, ὅτι κατὰ τοὺς αἰῶνας ἐκείνους ὑπῆρχεν ἐν τῷ χώρῳ τοῦ Ἀσκληπείου μία τοῦλάχιστον βυζαντινὴ ἐκκλησία.

Καὶ ταῦτα μὲν εἶναι ὅσα ἐκ τῶν ἀναγλύφων ἀρχιτεκτονικῶν συντριμμάτων πορίζομεθα. Ἀνάγκη ὅμως ἐνταῦθα νὰ προσθέσω ὀλίγα καὶ περὶ ἄλλων τινῶν εὐρημάτων δευτερευούσης χρονολογικῆς σημασίας.

Ἐν τῷ χώρῳ τοῦ Ἀσκληπείου, εἰς τὸ δυτικὸν ἰδίως μέρος τῶν ἐκκλησιῶν, εὐρέθησαν, ὡς εἶπον καὶ ἐν ἀρχῇ, ἀρκετοὶ τάφοι κτιστοὶ ἔχοντες καὶ κλίμακα πρὸς κατάβασιν (Πρακτικά 1876 σ. 21 κέ.). Εὐρέθησαν δὲ καὶ τινες ἐπιγραφαὶ ἐπιτύμβιοι οὐχὶ ἐπὶ τῆς ἀρχικῆς αὐτῶν θέσεως ἀλλὰ ἐντετοιχισμέναι ἀλλαχοῦ (Πρακτικά 1876 σ. 22). Τοῦτο σημαίνει, ὅτι εἰς μεταγενεστέρους χρόνους οἱ τάφοι ἐκεῖνοι ἐλησημονήθησαν καὶ τότε ἐχρησιμοποιήθησαν αἱ ἐπιγραφαὶ ὡς ὕλικὸν οἰκοδομῆς. Αἱ δὲ ἐπιγραφαὶ αὗται εἶναι πᾶσαι ἐκδεδομέναί⁷.

Ἐκ τῶν κινητῶν εὐρημάτων πρέπει νὰ ἀναφέρω μικρὸν ἀργυροῦν κιβωτίδιον περιέχον ἅγια λείψανα καὶ ὡς μόνον κόσμον φέρον ἐπὶ τοῦ πώματος ἐπιμήκη σταυρόν. Τὸ κιβωτίδιον τοῦτο, τὸ ὁποῖον δὲν γνωρίζω ποῦ ἀπόκειται νῦν, εὐρέθη «ὑπὸ

¹ Michel-Struck ἐνθ' ἀν. πίν. XXI 9.

² Brehier, Nouvelles recherches σ. 13 κέ. πίν. V 10.

³ Βλ. εἰκόνα παρὰ Bayet, L'Art byzantin. Νέα ἔκδοσις. Paris 1904 εἰκ. 105.

⁴ Βλ. εἰκόνα παρὰ Bayet ἐνθ' ἀν. εἰκ. 74 καὶ παρὰ Michel-Struck ἐνθ' ἀν. εἰκ. 19.

⁵ Βλ. εἰκόνα παρὰ Brehier Études πίν. VII 1. Ἐπίσης Ἑνία Hommage international à l'Université nationale de Grèce Athènes 1912 σ. 161. Van Berchem-Strzygowski, Amida

⁶ Brehier, Études σ. 54 κέ. Nouvelles recherches 18 κέ. Ἑνία 165 κέ.

⁷ Bayet, De titulis Atticae christianis antiquissimis. Paris 1878 No 10-13· ἐπίσης Κωνσταντίνου ἐν «Ἀρμονίᾳ» τόμ. I (1900) σ. 31 καὶ κυρίως II. Κωνσταντινίδης ἐν Παρνασσῷ τόμ. VI (1882) σ. 80 κέ.

τὴν ὥραιαν πύλην τῆς μεσαιᾶς ἢ τῆς ἀνατολικωτάτης τῶν τριῶν ἐκκλησιῶν» (Πρακτικά 1877 σ. 21. Χειρόγραφον εὐρετήριον συλλογῶν Ἀρχ. Ἐτ. Ἀργυρᾶ ἀρ. 31). Εὐρέθη δὲ «Ἐν κυβικῷ κοιλώματι μιᾷ σπιθαμῇ ὕψους, πλάτους καὶ βάθους, καλῶς ἐστεγασμένῳ καὶ ἔσωθεν ἐνδεδυμένῳ με ποικιλοχρῶμους λεπτὰς πλάκας»¹.

Ἐπίσης εὐρέθησαν καὶ τινες λύχνοι ὧν εἷς χαλκίνος καὶ δύο ὑάλινοι (Πρακτ. 1876 σ. 33. 1877 σ. 21).

Ὁμοίως ἄξια μνείας εἶναι δύο χαλκᾶ μετὰ λαβῆς μετάλλια εὐρεθέντα ἐν τοῖς χώμασι τῶν ἀνασκαφῶν (Πρακτ. 1877 σ. 20). Τὴν περιγραφὴν τῶν ἀντικειμένων τούτων παραθέτω ὡς ἔχει αὕτη ἐν τῷ χειρογράφῳ εὐρετηρίῳ τῶν συλλογῶν τῆς Ἀρχ. Ἐταιρείας (Χάλκινα. Ἀρ. 707-8) «Μετάλλια δύο στρογγύλα, μετὰ λαβῆς κρικοειδοῦς, ὧν ἡ μία τῶν ἐπιφανειῶν ἔχει ἐγκεχαραγμένον πρόσωπον ἀνδρὸς (πιθανῶς τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ) καὶ κύκλῳ φυλλοειδῇ τινα κοσμήματα ἀκτινηδόν, ἡ δὲ ἑτέρα ἐπιφάνεια τοῦ ἐνὸς μὲν μεταλλίου δὲν φαίνεται ἔχουσα γράμματα ἢ ἄλλο τι, τοῦ δὲ ἑτέρου ἔχει τὰ: τοῦ δειπνοῦ | σου τοῦ μυστικοῦ | σήμερον ὑὲ Θεοῦ | κοινωνόν | παρ[άλαβε]. Τὰ κοσμήματα τὰ περὶ τὸ πρόσωπον διαφέρουσι κατὰ τι ἐν ἑκατέρῳ τῶν μεταλλίων. Διάμετρος τοῦ ἔχοντος τὰ γράμματα 0,035, τοῦ ἑτέρου 0,036». Τὰ μετάλλια ταῦτα εὐρίσκονται νῦν ἐν τῷ Ἐθνικῷ ἀρχαιολογικῷ Μουσείῳ (Αἰθουσα χαλκίνων, προθήκη 223, ἀρ. 8450 καὶ 8451). Τὰ ἐπ' αὐτῶν κοσμήματα εἶναι λίαν ἄτεχνα ἡ δὲ μεγάλη αὐτῶν κατῴσις δὲν ἐπιτρέπει λεπτομερεστέραν τῆς διακοσμήσεως αὐτῶν ἐξέτασιν. Εἰς τὴν χρονολόγησιν τούτων δίδει νύξιν τινὰ τὸ κοινωνικὸν τῆς Μεγάλης Πέμπτης «Τοῦ δειπνοῦ σου τοῦ μυστικοῦ . . .», τὸ ἀναγινωσκόμενον ἐπὶ τοῦ ἐνὸς τούτων. Πράγματι εἶναι γνωστὸν ἐκ τοῦ Κεδρηνοῦ (Bonn. σ. 684 κέ.), ὅτι διετάχθη νὰ ψάλληται τοῦτο κατὰ τὸ 9^{ον} ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστίνου II (περὶ τὸ 573), ἐπομένως τὰ μετάλλια δὲν δύνανται νὰ ἀνήκωσιν εἰς τὴν πρώτην περίοδον τοῦ Ἀσκληπιείου. Τίνων ὅμως ἀκριβῶς χρόνων εἶναι δὲν δύναται νὰ ὁρισθῇ.

Κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς εἰς τρεῖς διαφόρους θέσεις εὐρέθησαν σωροὶ χρυσῶν καὶ χαλκῶν νομισμάτων

διαφόρων χρόνων (Πρακτ. 1877 σ. 8 κέ.). Τὰ νομίσματα ταῦτα, συμφώνως πρὸς τὴν κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν κατὰταξιν τοῦ κ. Σβορώνου², ἀρχοῦνται ἀπὸ τοῦ Φωκᾶ (602-610) καὶ φθάνουσι μέχρι τῆς βασιλείας τοῦ Κωνσταντοῦ II μόνου (668). Ἀνήκουσιν ἐπομένως πάντα εἰς τὸν Ζ' αἰῶνα. Ὁ δὲ μελετήσας ταῦτα κ. Σβορώνος καταλήγει εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι οἱ θησαυροὶ οὗτοι κατεσχίσθησαν πιθανώτατα ἐπὶ Κωνσταντοῦ II καὶ ὅτι προέρχονται ἴσως ἐκ τῶν χρηματικῶν ἐφοδίων τὰ ὅποια οὗτος ἐκόμιζε μεθ' ἑαυτοῦ ἐκστρατεύων κατὰ τῆς Ἰταλίας. (Ἐνθ' ἀν. σ. 150). Ἡ χρονολογία αὕτη τῶν νομισμάτων οὐδὲν προσθέτει εἰς ὅσα γνωρίζομεν ἤδη περὶ τοῦ Ἀσκληπιείου καθ' ὅσον τεχνικῶς οὐδὲν ἀρχιτεκτονικὸν θραῦσμα φαίνεται ἀνῆκον εἰς τὸν Ζ' αἰῶνα.

Μετὰ τὴν μελέτην τῶν ἀρχιτεκτονικῶν τεμαχίων καὶ τῶν κινητῶν εὐρημάτων ἔλθωμεν νῦν εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν ἐκεῖ εὐρεθέντων χριστιανικῶν ἐρειπίων τὰ ὅποια δυστυχῶς εἵμεθα ἡναγκασμένοι νὰ ἐξετάσωμεν κατὰ τὸ πλεῖστον μόνον ἐπὶ τῇ βάσει τῶν σχεδίων καὶ μάλιστα τοῦ ὑπὸ Lambert ἐκπονηθέντος. Καὶ τοῦτο διότι, ὡς εἶπομεν ἐν ἀρχῇ, τὰ εὐρεθέντα χριστιανικὰ κτίσματα διελύθησαν ἅτε περιέχοντα ἀρχαίους λίθους καὶ ἐπιγραφὰς (Πρακτ. 1876 σ. 21). Οὕτω λοιπὸν ἐκ τοῦ σχεδίου γνωρίζομεν, ὅτι εὐρέθησαν ἐκεῖ αἱ κόγχαι τριῶν ἐκκλησιῶν βαινουσῶν παραλλήλως τῆς μεγάλης ἀρχαίας στοᾶς (εἰκ. 1 F², F³, F⁴). Ἐκ τῶν κογχῶν τούτων ἡ μεσαία ἐπὶ τῶν ὀλίγων ὑπὲρ τὸ ἔδαφος ἐξεχόντων τοίχων εἶχε καὶ ὀρθομαρμάρωσιν ἀποτελουμένην ἐκ πολυχρῶμων πλακῶν (Πρακτικά 1876 σ. 21). Ὡς δύναται τις νὰ συναγάγῃ ἐκ τοῦ σχεδίου, αἱ ἐκκλησίαι αὗται δὲν εἶναι δυνατόν νὰ συνηπῆρχον, καθ' ὅσον αἱ κόγχαι ἀπέχουσι πολὺ ὀλίγον ἀλλήλων. Φαίνεται δὲ μᾶλλον πιθανόν, ὅτι ἡ μία διεδέχθη τὴν ἄλλην. Ἐπίσης δύσκολον εἶναι νὰ καθορισθῇ τὸ σχῆμα τῶν ἐκκλησιῶν τούτων, καθ' ὅσον μόνον αἱ κόγχαι αὐτῶν εὐρέθησαν. Ἐκφράζω ὅμως τὴν ιδέαν, ὅτι ἡ παλαιότερα τοῦλάχιστον τούτων ἦτο πιθανῶς ἐκτισμένη κατὰ τὸ σύστημα τῶν βασιλικῶν, διότι κατὰ τὸν Ε' αἰῶνα, ὅτε ἐκτίσθη

² Διεθνὴς ἐφημερίς νομισματικῆς ἀρχαιολογίας τόμ. VII (1909) σ. 142 κέ. πίν. VI, VII.

¹ Ἐφημερίς «Ἐθνα» Ἀθηνῶν 1876 4 Δεκεμβρίου.

αὕτη, πολὺ δύσκολον θὰ ἦτο νὰ παραδεχθῇ τις, ὅτι ἐν Ἀθήναις θὰ ἦτο ἐν χρήσει ἄλλο οἰκοδομικὸν σύστημα.

Τίς ὅμως τῶν τριῶν ἐκκλησιῶν εἶναι ἡ παλαιότερα δὲν εἶναι ἐπίσης δυνατὸν νὰ εἴπωμεν. Μετὰ πάσης δυνατῆς ἐπιφυλάξεως προτείνω μίαν γνώμην, ἥτις νομίζω, ὅτι θὰ ἡδύνατο ἴσως νὰ συμφωνήσῃ πρὸς τὰ πράγματα.

Κατὰ τὸν Girard, ἀκολουθοῦντα τὴν γνώμην τοῦ Koehler, τὸ ἀρχαῖον κτίριον, τὸ ἀκριβῶς πρὸ τῆς δυτικωτέρας τῶν τριῶν ἐκκλησιῶν (εἰκ. 1. D), εἶναι τὸ παλαιότερον τῶν δύο Ἀσκληπιείων¹. Τοῦναντίον κατὰ τὸν Judeich², οὗ τὴν γνώμην ἀκολουθεῖ καὶ ὁ Βερσάκης³, τὸ κτίσμα τοῦτο εἶναι τὸ νεώτερον τῶν Ἀσκληπιείων.

Ὅπως καὶ ἂν ἔχῃ τὸ πρᾶγμα τὰ ἐρείπια, τοῦ κτίσματος τούτου εἶναι σήμερον παραδεδεγμένον, ὅτι ἀνήκουσιν εἰς ναὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ. Νομίζω λοιπόν, ὅτι δὲν θὰ ἦτο παράλογον νὰ ὑποθέσῃ τις, ὅτι οἱ χριστιανοί, καταστρέψαντες τὸν ναὸν τοῦτον τοῦ Ἀσκληπιοῦ, ἔκτισαν ἐπὶ τῶν ἐρείπιων αὐτοῦ τὴν πρώτην χριστιανικὴν ἐκκλησίαν. Τούτου ἄλλως ἀνάλογα παραδείγματα ἔχομεν τοὺς Δελφούς, τὴν Καισαριανήν, τὸ Δαφνὶ καὶ ἄλλα. Συμφώνως πρὸς ταῦτα ὡς ἡ παλαιότερα τῶν τριῶν ἐκκλησιῶν πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἡ δυτικωτέρα, ἡ κειμένη ἐπὶ τοῦ ἀρχαίου κτίσματος περίπου (εἰκ. 1. F²).

Οὐδὲν ἐπίσης εἶναι γνωστὸν περὶ τοῦ χρόνου καθ' ὃν κατεστράφη ἡ τελευταία χρονολογικῶς τῶν ἐκκλησιῶν τούτων. Φαίνεται ὅμως, ὅτι αὕτη ἐξέλιπεν ἀπὸ πολλῶν αἰώνων, ἴσως καὶ πρὸ τῆς ἀλώσεως τῆς πόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων. Εἰς οὐδὲν δὲ ἐκ τῶν μέχρις ἡμῶν περιελθόντων σχεδίων τῆς πόλεως ἐπὶ τουρκοκρατίας βλέπομεν οὐδὲ ἶχνος αὐτῆς. Ἐπίσης οὐδόλως φαίνεται πιθανόν, ὅτι τὸν χώρον αὐτῆς κατέλαβεν ἐπὶ τουρκοκρατίας τζαμίον. Σχετικῶς πρὸς τὸ τελευταῖον τοῦτο ζήτημα ἀνάγκη νὰ ἐπανορθωθῇ ἐν λάθος.

Ὁ Πιττάκης⁴ δηλαδὴ εὐρὼν ὀλίγας ἀρχαίας ἐπιγραφὰς ἐν τῷ χώρῳ τῷ μεταξὺ τοῦ Ὁδείου τοῦ

Ἡρώδου καὶ τῆς εἰσόδου τῆς Ἀκροπόλεως ὑπεστήριξεν, ὅτι αὗται προέρχονται ἐκ τοῦ Ἀσκληπιείου τὸ ὁποῖον ἐτοποθέτησεν εἰς τὸν χώρον ἐκεῖνον. Διὰ νὰ βεβαιώσῃ δὲ τὴν ιδέαν αὐτοῦ ταύτην προσθέτει: «οἱ γείτονες ἀναφέρουν, ὅτι ἐκεῖ ὅπου πρὸ τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως εὕρισκετο τζαμίον (τεκές) ὑπῆρχε προηγουμένως ἐκκλησία ἀφιερωμένη εἰς τοὺς Ἀγίους Ἀναργύρους». Κατόπιν ὁ Petit de Julleville⁵, ἔχων φαίνεται ὑπ' ὄψει τὸν Πιττάκη, λέγει, ὅτι ὁ ναὸς τοῦ Ἀσκληπιοῦ θὰ ἔκειτο βορειοανατολικῶς τοῦ Ὁδείου. Κατόπιν ἀναφέρει τὸ σχέδιον τοῦ Stuart⁶, τὸ ὁποῖον εἰς τὴν θέσιν ταύτην, μεταξὺ δηλαδὴ τοῦ Ὁδείου καὶ τῆς εἰσόδου τῆς Ἀκροπόλεως, δεικνύει «τζαμίον ἡρειπωμένον», ἐπίσης δὲ ἀναφέρει καὶ τὸ ἐπεξηγηματικὸν κείμενον τοῦ σχεδίου τούτου τὸ ὁποῖον προσθέτει: «Ὑπῆρξεν ἄλλοτε, ὡς νομίζω, χριστιανικὴ ἐκκλησία κτισθεῖσα ἐπὶ τῶν θεμελίων ἀρχαίου ναοῦ». Ἐπὶ τῇ βάσει τούτων ὁ Petit de Julleville φαίνεται πιστεύων, ὅτι ἐκεῖ ὑπῆρχε τὸ Ἀσκληπιεῖον καὶ κατ' ἀκολουθίαν τὰ ἐρείπια τοῦ τζαμίου κατ' αὐτὸν ἦσαν ἐπὶ τοῦ ναοῦ τούτου. Ἐπίσης ὁ Leclercq⁷, ἀκολουθῶν φαίνεται τοῦτον, ἐπαναλαμβάνει τὰ αὐτά.

Εὐνόητον ὅμως, ὅτι μετὰ τὰς ἀνασκαφάς, ὁπότε ἀνεκαλύφθησαν τὰ πραγματικὰ ἐρείπια τοῦ Ἀσκληπιείου, πᾶσαι αἱ παραδόσεις περὶ τζαμίου καταλαμβάνοντος τὴν θέσιν τῆς ἐπὶ τοῦ ἀρχαίου ναοῦ χριστιανικῆς ἐκκλησίας πίπτουσιν ἀφ' ἑαυτῶν.

Ἐπίσης οὐδὲν εἶναι γνωστὸν περὶ τοῦ ἀγίου εἰς ὃν ἦσαν ἀφιερωμέναι αἱ ἐκκλησίδαι αὗται, ἂν ἐννοεῖται πᾶσαι εἶχον τὴν αὐτὴν ἐπίκλησιν. Ἡ πληροφορία τοῦ Πιττάκη, ἣν ἀνωτέρω ἀνεφέραμεν, καὶ καθ' ἣν ἦτο αὕτη ἀφιερωμένη εἰς τοὺς Ἀγίους Ἀναργύρους, δὲν φαίνεται ἔχουσα ὑπόστασιν, διότι, ὡς εἶδομεν, δὲν ἐγνώριζεν οὗτος τὴν ἀληθῆ θέσιν τοῦ Ἀσκληπιείου. Ὁμοίως δὲν δύναται νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ἡ γνώμη τοῦ Petit de Julleville, διότι οὐδὲ οὗτος ἐγνώριζε τὴν πραγματικὴν αὐτοῦ θέσιν.

⁵ Recherches sur l'emplacement et le vocable des eglises chretiennes d'Athenes ἐν Archives des Missions scientifiques 1868 σ. 480 κέ.

⁶ Antiquities of Athens τόμ. II σ. 11 κέ. Γαλλικὴ μετάφρ. τόμ. II σ. 11 κέ. (Ἡ παραπομπὴ τοῦ Pet. de Julleville εἰς τὴν γαλλ. μετάφρασιν γίνεται κατὰ λάθος εἰς τὴν σελ. 10).

⁷ Παρὰ Cabrol ἐνθ' ἀν. σ. 3063 ἐνθα ἐπίσης γίνεται παραπομπὴ κατὰ λάθος εἰς τὴν σελ. 10 τῆς γαλλ. μεταφράσεως τοῦ Stuart.

¹ Girard, L'Asclepeion d'Athènes. Paris 1881 σελ. 8 κέ.

² Judeich, Topogr. von Athen. München 1905 σ. 285.

³ Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς 1908 σ. 257.

⁴ Pittakis, Ancienne Athènes σ. 224 κέ.

Ὁ Mommsen¹ ἀμφισβητεῖ καὶ τὸ ὄνομα καὶ τὴν ὑπαρξιν τῆς ἐκκλησίας, χωρὶς ὅμως καὶ αὐτὸς νὰ γνωρίζῃ ποῦ πραγματικῶς ἔκειτο τὸ Ἀσκληπιεῖον. Ἐκ τῶν νεωτέρων δὲ ἐπαναλαμβάνει τὴν γνώμην ταύτην περὶ τῶν Ἀγίων Ἀναργύρων ὁ Νεροῦτσος², ἐπίσης δὲ καὶ ὁ Fougères³.

Ὅλῳ γὰρ λέξεις πρέπει νὰ προστεθῶσι περὶ τοῦ ἐπιμήκους κτίσματος τοῦ βαίνοντος παραλλήλως τῷ βράχῳ καὶ ἀπολήγοντος εἰς τὴν εἰσοδὸν τοῦ σπηλαίου (εἰκ. 1. F¹). Τὸ κτίσμα τοῦτο κατέχει μέρος τῆς ἀρχαίας στοᾶς, ἡ ὁποία κατὰ τὸν Girard (ἐνθ' ἂν. σ. 8) ἐχρησίμευεν ὡς διαμονὴ τῶν ἀσθενῶν τῶν ἀναμενόντων τὴν ἰασιν αὐτῶν. Ἄνωθεν ἦτο τοῦτο ἐστεγασμένον, ὡς φαίνεται, διὰ καμάρας, φέρει δ' ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς κατὰ διαστήματα ἀντηρίδας. Εἰς τί ἐχρησίμευε τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο, δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ εἴπῃ τις. Ὁ Girard λέγει, ὅτι ἐχρησιμοποιήθη ὡς ἐκκλησία χριστιανική. Τοῦτο ὅμως δὲν φαίνεται ποσῶς πιθανὸν οὐδὲ αἱ διαστάσεις τοῦ οἰκοδομήματος ἐπιτρέπουσι τοιαύτην ὑπόθεσιν. Νομίζω ὅμως, ὅτι ἄλλος ἴσως ἦτο ὁ προορισμὸς τοῦ κτίσματος τούτου.

Μεταξὺ τῶν ἐρειπίων ὑπάρχουσι δύο τεμάχια πλακὸς τετραγώνου, ἡ ὁποία φέρει περίξ λίαν ἐξέχον πλαίσιον. Τὸ μέσον τῆς πλακὸς, τὸ βαθύτερον λελαξευμένον, εἶναι ἐντελῶς γυμνὸν καὶ φαίνεται, ὅτι θὰ ἔφερε ποτε ἐζωγραφημένην εἰκόνα. Ἐπὶ τοῦ πλαισίου εἶναι κεχαραγμένη ἐπιγραφή. Τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην, ἣτις περιέχει φράσεις τινὰς ἐκ τῶν Ψαλμῶν, ἐξέδωκεν ὁ Πανάρετος Κωνσταντινίδης⁴, ὁ ὁποῖος λέγει: «Ἡ πλάξ αὕτη, ὡς ἐκ τῶν ἐπ' αὐτῆς κεχαραγμένων γραφικῶν λογίων (Ψαλμ. ρμδ' 16 ἡς' 11) εἰκάζομεν, ὑπῆρχεν ἐντετοιχισμένη ἐπὶ τοῦ ὑπερθύρου ἐστιατορίου κοινοβιακοῦ τινος ἰδρύματος ἢ πτωχοτροφείου, κειμένου κατὰ τὸν μεσαίωνα ἐν τῷ χώρῳ τοῦ Ἀσκληπιείου». Ἡ γνώμη αὕτη δὲν φαίνεται διόλου ἀπίθανος. Συνδυάζοντες δὲ τὴν ἐπιγραφὴν καὶ τὴν γνώμην ταύτην πρὸς τὸ ἐπίμηκες οἰκοδόμημα νομίζομεν, ὅτι ἴσως θὰ ἦδύ-

νάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν τοῦτο ὡς ἐστιατόριον μικρᾶς μονῆς. Τὸ σχῆμα ἄλλως αὐτοῦ εἶναι λίαν πρόσφορον διὰ τοιαύτην χρῆσιν, ὡς δυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν παραβάλλοντες πρὸς τὰ ἐρείπια τοῦ ἐστιατορίου τῆς μονῆς Δαφνίου⁵, τοῦ ὁποίου τὸ σχῆμα ἔχει πολλὰς ἀναλογίας πρὸς τὸ ἐπίμηκες κτίσμα τοῦ Ἀσκληπιείου καὶ τὸ ὁποῖον εὐρίσκεται ἐπίσης παραλλήλως τῆς ἐκκλησίας εἰς τὴν αὐτὴν περίπου θέσιν. Ὁμοίως λίαν παρεμπερές εἶναι τὸ ἐστιατόριον τῆς ἐν Μιστρά Μονῆς τοῦ Βροντοχίου⁶. Ἐν μέρει δὲ ἀνάλογον εἶναι καὶ τὸ ἐστιατόριον τῆς Λαύρας ἐν Ἀγ. Ὁρει, καίτοι τὸ σχῆμα τούτου περιέχει παραλλαγὰς τινὰς, διότι πρὸς τὸ μέρος τῆς εἰσόδου ἔχει καὶ ἐγκκρσίαν καμάραν σχηματίζουσαν μετὰ τοῦ κυρίου κτίσματος σταυρόν⁷.

Οὐδὲ εἶναι πρᾶγμα ἀπίθανον ἡ ὑπαρξὶς μικρᾶς μονῆς ἐν τῷ χώρῳ ἐκείνῳ. Ἀρκεῖ νὰ ἀναφέρωμεν ὡς παράδειγμα, ὅτι ἀκριβῶς εἰς τοὺς ἀντιθέτους πρόποδας τῆς Ἀκροπόλεως, εἰς τὸ βόρειον δηλαδὴ μέρος, διακρίνονται τὰ ἐρείπια μοναστηρίου μικροῦ, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνῆκεν ἡ ἐπίσης ἐν ἐρειπίοις ἐκκλησία τοῦ Ἀγίου Σεραφεῖμ. Δὲν φαίνεται δὲ πιθανὴ ἡ ὑπόθεσις, ὅτι τὸ ἐπίμηκες τοῦτο κτίσμα ἠδύνατο νὰ χρησιμεύσῃ ὡς κατοικία τῶν μοναχῶν, διότι οὔτε ἴχνη χωρισμάτων διακρίνονται ἐντός, οὔτε θύρας πολλὰς ἔχει, εἶναι δὲ καὶ ἐντελῶς ἀκατάλληλον ὡς ἐκ τῶν διαστάσεων αὐτοῦ διὰ τοιαύτην χρῆσιν.

Ἐν τέλει ἐρχόμεθα εἰς τὸ σπήλαιον (εἰκ. 1. J), περὶ τοῦ ὁποίου ἐλάχιστα γνωρίζομεν. Τούτου ἡ εἰσοδὸς ἀπεκαλύφθη κατὰ τὰς ἀνασκαφάς, ὅποτε καὶ εὐρέθησαν ἐντός αὐτοῦ τοιχογραφίαι, λίαν ὅμως ἐφθαρμέναι (Πρακτικὰ 1876 σ. 16 κέ.), ὧν σήμερον οὐδὲ ἴχνος σφύζεται. Πότε τὸ σπήλαιον τοῦτο μετεβλήθη εἰς ἐκκλησίαν καὶ πότε κατεχώσθη δὲν εἶνε γνωστόν. Ἡ κατάχωσις ὅμως αὐτοῦ ἐγένετο, φαίνεται, ἐνωρὶς ἤδη, διότι εἰς οὐδὲν σχέδιον ἢ εἰκόνα τῆς Ἀκροπόλεως σημειοῦται. Τὸν χρό-

⁵ Millet, Daphni σ. 22 κέ. πίν. II.

⁶ Millet, Mistra πίν. 16. 2, 27. 4-7.

⁷ Βλ. τὸ σχέδιον τοῦ Barsky παρὰ Beylié, L'habitation byzantine. Grenoble-Paris 1902 σ. 66. Πρὸς καὶ Brockhaus Die Kunst in den Athos Klöstern. Leipzig 1891 σ. 34. Εἰς ταῦτα προσθετέον καὶ τὸ λίαν ἀνάλογον ἐπίμηκες μετ' ἀψίδος κτίσμα ἐν Κωνσταντινουπόλει (Kefelē Mesjedi) τὸ ὁποῖον ὁ Millingen (Byzantine churches in Constantinople. London 1912 σ. 253 κέ.) ταυτίζει πρὸς τὴν τράπεζαν τῆς μονῆς τοῦ Μανουήλ.

¹ Athenae christianae. Lipsiae 1868 σ. 42.

² Χριστιανικαὶ Ἀθῆναι. Δελτίον Ἱστορ. καὶ Ἐθνολ. ἐταιρείας τόμ. III (1889) σ. 25.

³ Athènes (ἐν τῇ Bibliotheque des villes d'Art celebres). Paris 1912 σ. 156. Ὁ Fougères προσθέτει, ὅτι τὸ Ἀσκληπιεῖον καθιερώθη κατὰ τὸν 7' ἢ 8' αἰῶνα.

⁴ Παρνασσός, τόμ. VI (1882) σ. 81 κέ.

νον τῆς καταχώσεως ταύτης θὰ ἡδυνάμεθα νὰ προσδιορίσωμεν ἴσως, ἂν διεσφύζοντο αἱ ἐντὸς αὐτοῦ τοιχογραφίαι. Φαίνεται ὅμως ὅτι ἡ λατρεία ἔπαυσεν ἐν τῷ σπηλαίῳ συγχρόνως ἴσως πρὸς τὴν καταστροφὴν τῆς ἐκκλησίας, ἥτις ὁμοῦ μετὰ τοῦ σπηλαίου ἐνωρὶς ἤδη ἐλησμονήθησαν.

Ἡ τοξοειδὴς ἄνω εἴσοδος τοῦ σπηλαίου φαίνεται βυζαντινὴ. Εἶναι δὲ ἡ εἴσοδος αὕτη προέκτασις, ὡς φαίνεται, τοῦ τοίχου τοῦ ὑποτιθεμένου ἐστιατορίου, ὃ ὁποῖος στηρίζεται ἐπὶ τοῦ καθέτως τετμημένου βράχου. Ἐπομένως ἡ εἴσοδος αὕτη εἶναι σύγχρονος πρὸς τὸ ἐπίμνηκες κτίσμα τὸ θεωρούμενον ὡς ἐστιατόριον. Πότε ὅμως ἐκτίσθη τὸ τελευταῖον τοῦτο, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γνωρίζωμεν.

Τελευτῶντες τὴν περὶ τοῦ Ἀσκληπιείου κατὰ τοὺς χριστιανικοὺς χρόνους μελέτην παρατηροῦμεν, ὅτι ἡ ἔρευνα τῶν καθ' ἕκαστον ἄγει ἡμᾶς εἰς τὸ γενικὸν συμπέρασμα, ὅτι οἱ αἰῶνες, εἰς οὓς ἀναγόνται τὰ ἐν τῷ χώρῳ τοῦ Ἀσκληπιείου χριστιανικά κτίσματα, εἶναι ἀκριβῶς οἱ αἰῶνες τῆς μεγαλυτέρας ἀνθήσεως τῆς χριστιανικῆς τέχνης ἐν τῇ κυρίῳ Ἑλλάδι.

Καὶ κατὰ μὲν τὸν Ε' αἰῶνα, εἰς τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ ὁποίου ἀνέρχονται τὰ συντρίμματα τῆς πρώτης ἐκκλησίας τοῦ Ἀσκληπιείου, πλεῖστα εἶναι τὰ ἀνεγερθέντα χριστιανικά οἰκοδομήματα, ἰδίως ἐπὶ διασήμεν τῶν τῆς ἀρχαίας λατρείας. Οὕτω, διὰ νὰ ἀναφέρωμεν τὰ κυριώτερα, βλέπομεν τοιαῦτα κτίσματα ἐν Δελφοῖς, ἐν Ὀλυμπίᾳ, πιθανῶς ἐν Σπάρτῃ, ἐν Ἐλευσίνι, ἐν Δαφνίῳ ὡς καὶ ἐν Καισαριανῇ. Ἐν Ἀθήναις δὲ ἡ τοιαύτη οἰκοδομικὴ κίνησις φαίνεται μεγαλυτέρα.

Ἐν τῇ Ἀκροπόλει πλεῖστα διασφύζονται ἀρχιτεκτονικά συντρίμματα ἀναγόμενα εἰς τοὺς χρό-

νους ἐκείνους. Ὁ Παρθενὼν ὁμοίως φαίνεται, ὅτι κατὰ τὸν Ε' αἰῶνα μετεβλήθη εἰς ἐκκλησίαν¹. Ἐπίσης τότε φαίνεται ὅτι καὶ τὸ Θησεῖον καθιερώθη εἰς χριστιανικόν². Ὅμοιους χρόνους δεικνύουσι καὶ τὰ λείψανα γλυπτικοῦ διακόσμου ἐν τῷ τετραγώνῳ τοῦ Ἀδριανοῦ, ἐνθα κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους ὑπῆρχεν ἡ Μεγάλῃ Παναγία. Ἐπίσης κατὰ τὸν αὐτὸν αἰῶνα ἀνηγέρθη χριστιανικὸν κτίσμα παρὰ τὸ Ὁρολόγιον τοῦ Κυρρήστου. Ἐν δὲ μικρὸν κτίσμα τῶν χρόνων ἐκείνων φαίνεται, ὅτι ὑπῆρχεν ἔξω τῶν Ἀθηνῶν πρὸς τὸν Ὑμητόν³. Τέλος εἰς τὸν Ε' αἰῶνα φαίνονται ἀναγόμενα τὰ μέχρι πρό τιнос ὁρατὰ ἐρείπια μεγίστης πενταμεροῦς βασιλικῆς μετὰ κρύπτης παρὰ τὸν Ἰλιστόν, ἣν ὁ κ. Κωνσταντόπουλος ταυτίζει πρὸς τὸ ὑπὸ τοῦ Ἀχομινάτου ἀναφερόμενον μαρτύριον τοῦ ἐπισκόπου Ἀθηνῶν Λεωνίδου⁴.

Ἀλλὰ καὶ ἡ δευτέρα περίοδος τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ Ἀσκληπιείου, ὁ Ι' δηλαδὴ ἢ ΙΑ' αἰὼν, εἶναι ἐπίσης περίοδος ἀκμῆς τῆς βυζαντινῆς τέχνης ἐν Ἑλλάδι καὶ δὴ ἐν Ἀττικῇ καὶ Ἀθήναις.

Ὁ Ὅσιος Λουκᾶς ἐν Βοιωτίᾳ, ἡ Μονὴ Δαφνίου, ἡ ἐκκλησία τῆς μονῆς τοῦ Κυνηγοῦ τῶν Φιλοσόφων, ἡ ἐκκλησία τῆς Καισαριανῆς, ἐν Ἀθήναις δὲ ὁ Ἅγιος Νικόδημος, οἱ Ἅγιοι Θεόδωροι καὶ αἱ πλεῖσται ἀκόμη τῶν ἄλλων μικρῶν ἐκκλησιῶν εἰς τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἀνέρχονται.

Ἀνδρέας Ευγγούπουλος.

¹ Wulff, *Altehr. und byzant. Kunst* σ. 234 κέ.

² Ὁ Fougères, *Athènes* σ. 156 λέγει, ὅτι τοῦτο καθιερώθη κατὰ τὸν Γ' ἢ Ζ' αἰῶνα.

³ Βλ. Ἀρχαιολ. Ἐφημερίδα 1913 σ. 131 κέ.

⁴ Ἡμερολόγιον τῶν Ἑθν. φιλανθρωπικῶν καταστημάτων Κωνσταντινουπόλεως 1906 σ. 331 κέ.

Δύο λύχνοι ἐκ Θεσσαλίας πήλινοι

ὑπὸ

Νικολάου Γιαννοπούλου.

Πέρυσι τὸ μουσεῖον Ἀλμυροῦ ἀπέκτησε λύχνον πήλινον ἐξ ἀγορᾶς, προερχόμενον ἐκ Φερῶν, εὑρεθέντα δ' ἐν τάφῳ συληθέντι ὑπὸ χωρικῶν.

Ὁ λύχνος οὗτος εἶναι ἄρτιος καὶ ἐν ἀρίστη καταστάσει, χρώματος κεραμεοῦ, ἄνευ βαφῆς τινος ἢ στιλπνώσεως, μετρῶν μῆκος μὲν 0·15, πλάτος δὲ 0·10, μετὰ δὲ τῆς ὀπίσθεν λαβῆς, μετρούσης μῆκος 0·04 ἐν ὅλῳ μετρεῖ μῆκος 0·19.

Ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανεῖας φέρει ἔκτυπον κεφαλὴν γυναικεῖαν μετὰ κόμης κυματιζούσης, κατ' ἐνώπιον, μετ' ἐλαχίστου μέρους λαιμοῦ, περὶ ὃν εἶναι προσδεδεμένη ταινία· ἄνωθεν δὲ τῆς κεφαλῆς φαίνονται ἔνθεν καὶ ἔνθεν δύο πτέρυγες (εἰκ. 1).

Βραδύτερον τὸ αὐτὸ μουσεῖον ἀπέκτησεν ἐξ ἀγορᾶς κάλυμμα λύχνου, ἀποκεκρουμένον περίξ κυκλοτερεῶς καὶ πλαγίως ἀριστερὰ λοξῶς, εὑρεθὲν δ' ἐν τάφῳ, ἐν Φαρσάλῳ. Τὸ κάλυμμα τοῦτο μετρεῖ μῆκος μὲν 0·055, πλ. δὲ 0·056 καὶ φέρει ὁμοίως κεφαλὴν ἔκτυπον γυναικεῖαν κατ' ἐνώπιον μετὰ κυματιζούσης κόμης, προσδεδεμένης περὶ τὸ μέτωπον διὰ ταινίας, μετὰ γανώσεως μελαίνης στιλπνῆς (εἰκ. 2).

Ἀμφότερα δὲ τὰ μνημεῖα ταῦτα ἐκρίναμεν καλὸν νὰ δημοσιεύσωμεν ἐν τῇ ΑΕ, διότι ἐνέχουσι πολὺ τὸ διαφέρειν διὰ τε τὴν παράστασιν καὶ τὴν τεχνοτροπίαν.

Εἴπομεν ἀνωτέρω ὅτι ἡ κεφαλὴ τοῦ ἐκ Φαρσάλων λύχνου εἶναι ἐντελῶς ὁμοία τῇ τοῦ ἐκ Φερῶν· πλὴν ἐν αὐτῇ εἰ καὶ ἡ κόμη κυματίζει περίξ, ἐν τούτοις ὅμως αὕτη προσδένεται περὶ τὸ μέτωπον διὰ ταινίας κρεμαμένης πρὸς τὰ κάτω παρὰ τοὺς κροτάφους κατὰ τὰ ἄκρα. Δυστυχῶς, ὡς ἐκ τῆς φθορᾶς τοῦ μνημείου, δὲν δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν, ἂν ἄνωθεν τῆς κεφαλῆς ἐφύοντο πτέρυγες, ὅπερ ὅμως δὲν ἀμφιβάλλομεν. Ἡ τεχνοτροπία δὲ τῆς κεφαλῆς τοῦ ἐκ Φαρσάλων τεμαχίου ἀπολεί-

πεται πολὺ τῆς τοῦ ἐκ Φερῶν λύχνου.

Εἶναι γνωστὸν ὅτι ἐν τισι παραστάσεσι τῆς Ἀθη-

Εἰκ. 1.

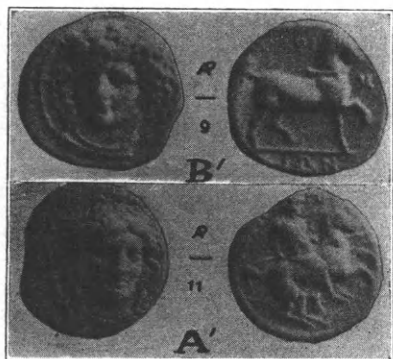
νᾶς ἐπὶ τῆς αἰγίδος ἢ ἀσπίδος αὐτῆς παρίσταται *Γοργόνειον*. Ἀμφότεραι δὲ αἱ ὑπὸ μελέτην κεφαλαὶ ἀριδῆλως παριστῶσι κεφαλὴν Μεδούσης μιᾶς τῶν τριῶν Γοργόνων, ἣν ἔσφαξε, κατὰ τὸν μῦθον, ὁ ἐκ τοῦ Διός, καταβάντος ἐν εἵδει χρυσῆς βρο-

Εικ. 2.

χῆς, καὶ τῆς θυγατρὸς τοῦ Ἀκρισίου, βασιλέως τοῦ Ἄργους, Δανάης, γεννηθεὶς Περσεύς (*Ἡσίοδ. Θεογον.* 270. *Ὀδ.* Λ, 654. *Ἰλ.* Ε, 741. Θ, 349).

Τὰ δὲ γνωστὰ δίδραχμα τοῦ τυράνου τῶν Φερῶν Ἀλεξάνδρου (*εἰκ. 3 Α'*) καὶ τῆς Λαρίσης (*εἰκ. 3 Β'*) φέρουσιν ἐπὶ τοῦ προσθίου τύπου κε-

Εικ. 3.

φαλὴν Μεδούσης κατὰ τὰ δύο τρίτα κλίνουσιν δεξιὰ ἢ ἀριστερὰ καὶ ἔστιν ὅτε κατ' ἐνώπιον. Ἐπίσης δὲ καὶ αἱ δραχμαὶ καὶ τὰ ἡμιδραχμα τῆς Λαρίσης καὶ τινὰ χαλκᾶ νομίσματα αὐτῆς τὸν αὐτὸν τύπον φέρουσιν ἐπὶ τῆς προσθίας ὀψευς (*Percy-Gardner, Catalogue of Greek Coins, Thessaly etc.* p. 29-30. plan. V, 14 [ἀργ. δίδραχ.], pl. VI, 1-12. *Head-Σβορώνου, Ἰστ. Νομ.* Α', 378).

Τὴν ἐπὶ τῶν νομισμάτων τούτων γυναικεῖαν κεφαλὴν μετὰ κόμης κυματιζούσης συνήθως θεωροῦσιν ὡς κεφαλὴν τῆς νύμφης Λαρίσης (*Gardner, ὡς ἄνω. Head-Σβορώνου, Ἰστ. Νομ.* Α',

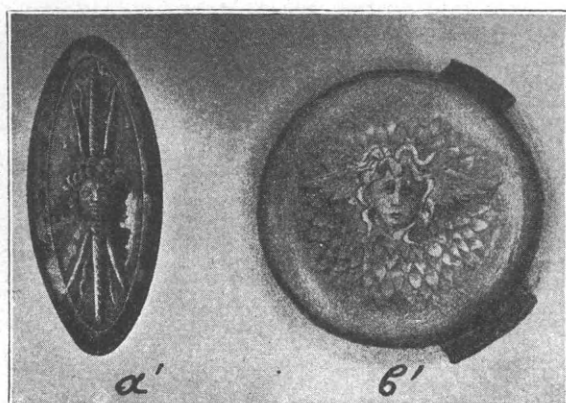
378), τοῦναντίον ἡμεῖς θεωροῦμεν αὐτὴν ὡς κεφαλὴν τῆς Μεδούσης, διότι, ὡς παρατηρεῖ τις εὐκόλως πείθεται ὅτι καὶ ἡ στάσις καὶ ἡ κυματιζούσα κόμη καὶ ἡ ἄνωθεν τοῦ μετώπου μόλις διαφαινόμενη ταινία δι' ἧς προσδένεται ἡ κόμη, καὶ αἱ ἄνωθεν τῆς κεφαλῆς φυόμεναι δύο πτέρυγες εὐκόλως διακρίνονται οὐ μόνον ἐπὶ τῶν εἰκόνων τῶν μνημονευθέντων βιβλίων, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν πρωτοτύπων, πρὸς ᾧ ἐν τῷ μουσεῖῳ Ἀλμυροῦ ἀντεβόλομεν τὰς κεφαλὰς τῶν δύο λύχνων, καταπληκτικῶς ὁμοιαζούσας ταῖς ἐπὶ τῶν νομισμάτων καὶ ἰδίως τοῦ ἐκ Φερῶν λύχνου (*εἰκ. 1*). Οὐ μόνον δὲ κατὰ τὰ ἀνωτέρω χαρακτηριστικὰ αἱ ἐπὶ τῶν λύχνων κεφαλαὶ εἶναι ἐντελῶς ὅμοιαι ταῖς ἐπὶ τῶν νομισμάτων, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ περὶ τὸν λαιμὸν *περιδέραον*, τὸ ὅποιον ὁμοίως φέρεται ἐν τοῖς νομίσμασιν (*εἰκ. 3, 4*) καὶ παρὰ *Gardner (BMC, Thessaly, pl. V, 14. XI, 1, 3, 4, 5, 7)*.

Εἶναι γνωστὸν ἐκ τοῦ Ἀπολλοδώρου (Β', 231. Δ', 6, 4), ὅτι ὁ Περσεύς, συναντηθεὶς μετὰ τοῦ Ἀκρισίου ἐν Λαρίσῃ, ἐφόνευσεν αὐτὸν ἐξ ἀπροσεξίας ῥίπτων τὸν δίσκον ἐν ἐπικηδεῖσις ἀγῶσιν, ἐκπληρωθέντος οὕτω τοῦ χρησμοῦ, προειπόντος αὐτῷ ὅτι μέλλει νὰ φονευθῇ ὑπὸ τοῦ ἐγγόνου αὐτοῦ. Ἔνεκα δὲ τοῦ χρησμοῦ τούτου ὁ Ἀκρίσιος εἶχεν ἐγκλείσῃ τὴν θυγατέρα αὐτοῦ Δανάην ἐν φυλακῇ. Καὶ ἐπειδὴ συμπίπτει ὁ μῦθος ἐν Λαρίσῃ, οἱ Λαρισαῖοι, θέλοντες νὰ διαιωνίσωσιν αὐτόν, ἐκόσμησαν τὰ καλλίτερα νομίσματα αὐτῶν διὰ τῆς κεφαλῆς τῆς Μεδούσης, ἣτις συμβολίζει τὸν Περσέα.

Τὸ αὐτὸ δὲ ἔπραξε καὶ ἡ ὁμώνυμος αὐτῇ Λαρίσα ἢ Κρεμαστὴ ἐν Φθιώτιδι, κόψασα νομίσματα χαλκᾶ ἐν οἷς ἐπὶ τοῦ ὀπισθίου τύπου εἰκονίζεται ὁ Περσεύς ἰστάμενος ὄρθιος καὶ κρατῶν κεφαλὴν Μεδούσης, ἀντιποιουμένη, φαίνεται, τὸ μῦθον.

Ἡ κεφαλὴ τῆς Μεδούσης εἰκονίζεται δύσμορφος, ἀγριωπὴ καὶ ἔχουσα χαυλιδόντας. Ἐν ἄλλοις μνημείοις εἰκονίζεται μετρίως δύσμορφος, ἔχουσα κόμην ἐξ ὄφρων καὶ πτέρυγας ἔνθεν καὶ ἔνθεν τῶν κροτάφων ἀναπεπεπταμένας, ὡς ἐν δυσὶ μνημείοις, εὐρεθεῖσιν ἐν θαλαμοειδεῖ τάφῳ τῆς ἐν Εὐβοίᾳ Ἐρετρίας, οὓς περιέγραψεν ὁ K. G. Vollmöller (*AM, 1901, πίν. XV, πρὸς αὐτόθι σ. 361*).

Ἐν ἀμφοτέροις τοῖς μνημείοις τούτοις, ἄτινα παριστῶμεν ἐν *εἰκ. 4 α', β'*, παρίσταται *Γοργό-*

Εἰκ. 4.

νειον ὑπὸ τὸν αὐστηρὸν τύπον μετὰ κόμης ἐξ ὄψεων, ἐλισσομένων κυματοειδῶς περὶ τὸ πρόσωπον. Τὸ Γοργόνειον **β'** παρίσταται ἐπὶ αἰγίδος λεπιδωτῆς, ὡς ἐπίσης ἐπὶ χαλκῶν νομισμάτων τῆς Ἀμισοῦ (*Head-Σβορώνου*, Ἰστ. Νομ. Β', 5)¹. Προσωπίδες δὲ πήλιναι μετὰ κεφαλῆς Μεδούσης ἀναφέρονται ὑπὸ *Reinach* (*Antiquités d. Bosphore*, πίν. 75· πρβ. *ebenda*, πίν. 44, 2, ἔνθα παρίσταται κεφαλὴ

¹ Πρβ. Νομισμ. Συλλογ. Μουσείου Ἀλμυροῦ.

Μεδούσης ἐπὶ χαλκοῦ λέβητος).

Οἱ καλλιτέχναι τῶν κλασικῶν χρόνων, καθ' οὓς τὸ καλὸν μόνον ἐπεζήτει ἡ τέχνη, παρέστησαν τὴν κεφαλὴν τῆς Μεδούσης ὥραιαν. Ἀντὶ δὲ ὄψεων, περιβαλλόντων τὴν κεφαλὴν καὶ τὸν τράχηλον αὐτῆς, παρέστησαν αὐτὴν ἔχουσαν τὴν κόμην κυματίζουσαν καὶ *περιδέραιον* περὶ τὸν λαιμόν, ὡς ἰδιάζον δὲ γνώρισμα τῆς ιδιότητος αὐτῆς ἀρῆκαν τὰς ἐκ τῆς κεφαλῆς φυομένας πτέρυγας.

Ἐὰ μὴ ἠθέλομεν θεωρηθῇ τολμηροί, θὰ ἐλέγομεν ὅτι ἐν τῇ χριστιανικῇ τέχνῃ τὸ Γοργόνειον ἀντικατέστησαν οἱ τύποι τῶν ἀσωμάτων ἀγγέλων μετὰ νεανικῆς κεφαλῆς καὶ δύο πτερῶν ἔνθεν καὶ ἔνθεν, ὡς ἐν εἰκ. 4, β', καὶ τῶν ἑξαπτερύγων.

Ὡς πρὸς δὲ τὸν χρόνον τῆς κατασκευῆς τῶν μνημείων τούτων δυνάμεθα ἀσφαλῶς ἐπόμενοι τῇ χρονολογίᾳ τῶν νομισμάτων τῆς Λαρίσης, νὰ κατατάξωμεν αὐτὰ εἰς τοὺς Δ'-Γ' πΧ αἰῶνας.

Ἐν Ἀλμυρῷ. Ἰανουαρίῳ ἀρχομένου, 1915.

Νικόλαος Ἰ. Γιαννόπουλος.

Θεσσαλίας ἐπιγραφαί

ὑπὸ

Νικολάου Γιαννοπούλου.

1. Ἄλου. — Ἐν Τσεγγελίῳ, πρὸς Α τοῦ Ἀλμυροῦ εἰς ἀπόστασιν 45 λεπτῶν τῆς ὥρας, ὃ ἐξ Εὐξείνουπόλεως Χρ. Ἀραμπατζῆς ἀνεκάλυψεν ἐν τῷ ἀγρῷ αὐτοῦ τεμάχιον πλακὸς ἐνεπιγράφου, λίθου λευκοῦ, ἀποκεκρουμένης, ἄνω, ἀριστερὰ καὶ κάτω. Ἡ πλάξ ἔχει ὕψος μὲν 0·25, πλάτος δὲ 0·165, πάχος δὲ 0·06· ὕψ. δὲ γραμμάτων 0·012, καὶ διάστιχον 0·006. Φέρει δὲ ἐπὶ τῆς προσθίας ὀφείως ἐπιγραφὴν δι' ὥραιων καὶ κανονικῶν γραμμάτων τοῦ Γ' πΧ αἰῶνος ἐγκεχαραγμένην, ἥς ἐσώθησαν 13 στίχοι περίπου. Ἀνωθεν δὲ τοῦ πρώτου στίχου ὑπάρχει κενὸς χώρος ὡσεὶ 0·02, ἐξ οὗ δηλοῦται ὅτι δὲν ὑπῆρχεν ἐγκεχαραγμένος ἕτερος στίχος· ἰσως δὲ ἡ πλάξ νὰ ἔφερε μεῖζον τοῦ δια-

σωθέντος τέλους (**εἰκ. 1**).

Ἡ προκειμένη ἐπιγραφὴ φαίνεται ὅτι περιεῖχε δύο ψηφίσματα, δι' ὧν ἡ πόλις Ἀλέων τιμᾷ δύο πολίτας, τοὺς - - - Δει- ἢ Ἀθη]ναγόρου, ἱεροποιὸν καὶ [Εὐδ;]ωρον Γλαύκου, [Υπαταῖον;], κομισθεῖσα ἐκ τοῦ οὐχὶ μακρὰν τοῦ Τσεγγελίου κειμένου Λαφυστίου ἱεροῦ, ὑπερθεν τῆς νῦν παραλίας τοῦ Ἀλμυροῦ, ἐν τῇ νῦν θέσει *Μαγούλα Πλατανιώτικη*, ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν κατοίκων τοῦ Νοτίου Μεσαιωνικοῦ Ἀλμυροῦ. οὗ τὴν θέσιν ὑπεδείξαμεν δι' εἰδικῆς μονογραφίας ἐν Τσεγγελίῳ¹.

¹ Ν. Γιαννοπούλου, *Οἱ δύο μεσαιωνικοὶ Ἀλμυροὶ καὶ ὁ νῦν*, Ἀθῆναι 1904, σ. 25 (Ἀπότ. ἐκ τῆς *Ἐπετηρίδος* τοῦ Φιλ. Συλλ. «Παρθασσοῦ», Η', 1904).

[Ἵπαταῖος] μεθ' ὑποθέσεως ὅτι ὁ τιμώμενος θὰ ἐτύγγανε πρόγονος τοῦ ὑπ' ἀδήλου πόλεως τιμωμένου ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 11 ψηφίσματι τῆς Ἵπάτης καὶ ἐπομένως ἐξ ἐπισήμου γένους τῆς μητροπόλεως τῶν Αἰνιάνων. Ἐὰν ὅμως ἡ συμπλήρωσις ἡμῶν εἶναι δόκιμος, ἐναπόκειται ἄλλοις εἰδήμοσι νὰ κρίνωσιν.

Στίχ. 11. Ἀπὸ τούτου τοῦ στίχου καὶ ἐξῆς ἐφθάρη ὁ λίθος οὕτως ὥστε αἱ συμπληρώσεις ἡμῶν δύνανται νὰ θεωρηθῶσι μᾶλλον πιθαναί.

Ἐλλείπει δὲ βοηθημάτων ἐπαρκῶν ἐνταῦθα δὲν δυνάμεθα νὰ ἐξενέγκωμεν οἰανδήποτε ἄλλην κρίσιν περὶ τοῦ σπουδαίου τούτου τεμαχίου ψηφίσματος. Ἄς ἐλπίσωμεν ὅμως ὅτι ἐπὶ τῇ βάσει τῆς παρεντιθεμένης φωτογραφικῆς εἰκόνος τοῦ τεμαχίου ἄλλοι εἰδημονέστεροι ἡμῶν θὰ συμπληρώσωσι τὰ κενά.

Ἐτέρᾳ συμπλήρωσις.

Ἐὰν ἀναγνωσθῇ ὁ 2^{ος} στίχος:

ΝΑΓΟΡΟΥΙΕΡΟΠΟΙΟΥ

ἦτοι ἐὰν θεωρηθῇ τὸ τελευταῖον γράμμα ἄμυδρὸν Υ, τότε δύναται νὰ συμπληρωθῇ οὕτω:

- - - - - τῇ βουλῇ] καὶ τῷ δήμῳ ἐπὶ
δεῖνος Δειν- Ἀθη]ναγόρου, ἱεροποιοῦ,
μηνὸς δεῖνος; Κα]λλικράτης Ἀπολ[λω-
νίου ἐπρυτάνε]υν; Ἀλεξίμαχο[ς
5 δεῖνος ἐγραμμάτ]ευν· γνώμη [π]ρυ-
τάνεων; Ἐπειδὴ Εὐδ]ωρος Γλαύκου
Ἵπαταῖος; δι]ατελεῖ περὶ τὴν
πόλιν ἡμ- ἢ Ἀλέ]ων καὶ πρότερον
μὲν εὖνου]ς, κατασταθεῖς [δ' ἐν
10 αὐτῇ φαίνεται] αἰ πρόθυμος ε]ῖς
πᾶν τὸ παρακαλούμενον - - - ε]λη τῆς κατὰ - - -
- - - - - ς καὶ δίκ[ης ἢ δικαστηρίου] - - -
- - - - - συ - - - - -

2. Πυράσων. — Στήλη ἐπιτύμβιος μετ' ἀνθεμίου πλουσίου εἰς κοσμήματα καὶ δύο ῥοδάκων, λίθου λευκοῦ, μήκ. 0·80, πλ. 0·50, πάχ. 0·125. Τὴν στήλην οἱ Βυζαντινοὶ ἀπέκοψαν κάτωθι τῶν ῥοδάκων, μεταποιήσαντες αὐτὴν εἰς κιονόκρανον μεσοθυρίου χριστιανικοῦ ναοῦ μεθ' ἀπλοῦ ἀναγεγλυμμένου σταυροῦ. Ἐπὶ δὲ τῆς ὀπισθεν ἐπιφανείας εἶναι γεγλυμμένον βάθυσμα στρογγύλον βάθους

0·015, ἐν ᾧ ἐγομφοῦτο κιόνιον. Κάτωθι τοῦ γείσου εἶναι ἐπιμελῶς ἐγκεχαραγμένη ἐπιγραφή πεντάστιχος (εἰκ. 2).

Εἰκ. 2.

Ἀρχιδάμα Ἀρχιδάμου
Β]ουλίας Βουνίκου
Ἀντιδία Φαλάκρου
Στρατὼ Ψαῖθου
5 Φάλακρος Κλεοδάμου.

Τὴν στήλην ταύτην εὗρεθεῖσαν τῷ 1911 ἐπέχωσαν αὖθις οἱ εὐρόντες ἐν ἐτέρῳ βόθρῳ ἐκ φόβου μὴ ἐνοχοποιηθῶσιν ὑπὸ τῶν ἀρχῶν ἐν Νέα Ἀγχιάλῳ. Ἐφέτος δὲ ἐν ἐκδρομῇ μέχρις ἐκεῖ ὑπεδείχθη ἡμῖν τὸ μέρος, ἔνθα διὰ μικρᾶς σκαφῆς ἀνεύρομεν αὐτὴν καὶ διὰ διαταγῆς τοῦ ἐπὶ τῶν Ἐκκλησια-

στικῶν Ὑπουργείου ἐκομίσαμεν εἰς τὸ ἐν Ἀλμυρῷ μουσεῖον.

Ἐκ τῶν ἐν αὐτῇ ἀναγραφομένων ὀνομάτων τὰ ἐν τῷ 2^ῳ στίχῳ [B;]υλλίας Βοννίκου καὶ 4^ῳ στίχῳ Στρατὸν Ψαῖθου δὲν εἶναι γνωστὰ ἐκ τῶν θεσσαλικῶν ἐπιγραφῶν (IG, IX²), ἥτοι τέσσαρα ἐν ὅλῳ φαίνονται νέα ἐν ταῖς θεσσαλικαῖς ἐπιγραφαῖς.

3. Πυράσου. — Στήλη μετ' αὐτώματος καὶ ἀκρωτηρίων, λίθου λευκοῦ, μετὰ προέχοντος γείσου, ἀποκεκρουμένη κάτωθι λοξῶς (ὑψ. 0·33, πλ. 0·26, πλάχ. 0·06, ὑψ. γρ. 0·022). Γραφή τοῦ Γ' πΧ αἰῶνος.

ΦΙΛΟΞΕΝΟΣ
ΤΑΥΡΙΣΚΟΥ

Φιλόξενος
Ταυρίσκου.

4. Αὐτόθι. — Τεμάχιον πλακὸς, λίθου λευκοῦ μετὰ πλασίου, ἀποκεκρουμένης κατὰ τὴν ἀριστερὰν γωνίαν, ἧς ὑπόλειμμα εἶναι τὸ παρὸν τεμάχιον (ὑψ. 0·27, πλ. 0·385, πλάχ. 0·06· ὑψ. γρ. 0·02).

ΚΑΤΑ
ΥΗΦΙΣΜΑ

κατὰ [τὸ τῆς πόλεως]
ψηφισμα.

Ἡ προκειμένη ἐπιγραφή εἶναι ἀναθηματική, ἡ τιμητικὴ εἰς τινα ἐξέχοντα ἄνδρα, τιμηθέντα συμφώνως τῷ ψηφίσματι τῆς πόλεως. Τὸ τεμάχιον εὑρέθη ἐν τῇ οἰκίᾳ Ἰω. Ζορμπᾶ εἰς βάθος 2 μέτρων. Αὐτόθι ἴσως ὑπάρχει καὶ τὸ ἕτερον τεμάχιον.

5. Φθιωτίδων Θηβῶν. — Τεμάχιον στήλης λίθου λευκοῦ, ἀποκεκρουμένον ἄνω, ἀριστερὰ καὶ κάτω (μῆχ. 0·135, πλ. 0·09, πλάχ. 0·05).

ΥΠΟΛΕ
ΦΑΛΙΩΝ

- - - τοῦ Πολε-
- - - Κε- ἢ Ὀμ]φαλίων.

Ἄλλοτε ὁ Leake (*Northern Greece*, IV, 361, πίν. XXXIX, ἀριθ. 196) ἐδημοσίευσεν ἐπιγραφῆς τεμάχιον, περιεχούσης πράξεις ἀπελευθερώσεως δούλων, ἐν ᾧ ὁ 6^{ος} στίχος τελευτᾷ εἰς ΦΑΛΙΩΝ, συμπληρωθὲν ὑπὸ τοῦ Kern εἰς [Κε- ἢ Ὀμ]φαλίων (IG, IX², 138).

Καὶ ἡ ἡμετέρα λοιπὸν ἐπιγραφή λείψανόν ἐστιν ἐτέρας, περιεχούσης πράξεις ἀπελευθερώσεως δούλων. Συμπληρωτέα λοιπὸν: « - - - - δεῖνος τ]οῦ Πολέ[μωνος] ἢ Πολε[μοκράτεος] - - - - Κε- ἢ Ὀμ]φαλίων [ἀπὸ δεῖνος τοῦ δεῖνος], ἐπομένως εἶναι ἀπελευθερωτική.

6. Φθιωτίδων Θηβῶν. — Στήλη ὀρθογωνίου σχήματος λίθου μέλανος τραχίτου, ἀκανονίστου (ὑψ. 0·71, πλ. 0·55, πλάχ. 0·17· ὑψ. γρ. 0·08).

ΡΟΔΑ

Ἐπιγραφαὶ κατ' ἀνακοίνωσιν.

7. Ἀγόριανη (Δομοκοῦ). Στήλη ἐπιτύμβιος λίθου λευκοῦ, ἐφ' οὗ ἐν ἀναγλύφῳ παρίσταται ἱππεὺς θηρεύων. Ἐπ' αὐτῆς

ΕΥΤΡΟΦΙΩΝ
ΑΡΙΣΤΩΝΟΣ
ΗΡΩΣΧΡΗΣΤΕ
ΧΑΙΡΕ

Εὐτροφίῳ
Ἀρίστωνος
ἥρωσ χρηστὲ
χαῖρε.

8. Σελιπιανὰ (Ἀγράφων). Στήλη ἐπιτύμβιος λίθου λευκοφαίου κοινοῦ.

ΣΙΛΗΣΤΡΟΣ
ΧΑΙΡΕ

Σίληστρος (·)
χαῖρε.

Ἴσως τὸ ὄνομα νὰ εἶναι Σίλβεστρος, καὶ κατὰ πλημμελῆ ἀντιγραφὴν μετεμορφώθη εἰς Σίληστρος.

9. Αὐτόθι. Στήλη ἀναθηματικὴ λίθου λευκοφαίου.

ΝΙΚΟΜΑΧΟΣ
ΜΝΑΣΙΟΥ
ΗΡΑΚΛΕΙ
ΕΥΧΗΝ

Νικόμαχος
Μνασίου
Ἡρακλεῖ
εὐχὴν

5 Η
ΕΥΓΗΤΟΥΧΟΝ

η (·)
εὐγητιούχον(·).

Ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή τῷ Ἡρακλεῖ, Στίχ. 5-6. Δέονται ἐπιμελοῦς ἀναγνώσεως.

10. Φάρσαλος. — Ὁ δημοδιδάσκαλος κ. Μιχαήλ Παπαδόπουλος εὐμενῶς μοι ἀνεκοινώσατο τὸ κείμενον ἐπιγραφῆς ἐπὶ βράχου ἐν τῇ ἀκροπόλει Φαρσάλου, τὰ γράμματα ἔχουσιν ὕψος ποικίλλον ἀπὸ 0·08-0·10, τὰ δὲ τελευταῖα δεξιὰ ἔχουσιν ὕψος 0·22.

ΠΕΛ ΠΡΟΦΑΝΤΙΣΚΑΙΛΡ ϛ IIII

Τὴν συμπλήρωσιν τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης, ἣν δὲν εἶδομεν ἐπὶ τοῦ βράχου, καίτοι μετὰ τοῦ κ. Παπαδοπούλου ἀνήλθομεν τῷ 1912 ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως, διότι οὗτος ἐλησμόνησε τὸ μέρος, κατα-

λείπομεν ἄλλοις. Παρατηροῦμεν ὅμως ὅτι τῆς πρώτης λέξεως τὸ Λ φέρει ἄνωθεν γραμμὴν πλαγίαν, προελθοῦσαν ἀναμφιβόλως ἐκ διαβρώσεως τοῦ βράχου ὑπὸ τῶν ὁμβρίων ὑδάτων.

Ὡς πρὸς δὲ τὴν δεξιὰ τῆς πρώτης διὰ μειζόνων γραμμάτων ἐπιγραφὴν, αὕτη φαίνεται οὕσα ἀρχαιοτάτη διάφορος δὲ τῆς πρώτης· διότι τὸ μὲν πρῶτον γράμμα Ϝ εὗρηται ἐν ταῖς ἐμαῖς Θεσσα-

λικαῖς προελληνικαῖς ἐπιγραφαῖς (σελ. 14, ἀρ. 13) ἐπὶ τῶν βράχων παρὰ τὰς Παγασὰς καὶ (σελ. 18) ἐπὶ τῶν βράχων παρὰ τὴν Φαρκαδόνα (χωρίον Τσιῶτι). Ἐπίσης δὲ καὶ αἱ συνεχεῖς κάθεται εὐρηγνται ἐν τοῖς βράχοις Παγασῶν (αὐτόθι, σελ. 14, ἀρ. 5 καὶ πίν. F' ἀγνώστου ἐπιγρ. ἐν τῷ μουσεῖῳ Βόλου).

Νικόλαος Ἰ. Γιαννόπουλος.

Εἰς Θεσσαλίας ἐπιγραφὰς

(ΑΕ 1913 218 1 καὶ 219 4. — ΑΕ 1914 92).

ὑπὸ

Νικολάου Γιαννοπούλου.

Ἐν ΑΕ (ἐνθ' ἄνωτέρῳ) ἐδημοσίευστα δύο ἀναθηματικὰς ἐπιγραφὰς ἐκ Φερῶν τῷ *Θανλίῳ Διὶ* καὶ *Ἀφρίῳ Διὶ*. Τούτων τὴν μὲν πρώτην ἐν ἰχνογρα-

φικῷ ἀπεικασματι πανομοιότηπως, τὴν δὲ δευτέραν διὰ στοιχείων.

Ἐν ΑΕ τοῦ 1914 (σ. 92) δημοσιεύων συμπληρωματικὰς τινὰς παρατηρήσεις ἐπ' αὐτῶν ὑπεσχέθη ὅτι θὰ παρέθετον καὶ φωτογραφικὰ ἀπεικασματα αὐτῶν, ἅτινα ὅμως δὲν παρετέθησαν μὴ παραληφθέντα ἐκ τοῦ ἐνταῦθα φωτογραφείου ἔνεκεν ἀπουσίας τοῦ φωτογράφου, Παραλαβὼν ἤδη ταῦτα δημοσιεύω ἐνταῦθα δύο μόνον ἀντὶ τριῶν, ἥτοι τῆς ὑπ' ἀρ. 1 ἐκ Φερῶν καὶ τῆς ἐν ΔΕΟ, Ε', 1901/2 24 [19] καὶ 47 καὶ ἐν IG, IX³ 452 ἀναδημοσιευθείσης ἀναθηματικῆς στήλης τῷ *Ἀφρίῳ Διὶ*, τοῦ τῆς ὑπ' ἀριθ. 4 (ΑΕ 1913, 219) φωτογραφικοῦ ἀπεικασματος μὴ παρασκευασθέντος.

Νομίζω δ' ὅτι τὸ φωτογραφικὸν ἀπείκασμα τῆς *εἰκ. 1, 2* διασαφηνίζει ἀρκούντως αὐτήν, διαφορεως ἀναγνωσθεῖσαν ὑπ' ἄλλων.

Ἐν Ἀλμυρῷ 1915.

Νικόλαος Ἰ. Γιαννόπουλος.

Εἰκ. 1.

Παρατηρήσεις ἐπὶ ἀρχαιολογικῶν τινῶν δημοσιευμάτων

ὑπὸ

Νικολάου Γιαννοπούλου.

Α'. Ἐν Annual of British School at Athens τόμῳ XVI, 1909-1910, σελ. 249.

Ὁ κ. Wace περιγράφων τὰ ἐν Θεσσαλίᾳ, Ἡ-πεύρῳ καὶ Μακεδονίᾳ τελούμενα καὶ νῦν ὑπὸ τῶν χωρικῶν χειμερινὰ τε καὶ θερινὰ Διονύσια ἀπορεῖ περὶ τῆς λέξεως *κουρεμαδιά*, ἀπαντώσης ἐν Ἡ-πεύρῳ, καὶ ἰδίως ἐν Ζαγορίῳ, ἐν τινι ποιήματι « τοῦ Ζαφύρη ».

Ὁ στίχος τοῦ ποιήματος ἔχει

ἀφίνει τὴν *κουρεμαδιά* μὲ τὴν κοιλιά 'ς τὸ στόμα.

Ὁ κ. Wace ἐν τῇ ἐπομένῃ ἀγγλικῇ μεταφράσει τοῦ ποιήματος ἀφίνει ἀνερμήνευτον τὴν λέξιν *κουρεμαδιά*, μὴ ἐννοῶν τὴν σημασίαν αὐτῆς καὶ ἐρωτῶν.

Ἡμεῖς ἐν Ζαγορίῳ λέγομεν *κουρεμαδιά* τὴν σύζυγον ἐπὶ ἀτυχίματι. Οὕτω λέγομεν: « *πανδρεύω καὶ κουρεύω* », οἷονεὶ κείρω τὸν (ἢ τὴν) νυμφευόμενον, ὡς ἔκειρον τὸ πάλαι τὴν κόμην οἱ πενθοῦντες. Ἀλλὰ καὶ ἄλλην ἐκδοχὴν ἔχει ἡ λέξις. *Κόρη*, ἐν Θεσσαλικῷ, νομίζω, ἐπιγράμματι ἀπαντᾷ *κόρφα*, ἐν τῷ πολυθρυσλήτῳ ἰδίως ἐπιγράμματι: *Καμὸ ὕνέθηκε τᾷ Κόρφα* = *Καμὸ ἀνέθηκε τᾷ Κόρᾳ*. *Κούρα* λοιπὸν ἐν τῇ νέᾳ ἡπειρωτικῇ διαλέκτῳ = *κόρη*, κατὰ τὸν σχηματισμὸν *κοῦρος*, *κούρα*, ἐξ οὗ *Διόσκουροι*. *Κούρβα* δ' ἐν Ἡπεύρῳ λέγομεν τὴν ἀνήθικον γυναῖκα κατ' εὐφημισμὸν, ὡς λέγουσιν ἐν τῇ ἐνταῦθα Ἑλλάδι οἱ ἀπλοῖ ἄνθρωποι τὰς ἀνηθίκους ἢ ἐλευθερίων ἡθῶν γυναῖκας *κόρας* ἢ *κορίτσια*. Τὸ *β* δὲ τῆς λέξεως *κούρβα* προῆλθεν ἐκ τοῦ ἀρχαίου *βαῦ* F. Ἐπομένως *κουρεύομαι* ἐν Ἡπεύρῳ = *λαμβάνω σύζυγον*, ἀναλόγως πρὸς τὸ *ὑπανδρεύομαι* ἐπὶ γυναικὸς ἐρχομένης εἰς γάμον. *Κουρεμαδιά* δὲ ἡ σύζυγος. Ἐπομένως ὁ *Ζαφύρης* ἀφίνει κατὰ τὸν νοῦν τοῦ ποιήματος πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τὴν σύζυγον ἔγκυον καὶ ἐπίτοκον.

Ἴσως ἀνάλογον τούτῳ εἶναι καὶ τὸ βλαχικὸν *corbe* λεγόμενον ὑπὸ γυναικὸς πρὸς γυναῖκα, προελθὸν ἐκ τοῦ *κόρφα*, *κούρφα*, *κόρη*· διότι γυνὴ τῶν βλαχοφώνων κατοίκων τοῦ Πίνδου, τοῦ Ζαγορίου καὶ τῆς ἄλλης Θεσσαλίας, ὅπου οὗτοι κα-

τοικοῦσιν, ἀποκρινομένη πρὸς ἑτέραν λέγει: *λάϊ κόρβε* = ὦ κόρη.

Β'. Ἐν ΑΕ 1914, σ. 70-84 καὶ 260-263.

Ὁ κ. Ἀνδρέας Ευγγόπουλος δημοσιεύει πλάκα τραπέζης χριστιανικῆς μετὰ παραστάσεων ζώων καὶ κεφαλῶν ἀνθρώπων πέριξ, καὶ τεμάχια τοιαύτης ἐξ Ἀμφίσσης, Αἰγύπτου καὶ ἄλλων μερῶν. Γνωρίζομεν τοῖς ἐνδιαφερομένοις ὅτι καὶ ἐν Πυράσῳ (Νέα Ἀγχιάλῳ νῦν) εὐρέθησαν ὅμοια τεμάχια μετὰ ζώων οὐχὶ ὅμως τραπέζης, ἀλλ' ἐν μὲν εἶναι διάστυλον, φαίνεται, χριστιανικοῦ ναοῦ, ἐφ' οὗ διεσώθησαν τρεῖς παραστάσεις ἐν ἀναγλύφῳ ζώων ἐφθαρμέναι ἐν μέρει. Ἀπόκειται δὲ τοῦτο, παραληφθὲν ὑπὸ τοῦ κ. Ἀρβανιτοπούλου, ἐν τῷ μουσεῖῳ Βόλου. Ἔτερα δὲ τεμάχια θωρακίων ἢ κιονοκράνων χριστιανικῶν μετὰ ζώων, πτηνῶν ἢ δελφίνων ἀπόκεινται τινὰ ἐν τῷ μουσεῖῳ Ἀλμυροῦ καὶ ἐν τῇ συλλογῇ Ἀγχιάλου, ἂν δὲν ἀπατῶμαι, μὴ ἔχων πρόχειρον τὸ εὐρετήριο· ἐν δὲ τῷ χωρίῳ *Καραμπᾶς*, ἐντετοιχισμένος ἄνωθεν τῆς μεγάλης θύρας αὐτοῦ, ἐσώθη ἐν ἀναγλύφῳ μαϊάνδρος διασταυρούμενος καὶ διακοπτόμενος ἐν διαστήμασιν ἴσοις, ἐνθα ἐν ἀναγλύφῳ κοσμεῖται ὑπὸ ζεύγους περιστέρων ἐν συμπλέγματι. Τὸ ὑπόλοιπον τοῦ τεμαχίου τούτου, τὸ καὶ μικρότερον, παρέλαβε, φαίνεται, ὁ Dodwell τῷ 1802 εἰς Λονδῖνον, διότι δημοσιεύει αὐτὸ ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ μετὰ ζεύγους δελφίνων (Classical and Topographical tour through Greece, II, σελ. 86).

Ἐπίσης ἀνακαλυφθὲν πρὸ ἐτῶν ἐν Νέα Ἀγχιάλῳ ψηφιδωτὸν δάπεδον λαμπρᾶς τέχνης καὶ ἀνάλογον κατὰ τε τὴν τεχνοτροπίαν καὶ τὰς συνθέσεις πρὸς τὸ ὑπὸ τοῦ κ. Ευγγόπουλου παρατιθέμενον τμήμα δαπέδου ψηφιδωτοῦ ἐκ *Kabr-Hiran* (σελ. 81, εἰκ. 21) ἐκαλύφθη αὖθις, μέχρις οὗ ἡμέραν τινὰ ἢ σκαπάνη τῆς ἐπιστήμης ἀποκαλύψῃ αὐτό, διότι ἄλλως θὰ κατεστρέφετο. Εἶθε ἡ ἡμέρα ἐκείνη νὰ εἶναι ἐγγύς.

Ἐν Ἀλμυρῷ τῇ 21 Ἀπριλίου 1915-

Νικόλαος Ἰ. Γιαννόπουλος.

Θεσσαλίας χριστιανικαὶ ἐπιγραφαὶ¹

ὑπὸ

Νικολάου Γιαννοπούλου.

Ἐν Νέᾳ Ἀγχιάλῳ εὐρέθησαν ὑπὸ διαφόρων ιδιωτῶν, ἀνασκαψάντων ἐν τοῖς προαυλίοις τῶν οἰκιῶν αὐτῶν, τάφοι χριστιανικοὶ θολωτοὶ (καμαρωτοί), ἐπικεχρισμένοι ἔσθθεν δι' ἀμμοκονιάματος, εἰς οὓς κατέρχεται τις διὰ βαθμίδων· ἐν τοῖς τάφοις τούτοις, ἄδηλον τυγχάνει τί εὐρέθη. Παρ' αὐτοὺς ὅμως εὐρέθησαν στήλαι ἐπιτύμβιοι τῶν χριστιανικῶν χρόνων. Τούτων δύο μετηνέχθησαν εἰς τὸ ἐν Ἀλμυρῷ μουσεῖον, αἱ δὲ λοιπαὶ ἐτέθησαν ἐν τῇ ἐκεῖ ἀρχαιολογικῇ συλλογῇ.

1. Στήλη λίθου λευκοῦ ἀτέχνως ἐξεργασμένη, εὐρεθεῖσα ἐν τάφῳ οἰκίας Χαριλάου Β. Μιλτζάνη (ὑψ. 0·49, πλάτ. 0·45. πᾶχ. 0·10· ὑψ. γραμμ. 0·025) (εἰκ. 1),

ΕΝΘΑΚΙΤ
ΕΓΕΜΕΜΟΣ
ΜΝΗΜΙΟΝΔΙ
ΑΘΕΡΟΝΤΑΑΓ
ΕΩΙΝΔΡΑΟ+

Εἰκ. 1.

Ἐνθα κίτ-
ε Γέμεμος.
Μνη(μ)ιον δια-
φέροντα Αγ-
ε(μ;)ίνδραο +

Ἐν πρώτοις παρατηροῦμεν ἐναλλαγὰς γραμμάτων. Οὕτως ἐν στίχῳ 1 ἐν τῇ λέξει Ἐνθα τὸ Θ ἐγράφη ὡς ἀρχαϊκὸν Φ, καὶ ἐν στίχῳ 4 ἐν τῇ λέ-

¹ Ν. Ἰ. Γιαννοπούλου, Χριστ. Ἐπιγρ. Θεσσαλίας, ἐν *Byzant. Zeitschrift*, XXI, 1912.

ξει διαφέροντα τὸ Φ ἐγράφη ὡς Θ.

Ἐπίσης τὸ Δ ἐγράφη ὡς ἀρχαϊκὸν Ν ἐν στίχοις 3 καὶ 5.

Ἐν στίχῳ 5 τὸ μετὰ τὸ Ε γράμμα εἶναι ἄδηλον. Ὑποθέτομεν νὰ εἶναι μῦ ὡς Μ ἐν συμπλέγματι μετ' ἄλλου γράμματος;

Ἐν στίχῳ 1 τὸ ἐπίρρημα ἔνθα κεῖται ἀντὶ τοῦ ἐνθάδε. Ἡ λέξις κῖτε ἐγράφη ἀνορθογράφως ἀντὶ κεῖται.

Ἐν στίχῳ 2 τὸ ὄνομα Γέμεμος εἶναι πρωτότυπον, ἴσως δὲ καὶ ξενοφανές. Ἐν στίχῳ δὲ 3 ὁ χάρακτες ἐχάραξεν ἀμυδρῶς τὸ μῦ τῆς λέξεως μνη(μ)ιον, ἣν ἔγραψεν ἀνορθογράφως ἀντὶ μνημ(ε)ιον (πρβ. *Byzant. Zeitschrift*, XXI, 1912, 155, 6. 157, 7. 158, 10. 159, 13).

Ἐν στίχ. 3-4 ἡ λέξις διαφέροντα κεῖται ἀντὶ διαφέρον (πρβλ. Ν. Γιαννοπούλου, Χριστ. Ἐπιγρ. Θεσσαλίας ἐν *Byzant. Zeitschrift* (XXI, 1912, σ. 154, 4. 159, 13).

Ἐν στίχ. 4-5 συνεπληρώσαμεν Ἀγε(μ;)ίνδραο. Παραδόξως δὲ ὁ τύπος τῆς γενικῆς εἰς αο κατὰ τὸν ἀρχαϊκὸν τύπον. Γράμματα δ' ἐκ τῆς ἐπισεσυρμένης γραφῆς· πρβλ. *Byz. Zeitschr.* (XXI, 157, 7. 159, 14. 161, 16. 164, 21).

2. Αὐτόθι. Στήλη ἐπιτύμβιος ἐπιμήκης, λίθου λευκοῦ (μήκους 0·90, πλ. 0·11· πᾶχ. 0·10· ὑψ. γραμμ. 0·022) (εἰκ. 2).

+ΜΝΗ
ΜΙΟΝ
ΑΝΘΕΜΙΟΥ
ΚΡΙΠΙΔΑ
ΡΙΟΥ+++

Εἰκ. 2.

+ Μνη-
μ(ε)ῖον
Ἀνθεμίου
Κριπιδά-
ρίου +++.

Καὶ ἐνταῦθα ἡ λέξις *μνημ(ε)ῖον* ἀνορθογράφως ἐγράφη διὰ ἰ ἀντὶ ΕΙ, (πρβλ. *Byz. Zeitschrift*, ἐνθ' ἀνωτέρω).

Τὸ ὄνομα *Κριπιδάριος* εἶναι πρωτοφανές.

3. *Αὐτόθι*. Στήλη λίθου ἀκατεργάστου λευκοῦ, εὑρεθεῖσα ἐν τῇ οἰκίᾳ Ν. Ραφτοπούλου (ὑψ. 0·90, πλάτ. 0·45, πάχ. 0·10· ὑψ. γρ. 0·04-0·035) (*εἰκ. 3*).

† ΕΙΘΑΚΙΤ
ΕΣΥΜΦΟΡΟ
+ + + +
ΡΙΧΟΜΙΔΩΝΗ
ΑΓΙΡΑ

Εἰκ. 3.

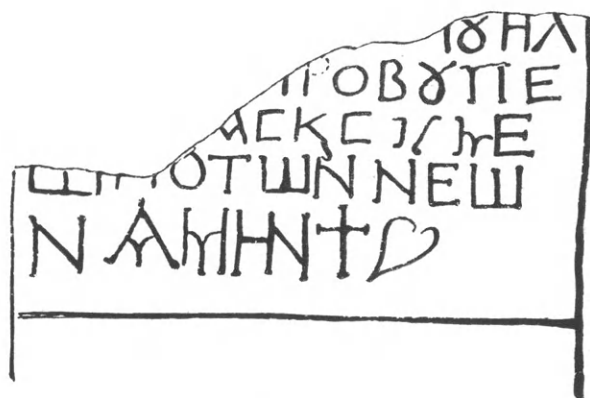
+ Ἐνθα κῆ-
ε Σύμφορος
+ + + +
ΡΙχομιδῶν Μ-
άγιρος.

4. *Αὐτόθι*. Ἐν τῷ Δημοτικῷ Σχολείῳ. Στήλη ἐπιτύμβιος λίθου λευκοῦ ἀποκεκομμένη ἄνωθεν. Ἀπὸ δὲ τοῦ ἡμίσεος καὶ κάτω εἶναι ἀκατέργαστος (ὑψος 0·75, πλ. 0·45, 0·035) (*εἰκ. 4*).

Στίχ. 1. Συνεπληρώσαμεν κατ' εἰκασίαν [Μα-
ν;]οὐήλ.

Στίχ. 2. Ὑπόλειμμα γράμματος μετ' ἀμυδρῶς διακρινομένου Ρ συνεπληρώσαμεν εἰς ὄνομα [Π]ρό-
βον, εὐαρμοστοῦντος ἐνταῦθα.

Στίχ. 3. Ἡ ἐκ τοῦ τέλους τοῦ 2^{ου} στίχου ἀρ-
χομένη συλλαβὴ ΠΕ καὶ ἡ ἐν τῷ 3^ῳ στίχῳ κατὰ-
ληξις ΑΣ, δηλοῦσιν ὄνομα γυναικὸς ἐν γενικῇ

Εἰκ. 4.

----- Μαν;]οὐήλ (;)
----- Π;]ρόβου Πε-
----- ας κ(αί) Συμε-
ων;]ο(ς); τῶν νέω-
5 ν ἀμήν. + ✕

πτώσει, ὅπερ πιθανῶς συμπληρωτέον εἰς *Πε[λα-
γί]ας*. Παρατηρητέος ὁ παράδοξος τύπος τοῦ Υ ἐν
τῇ λέξει *Συμε[ῶν;]νο(ς) (;)*.

Στίχ. 4. ΤΩΝΝΕΩ|Ν. Ἴσως δηλοῖ ὅτι οἱ ἐν
τῷ τάφῳ ἦσαν νέοι. Ἴσως πάλιν εἶναι κακὴ γραφὴ
τῆς λέξεως «τῶν νεῶν' ἀμήν» = «τὸν αἰῶν' ἀμήν».

Τὸ τέλος τῆς ἐπιγραφῆς ἐδηλώθη διὰ σταυροῦ
καὶ φύλλου κισσοῦ.

5. Ἐν τῷ Δημοτικῷ Σχολείῳ. Τεμάχιον πλα-
κὸς λίθου λευκοῦ ἀποκεκομμένης δεξιᾶ καὶ κάτωθι
(μῆκος 0·20, πλ. 0·15, πάχ. 0·03· ὑψ. γραμμ. 0·045) (*εἰκ. 5*).

Εἰκ. 5.

+ Κυμη[τήριον] δεῖνος
πρεσβ[υτέρου] ἱε-
ροῦ να[οῦ] δεῖνος

Στίχ. 1. Ἡ λέξις *κυμη[τήριον]* γράφεται συνή-
θως δι' Υ ἀντὶ διὰ διφθόγγου ΟΙ = *κοιμητήριον*.

Στίχ. 2. Ἡ συλλαβὴ *Πρεσβ-* οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν καταλείπει ὅτι πρόκειται περὶ *πρεσβ[υτέρου]*. Δυστυχῶς δὲν περιεσώθη ἡμῖν τὸ ὄνομα τοῦ πρεσβυτέρου καὶ τοῦ ἱεροῦ ναοῦ, εἰς ὃν οὗτος ἐφημέρευεν. Ἐτέρᾳ δ' ἐκ τοῦ μουσείου Βώλου ἐδημοσιεύθη ὑφ' ἡμῶν ἐν τῇ *Byz. Zeitschrift* (XXI, 163, 20), ἀνήκουσα πρεσβυτέρῳ.

6. *Αὐτόθι*. Ἐν τῷ αὐτῷ σχολείῳ. Ἀπόκρουμα πλάκῃς λίθου λευκοῦ γωνιῶδες, ἀποκεκρουμένον ἄνωθεν, δεξιᾶ καὶ κάτωθεν (ὑψ. 0·22, πλ. 0·12, πᾶχ. 0·03· ὑψ. γρ. 0·045).

7. *Αὐτόθι*. Ἐν τῷ αὐτῷ σχολείῳ. Τεμάχιον στήλης λευκοῦ λίθου, ἀποκεκρουμένον καθ' ὅλας τὰς πλευράς (ὑψος 0·10, πλ. 0·15, πᾶχ. 0·07· ὑψος γρ. 0·022) (*εἰκ. 6*).

//////Η Η Μ Ε Ρ Α ////

//////Κ Ν Α Π Ε Τ Η ////

Εἰκ. 6.

- - - - -
- - - η ἡμέρα - - - -
- - - ς ναπετη - - - (;)
- - - - -

Δυστυχῶς ἐκ τοῦ τεμαχίου τούτου δὲν δυνάμεθα νὰ ἐξαγάγωμεν οὐδεμίαν ἔννοιαν.

8. *Αὐτόθι*. Ἐν τῷ αὐτῷ σχολείῳ. Στήλη λίθου ὑποπρασίνου ἐγχωρίου ἐν σχήματι κιονίσκου (ὑψος 0·74, πλάτ. 0·14) (*εἰκ. 7*).

//////Ι Ν Δ Ι Α Φ Ε Γ ////
//////Ψ Α Ν Ν Ο Υ Σ ////
Τ Η Υ Ν Β Ι Ο Υ

Εἰκ. 7.

[+ Μνη -]
[μῆ]ον διαφέρ[οντα]
[Ι]ωάννου Ο - - - - -
[καὶ] τῆς (σ)υνβίου αὐ[τοῦ]
[δεῖνος].

Παράδοξος ὁ ἐν 3^ῳ στίχῳ τύπος τοῦ Α μετὰ τοῦ Υ ἐν συμπλέγματι. Ὁ χαρακτὴς ἔλαθε νὰ γράψῃ τὸ Σ τῆς λέξεως (σ)υνβίου.

8. *Αὐτόθι*. Κιονίσκος λευκοῦ μαρμάρου, ἡμι-κατεργασμένος (ὑψ. 0·60, διαμ. 0·17· ὑψ. γρ. 0·05).

Δ
ΚΑΤΑΠΛΟΥ

Δ' (= τετάρτου)
κατάπλου.

Ὁ κιονίσκος οὗτος ἦτο τεθειμένος ἐν τῷ λιμένι, δι' οὗ ἐσημαίνετο τὸ μέρος τοῦ ἀγκυροβολίου τῶν πλοίων, ἥτοι ὁ δ' *κατάπλους*. Φαίνεται δὲ ὅτι ὑπῆρχον καὶ ἕτεροι κατάπλοι, ὁ α', ὁ β', ὁ γ', καὶ ὁ διὰ τοῦ ἡμετέρου κιονίσκου δ'. Ἴσως δὲ ὑπῆρχον καὶ ε' καὶ F'. Πόλις μεγάλη καὶ ἐμπορικὴ, ὡς ἐκ τῶν ἐρειπίων ἐξάγεται, ἐκτεινομένων μέχρι Καραμπασιῦ, βεβαίως εἶχε πολλὰ σημεῖα κατάπλων, ἀναλόγως τῆς μεγίστης ἐμπορικῆς κινήσεως τοῦ λιμένος.

9. *Ἀκ-κετοῖ* (Θῆβαι Φθιώτιδες). Στήλη λίθου ἐγχωρίου σκληροῦ, μελανοφαίου, ἀποκεκρουμένου δεξιᾶ. ἀξέστου (ὑψος 0·55, πλ. 0·25, πᾶχ. 0·10· ὑψος γρ. 0·05) (*εἰκ. 8*).

+

Π Ρ Ψ
Β Α Τ Ι
Ε Υ Μ Υ Ρ Ι

Εἰκ. 8.

+

Πρω-
βάτιος
Εὐμυρί[δα;]

Ὅπως τὸ ὄνομα *Σαββάτιος* προέρχεται ἐκ τοῦ *Σαββάτου* καὶ εἶναι Γραφικόν, οὕτω καὶ τὸ ὄνομα *Προβάτιος* προέρχεται ἐκ τῆς ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ ἀπαντώσης λέξεως *πρόβατα*. Φαίνεται δὲ ὅτι νῦν τὸ πρῶτον ἐν ταῖς χριστιανικαῖς ἐπιγραφαῖς εὑρεται.

Ἐν Ἀλμυρῷ 1915.

Νικόλαος Ἰ. Γιαννόπουλος.

Δημητριάς - Παγασαί

ὑπὸ

Νικολάου Γιαννοπούλου.

Ἐν τῇ *Ἀρχ. Ἐφ.* 1914, σ. 90-92 ἐγράψαμεν ὑπὸ τὴν ἀνωτέρω ἐπιγραφὴν περὶ τοῦ κ. Ἀρβανιτοπούλου, ὅτι «οὗτος παρεδέξατο ὕστερον τὴν θέσιν τῆς Δημητριάδος ἐν Παγασαῖς κλπ.». Ὁ κ. Ἀρβ., ὡς ἦν ἐπόμενον, ἀπήντησεν ἐν τῇ αὐτῇ *Ἐφημερίδι* (1914, 264-272) ἀνασκευάζων τὸ ἡμέτερον ἄρθρον καὶ ὑπεραμυνόμενος ἑαυτοῦ λέγει ὅτι «ἐπεφυλάχθη προσηκόντως» νὰ ἐξενέγκῃ δῆλα δὴ γνώμην ἂν ἡ Δημητριάς ἔκειτο ἐν Παγασαῖς, ὅπου πάντες ἀπὸ τοῦ Leake καὶ ἐντεῦθεν ἔθετον τὰς Παγασάς, ἐν τῇ θέσει *Δόντια*. Πρὸς τοῦτο παρατίθησι πλεῖστα χωρία τῶν ἐν τοῖς ΠΑΕ ἐκθέσεων αὐτοῦ, ἅτινα καὶ ἡμεῖς αὐτολεξεῖ εἰχομεν παραθέσει ἐν τῇ δημοσιευθείσῃ εἰς συνεχῆ φύλλα τῆς «*Θεσσαλίας*» μελέτῃ ἡμῶν, ἐφ' ὧν ἐστηρίξαμεν τὴν ἡμετέραν γνώμην. Θὰ ἡδικοῦμεθα ἂν δὲν ἠθέλομεν δημοσιεύσει εἴτε ἐν περιοδικῷ τινι εἴτε ἐν φυλλαδίῳ τὴν μελέτην ἐκείνην, ἐν ᾗ μετ' εὐλαθείας παντοτε μνημονεύομεν τοῦ κ. Ἀρβ. πολλὰ τοῦ δὲ ἐξαίρομεν τὰς γνώμας αὐτοῦ. Ὅτι δὲ προεγράψαμεν ἡμεῖς ἐν τῇ «*Θεσσαλίᾳ*» Βώλου (φύλλ. τῆς 30 Ἰανουαρίου 1912, ἀρ. 3725) ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον θέλει νὰ ἀποδείξῃ ὁ κ. Ἀρβ. ἐν τῇ διατριβῇ αὐτοῦ (ΑΕ 1914, 264-272), παρατίθεμεν ἐνταῦθα αὐτολεξεῖ τὸ κείμενον ἡμῶν:

«*Παρατηροῦμεν ὅτι διὰ τῶν ἀνωτέρω ὁρθῶν συλλογισμῶν ὁ κ. Ἀρβ. πλησιάζει εἰς τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος, δὲν κατορθώνει ὁμως νὰ λύσῃ αὐτό, κωλυόμενος ὑπὸ τῆς προκαταλήψεως ὅτι ἡ Δημητριάς ἔκειτο ἐπὶ τοῦ λόφου τῆς Γορίτσας. Καὶ ὁμως ἡ ἐκλογὴ ὡς τόπου τῆς κτίσεως τῆς Δημητριάδος ὑπὸ Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ τοῦ λόφου τούτου μαρτυρεῖ βασιλεῖα στρατιώτην μᾶλλον παρὰ μεγαλοπράγμονα. Ἵνα μὴ ὁμως ἀδικήσωμεν τὸν οἰκιστὴν τῆς Δημητριάδος δεόν νὰ παραδεχθῶμεν,*

ὅτι ὁ Δημήτριος, καταλαβὼν εἴτε εἰρηρικῶς εἴτε διὰ πολέμου τὰς Παγασάς, λόγῳ τῆς ἐμπορικῆς, στρατιωτικῆς καὶ ναυτικῆς θέσεως αὐτῶν, μετωνόμασεν αὐτὰς Δημητριάδα, συνοικίσας ἐν αὐτῇ τοὺς ὀλίγους κατοίκους τῶν ἄλλων Μαγνητικῶν πολιχνῶν. Προήγαγεν ἐπομένως τὴν πόλιν ἐμπορικῶς καὶ στρατιωτικῶς καὶ κατέστησεν αὐτὴν οὕτως ἰσχυράν, ὥστε βραδύτερον Φίλιππος ὁ Ε' νὰ ὀνομίξῃ γαυριῶν αὐτὴν «πέδας τῆς Ἑλλάδος» (Πολυβ. ΙΖ', 11, 5. — Liv. XXXII, 37. — Στρ. Θ', 438. — Πaus. ζ', Γ', 6), μετὰ τῆς Κορίνθου καὶ τῆς Χαλκίδος. Ἐπομένως οὐδὲν συμφέρον εἶχε Φίλιππος ὁ Ε' νὰ κατεδαφίσῃ τὰ τεῖχη τῶν Παγασῶν μετὰ τὴν καταστροφὴν τῶν Φθιωτῶν Θηβῶν, ὡς ὑποθέτει ὁ κ. Ἀρβανιτόπουλος (ΠΑΕ 1908, σ. 220)».

Ἐκ τῆς ἀνωτέρω περικοπῆς δύναται νὰ κρίνη τις ἂν ἡδίκησαμεν τὸν κ. Ἀρβ. καὶ ἂν ἐνεγράψαμεν «*ἀορίστους εἰκασίας*», ὡς γράφει. Ὡς πρὸς δὲ τὰς γνώμας τῶν Dodwell καὶ τῶν ἄλλων ἐγγχωρίων γεωγράφων περὶ τῆς θέσεως τῆς Δημητριάδος ἐν τῇ θέσει «*Δόντια*», ταύτας ἐγνωρίζομεν ἀπὸ εἰκοσαετίας. Οὐδ' ἐδίδομεν πίστιν εἰς αὐτὰς ἄνευ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ κ. Ἀρβ. Διότι ὁ Dodwell τὴν Ἴτωνον τίθησιν ἐν τῇ θέσει «*Κεφαλῶσει*», ἐνθα νῦν ἀναγνωρίζομεν πάντες τὴν θέσιν τῆς Ἄλου, ἐν δὲ τῇ θέσει τῶν Φθ. Θηβῶν τίθησιν οὗτος μίαν Αἴαν. Ἡ σαφὴς διάγνωσις τῆς θέσεως τῆς Δημητριάδος προέκυψεν ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ κ. Ἀρβ. Οὐδ' ἦτο ἀνάγκη νὰ ὑπενθυμῇσιν ἡμῖν ὅτι καὶ ὁ Beloch ἐστηρίχθη ἐπὶ τῶν ἐκθέσεων αὐτοῦ καὶ ὅτι τὴν πεπλανημένην γνώμην τοῦ Leake **πρῶτον** διέσεισαν ἰσχυρῶς αἱ ἀνασκαφαὶ αὐτοῦ. Οὐδεὶς εἰς εἰς τοῦτο ἀντίκειται. Μήπως ἡμεῖς παρατιθέμενοι τὰ χωρία τῶν ἐκθέσεων αὐτοῦ δὲν ἐστηρίχθημεν ἐπ' αὐτῶν; Ἐπομένως ἀδικαιολόγητος τυγχάνει ὁ

ισχυρισμὸς αὐτοῦ ὅτι ἐγὼ πρῶτος προσήρμωσα τὰ ὑπ' αὐτοῦ ἀνακαλυφθέντα μνημεῖα πρὸς ζήτησιν εὐρυτέρων συμπερασμάτων περὶ τῆς θέσεως καὶ τῆς ἱστορίας τῆς Δημητριάδος καὶ τῶν Παγασῶν.

Ἡμεῖς ἀναγινώσκοντες ἐν τοῖς *Πρακτικοῖς* τὰς ἐπὶ τῶν ἀνασκαφῶν αὐτοῦ ἐκθέσεις ἐβλέπομεν πανταχοῦ νὰ γίνηται λόγος περὶ Παγασῶν· ἐφαίνετο δὲ πιστεύων ἀκόμη ὅτι ἡ Δημητριάς ἔκειτο ἐν Γορίτση ὡς στρατιωτικὸν κέντρον, διότι γράφει ἐν ΑΕ 1914, σ. 267, ὅτι ἐδημοσίευσεν ἀνακοίνωσιν ἐν *Παραρτήματι* τῆς ἡφμερ. «*Ἀθῆναι*» (Φεβρ. 1908¹): «ἐκ τούτου ἀποδεικνύεται ὅτι ἡ Δημητριάς παρῆμινεν ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως αὐτῆς πόλις **καθαρῶς στρατιωτική**, ἐνῶ αἱ Παγασαί ἦσαν ἡ **κοσμηκὴ πόλις τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἐμπορίου ἀσυγκρίτως πολυανθρωποτέρα τῆς Δημητριάδος κλπ.**».

¹ Τὸ Παράρτημα τοῦτο τὸ περιέχον τὴν ἀνακοίνωσιν τοῦ κ. Ἀρβ. μέχρι τοῦδε ἡγνοοῦμεν.

Καὶ ἐκ τῆς περικοπῆς ταύτης ὁμολογεῖ καθαρῶς ὁ κ. Ἀρβ. ὅτι ἡ Δημητριάς ἔκειτο ἐν Γορίτση, ἐνῶ αἱ Παγασαί . . . κτλ.². Ἐπανερχόμεθα ἄρα εἰς τὸ φύλλον τῆς 30 Ἰανουαρίου 1912, οὗ περικοπὴν ἀνωτέρω παρατιθέμεθα, ὅτι «**πλησιάζει ὁ κ. Ἀρβ. εἰς τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος, δὲν κατορθώνει ὁμως νὰ λύσῃ αὐτό**». Τοῦθ' ὅπερ ἔδει δεῖξαι.

Ὡς πρὸς δὲ τὴν νέαν θέσιν τῶν Παγασῶν, ἣν προσδιορίζει οὗτος, εἵπομεν τὰ δέοντα ἐν προγενεστέρω ἄρθρῳ ἡμῶν (ΑΕ 1914, σ. 92).

Ἐν Ἀλμυρῷ, Μαρτίου 20 1914.

Νικόλαος Ἰ. Γιαννόπουλος.

² Ὁ Beloch (*Klio* 1911, σ. 442 κλπ.) λέγει τὰ ἐξῆς χαρακτηριστικὰ περὶ τῆς γνώμης τοῦ κ. Ἀρβανιτοπούλου: «Μόνος ὁ Ἀρβ. φρονεῖ ὅτι ἡ Δημητριάς θὰ ἦτο ἀπλῶς τὸ στρατιωτικὸν κέντρον, ἐνῶ τὸ ἐμπόριον καὶ ἡ συγκοινωνία καὶ ἐν γένει ἡ πολιτικὴ ζωὴ εἶχον τὴν ἑδρὰν αὐτῶν ἐν Παγασαῖς (*Πρακτικά* 1908, σ. 219)». Δὲν ἐξάγεται ἐκ τούτων σαφῶς ὅτι ἀκόμη ὁ κ. Ἀρβ. ἀμφέβαλλεν ἂν ἡ Δημητριάς ἔδει νὰ ζητηθῇ ἐν τῇ θέσει «*Δόντια*»;

Εἰς τὰ περὶ τῆς Μονῆς «ΑΡΜΑ»

ὑπὸ

Ἀνδρέου Ξυγγοπούλου.

Εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ κ. Γεωργιάδου γραφέντα ἐν τῷ προηγουμένῳ τόμῳ τῆς Ἀρχαιολ. Ἐφημερίδος (ΑΕ 1914 σελ. 192-197 καὶ πίν. 5) περὶ τῆς ἐν Ἐρετρῷ μονῆς Ἁγίου Γεωργίου «ΑΡΜΑ» θὰ εἶχον νὰ προσθέσω ὀλίγας συμπληρωματικὰς σημειώσεις.

Καὶ πρῶτον σχετικῶς πρὸς τὴν ἐντετοιχισμένην ἐπιγραφὴν ΑΡΜΑ αὕτη, νομίζω, ὅτι δύναται κατὰ πολλοὺς τρόπους νὰ ἐξηγηθῇ. Μία ἴσως ἐξήγησις εἶναι, ὅτι ἀπετέλει πιθανῶς μέρος ἀρχαίας ἢ καὶ βυζαντινῆς ἐπιγραφῆς. Τοῦτο ὁμως θὰ ἡδύνατο νὰ καθορισθῇ ἂν ὁ κ. Γεωργιάδης δὲν ἔκρινε περιττὴν τὴν δημοσίευσιν πιστοῦ πανομοιοτύπου τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης. Ἀλλὰ καὶ ὡς χρονολογία ἀκόμη δύναται νὰ θεωρηθῇ ἀντιστοιχοῦσα εἰς τὸ ἔτος 1141. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους συνήθης χρονολογία εἶναι ἡ ἀπὸ κτίσεως κόσμου, ἐν τούτοις δὲν λείπουν καὶ παραδείγματα τινὰ χρονολογήσεως ἀπὸ Χριστοῦ. Ἐν τοιοῦτον παράδειγμα παρέχει εἰς ἡμᾶς ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ πύργου τῶν Σερρῶν ἐν ᾗ ἀναφέρεται ἡ χροον-

λογία 989 ἀπὸ Χριστοῦ (βλ. *Ζησίου* ἐν *Πρακτικοῖς* Ἀρχ. Ἐταιρ. 1913 σ. 158 κέ.).

Ὅτι δὲ ἡ χρονολογία αὕτη δύναται νὰ σημαίνει τὴν κτίσιν τῆς ἐκκλησίας ἢ ἐπισκευὴν τινὰ αὐτῆς ἀποδεικνύεται καὶ ἐξ ἄλλων ἀκόμη τεκμηρίων.

Καὶ δὴ τὸ διάγραμμα κατὰ τὸ ὅποιον εἶναι ὠκοδομημένη ἡ ἐκκλησία ἀνάγεται εἰς τὸ γνωστὸν οἰκοδομικὸν σύστημα τὸ ἀποτελούμενον ἐκ σταυροῦ ἐγγεγραμμένου ἐντὸς τετραγώνου (*Eglise a croix grecque*). Εἶναι δὲ γνωστὸν, ὅτι τὸ σύστημα τοῦτο διαδίδεται ἐν τῇ βυζαντινῇ ἀρχιτεκτονικῇ μόνον ἀπὸ τοῦ Ι' αἰῶνος (*Diehl, Manuel d'art byzantin* σ. 408 κέ.).

Εἶναι δὲ ἡ κάτοψις τῆς ἐκκλησίας ταύτης ὁμοία πρὸς τὴν τῆς Καισαριανῆς (*Strzygowski* ἐν Ἀρχ. Ἐφημ. 1902 σ. 54) καὶ ἰδίως τῆς Καπνικαρέας (κάτοψις καὶ τομὴ παρὰ *Schulz-Barnsley, The monastery of S. Luke of Stiris in Phokis* σ. 16) ἥτις ἀνήκει εἰς τὰ μέσα τοῦ ΙΒ' αἰῶνος (*Diehl, ἔ.ἄ.* σ. 438). Ὅμοιον δὲ εἶναι καὶ τὸ διάγραμμα

τῆς Ἀγίας Μονῆς παρὰ τὸ Ναύπλιον κτισθείσης κατὰ τὸ ἔτος 1144 (*Struck* ἐν *Athen. Mitteilungen* XXXIV 1909 σ. 210 κέ. πίν. XI).

Ἐπίσης λίαν σπουδαῖον διὰ τὴν χρονολογίαν τοῦ κτίσματος εἶναι καὶ τὸ ἐπιστύλιον τὸ ἐντετοιχισμένον εἰς τὴν κόγχην τοῦ ναοῦ μεταξὺ τοῦ παρθύρου καὶ τοῦ ἀρχαίου ἀνθεμίου (βλ. ἔ.ἄ. εἰκ. 3). Τὸ ἐπιστύλιον τοῦτο ἀποτελεῖται ἐκ σειρᾶς μικρῶν τόξων κάτωθεν τῶν ὁποίων εὐρίσκεται ἀνά ἐν φύλλον, κατὰ διαστήματα δὲ ὑπάρχουσι κομβία ἐξέχοντα ἐν σχήματι ρόδακος. Τὸ μικρασιατικῆς καταγωγῆς διακοσμητικὸν τοῦτο θέμα, ὡς βλέπομεν αὐτὸ ἐπὶ τοῦ ἐπιστυλίου, εἶναι γνωστῆς περιόδου χρονολογίας καθόσον ἐν τοιοῦτον εὑρεθὲν ἐν Μαγνησίᾳ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας φέρεται ἐπ' αὐτοῦ χρονολογίαν τὸ ἔτος 967 (*Strzygowski* ἐν *Wiener Studien* XXIV 1902 σ. 443 κέ.).

Κατὰ ταῦτα λοιπὸν ἡ ὑπ' ὄψιν ἐκκλησία δύναται νὰ χρονολογηθῇ ἀπὸ τοῦ Ι' μέχρι τοῦ ΙΒ' αἰῶνος. Ὅτι δὲ πράγματι εἰς τὴν ἐποχὴν ταύτην ἀνάγεται ἀποδεικνύει τὸ γεγονός, ὅτι κατὰ τὴν περίοδον τῆς Φραγκοκρατίας φαίνεται, ὅτι ἡ ἐκκλησία ἐπεσκευάσθη. Τοῦτο δὲ ἐξάγεται ἐκ τῶν ὀξυγωνίων γοθθικῶν τόξων τὰ ὁποῖα εὐρίσκονται εἰς τὰ διασταυρούμενα κλίτη ἐφ' ὧν στηρίζεται ὁ τροῦλλος, ὡς τοῦτο φαίνεται ἐν τῇ τομῇ τῆς ἐκκλησίας (βλ. ἔ.ἄ. πίν. 5).

Ἡ δὲ ἐξωτερικὴ ὄψις τοῦ κτιρίου δεικνύει, ὅτι πολλάκις τοῦτο ἐπεσκευάσθη. Οὕτω ἡ μὲν κόγχη φαίνεται ὅτι διατηρεῖ τὴν πρώτην αὐτῆς μορφήν φέρουσα ἐπαλλήλους σειρὰς πλίνθων καὶ λίθων. Ἡ νοτιὰ ὁμῶς πλευρὰ (ἔ.ἄ. εἰκ. 4) εἶναι ἐκτεσμένη διὰ κοινῆς τοιχοδομίας ἄνευ πλίνθων. Ἐπὶ τῆς πλευρᾶς δὲ ταύτης διακρίνεται καὶ μικρὸν παράθυρον μετ' ὀξυγωνίου ἄνω τόξου προερχόμενον πιθανῶς ἐκ τῆς φραγκικῆς ἐπισκευῆς.

Ὅσον δ' ἀφορᾷ τὴν ἀνάγλυφον πλάκα, τὴν χρησιμεύουσαν ὡς ἀγίαν τράπεζαν (ἔ.ἄ. πίν. 5 σχ. 1), φαίνεται, ὅτι αὕτη ἐχρησίμευεν ἄλλοτε ὡς θωράκιον. Ὁ δ' ἐπ' αὐτῆς διπλοῦς διασταυρούμενος μαϊανδρος καὶ σχηματίζων τὸ σχῆμα *Swastika*, εἶναι λίαν κοινὸς κατὰ τοὺς χριστιανικοὺς χρόνους ἀπαντῶν ἐν Αἰγύπτῳ, Ραβέννῃ, Συρίᾳ, Κωνσταντινουπόλει κτλ., ὥστε οὐδεὶς λόγος συντρέχει εἰς τὸ νὰ ὀνομασθῇ οὗτος «ἐρετρικός», ὡς λέγει ὁ κ. Γεωργιάδης. Οἱ δὲ ἐπ' αὐτοῦ τέσσαρες κύκλοι οἱ φέρον-

τες ἐντὸς τὸν μονογραμματικὸν σταυρὸν εἶναι συνηθέστατοι εἰς τὴν παλαιοχριστιανικὴν τέχνην (*Laurent* ἐν *Bull. de Corr. Hellen.* XXIII 1899 σ. 243 κέ.). Ἡ ὑπαρξίς δὲ τῆς πλακὸς ταύτης, ἣτις δύναται ἀσφαλῶς νὰ χρονολογηθῇ ἀπὸ τοῦ Ε' ἢ Γ' αἰῶνος, ἂν δὲν μετεφέρθη ἀλλαχόθεν, ὑποδεικνύει, ὅτι ἡ νῦν ἐκκλησία ἐκτίσθη ἐπὶ παλαιότερας, ὡς τοῦτο συχνότατα συμβαίνει.

Τέλος αἱ τοιχογραφίαι τοῦ νάρθηκος, αἱ ὁποῖαι εἶναι τέχνης οὐχὶ εὐκαταφρονήτου, φαίνεται, ὅτι εἰς τὴν περὶ τὸν τροῦλλον ζώνην παριστῶσι τοὺς «αἰνους», σύνθεσιν ἧς ἡ ὑπόθεσις ἐλήφθη ἐκ τῶν τριῶν τελευταίων Ψαλμῶν.

Κατωτέρω δὲ παρίστανται σκηναὶ ἐκ τοῦ βίου τοῦ Ἰησοῦ, ὡς καὶ τὸ μαρτύριον ἀγίου τινός, πιθανῶς τοῦ Ἀγ. Γεωργίου, εἰς ὃν εἶναι ἀφιερωμένη ἡ ἐκκλησία. Ἡ εἰκονογραφικὴ σύνθεσις τῶν «αἰνων», ἡ φέρουσα συνήθως τὸ ὄνομα «Πᾶσα πνοή», ὑπὸ τὸ ὁποῖον καὶ περιγράφεται ἐν τῇ Ἑρμηνείᾳ, (*Διονυσίου* ἐκ *Φουρνᾶ* Ἑρμηνεία τῆς ζωγραφικῆς τέχνης ἐκδ. Παπαδοπούλου-Κεραμέως σ. 128 κέ.) διαμορφοῦται μὲν κατὰ τὸν ΙΕ' καὶ ΙΓ' αἰῶνα (*Diehl* ἔ.ἄ. σελ. 777 κέ.), ἀλλ' εἶναι ἐν μεγάλῃ χήρσει κατὰ τὸν ΙΖ' καὶ ἰδίᾳ τὸν ΙΗ' αἰῶνα. Ἡ σύνθεσις αὕτη παρίσταται ὅτε μὲν πολὺπλοκος, ὅπως εἰς τὴν ὑπ' ὄψιν ἐκκλησίαν καὶ εἰς τὰς τοιχογραφίας τῆς ἐντελῶς νῦν κατεδαφισθείσης Μεγάλης Παναγίας ἐν Ἀθήναις παρὰ τὴν Βιβλιοθήκην τοῦ Ἀδριανοῦ. (Ἀπεικονίσεις τῶν τοιχογραφιῶν τούτων διέσωσεν ὁ *Westlake* ἐν *Archaeologia* τόμ. LI 1888 σ. 181 κέ. πίν. VIII-IX), ὅτε δὲ ἀπλουστέρα ὡς εἰς τὴν ἐν Οἰτύλῳ ἐκκλησίαν τοῦ Δεκούλου, χρονολογουμένην ἀπὸ τοῦ 1765, (*Traquair* ἐν *Annual of the British School at Athens* XV 1908-9 σελ. 199 κέ. πίν. XIII) ἐπίσης δὲ καὶ εἰς τὸν ναὸν τῶν ἁγίων Ἀδριανοῦ καὶ Ναταλίας ἐν τῷ παρὰ τὸ Ναύπλιον χωρίῳ Κατσίγρι, ὅστις χρονολογεῖται ἀπὸ τοῦ 1783. (*Lampakis*, *Mémoire sur les antiquités Chret. de la Grece* εἰκ. 147).

Ἐὰν δὲ θεωρήσωμεν τὰς τοιχογραφίας ταύτας τῆς μονῆς τοῦ Ἀγίου Γεωργίου συγχρόνους πρὸς τὴν κτίσιν τοῦ νάρθηκος, ὡς τοῦτο εἶναι λίαν πιθανόν, τότε πρέπει νὰ χρονολογήσωμεν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ ΙΖ' καὶ πιθανώτερον ἀπὸ τοῦ ΙΗ' αἰῶνος.

Ἀνδρέας Ευγγούλου.

Περὶ Γιαννητσῶν

ὑπὸ

Γεωργίου Μιστριώτου.

Ἐν ταῖς ἀρχαιολογικαῖς μελέταις μου, ἃς ἐδημοσίευσα ἐν τῇ Ἀρχαιολογικῇ Ἐφημερίδι, ἐποίησα καὶ τὴν εἰκασίαν, ὅτι ἡ πόλις *Γιαννητσά* ἐγένετο κατὰ συγκοπὴν ἐκ τοῦ Γιουνανητσά. Τῇ ἀληθείᾳ ἔχαιρον, ὅτι ἡ πατρίς τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου διετηρεῖτο ἐν ἐρειπίοις μέχρι τῶν χρόνων τῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐκπορθήσεως τῆς Μακεδονίας. Τὴν χαρὰν ὅμως ταύτην ἐπῆλθεν ὁ φίλος μου κ. Γεώργιος Χατζηδάκης, ἵνα ὑποσείσῃ, ἀντὶ ὅμως τῆς μειώσεως ὁμολογῶ, ὅτι ἡ χαρὰ μου ἠϋξήσε· διότι αὕτη ὑπὸ σπουδαίου γλωσσολόγου δὲν ἐμειώθη. Ὁ ἐμὸς φίλος νομίζει, ὅτι οἱ Τούρκοι τοὺς Ἕλληνας δὲν ὀνομάζουσι Γιουνάν, ἀλλὰ Ρούμ. Ἄν τοῦτο ἦτο ἀληθές, ἡ ἐμὴ εἰκασία δὲν ἦτο πιθανή. Πλανάται ὅμως ὁ σοφὸς καθηγητής· διότι Ρούμ σημαίνει τοὺς ἀνήκοντας εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος, ὡς τοὺς Ἀρμενίους, Γιουνάν δὲ σημαίνει τοὺς Ἕλληνας. Ρούμ δὲ δύνανται νὰ ὀνομασθῶσι καὶ οἱ Ἕλληνες, ὡς οἱ Βοεμοὶ δύνανται νὰ ὀνομασθῶσι καὶ Αὐστριακοί, διότι τὰ κατηγορούμενα τοῦ γένους ἀνήκουσι καὶ εἰς τὸ εἶδος. Κατὰ ταῦτα λοιπὸν καὶ οἱ Ἕλληνες δύνανται νὰ ὀνομασθῶσι Ρούμ καὶ φαίνεται ἐκ τούτου ἐπλανήθη ὁ φίλος μου κ. Χατζηδάκης. Ἡ δὲ πλάνη αὐτοῦ φαίνεται ἔτι μείζων, διότι νομίζει, ὅτι οἱ Τούρκοι τὸ ὄνομα Γιουνάν παρέλαβον μὲν ἐκ τῶν Περσῶν, ὅμως μετεχειρίσθησαν μετὰ τὴν ἐλευθέρωσιν τῶν Ἑλλήνων· «Τὸ ὄνομα Γιουνάν παρέλαβον μὲν οἱ Τούρκοι ἐκ τῆς γλώσσης τῶν Περσῶν, μεταχειρίζονται δὲ αὐτό, καθ' ἃ μανθάνω παρ' ἄλλων τε ἐπιστημόνων τὰ τοιαῦτα καὶ παρὰ τοῦ καθηγητοῦ κ. Ἰ. Χλωροῦ, κυρίως εἰπεῖν, μόνον ἐπ' ἐσχάτων, ἦτοι μετὰ τὴν ἰδρύσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ βασιλείου, ἐπὶ τῷ σκοπῷ, ἵνα διαστείλωσιν οὕτω τοὺς ἐλευθερωθέντας Ἕλληνας ὡς Γιουνάν, Γιουνανλῆ, ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων μὲν ἐπίσης, Ὀθωμανῶν δὲ ὑπηκόων, Ρούμ». Ἀλλὰ τὸ ὄνομα Γιουνάν δὲν ἐπλάσαν οἱ Τούρκοι,

ὅπως διαστέλλωσι τοὺς ἐλευθέρους Ἕλληνας, ἀλλ' ἐξηκολούθουν νὰ ὀνομάζωσι διὰ τοῦ ἀρχαίου ἐθνικοῦ ὀνόματος· διότι πρὸς ἐλευθερίαν δὲν ἠγωνίσαντο πάντες οἱ κάτοικοι τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους, ἀλλὰ μόνον οἱ Ἕλληνες, οἵτινες καὶ ἠλευθερώθησαν. Ὅρθως ἄρα ὀνομάζουσι Γιουνάν καὶ οὐχὶ Ρούμ. Συνελόντι δ' εἰπεῖν, τὸ μὲν Γιουνάν δηλοῖ τὸ ἔθνος, τὸ δὲ Ρούμ σημαίνει τὸ Κράτος.

Ἀλλὰ παρὰ πᾶσαν προσδοκίαν ὁ φίλος μου κ. Χατζηδάκης ἀρνεῖται, ὅτι τοὺς Ἕλληνας ὠνόμασε Ρούμ· «Ἀλλ' οὐ ταῦτα εἶπον ἐγώ» ἐν σελίδι 172 τοῦ τελευταίου φυλλαδίου. Ἀλλ' ἀφ' οὗ εἶπεν ὁ φίλος σου τοῦτο καὶ σὺ ἐστηρίχθης ἐπὶ τῆς γνώμης ταύτης, σὺ εἶπες. Ὑποθεθείσθω ὅμως, ὅτι οὐχὶ ὁ κ. Χατζηδάκης, ἀλλ' ἐγὼ τοὺς Ἕλληνας ὠνόμασα Ρούμ. Εἰ ἐγὼ ἔλεγον ταῦτα, δὲν εἶχεν ὑπόστασιν ἡ εἰκασία μου, διότι ἡ Γιαννητσά δὲν ἠδύνατο νὰ παραχθῇ ἐκ τοῦ Ρούμ. Ὁ Ἀριστοτέλης λέγει, ὅτι ἡ ἀλήθεια ἔχει ταύτην τὴν ιδιότητα, ὅτι συμφωνεῖ πρὸς πάντα τὰ περίξ, τὸ δὲ ψεῦδος διαφωνεῖ πρὸς ταῦτα. Καὶ νῦν ἡ τελευταία ἄρνησις τοῦ κ. Χατζηδάκη διαφωνεῖ πρὸς πάντα τὰ πρότερον εἰρημένα. Ἐνόμιζον, ὅτι ὁ φίλος μου κ. Χατζηδάκης ἠδύνατο μετὰ γενναιότητος νὰ ὁμολογήσῃ τὴν ἑαυτοῦ πλάνην, διότι τὸ πλανάσθαι εἶναι ἀνθρώπινον. Ἡ ὁμολογία αὕτη ἤθελε τύχει ἐπαίνου παρ' ἐμοῦ πρώτου.

Ἡμαρτημένα εἶναι ὅσα λέγει περὶ τῆς πόλεως τῶν Γιαννητσῶν· «Τὸ ὄνομα Γιαννητσά δὲν φαίνεται πλάσθην ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἀλλ' ὅτι παραληφθὲν ὑπ' αὐτῶν ἔτοιμον μετεβλήθη κατὰ τοὺς φωνητικούς νόμους τῆς γλώσσης αὐτῶν εἰς Γενιτσά». Ἀλλ' ἡ παραλαβὴ γίνεται γνωστὴ ἐκ τῆς χρήσεως. Ἀλλ' οὐχί! Κατὰ τὸν κ. Χατζηδάκην τὸ ὄνομα παρέλαβον οἱ Τούρκοι, ἔκρυψαν τοῦτο καὶ ἐφανέρωσαν, ὅτε οἱ Ἕλληνες ἠλευθερώθησαν. Νομίζομεν, ὅτι δὲν εἶναι λογικὸν τὸ τοιοῦτον. Ἐπιφα-

νεῖς Τοῦρκοι αἰχμαλωτισθέντες καὶ διαιτώμενοι ἐ-
τῷ «Ἀκταίῳ» ἡρωτήθησαν ὑπὸ φίλου μου καὶ
εἶπον «ἡμεῖς γράφομεν Γενητσά, ὅπερ σημαίνει
νέαν πόλιν. Ὡστε πᾶσαι αἱ γλωσσολογικαὶ παρα-
τηρήσεις τοῦ κ. Χατζηδάκη παρέλκουσιν. Ἡ ὁμο-
λογία τῶν Τούρκων στρατηγῶν μαρτυρεῖ, ὅτι τὰ
ἐρείπια τῆς Πέλλης ἐσώζοντο. Ἡ ἀρχαία πόλις
ἀντιτίθεται πρὸς τὴν παλαιάν.

Ἄλλ' ὁ κ. Χατζηδάκης λέγει, ὅτι τὰ Γιαννητσά
δὲν κεῖνται ἐκεῖ, ἔνθα ἔκειτο ἡ ἀρχαία Πέλλη,
ἣτις κεῖται ἐν τοῖς Ἀγίοις Ἀποστόλοις, οἵτινες
ἀπέχουσι μίαν καὶ ἡμίσειαν ὥραν ἀπὸ τῶν Γιαννη-
τσῶν καὶ τοῦτο θεωρεῖ ὡς μεγίστην ἀπόδειξιν τῆς
γνώμης αὐτοῦ. «Ὁ καὶ τὸ μέγιστον πάντων, ὅτι
τὰ ἐν Μακεδονίᾳ Γιαννητσά δὲν κεῖνται ἐν ἡ θέσει
ἣν τὸ πάλαι ἡ Πέλλα, ὅτι δὲ ἀπέχουσι μίαν καὶ
ἡμίσειαν ὥραν τῆς κώμης τῶν Ἀγίων Ἀποστό-
λων, κειμένης ἀκριβῶς ὅπου τὸ πάλαι ἡ Πέλλα.
Πᾶς ἄρα λόγος περὶ τῆς ὀνομασίας Γιαννητσά ὡς
πόλεως τῶν Ἰώνων ἢ Ἑλληνικῆς, περὶ ἀρχαίων
ὁδῶν, οἰκισμάτων κλπ. ἐν αὐτοῖς *παρέλκει, ἀφοῦ*
τὰ Γιαννητσά δὲν κεῖνται ἐπὶ τῆς θέσεως τῆς Πέ-
λλης, δὲν εἶναι συνέχεια αὐτῆς, ἀλλὰ νεώτερος συ-
νοικισμός». Ἄλλ' ὁ ἔφορος τῶν ἀρχαιοτήτων Μα-
κεδονίας κ. Γεώργιος Οἰκονόμος, ὅστις γινώσκει τὸν
τόπον ἐξ αὐτοψίας, λέγει, ὅτι τὰ Γιαννητσά ἀπέ-
χουσι τῶν ἁγίων Ἀποστόλων ἡμίσειαν μόνον ὥραν,
δηλαδὴ ὅσον περίπου ἀπέχει ἡ συνοικία τῆς πό-
λεως Ἀθηνῶν ἢ ὀνομαζομένη *Νεάπολις* ἀπὸ τῆς
ἀρχαίας πόλεως. Δύνασαι, κ. Χατζηδάκη, νὰ εἴπης
εἰλικρινῶς, ὅτι ἡ Νεάπολις δὲν ἀνήκει τῇ πόλει
τῶν Ἀθηνῶν;

Ἐν τῇ τελευταίᾳ φράσει τοῦ ἀποσπάσματος ὁ
κ. Χατζηδάκης διίσχυρίζεται, ὅτι ἡ πόλις Γιαννη-
τσά εἶναι κτίσμα νέον. Ἔστω! Ὁ αὐτὸς ὅμως ἐν
σελίδι 175 ὑπελέγχων με, ὅτι δὲν ἀνέγνων τὰ ὑπ'
αὐτοῦ γεγραμμένα περὶ Φιλιατρῶν λέγει, ὅτι τὰ
Γιαννητσά εἶναι ἀρχαιότατον κτίσμα ἀναγόμενον
εἰς τοὺς πρὸ τῆς κατακτήσεως χρόνους. «Ἄν ὁ κ.
Μιστριώτης ἐλάμβανε τὸν κόπον νὰ μελετήσῃ, ὅσα
ἐγράφησαν περὶ τοῦ Φιλιάντρα (ἐν Ἐπετηρ. Πα-
νεπιστ. 1911 σελ. 46 ἐξ.), δὲν θὰ ἠπόρει ταῦτα,
ἀλλὰ θὰ ἐμάνθανεν, ὅτι ἀπὸ τινος κτήτορος Γιαν-
νιτσά (τοῦ) ὠνομάσθη *πρὸ τῆς κατακτήσεως* ὁ τό-
πος οὗτος τοιουτοτρόπως, τὰ Γιαννιτσά, ὅπως τό-

σοι ἄλλοι καθ' ὅμοιον τρόπον, οἱ δὲ Τοῦρκοι παρέ-
λαβον τὸ προϋπάρχον ὄνομα». Ἐνομίζομεν, ὅτι
τοιαῦτα ἀντιφάσεις δὲν ἐπιτρέπονται τῷ ἐπιστή-
μονι. Οἱ ἀπλοῖ ἄνθρωποι τοῦλάχιστον ἐλέγχουσιν
αὐτὰς διὰ τῆςδε τῆς ὑποδιηγήσεως. «Ἡρώτησάν
ποτε τὴν γλαῦκα, διατί ἔχει τὴν κεφαλὴν μεγάλην
καὶ αὕτη ἀπεκρίθη, ὅτι εἶναι γραῖα. Ἀλλὰ διατί ἔχει
τὴν οὐρὰν μικράν, ἀπεκρίθη, διότι εἶναι πουλακίδα».

Ἐν τῇ ἀμύνη μου πρὸς τὰς ἐπιθέσεις τοῦ κ.
Χατζηδάκη εἶχον γράψῃ, ὅτι ἐν Θεσσαλονίκῃ ἐσώ-
ζοντο αἱ ἀρχαῖαι οἰκοδομαί, ὡς παραδίδει ἡμῖν ὁ
Ἰωάννης Ἀναγνώστης. Διὰ τοῦτο ἐφάνη μοι πα-
ράδοξον, ὅτι ὁ κ. Χατζηδάκης ἀπορεῖ, ὅτι αὐταὶ
ἐσώζοντο καὶ ἐν τῇ Πέλλῃ. Ἄλλ' ὁ κ. Χατζη-
δάκης εὕρισκε, ὅτι παραβάλλω τὰ ἀπαράβλητα·
διότι ἐν Θεσσαλονίκῃ ὑπῆρχεν ἐμπόριον καὶ βιο-
μηχανία, ἐν ᾧ ταῦτα ἔλειπον ἐν Πέλλῃ. Νῦν τὸ
πρῶτον μαθηθῆναι, ὅτι τὸ ἐμπόριον καὶ ἡ βιομη-
χανία σφύζουσι τὰς ἀρχαιότητας.

Ὡσαύτως παράδοξον εἶναι, ὅτι ὁ κ. Χατζηδά-
κης περιπεσὼν εἰς τὸ ἀμάρτημα, ὅτι ὁ Σουλτᾶνος
κάθηται καὶ ἐν Πέλλῃ, ὅμως ἡ αὐτὴ πόλις δὲν
δύναται νὰ ὀνομασθῇ πρωτεύουσα· διότι δὲν εἶχε
μὲν παραλάβῃ μεθ' ἑαυτοῦ τὰς ὑπηρετούσας ἀρ-
χάς ὁ Σουλτᾶνος. Ἀλλὰ τίς ἱστορικὸς παραδίδει
τοῦτο; Οἱ ἀγωνιστάμενοι τῶν Ἑλλήνων ἐν Γιαννη-
τσοῖς ὁμολογοῦσιν, ὅτι ἡ ἐκεῖ μάχη ἦτο φονικω-
τάτῃ, διότι οἱ Τοῦρκοι ὑπερήσπιζον τὴν πόλιν ἐκ-
θύμως. Διότι θεωροῦσιν αὐτὴν ἱεράν ὡς περιέ-
χουσαν ἀρχαίους τάφους. Πόσοι ἦσαν οἱ τάφοι
οὗτοι, ὁμολογῶ, ὅτι δὲν ἐμέτρησα αὐτούς.

Ἐν ᾧ εἰς τοιαῦτα καὶ τηλικαῦτα ἀμαρτήματα
περιπίπτει ὁ φίλος μου κ. Χατζηδάκης καὶ νομί-
σας, ὅτι τὸ ἔργον τοῦ ἐπικριτοῦ εἶναι εὐχολον,
θέλει νὰ ὀνομάσωμεν τὰ Γιαννητσά ὡς πόλιν τοῦ
ἀγνώστου Γιάννη. Ὁ κ. Χατζηδάκης μὴ θελήσας
νὰ δεχθῇ τὴν ἐμὴν ἐτυμολογίαν, ἡδύνατο νὰ δε-
χθῇ τὴν τῶν Τούρκων στρατηγῶν, οἵτινες λέγου-
σιν, ὅτι Γιαννητσά σημαίνει νέαν πόλιν καὶ καταρ-
ρίπτουσι τὴν γνώμην τοῦ κ. Χατζηδάκη, ὅστις θεω-
ρεῖ αὐτὴν ἀρχαιοτέραν καὶ τῆς ἐκπορθήσεως τῆς
πόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων. Ἐὰν μελετήσῃ τὰ ὑπ'
ἐμοῦ γραφέντα, θέλει εὐρεῖ ταῦτα ὀρθά.

*Ἐγγραφον ἐν Ἀθήναις τῇ 14 Μαΐου 1915.

Γεώργιος Μιστριώτης.

Χρυσεία — Ἀργυρεῖα κλπ. Μεταλλεῖα

ἐν Μακεδονίᾳ, Ἡπείρῳ καὶ ταῖς νήσοις ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἐκμεταλλευθέντα

ὑπὸ

Ἀθανασίου Σ. Γεωργιάδου.

Περὶ χρημάτων πόρου προκειμένου προσήκει τοῖς τὰ τῆς πολιτείας ἰθύνουσι προθύμως ἡμῶν καὶ ἄλλων ἀκούειν.

Πρὸ μακροῦ χρόνου τὰς τῶν ἀρχαίων συγγραφὰς περὶ μεταλλείων οὐ μόνον ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ Ἑλλάδι ἀλλὰ καὶ καθ' ἅπαν τὸ Ἑλληνικὸν διεξεληθόντες (πρὸ τοῦ 1912) ἀκριβῆς ἔκθεσιν συνετάξαμεν περὶ τῶν ἐν Μακεδονίᾳ, Ἡπείρῳ καὶ ἐν ταῖς νήσοις ἐκμεταλλευθέντων μεταλλείων πρῶτον μὲν ὑπὸ τῶν προγόνων ἡμῶν, εἴτα δὲ ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων καὶ εἴτα ὑπ' ἄλλων.

Εἰς τοὺς ἀποροῦντας διατί δὲν ἐδημοσιεύσαμεν πρὸ τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Μακεδονίας, Ἡπείρου κλπ. τὴν ἐργασίαν ταύτην, ἀποκρινόμεθα ὅτι, εἰ τοιοῦτον ζήτημα δημοσίᾳ ἐτίθετο, ἠθέλομεν παράσχει ἐνδόσιμον τοῖς ξένοις μεταλλειολόγοις τῆς δὲ Τουρκίας ὑπὸ τὸ κράτος τῆς βίας μεγάλων Δυνάμεων διατελούσης εὐκόλως τὰ μεταλλεῖα ταῦτα ἤθελον περιέλθει εἰς τὴν τῶν ἰσχυρῶν κατοχὴν, ὡς καὶ ὁ λοιπὸς ἐν Τουρκίᾳ πλοῦτος.

Ἡ πρόνοια τοῦ Ὑπουργείου τῆς Ἐθνικῆς Οἰκονομίας κατὰ τὸ συμφέρον τῆς Πολιτείας κρίνασα, διὰ νόμου (ἀριθ. 520, 27 Δεκεμβρίου 1914) ἐνομοθέτησεν, ὅτι «δύναται νὰ προβαίνη εἰς ἐρεῦνας καὶ δοκιμαστικὰς ἐκμεταλλεύσεις τῶν εἰς τὰς νέας χώρας ὑπαρχόντων μεταλλείων καὶ ὀρυχείων» καὶ

λοιπὰ σχετικὰ, ὅσα ὁ ῥηθεὶς νόμος κελεύει.

Διατελέσαντες καὶ ἡμεῖς μέλος τῆς ἐπὶ τοῦ ἐξελληνισμού τῶν τοπωνυμιῶν τῆς Μακεδονίας, Ἡπείρου κλπ. χωρῶν Ἐπιτροπείας, ἠδυνήθημεν κατὰ τὴν μακρὰν ταύτην ἐργασίαν ἵνα βεβαιωθῶμεν μετὰ πολλὴν βάσανον τῶν χωρίων τῶν ἀρχαίων συγγραφέων περὶ τῶν μεταλλείων καὶ μετὰ προηγουμένην περιήγησιν ἡμῶν ἐν Μακεδονίᾳ (Νοέμβριον 1913) ἐπίσθημεν ὅτι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἀκριβῶς εὔρηται αἱ περιοχαί, αἱ πόλεις, τὰ χωρία κλπ. ἐφ' ὧν κεῖνται καὶ τὰ ἐκμεταλλευόμενα τὸ πάλαι χρυσεῖα, ἀργυρεῖα κλπ.

Τοῦτο πράττομεν, ἵνα οἱ ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου ὑποδειχθησόμενοι μεταλλειολόγοι πρὸς ἐρευναν τῶν μεταλλείων τούτων προβῶσιν εἰς τὰς μεταλλομαστεύσεις κλπ. πεποιθότες εἰς τὴν ἐπιτυχὴ ἐκβασιν, ὠφέλιμοι οὕτω τῇ πολιτείᾳ γιγνόμενοι, ὡς ἡμεῖς ἐγενόμεθα ὠφέλιμοι τὴν πρώτην ιδέαν δόντες καὶ πρῶτοι ἐργασθέντες παρὰ τοῖς κρατοῦσι (Νοέμβριον 1910), ἵνα τὸ μεταλλεῖον Σερίφου (Χαλάρων) ἀποτελέσῃ τοῦ Ἐθνικοῦ στόλου πρόσδοτον.

Αἱ πηγαὶ ἐφ' ὧν ἐρειδόμεθα εἰσὶν αἱ ἱστορίαι τοῦ Ἡροδότου, Θουκυδίδου κλπ. μέγα κῦρος ἐν τῇ ἐθνικῇ ἡμῶν Ἱστορίᾳ ἐχόντων καὶ ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως ἀφηγουμένων.

Ἀρχόμεθα ἀπὸ τῆς Μακεδονίας.

Α'. Μακεδονία.

Χρυσεῖα. ὀρυχεῖα κλπ. Μεταλλεῖα

(ὅρ. Χάρτ. τοπωνυμιῶν Μακεδονίας ἐν τῇ Ἀρχ. Ἐταιρείᾳ καὶ Ὑπουργ. Ἐσωτερικῶν).

- α') Περιοχὴ Παγγαίου
- β') » »
- γ') » »
- δ') » »

Ὅρος Πάγγαιον.

» Πέργαμος - Σκαπησύλη.

Παιονία.

Δάτον.

ε')	»	Φίλιπποι - Κρηνίδες.
ς')	»	Ἄσυλα.
α')	Περιοχὴ Χαλκιδικῆς	Μαδεμοχώρια.
α')	»	Ἄθως (Σιθωνία, Ἀθωνία ἢ Ἀκτὴ).
α')	Περιοχὴ Πιερίας	Πιερία.
α')	Περιοχὴ Περραιβίας	Περραιβία.
α')	Περιοχὴ Τυμφαίας	Τυμφαία.
α')	Περιοχὴ Μυγδονίας	Δύσωρον.

α', β'). Πάγγαιον - Παιονία.

(Χρυσεία, ἀργυρεῖα κλπ. μέταλλα).

Περιγραφή μεταλλείου.

Παρατηρήσεις τοῦ συγγραφέως.

Ἡροδ. (7. 112) . . . ἐκ δεξιῆς χειρὸς (τῷ εἰς Θεσσαλ. ὁδεύοντι) τὸ Πάγγαιον οὖρος ἀπέργων, ἐὼν μέγα τε καὶ ὑψηλὸν (1872 Μ. ὑπὲρ θάλασσαν), ἐν τῷ χρύσεά τε καὶ ἀργύρεα ἐνι μέταλλα, . . . ὑπεροικέοντες δὲ τὸ Πάγγαιον πρὸς βορίεω ἀνέμου Παίονας . . .

Στράβ. ἐκ τῶν τοῦ (Ζ', 331, 34) . . . καὶ αὐτὸ δὲ τὸ Παγγαῖον ὄρος χρυσεία καὶ ἀργυρεῖα ἔχει μέταλλα καὶ ἡ πέραν καὶ ἡ ἐντὸς τοῦ Στρυμόνος ποταμοῦ μέχρι Παιονίας· φασὶ δὲ τοὺς τὴν Παιονίαν γῆν ἀροῦντας εὐρίσκειν χρυσοῦ τινα μόρια. καὶ (14, 680) . . . ὥς ὁ μὲν Ταντάλου πλοῦτος ἐκ τῶν Πελοπιδῶν ἀπὸ τῶν περὶ Φρυγίαν καὶ Σίπυλον μετάλλων ἐγένετο· ὁ δὲ Κάδμου [ἐκ τῶν] περὶ Θράκην καὶ τὸ Παγγαῖον ὄρος.

Ἀριστ. θ', α' 188). Περὶ Παιονίαν λέγουσιν, ὅταν συνεχεῖς οἱ ὄμβροι γίνωνται, εὐρίσκεισθαι, περιτηχομένης τῆς γῆς, χρυσὸν τὸν καλούμενον ἄπυρον. — Λέγουσι δ' ἐν τῇ Παιονίᾳ οὕτω χρυσίζειν τὴν γῆν, ὥστε πολλοὺς εὐρηκέναι καὶ ὑπὲρ τὴν μνᾶν χρυσοῦ ὀλκὴν.

Ξενοφ. Ἑλλ. (5, 2, 17). Τούτων γε μὴν ἀκολουθούντων καὶ τὰ ἐν τῷ Παγγαίῳ χρύσεια χεῖρα ἂν αὐτοῖς ἤδη ὀρέγοι.

γ'). Πέργαμος - Σκαπτήυλη.

(Χρύσεια μέταλλα).

Ἡρόδ. (6, 46). Οἱ γὰρ δὴ Θάσιοι, οἷα ὑπὸ Ἰστιαίου τε τοῦ Μιλησίου πολιορκηθέντες καὶ προσόδων ἐουσέων μεγάλων ἐχρέωντο τοῖσι χρήμασι νέας

τοῖς πᾶσι γνωστὸν ἐστὶ τὸ ὄρος Πάγγαιον, ἐφ' οὗ τὰ χρυσεῖα καὶ τ' ἀργυρεῖα. (Ἵψος ὑπὲρ θάλασσαν 1872· κορυφῆς Πριναρίου).

Καὶ ἡ πέραν (πρὸς Βορρᾶν) τοῦ Παγγαίου καὶ ἡ ἐντὸς (ῥεῖθρον Στρυμόνος, λίμνης Ἀχινού) τοῦ Στρυμόνος ποταμοῦ μέχρι Παιονίας χώρα ἐμπεριέχει τὰ μέταλλα, τὰ δὲ μόρια τοῦ χρυσοῦ ἀναζητητέα ἐν τῇ Παιονίᾳ γῇ μεταξὺ Ἀχινού καὶ Δραβίσκου· πέραν ταύτης ἡ Φυλλίς ἀφορίζεται.

(Ὁρ. Χάρτ. τοπωνυμιῶν οὗ ἐμνήσθημεν ἄνω-τέρω).

Σκαπτή ὕλη· ἐκ τῆςδε τῆς ὀνομασίας δηλοῦται τὸ πρᾶγμα, σκαπτομένης τῆς ὕλης, ὡς εἰκός, παρὰ τοῖς ἀρχαίοις μὴ ἔχουσιν ἄλλων μέσων ἐξορύξεως

Περιγραφή μεταλλείου.

τε ναυπηγεύμενοι μακρὰς καὶ τεῖχος ισχυρότερον περιβαλεόμενοι· ἡ δὲ πρόσδοδός σφι ἐγένετο ἔκ τε τῆς ἡπείρου καὶ ἀπὸ τῶν μετάλλων, ἐκ μὲν γε τῶν ἐκ Σκαπτιῆς Ὑλῆς τῶν χρυσέων μετάλλων τὸ ἐπίπαν ὀγδώκοντα τάλαντα προσήιε.

Θουκυδ. (4, 105). Ἐν τούτῳ δὲ ὁ Βρασιδᾶς δεδιὼς καὶ τὴν ἀπὸ τῆς Θάσου τῶν νεῶν βοήθειαν καὶ πυνθανόμενος τὸν Θουκυδίδην κτῆσίν τε ἔχειν τῶν χρυσείων μετάλλων ἐργασίας ἐν τῇ περὶ ταῦτα Θράκῃ καὶ ἀπ' αὐτοῦ δύνασθαι ἐν τοῖς πρώτοις τῶν ἡπειρωτῶν.

Πλουτ. (Β. Κίμ. σ. 474). Δι' ὃ καὶ Θουκυδίδης ὁ Ἱστορικός τοῖς περὶ Κίμωνα κατὰ γένος προσήκειν Ὀλόρου τε πατρὸς ἦν, εἰς τὸν πρόγονον ἀναφερόμενος τὴν ὁμωνυμίαν, καὶ τὰ χρυσεῖα περὶ τὴν Θράκην ἐκέκτητο. Καὶ τελευτῆσαι μὲν τῇ Σκαπτῇ ὕλῃ (τοῦτο δὲ ἐστὶ τῆς Θράκης χωρίον) λέγεται φονευθεὶς ἐκεῖ.

Μαρκελλ. (Β. Θουκ. 19-23) . . . ἡγάγετο δὲ γυναικὰ ἀπὸ Σκαπτησύλης τῆς Θράκης πλουσίαν σφόδρα καὶ μέταλλα κεκτημένην ἐν Θράκῃ . . . ἐδάνεισε τὰ πλεῖστα τῶν χρημάτων· ἄλλα ἀκαεῖθεν μετῆλθε καὶ διατρίβων ἐν Σκαπτῇ ὕλῃ ὑπὸ Πλατῶν ἔγραφε· (Ἱστορ. Πελοπ. πολέμου).

Θεόφρ. (2, 1, 3, σ. 38). Εὐρέθη δὲ ποτε ἐν τοῖς Σκαπτησύλης μετάλλοις λίθος ὃς τῇ μὲν ὄψει παρόμοιος ὢν ξύλῳ σαπρῷ (ἀμίαντος;), ὅτε δ' ἐπιχέοιτό τις ἔλαιον καίεται, καὶ ὅτ' ἐκκαυθεῖη τότε παύεται καὶ αὐτὸς ὥσπερ ἀπαθὴς ὢν· τῶν μὲν οὖν καιομένων σχεδὸν αὗται διαφοραί.

δ'). Δάτον.

(Χρυσὸν μέταλλα).

Ἡροδ. (9, 75) . . . αὐτὸν δὲ Σωφάνεα χρόνῳ ὕστερον τούτων κατέλχθε ἄνδρα γενόμενον ἀγαθόν, Ἀθηναίων στρατηγέοντα ἅμα Λεάγρῳ τῷ Γλαύκωνος, ἀποθανεῖν ὑπὸ Ἡδωνῶν ἐν Δάτῳ περὶ τῶν μετάλλων τῶν χρυσέων μαχόμενον.

Στράβ. (ἐκ τοῦ 7, 331, 33) . . . Δραβῆσκος Δάτον, ὅπερ καὶ ἀρίστην ἔχει χώραν καὶ εὐκαρπον καὶ ναυπήγια καὶ χρυσοῦ μέταλλα ἀφ' οὗ καὶ παροιμία «Δάτον ἀγαθῶν» καὶ 7, 36 . . . παρὰ δὲ τὴν παραλίαν τοῦ Στρυμόνος καὶ Δατηνῶν πόλις Νεάπολις καὶ αὐτὸ τὸ Δάτον, εὐκαρπα πεδία καὶ λίμνην καὶ ποταμούς καὶ ναυπήγια καὶ χρυσεῖα

Παρατηρήσεις τοῦ συγγραφέως.

ἡ τὴν σκαφήν· μετεχειρίζοντο δὲ οἱ ἀρχαῖοι διὰ τὴν ἐξόρυξιν τοῦ μετάλλου δύο μόνον δυνάμεις· τὴν τῆς σκαπάνης καὶ τὴν τοῦ μοχλοῦ.

Ἡ μὲν Σκαπτησύλη, δῆλα δὴ τὸ χωρίον, οὗ οἱ κάτοικοι καὶ Σκαπτησυλίται ἐλέγοντο, κεῖται εἰς τὴν Ἀν. κλιτὸν τοῦ Παγγαίου ὄρους ἐπὶ τοῦ Περγάμου λόφου, ἐφ' οὗ καὶ ἡ ἀκρόπολις τῆς Σκαπτησύλης.

Ὁ δὲ Πέργαμος, γνωστὸς ἤδη, κεῖται πρὸς Ἀν. τοῦ Παγγαίου ὄρους καὶ πρὸς Β. τῆς Οἰσύμης ἐχούσης λιμένα καί, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, ὑπῆρξεν οὗτος λιμὴν ἐξαγωγῆς τῆς Σκαπτῆς ὕλης.

Σωφάνης ὁ τῶν Ἀθηναίων στρατηγὸς ἔπεσεν ἐν Δάτῳ μαχόμενος τῷ 466 π.Χ. ἐπιθυμῶν τὴν τῶν χρυσείων τοῦ Δάτου κατάκτησιν, ἐξ οὗ τεκμαίρεται ὅτι ἡ ἐκμετάλλευσις τῶν χρυσείων τούτων εἶχεν ἀρχίσει πρὸ τοῦ 466.

Ἡ πόλις Δάτον ἔκειτο πρὸς Ν. τῶν νῦν Ἐλευθερῶν ἐγγὺς τῆς θαλάσσης καὶ εἶχε ναυπηγεῖα καὶ λιμένα· ὁ δὲ χώρος ὁ παρὰ τῷ Δάτῳ κείμενος ὁ καὶ τὰ χρυσεῖα ἐμπεριέχων κεῖται μεταξὺ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Στρυμόνος (Ἀμφίπολις) μέχρι τοῦ ποταμοῦ Λιόζα, οὗ ἐν τῷ ρεῖθρῳ εὕρηνται μόρια χρυσοῦ.

Περιγραφή μεταλλείου.

λυσιτελῇ ἔχον, ἀφ' οὗ καὶ παροιμιάζονται « Δάτον ἀγαθῶν »· ὡς καὶ « ἀγαθῶν ἀγαθῆδας » ἔστι δ' ἡ χώρα ἢ πρὸς τὸ Στρυμόνος πέραν, ἢ μὲν ἐπὶ *θαλάττῃ* καὶ τοῖς περὶ Δάτον τόποις . . . (ὄρα Σχολ. Κ. σ. 17. Θουκ. 1, 101).

Παρατηρήσεις τοῦ συγγραφέως.

Δοκεῖ δέ μοι ὅτι τὰ χρυσεῖα ταῦτα ἦσαν πλουσιώτερα ἢ τὰ τῶν Φιλίππων, ὡς ῥητῶς τοῦτο ὑπὸ τοῦ Στράβωνος δηλοῦται, καὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν αὐτοῦ ἦσαν ἐν τῇ ἀκμῇ των.

Ἡ δὲ δόξα ὅτι τὸ Δάτον (Ἀππ. Β. C. 4, 105) ἔκειτο πρὸς Ν. ἢ ἐπὶ τῶν Φιλίππων (σημειοῦται δὲ καὶ ἐν τισιν ἀρχαιολ. πίναξι) φαίνεται μοι οὐχὶ ὀρθή.

ε). Φίλιπποι - Κρηνίδες.

(Χρυσεία - μέταλλα).

Ἀριστοτ. (Θ', α', σ. 188). Περὶ Φιλίππους τῆς Μακεδονίας εἶναι λέγουσι μέταλλα, ἐξ ὧν τὰ ἐκβαλλόμενα ἀποσύρματα οὐξάνεσθαι φασὶ καὶ φύειν χρυσίον, καὶ τοῦτο εἶναι φανερόν.

Διοδ. (16, 8). Μετὰ δὲ ταῦτα παρελθὼν ἐπὶ πόλιν Κρηνίδας, ταύτην μὲν ἐπαυξήσας οἰκητόρων πλήθει μετωνόμασε Φιλίππους, ἀφ' ἑαυτοῦ προσγορεύσας, τὰ δὲ κατὰ τὴν χώραν (Φίλιπποι) *χρυσεία μέταλλα* παντελῶς λιτὰ καὶ ἄδοξα ταῖς κατασκευαῖς ἐπὶ τοσοῦτον ἠϋξήσεν ὥστε δύνασθαι φέρειν αὐτῷ πρόσοδον πλεῖον ἢ ταλάντων χιλίων.

Στράβ. (7, 334) . . . ὅτι πλεῖστα μέταλλά ἐστι χρυσοῦ ἐν ταῖς Κρηνίσιν, ὅπου νῦν οἱ Φίλιπποι πόλεις ἱδρύται, πλησίον τοῦ Παγγαίου ὄρους.

Οἱ δὲ Φίλιπποι Κρηνίδες ἐκαλοῦντο πρότερον.

Ὁ Ἀριστοτέλης, καίτοι ἐν Σταγείροις, μεταλλοφόρῳ χώρᾳ, γεννηθεὶς, ὅμως δὲν ἐπεσκέφη τὰ τοῦ Παγγαίου κλπ. χρυσεῖα, περὶ ὧν γράφει « λέγουσι ».

Γνωστὴ ἐστὶν ἡ πόλις τῶν Φιλίππων, νῦν ἐρείπια, ἐνθεν καὶ ἐνθεν τῆς ἀπὸ Δράμας εἰς Καβάλλαν ἀμαξιτοῦ (17-18 χιλ.). Αἱ δὲ πάλαι ποτὲ Κρηνίδες τὰ νῦν ἐρείπια τῶν Φιλίππων, περὶ ὧν ἀνωτέρω ἐμνήσθημεν.

Τὰ περίφημα χρυσεῖα ἔκειντο, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, οὐχὶ ἐν τῇ τῶν Φιλίππων πόλει (εἰς ἣν μετεφέρετο ἡ χρυσοφόρος ὕλη καὶ κατεργάζετο) ἀλλὰ πρὸς Β ἐπὶ τῶν λόφων ὑπερθεῖν τοῦ χωρίου Βορνάβας καὶ ἀριστερὰ τῷ χειμάρρῳ τῷ διὰ τῶν Φιλίππων ρέοντι.

ς). Ἀσυλα

(Χρυσεία).

Ἀππιαν. (Δ', 794, 5). Φιλίππων μὲν οὖν ἐστὶν ἕτερος λόφος οὐ μακράν, ὃν Διονύσου λέγουσιν, ἐν ᾧ καὶ τὰ *χρυσεία* ἔστι τὰ Ἀσυλα καλούμενα.

Ὁ Ἀππιανὸς ἔγραψε κατὰ τὴν Β' μ. Χ. ἑκατονταετηρίδα.

Τὰ Ἀσυλα οὐδὲν ἕτερον περὶ τοῦδε τοῦ ὀνόματος οὐδαμῶθεν παραδέσσεται.

Ὁ δὲ περὶ οὗ λόφος κεῖται ἐν ταῖς Κρηνίσιν, ὡς εἰρήκαμεν ἐν τοῖς ἀνωτέρω.

α'). Χαλκιδική.

(Μαδεμοχώρια).

(Ἀπὸ τῆς παρὰ τὴν λίμνην Βόλβης, Ἀπολλωνίας, Ἀρνης μέχρι Ἀκάνθου.

Ὁ Γάλλος περιηγητὴς Pierre Bellon (σελ. 87) εἶναι ὁ μόνος περιηγητὴς, ἑκατὸν μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔτη (1555), ὅστις περιγῆθη τὰ μεταλλεῖα τῶν Μαδεμοχωρίων καὶ περιέγραψε ταῦτα.

Εὗρε δὲ τὰ μεταλλεῖα ἐν πλήρει ἐνεργείᾳ, ἐργαζομένων 500-600 καμίνων (τῆς ἐποχῆς ἐκείνης) διὰ τὴν ἐκμετάλλευσιν. Τὰ χωρία δὲ τὰ ἐντὸς τῆς μεταλλοφόρου περιοχῆς κείμενα καὶ ἅπερ μετεῖχον τῆς ἀπὸ κοινοῦ ἐκμεταλλεύσεως ἦσαν δώ-

Περιγραφή μεταλλείου.

δεκα τὰδε· Βαρβάρα, Ῥάβδος, Γαλάττισα, Γιανὰ, Στενόν, Λαρίκοδη (ἀρχ. Ἄρνη), Νοβάσεβο, Μαχαλάς, Χωροῦδα, Ῥεβενίκια, Ἰσβορος (ἀρχ. Στρατονίκη), Ἰερισσὸς (ἀρχ. Ἀκανθος).

Περὶ τοῦ ὁργανισμοῦ τῆς Κοινότητος τῶν Μαδεμοχωρίων τῆς ἐκμεταλλευοῦσης τὰ μεταλλεῖα ταῦτα ὅρ. σχετικὰ ἐν τῇ Ἱστορίᾳ Παπαρρηγοπού-

Παρατηρήσεις τοῦ συγγραφέως.

λου ἐν Τόμ. 5, Κεφ. 5, σελ. 582 κλπ., ὁ ὁποῖος ἔπεμψεν ἐκεῖσε ἀρμόδιον εἰδικῶς ἀσχοληθέντα περὶ τὰ τοῦ ὁργανισμοῦ τῆς Κοινότητος κλπ.

Περὶ τῆς Κοινότητος ταύτης ὅρα προσέτι τὸν Ἄγγλον περιηγητὴν Οὔκασκαρτ.

Μέρος τῶν μεταλλείων τούτων ἐκμεταλλεύεται νῦν.

β'). Ἄθως (Σιθωνία, Ἀθωνία ἢ Ἀκτὴ).

(Γύψος).

Θεόφρ. (Fr. II, 9, 64, σ. 49 ἐν τῷ περὶ λίθων)· χρῶνται δὲ καὶ τῇ τυμφαϊκῇ πρὸς τὰ ἱμάτια καὶ καλοῦσι γύψον οἱ περὶ τὸν Ἄθων καὶ τοὺς τόπους ἐκείνους· ἡ δὲ γύψος γίνεται πλείστη μὲν ἐν Κύπρῳ καὶ περιφανεστάτη . . . τρίτη δὲ ἡ περὶ Τυμφαίαν καὶ περὶ Περραιβίαν καὶ κατ' ἄλλους τόπους.

Γνωστὴ τυγχάνει ἐν τῇ περιοχῇ ταύτῃ ἡ γύψος οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ μαγνησίτης ἐν ποσότητι καὶ ποιότητι καλῇ ὑπάρχει ἐκεῖ.

α) Πιερία.

(Χρυσίον, ἄσφαλτος, πίσσα).

Ἀριστ. (4, 195, σ. 397) . . . τὰ δὲ ἄλλα τῆς Πιερικῆς πίσσης ἀμείνω (καὶ εἰς θ', α', σ. 188). Λέγεται δὲ καὶ ἐν Πιερίᾳ τῆς Μακεδονίας ἄσημόν τι χρυσίον κατορωρυγμένον ὑπὸ τῶν ἀρχαίων βασιλέων, χασμάτων τε τεττάρων ὄντων, ἐξ ἐνὸς αὐτῶν ἀναφῆναι χρυσίον, τὸ μέγεθος σπιθαμιαῖον.

Καὶ ἐν σ. 210). Ἐν δὲ [τῇ] Ἀπολλωνίᾳ τῇ πλησίον κειμένη τῆς τῶν Ταυλαντίων χώρας, φασὶ γίγνεσθαι ἄσφαλτον ὀρυκτὴν καὶ πίσσαν, (ὅρα τὰ περὶ Ἀπολλωνίας) τὸν αὐτὸν τρόπον ἐκ τῆς γῆς συναναπηδῶσαν τοῖς ὕδασιν, οὐδὲν διαφέρουσιν τῆς Μακεδονικῆς, μελαντέραν δὲ καὶ παχυτέραν πεφυκέναι ἐκείνης.

Πιερία, ἐκ τοῦ Πιέρα (Πιερὰ = λιπαρά), εὐδαίμων, πλουσία, ὅπερ τὸν πλοῦτον τῆς χώρας δηλοῖ, δι' ὃ καὶ Πιερία ἐκλήθη.

Ἡ ἄσφαλτος αὕτη εὕρεσκειται ἐπὶ τοῦ ὄρους Πίερων (ὑψ. ὑπὲρ θάλασσαν 1876 μ.) ἐπὶ τῶν Ἀν. κλιτύων αὐτοῦ. Γνωστὴ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, ἐξ οὗ καὶ Πιερικὴ πίσσα ἐν τῇ ἀρχαιότητι.

α). Περραιβία καὶ Τυμφαία.

Θεόφρ. Fr. II, 9, 64, σ. 49). Γύψος ἐν Τυμφαίᾳ, Περραιβίᾳ καὶ Ἄθῳ.

(Ὅρα ὅσα περὶ γύψου, Ἄθῳ).

α'). Μυγδονία, Δύσωρον.

(Μέταλλον).

Ἡροδ. (5, 17). Ἔστι δὲ ἐκ τῆς Πρασιάδος λίμνης (Δοϊράνης) σύντομος κάρτα ἐς τὴν Μακεδονίην πρῶτα μὲν γὰρ ἔχεται τῆς λίμνης τὸ μέταλλον (χαλκοῦ;), ἐξ οὗ ὕστερον τούτων τάλαντον ἀργυ-

Πρασιάς (ἡ νῦν Δοϊράνη) λίμνη δι' ἧς διέρχονται καὶ τὰ Ἑλληνοσερβικὰ ὄρια.

Δύσωρον τὸ νῦν Καραδάγ, Β. τοῦ ἱστορικοῦ Κιλκίς καὶ πρὸς Δ. τῆς Πρασιάδος· τὸ μέταλλον

Περιγραφή μεταλλείου.

ρίου Ἀλεξάνδρῳ ἡμέρης ἐκάστης ἐφοίτα, μετὰ δὲ τὸ μέταλλον Δύσωρον καλεόμενον οὖρος ὑπερβάντα εἶναι ἐν Μακεδονίῃ.

Παρατηρήσεις τοῦ συγγραφέως.

ἔκειτο μετὰξὺ τῆς λίμνης καὶ Δυσώρου. Πιθανὸν τὸ νῦν ἐκμεταλλευόμενον.

Β'. Ἐν Ἠπείρῳ.

Ἀπολλωνία-Νυμφαῖον.

(Ἀσφαλτος κτλ.).

Ἀριστ. (4, 195, σ. 397). Ἐν δὲ τῇ Ἀπολλωνίᾳ ὅρα ὅσα ἐν Πιερίᾳ.

Στράβ. (Ζ', 316). Ἐν δὲ τῇ χώρᾳ τῶν Ἀπολλωνιατῶν καλεῖται τι νυμφαῖον· πέτρα δ' ἐστὶ πῦρ ἀναδιδούσα, ὑπ' αὐτῇ δὲ κρῆναι ῥέουσι χλιαροῦ καὶ ἀσφάλτου, καιομένης, ὡς εἰκός, τῆς βώλου τῆς ἀσφαλτίτιδος· μέταλλον δ' αὐτῆς ἐστὶ πλησίον ἐπὶ λόφου· τὸ δὲ τμηθὲν ἐκπληροῦται πάλιν τῷ χρόνῳ, τῆς ἐγχωννυμένης εἰς τὰ ὀρύγματα γῆς μεταβαλλούσης εἰς ἄσφαλον, ὥς φησι Ποσειδώνιος.

Pouqueville T. I σελ. 332 . . . l'emplacement de cette vaste source de poix fossile est circonscrit dans l'angle que forme l'Aous avec la Luchista, rivière qui prend comme on l'a dit ci dessus, ses sources dans ce forêt de cosmari et la base du mont Acroceraunien. L'étendue des mines qu'on a pas cessé d'exploiter depuis un grand nombre des siècles paraît se prolonger fort loin au SE et la quantité de la poix est telle, pue l'Europe entière pourrait y puiser pour ses besoins, sans craindre de l'appauvrir.

Δαμάστιον

(Ἀργυρεῖα).

Στράβ. (Ζ' 326) . . . πλησίον δὲ που καὶ τὰ ἀργυρεῖα τὰ ἐν Δαμαστίῳ, περὶ ᾧ Δυέσται συνεστήσαντο τὴν δυναστείαν καὶ Ἐγχέλειοι, οὓς καὶ Σεσαρηθίους καλοῦσι.

Περὶ τῶν ἐν ταῖς Νήσοις ἐς τὸ προσεχές.

Ἀπολλωνία, ἡ παρὰ τῇ δεξιᾷ ὄχθῃ τοῦ Ἀώου ποταμοῦ κειμένη· παραλίᾳ τὸ πάλαι πόλις, νῦν Μονὴ Πόλλινα.

Ἡ μὲν χώρα τῶν Ἀπολλωνιατῶν ἐκτείνεται ἀπὸ τοῦ Ἄψου ποταμοῦ μέχρι τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Ἀώου.

Τὸ δὲ Νυμφαῖον, νῦν Σελίνιτσα, εἰς ὃ καὶ ὁ ὀρυκτὸς πλοῦτος, κεῖται ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Ἀπολλωνιατῶν· ἦτοι πλησίον τῆς κορυφῆς τῆς γωνίας τῆς σχηματιζομένης ὑπὸ τοῦ ρείθρου (συμβολῆς) τοῦ Πολυάνθου μετ' ἐκείνου τοῦ ρείθρου τοῦ Ἀώου.

Δὲν μηχανῶν τὸν λόγον, τῆς ἐλληνικῆς ταύτης χώρας δυστυχῶς μήπω ἀπελευθερωθείσης.

Οὐδὲν ἄλλο περὶ τούτων τῶν ἀργυρείων οὐδαμῶθεν παραδέδοται.

Ἀθανάσιος Σ. Γεωργιάδης,

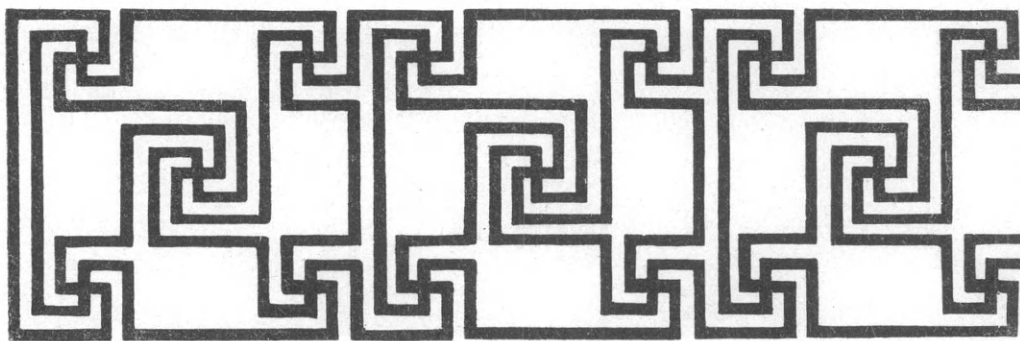
Μηχανικός.

Σύμβουλος τῆς Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας

Ἑρετρικὸς Μαϊάνδρος

ὑπὸ

Ἀθανασίου Γεωργιάδου.

Εἰκ. 1.

Ἐν τῷ τεύχει 3 καὶ 4 τῆς ΑΕ 1914 πίν. 5 ἐδημοσιεύσαμεν τὸ τῆς συνθέσεως σχῆμα τοῦ Ἑρετρικοῦ Μαϊάνδρου, ὡς οὗτος εὐρέθη ἐν τῇ Μονῇ ΑΡΜΑ· δῆλα δὲ ἄνευ συνεχείας.

Ἐπειδὴ τινὲς διαποροῦντες ἠρώτησάν με περὶ τοῦ ὁποῖαν δεῖ εἶναι τὴν συνέχειαν τοῦ Μαϊάνδρου, διὰ τοῦτο ἐν συνδυασμῷ μετὰ τοῦ εὐρεθέντος ἐσχεδιάσαμεν κατὰ συνέχειαν τὸν Μαϊάνδρον, ὃν πα-

ρέχομεν ἐν τῇδε τῇ εἰκ. 1, ἵνα οὕτως ἀποβῇ ὠφέλιμος τῇ καλλιτεχνίᾳ. Ἐν δὲ τοῖς οὕτως σχηματιζομένοις κενοῖς ὀρθογωνίοις ἡ συμπλήρωσις τούτων γενήσεται διὰ τῶν καταλλήλων κοσμημάτων κατὰ τὸ δοκοῦν τῷ καλλιτέχνῃ.

Ἀθανάσιος Σ Γεωργιάδης.

Μηχανικός.

Σύμβουλος τῆς Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας.

Διορθώσεις

ὑπὸ

Ε. Ν. Π.

Εἰς Γέννας ἐπιγραφάς.

Ἐν σελ. 222 καὶ ἐξῆς τοῦ παρελθόντος τεύχους εἰκ. 2 μεταγραπτέον;

Δαμοθέμιος.

Εἰκ. 3 μεταγραπτέον:

Σώτεια

Σωσιβίω.

Εἰκ. 6 μεταγραπτέον:

Επαφρ[ο]δε-
ιτος Επαφρ-
οδείτου
μνήμης
χαριν ἐτῶν
Π

Εἰκ. 8 μεταγραπτέον:

Ζωσίμης.

Εἰς Ἐλευθέρης ἐπιγραφάς.

Ἡ εἰκ. 6 εἶναι ἀνεστραμμένη.

Ἐν εἰκ. 10 στ. 10 γραπτέον Ἀρτεμιτᾶν

Ἐν εἰκ. 10 στίχ. 12 ἀντὶ ἐκ γραπτέον αἱ.

Εἰς δὲ τὰς παρατηρήσεις τῆς αὐτῆς ἐπιγραφῆς σελ. 228 (Σκιᾶ κτλ.) ἀντὶ κνέσθαι γραπτέον τινέσθαι, ἀντὶ Cauer 119. 47. 51 γραπτέον 119.49,51.

Σκιᾶ ἀντὶ σελ. 186 γραπτέον 106.

Ἐν Ρεθύμνῃ.

Ε. Ν. Π.

Ἐκδοθήσεται τόδε τὸ τεῦχος (1^{ον} καὶ 2^{ον} = σελ. 1-96) τῇ 31 7 15.

Πάπυρος ἐξ Ἀρσινόης (Φαγιούμ) τῆς Αἰγύπτου.

Πινάκιον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος

(περίοδος 1η) 1837-1843 (τεύχη α' - ιγ', ιε', ιζ' - κθ'· τεύχη ιδ' καὶ ιε' ἴδια δὲν ἐξεδόθησαν) καὶ 1852 - 1860 (τεύχη λ' - νε').
 περίοδος 2α: 1862 (τεύχη α' - ιε'· τὰ τέσσαρα τελευταῖα ἐξεδόθησαν τῷ 1863), 1869 (τεύχος ιγ'), 1870 (τεύχος ιδ'), 1872 (τεύχη ιε' καὶ ιε'· τὸ ιε' ἐξεδόθη τῷ 1873), 1874 (τεύχος ιζ').
 περίοδος 3η: 1883 καὶ ἐξῆς.

Βιβλία

πωλούμενα ἐν τῷ γραφείῳ τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἐταιρείας (λεωφόρ. Πανεπιστημίου 20).

Τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος:	δραχ
τῆς μὲν 1ης περιόδου τεύχη μόνον α', β', γ', δ', ια', ιβ', ιε', ιζ', ιη' κτλ.—κθ', ν', να', νγ', νδ', νε'· τὸ τεύχος ἕκαστον...	1.—
τῆς δὲ 2ας περιόδου τῶν μὲν 12 πρώτων τευχῶν ἕκαστον	1.—
τῶν δὲ λοιπῶν ἕκαστον	3.—
τῆς δὲ 3ης περιόδου τὸ τεύχος ἕκαστον	6·25
Εὐρετήριον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος τῆς τρίτης περιόδου συνταχθὲν ὑπὸ Ἀλεξάνδρου Λαμπροπούλου, τόμος 1ος περιλαμβάνων τὰ ἐτῆ 1883-1887. Σχῆμα 4ον, σελίδες 7' καὶ στήλαι 550. 1902.	30.—
Πρακτικά τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας: 1842, 1848/9, 1858/9, 1871/2 (ὁ τόμος τοῦ 1870/1 δὲν ὑπάρχει), 1872/3, 1873/4, 1874/5, 1876, 1877 κτλ.. Σχῆμα 8ον· τῶν μὲν μέχρι τοῦ 1905 τόμων ἕκαστος	3.—
τῶν δὲ λοιπῶν (1906 κέ.) ἕκαστος	5.—
Ἐπιγραφαὶ ἀνέκδοτοι, ἀνακαλυφθεῖσαι καὶ ἐκδοθεῖσαι ὑπὸ τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ συλλόγου, φυλλάδια δύο (6' καὶ γ'· τὸ α', 1851, δὲν ὑπάρχει): φυλλάδιον 6', 1852, σελίδες ια' καὶ 22 καὶ 5, πίνακες 8· φυλλάδιον γ', 1855, σελίδες 60, πίνακες 4. Σχῆμα 4ον· τὸ φυλλάδιον ἑκάτερον	1.—
Πρακτικά τῆς ἐπὶ τοῦ Ἐρεχθεῖου ἐπιτροπείας, ἡ Ἀναγραφή τῆς ἀληθοῦς καταστάσεως τοῦ Ἐρεχθεῖου, γενομένη κατ' ἐντολὴν τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ συλλόγου καὶ ἐκδοθεῖσα δαπάνῃ τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἐταιρείας. Σχ. 4ον, σελ. 21, πίν. 8. 1853.	1.—
Ἐπιγραφαὶ Ἑλληνικαὶ κατὰ τὸ πλεῖστον ἀνέκδοτοι, ἐκδιδόμεναι δαπάνῃ τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἐταιρείας, φυλλάδιον α' (ἄλλο δὲν ἐξεδόθη). Σχῆμα 4ον, σελίδες 6' καὶ 34, πίνακες 9. 1860.	1.—
Γενικαὶ συνελεύσεις τῶν ἐταίρων τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἐταιρείας, φυλλάδια δέκα: 1860-1864 καὶ 1866-1870 (φυλλ. τοῦ 1865 δὲν ὑπάρχει). Σχῆμα 4ον· τὸ φυλλάδιον ἕκαστον	1.—
Ἱστορικὴ ἔκθεσις τῶν πράξεων τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς ἐταιρείας ἀπὸ τῆς ιδρύσεως αὐτῆς (1837) μέχρι τοῦ 1879 τελευταῖωντος· ὑπὸ Εὐθύμιου Καστόρχη. Σχ. 8ον, σελίδες F' καὶ 130. 1879	3.—
Κατάλογος τοῦ Ἐπιγραφικοῦ μουσείου, τόμος 1ος: Ἐπιγραφαὶ ἐκ τῆς Ἀκροπόλεως, τεύχος α': Ἀρχαῖαι ἀναθηματικαὶ ἐπιγραφαὶ ὑπὸ H. G. Lolling. Σχ. 4ον, σελίδες 7' καὶ στήλαι 152 καὶ 7, μετὰ πίνακος. 1899.	12·50
Τὸ ἐν Ἐπιδαύρῳ ἱερόν τοῦ Ἀσκληπιοῦ καὶ ἡ θεραπεία τῶν ἀσθενῶν ὑπὸ Π. Καββαδίου. Σχ. 8ον, σελίδες 304, εἰκόνες 9, πίνακες 10, ὧν εἰς τοπογραφικὸς. 1900.	15.—
Ἱστορία τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἐταιρείας ἀπὸ τῆς (ἐν ἔτει 1837) ιδρύσεως αὐτῆς μέχρι τοῦ 1900 ὑπὸ Π. Καββαδίου Σχ. 8ον, σελίδες 115. 1900.	3.—
Τὰ εὐρήματα τῆς ναυαγίας τῶν Ἀντικυθήρων· ἐκ τῆς ΑΕ 1902, τεύχος 3/4, στήλ. 145-173/4, εἰκόνες 21, πίνακες 19, ὧν 8 παρένθετοι	15.—
Comptes rendus du Congrès international d'archéologie, 1ère session: Athènes 1905. Σχ. 8ον, σελίδες 400, μετ' εἰκόνων. 1905.	6.—
Μνημεῖα τῆς Ἑλλάδος, τόμος 1ος: Γλυπτὰ ἐκ τοῦ μουσείου τῆς Ἀκροπόλεως. Σχῆμα 4ον, σελίδες 6' καὶ στήλαι 118, πίνακες 33. 1906.	25.—
Die Ausgrabung der Akropolis vom Jahre 1885 bis zum Jahre 1890· von Prof. Dr. P. Canavadias und G. Kawerau—Ἀνασκαφὴ τῆς Ἀκροπόλεως ἀπὸ τοῦ 1885 μέχρι τοῦ 1890· ὑπὸ Π. Καββαδίου καὶ Γ. Καβεράου. Ἑλληνιστὶ καὶ Γερμανιστὶ Σχ. φύλλον, στήλαι 150 καὶ σελίδες 2, εἰκόνες 14, πίνακες 13. 1906/7	50.—
Αἱ προϊστορικαὶ ἀκροπόλεις Διμηνίου καὶ Σέσκλου· ὑπὸ Χρήστου Τσούντα. Σχ. 4ον, στήλαι ιε' καὶ 432, εἰκόνες 312, πίνακες 47. 1908	50.—
Περὶ τῶν ἐν Εὐβοίᾳ ἀρχαίων τάφων, μετὰ παραρτήματος Εὐβοϊκῶν ἐπιγραφῶν ὑπὸ Γεωργίου Α. Παπαβασιλείου, γυμνασιάρχου. Σχ. 4ον, στήλαι 6' καὶ 108, εἰκόνες 53, πίνακες 21. 1910	10.—
Κατάλογος τοῦ μουσείου Λυκосуόρας ὑπὸ Κ. Κουρουγιώτου. Σχ. 8ον, σελίδες 72, εἰκόνες 74. 1911	4.—

Βιβλία ἀρτιφανῆ·

	δραχ.
Γλυπτά τοῦ Ἀθηνῆσιν Ἀρχαιολογικοῦ μουσείου, κατάλογος περιγραφικός, τόμος 1ος: ἀριθ. 1-2725· ὑπὸ <i>Π. Καστριώτου</i> .	
Σχῆμα 8ον, σελίδες 436. 1908	5.—
Guide illustré du musée National d'Athènes· par <i>V. Staïs</i> :	
volume I.: Marbres et bronzes· II ^e édition. Σχῆμα 16ον, σελίδες XVI καὶ VIII καὶ II καὶ 376, μετὰ πολλῶν εἰκόνων. 1910	5.50
» II.: Collection mycénienne. Σχῆμα 16ον, σελίδες XVI καὶ 172, μετὰ πολλῶν εἰκόνων. 1909	3.50
Ὁδηγὸς τῶν Δελφῶν· ὑπὸ <i>Ἀντ. Δ. Κεραμοπούλλου</i> , ἐφόρου τῶν ἀρχαιοτήτων. Σχῆμα 16ον, σελίδες 77, πίνακες 2. 1908 ..	2.—
Guide de Delphes· par <i>Ant. D. Kéramopoulos</i> , éphore des antiquités. Σχῆμα 16ον, σελίδες 79, πίνακες 2. 1909 ..	2.—
Θεσσαλικά μνημεῖα, μέρος 1ον (τεύχη τέσσαρα): Περιγραφή τῶν γραπτῶν στηλῶν Παγασῶν τοῦ Ἀθανασακείου μουσείου Βόλου· ὑπὸ <i>Ἀ. Σ. Ἀρβανιτοπούλλου</i> , δ. φ., ἐφόρου τῶν ἀρχαιοτήτων Θεσσαλίας. Σχ. 16ον, σελίδες 464, εἰκόνες 45. 1909	8 50
Ἱστορία τῶν καλῶν τεχνῶν, μέρος 1ον: α') Εἰσαγωγή περὶ τοῦ καλοῦ, β') Ἡ τέχνη παρὰ τοῖς Ἀνατολικοῖς λαοῖς, γ') Ἀρχαία Ἑλληνικὴ τέχνη· ὑπὸ <i>Κωνσταντίνου Γ. Ζησίου</i> , καθηγητοῦ τοῦ α' ἐν Ἀθήναις γυμνασίου καὶ τοῦ Ἀρσακείου. Ἐκδόδοται δαπάναις τῆς Φιλεκαπιδευτικῆς ἐταιρείας. Σχ. 8ον, σελίδες η' καὶ 296, εἰκόνες 103. 1910	2.70
Ὁ περίβολος τοῦ Ὀλυμπείου ἐπὶ Ἀδριανού· ὑπὸ <i>Φρειδερίκου Βερσάκη</i> . Σχῆμα 8ον, σελίδες 16, εἰκόνες 8, μετὰ πίνακος. 1910	3.—
Das Brauronion und die Chalkothek im Zeitalter der Antoninen· von <i>Friedrich Versakis</i> . Σχ. 4ον, σελίδες 35, εἰκόνες 29, πίνακες 3. 1910	10.—
Ἐκθεσίς παλαιογραφικῶν καὶ τεχνικῶν ἔρευνῶν ἐν ταῖς μοναῖς τῶν Μετεώρων κατὰ τὰ ἔτη 1908 καὶ 1909· ὑπὸ <i>N. Ἀ. Βέη</i> . Σχ. 8ον, σελίδες 68. 1910	2.—
Ἡ ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχία· ὑπὸ <i>Περικλέους Δ. Ρεδιάδου</i> , ὑποπολιάρχου β. ν.· ἔκδ. 2 ^a . Σχ. 8ον, σελίδες 104, μετὰ τοπογραφικοῦ πίνακος. 1911	3.—
Ἡ Ἀκρόπολις καὶ τὸ μουσεῖον αὐτῆς· ὑπὸ <i>Γεωργίου Σωτηριάδου</i> Καθηγητοῦ τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου. Σχ. 16ον, σελίδες 190, εἰκόνες 23. 1911	3.—
<i>Eduard Meyer</i> Histoire de l'antiquité, tome premier: Introduction à l'étude des sociétés anciennes· traduit par <i>Maxime David</i> , agrégé de l'université. Σχ. 8ον, σελίδες VIII καὶ 284. Paris, 1912	7.50
Scythians and Greeks, a survey of ancient history and archaeology on the north coast of the Euxine from the Danube to the Caucasus· by <i>Ellis H. Minns</i> , M. A. Σχ. 4ον, σελίδες XL καὶ 720, εἰκόνες 352, χάρται 9, νομισμάτων πίνακες 9. Cambridge, 1913	—
<i>R. Dussaud</i> : Les civilisations Prehelleniques dans le Bassin de la mer Egée 2 ^{me} Edition. Paris 1914.	
<i>Π. Καββαδίου</i> , Καθηγητοῦ τοῦ Ἐθν. Πανεπιστημίου, Προϊστορικὴ Ἀρχαιολογία. Ἀθήνησι 1914	25.—
<i>Georg. Karo</i> , Führer durch die Ruinen von Tiryns. Athen 1915.	
<i>N. Γιαννοπούλου</i> , Θεσσαλικὰ Προελληνικὰ Ἐπιγραφαὶ ἐπὶ βράχων, λίθων, σφραγίδων καὶ ἀγγείων. Ἀθῆνησιν, ἐκ τοῦ τυπογραφείου Π. Δ. Σακελλαρίου. 1908	4.—

Πωλοῦνται ἐν τῷ Ἀρχαιολογικῷ Μουσείῳ:

Guide Illustré du Musée National d'Athènes par <i>V. Staïs</i>	
I volume: Marbres et bronzes, II ^e édition. 1910	5.50
II » Collection mycénienne. 1909	3.50
<i>Π. Καστριώτου</i> , ἐφόρου τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου. Γλυπτά τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου, κατάλογος περιγραφικός. Τόμ. 1ος (ἀριθ 1-2725). 1908	5.—